Из књиге Д.Кашића:

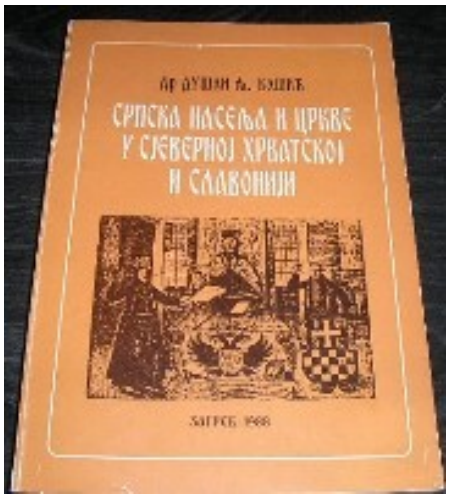

Српска насеља и цркве у сјеверној Хрватској и Славонији

ПРЕДГОВОР

Кад је 1967. изашла моја књижица "Срби и православље у Славонији и сјеверној Хрватској", обраћали су ми се многи пријатељи и остали читаоци из тих крајева са жељом да се детаљније опише кад су њихови преци дошли у ове крајеве, да ли се зна одакле су дошли, како су заснували овдје своја насеља и у њима градили своје цркве. Та њихова жеља била ми је драга. Мило ми је било што у времену, кад највећи дио наших савременика мисли само о материјалном стандарду и његовом унапређењу, има људи који се интересују и за више ствари, у овом случају за историју свога завичаја и да упознају живот својих предака и своје цркве. Зато сам поред својих редовних и врло често ванредних обавеза почео да размишљам о томе. Подручје ми није непознато али је велико, а поједини његови дијелови живјели су под различитим условима, те су и токови историје њихових насеља били различити. Сагледајући обимност проблема, прибојавао сам се да ли ћу моћи штогод да урадим што би било од користи. Да ли ћу моћи да макар и дјелимично удовољим жељама оних који су ме на то понукали?

Ломећи се између њихове жеље, која је постепено постајала и моја, и обимности посла, срећивао сам своје раније биљешке, читао, прикупљао нове податке и грађу и коначно одлучио да се прихватим тога посла. Од почетка до краја тога рада имао сам на уму жеље и очекивања оних који су иницирали овај рад. Ова књига је, дакле, писана ради њених будућих читалаца са тог подручја, или оних који су са њега потекли, а који желе да дознају нешто више о историји свога завичаја, о животу својих предака и своје цркве.

Знао сам да ће већина таквих читалаца, кад узму у руке ову књигу, најприје, према регистру, потражити у њој име свога родног мјеста и видјети шта у њему пише. Зато сам поред краћих општих казивања о историјским токовима стварања српских насеља у појединим предјелима сјеверне Хрватске и Славоније излагао и податке о појединим насељима, о њиховим најранијим српским становницима и првим познатим црквама. Ти појединачни подаци

најбоља су грађа и документација за стварање опште слике историјских токова, понајчешће немирних. У многим насељима данас нема ни трага од оних породица које налазимо у списковима пред готово триста година (из 1697, 1700, 1702. године), а да и не говоримо о онима који су се ту били населили сто педесет година прије њих. Зато су овдје коришћени и каснији пописи породица kojесу се у поједина насеља досељавале касније, или су навођена имена и презимена појединих потписаних или пописаних у разним каснијим документима.

Баш ти низови личних и породичних имена често су не само бисери наше народне ономастике већ и указатељи на поријекло и крај из кога су поједине породице доселиле, а no датуму кад су писани свједоче о старини појединих данашњих породица у том насељу или у његовој околини.

Поред ових писаних свједочанстава о српским насељима у сјеверној Хрватској и Славонији настојао сам да, колико је било могуће, освијетлим постанак првих и каснијих православних цркава у појединим насељима, јер њихово подизање и постојање служи као материјални доказ, као свједок, да су у том насељу у то вријеме живјели православни Срби, којима су те цркве биле потребне. А да би појединачни случајеви и судбина појединих цркава и црквеног живота читаоцу постали јаснији додат је послије одјељка о насељима у сјеверној Хрватској, као и послије оног о насељима у Славонији, општи преглед токова православног црквеног живота и устројства, углавном као и у поменутој књижици. На тај начин цио овај рад има црквенохисторијски карактер.

У раду сам поред прикупљене архивске грађе користио објављену архивску грађу и литературу. Иако казивање о свим насељима није исцрпно, вјерујем да ће оно многима проширити досадашња знања и развити им жељу за још потпунијим знањем из ове области, а да ће овдје објављени нови подаци, стечени махом теренским и архивским истраживањем, корисно послужити и нашој науци. Бићу срећан, ако овај рад послужи и другима као подстрек да наставе тамо гдје сам стао и да попуне све оне празнине које се сретају у овом раду. Зато, предајући овај свој рад нашој јавности, а посебно онима који се буду бавили овом проблематиком, понављам ријечи Светог Саве: "Мољу no мње хотештих бити, за маловременија ради жизни, недокончанаја мноју исплните" (Молим оне који дођу послије мене, довршите оно што ја, због краткоће живота, нисам довршио).

На дан Светог Саве, 1987. Душан Кашић

ПРИСТУП

Међу факторима који условљавају историјске токове у животу народа, а нарочито међу факторима који условљавају миграције, мање или веће, налази се увијек нека неодољива народна мука, страдање, патња. Људи се тешко одвајају од средине у којој су рођени и живот проводили, од земље у коју су своје претке сахранили, на којој су дјецу рађали, њеним љепотама се одушевљавали, из њених њедара хранили. Али кад наиђе опасност no живот од спољњег непријатеља, кад завлада глад и неродица којој се не види крај, кад страшна болест којој нема лијека запријети да косом смрти покоси мало и велико - тада патња, која обузима и неумитно мучи све душе, приморава на сеобу, на болни растанак са завичајем, са земљом отаца. Та патња је кретала у сеобе и наше јужнословенске народе и у току вјекова измијешала их и приморавала да заједно живе, а понајчешће да заједно и пате. И баш у заједничкој патњи људи се најбоље упознају, зближе и заволе и помажу. У благостању се чешће, код морално слабијих, јавља завист, суревњивост, мегаломанија, тежња за моћи и престижом и све што људе разједињује и конфронтира. У то смо се много пута увјерили.

Послије највеће, дуге и судбоносне сеобе која нас је довела на Балканско полуострво и послије коначног смјештаја на новим стаништима, миграције становништва су биле мање,

локалног карактера, најчешће условљене економским и здравственим факторима и махом код лакше мобилног сточарског дијела становништва. Земљорадничко становништво било је везано за своју земљу, за породичну "баштину". Овај период везивања за земљу код Срба је створио услове да се у средњем вијеку, послије дугих и скромних почетака, роди моћна и за свестрани развој способна држава. Њено цвјетање трајало је мање од тристо година, али су створена таква дјела, институције и принципи духовног живота који сузадржали свој неизбрисиви траг у духовном и друштвеном животу каснијих покољења. Материјални остаци тог стваралаштва, остаци тада створене културе, књижевности и умјетности, и данас задивљују свијет, а неки чак по врхунским мјерилима највиших савремених ауторитета улазе у ред "свјетске културне баштине".

Али, дошла је турска најезда. Преплавивши дијелове Византије, Турци сусе нашли на границама српске државе. Први судбоносни удар задат је српској одбрамбеној моћи на Марици 1371. године. Била је то, како Турци рекоше, "српска погибија", у времену слабљења централне власти код Срба послије смрти Душана "Силног" а у вријеме Уроша "Нејаког", кад су суревњива властела раздирала снагу државне цјелине. Иако су јужни дијелови државе постали вазални према Турцима, није још задат смртни ударац српској држави. Кнез Лазар својим политичким способностима, а нарочито својим високим моралним ауторитетом, постаје стожер националног окупљања, нови носилац и симбол српске државности, који враћа дух, кријепи свијест о моралној снази народа у чијој су се души таложиле све вриједности, сви духовни капитали претходне епохе. Србија је чекала будуће турске нападе као самостална, себе свјесна држава, са живом традицијом, са споменицима властите културе и славе, коју су стварали преци, Срби, под скиптром "свенародне династије". Све је ту своје, рођено. И феудализам српске државе је био посебног типа, и закон моћног цара Душана у коме стоје и ове ријечи, као наредба царска: "Ако цар напише писмо или из срџбе, или из љубави или из милости за некога, а то писмо нарушава Законик и није по правди и по закону, како пише Закон, судије том писму да не вјерују, само да суде и врше по правди".1 Француски краљ ће много касније рећи: "Држава сам ја" (Л'етат ц'ест мои).2

Код Срба се ређе употребљавала ријеч "држава" или "государство", него се све оно што је заједничко, оно чему се припада, звало "отачаство". То је и земља, и људи, и прошлост са свима својим тековинама, сва добра, све светиње. Отачаство је светиња пуна светиња. Зато је отпор Турцима био неизбјежан, отпор по цијену живота, јер су "отачаство" и "благочастије" вреднији од пролазног живота. То ће се најбоље показати на Косову.

И послије Косова српска држава, иако спочетка вазална, није била сатрвена. Ренесанса коју је створио деспот Стефан Лазаревић и отпор турској сили његових насљедника Бранковића задржали су Турке, којима је требало готово сто година да са Вардара доспију на Дунав. Освајање Деспотовине, Босне, Херцеговине и Црне Горе задало је и Турцима много напора и жртава. Зато им је за даља освајања био потребан предах и припрема.

Осјећајући дуж цијеле своје границе опасност од Турака, Угарска је покушавала да организује одбрану те границе. Дозивала је и радо примала на ово подручје српску властелу и династе, давала им земљишне посједе (земље је било на претек, јер је била напуштена), на којима су насељавани многи избјегли Срби из Деспотовине. Тако су ојачала српска насеља с ону страну Дунава и Саве, што је Угарској обећавало бољу заштиту границе.

Ово стање прекинуто је тек кад су Турци 1521. отели Угрима Београд, "златни кључ" Угарске и Славоније, и кад су као кроз проваљена врата јурнули у Панонску низију. "Ове године (1521) паде султан Сулејман на ријеку Саву са мноштвом Исмаиљћана и прелажаху ријеку Саву као по суху, наиме по мосту, на ону обалу Срема, а други препловише у лађама тако даове силне ријеке Сава и Дунав нису могле задржати Исмаиљћане, као што се Угрин надао... И летише као крилате змије, палећи села и градове... И у тој земљи, велим у Срему, дивна мјеста и села запустјеше, а цркве и градове разорише.. ."3 Освјежена турска сила није се могла задржати. Дође и одлучна битка код Мохача (1526), у којој Турци грдно сатрше угарску

војску, па и краљ Лудовик изгуби живот. Ратовање се наставило. Сулејман стиже и до Будима и спали га, али је због побуна у Малој Азији привремено тамо отишао, но брзо се вратио и борба се продужила. Кацијанерова "војна" 1537. била је одраз аустријске војне неспремности и немоћи; отпор је готово нестао и у августу 1541. Турци су коначно заузели Будим. Угарска је била покорена.

На ред је дошла Славонија. За Турке ту није било тешкоћа, јер ни овдје отпора, тако рећи, није ни било. Страх од Турака као да је већ завршио рат са њима. Феудална властела, добрим дијелом страног поријекла, већ је раније напустила своја имања и отишла углавном на своја остала добра у југозападној Угарској или у Аустрији. Неки од њих су повели и своје кметове са собом, а остали су их оставили, не мислећи о њиховој судбини.

"Кад је Хрватска након страшнога боја на Крбавском пољу (1493) била све више изложена турским провалама - каже Вјекослав Клаић - започело је такођер и расељавање хрватског народа. Најприје су житељи из Јужне Хрватске стали преко Гвозда грнути у тада још заклоњену Славонију, особито у крајеве између Гвозда, Купе, Саве и Уне, који су се тада и прозвали Хрватском; у првој пак четврти шеснаестог стољећа, нарочито након пада Книна (1522), Скрадина (1522) и Островице (1523) јавља се о првим сеобама Хрвата у туђину. Дне 17. свибња 1524. допустио је краљ Лудовик мештру својих пехарника Фрањи Бађану, да се на његовим посједима (Enyng et Bathvan) у Угарској смију настанити "Хрвати, који у нашој краљевини Хрватској ради страха и непрекидних провала и навала предивљих непријатеља Турака мирно и сигурно пребивати не могу, те којима су већ исти душмани куће, пребивалишта и све зграде огњем у пепео обратили, а имање и све ствари као плијен разграбили. Слиједеће године 1527. бјеже опет Хрвати преко мора у Италију..."4 На сабору Краљевине Славоније, који је у Копривници у септембру 1526. вјероватно сазвао кнез Крсто Франкопан, сви присутни представници сталежа у глас (una voće) су га хвалили, јер "сада у часу расула овога краљевства оставила су нас сва наша господа осим твога господства. Стога нећемо никога него тебе за свога главара и бранитеља."5 Цар Фердинанд је дозволио да се на Мури уреди скела, а желио је да их буде и више, како би се могли превозити бројни бјегунци из Славоније (сјеверне Хрватске) који су се са својом стоком и другим пртљагом склањали уунутрашње аустријске земље. Таквих бродова било је и на Драви.6 Напуштени и устрашени кметови разбјегоше се, а само ријетки остадоше. Турци су освојили готово пусту земљу. Већ 1542. паде цијела Славонија, а 1552. и Вировитица и Чазма.

Овакву ситуацију при турском освајању Славоније условиле су од раније настале прилике. Феудални поредак у Славонији разликовао се од оног у Србији. Прије свега, многи од феудалаца били су странци (Мађари или Нијемци) а домаћи феудалци, сматрајући ове странце угледнијим, и сами су се поводили за њима7 и однос према кмету бивао је исти. Кмет није достојан поштовања, треба да има мање права. Зато је и живио на ивици ропства. Управо у вријеме турских освајања по Угарској, славонски феудалци су погоршавали положај својих кметова. Укинута је либеромиг-рација и кметови су својој властели подвлашћени у пуном и трајном кметству. Исцрпен дађама и работама кмет је толико био биједан да му "осим тијела испребијаног батинама ништа друго није ни остало" (nihil praeter nudum corpus, illudque diris affectum verberibus miserae plebi reliquintur). Док је кмет био у тако биједном стању, обијесна властела је сковала крилатицу: Rustica gens, optima flens, pessima ridens (Сељачки народ је најбољи кад плаче, а најгори кад се смије)8. За оне кметове који нису имали храбрости да сачекају Турке, а чули су већ да сељак под Турцима има бољи статус, ни-су заиста ни под Турцима горе прошли. Мијењајући и раније земаљске господаре, не доживјевши никад да дође бољи, биједни кметови схватили су и долазак Турака као долазак нове власти према којој треба бити лојалан и покоран. Зато су се тако и понашали, а да би се сачували од насиља с којим су Турци готово редовно наступали у новоосвојеним областима, и да би добили повољнији положај под новом влашћу, махом су прелазили на ислам. Ови прелазници ће се послије наћи уз Турке по насељима око тврђава у Пакрацу, Сирачу, Великој, Бијелој Стијени и другдје. Загребачки бискуп Пимун извјештава да је још 1536. велик дио

старинаца на простору од Брода и "ђакова до Градишке и Церника примио ислам. Бискуп изричито вели да је преко четрдесет хиљада старинаца отпало од своје вјере и примило ислам.9 Биле су то три четвртине затеченог старосједилачког становништва који су сада као "Турци" били привилегисани, па је број правог сељачког, пољопривредног становништва био минималан, права ријеткост.

Био је то и за турску власт велик проблем. Зато они доводе овамо нове досељенике из Босне и Србије, махом покретне сточаре од којих су многи под њиховом влашћу већ мијењали своја пребивалишта тражећи боље услове за живот. Били су то највећим дијелом православни Срби10 од којих су Турци појачавали редове помоћне пограничне војске док су њихове породице обрађивале опустјеле предјеле Славоније. "Без крчевине нема очевине", говорили су тада досељени Срби. Дошљаци нису истискивали старинце, јер су дошли на пуста земљишта и попуњавали ове огромне популационе празнине. Досељени Срби нису, дакле, отели земљу од ранијег становништва које, видјевши поступке својих господара, није имало снаге да сачека турске налете већ се склонило у сигурније крајеве а земљу оставило пусту. Сада је те земље било у изобиљу и за досељенике и за малобројне преостале старинце, који су их у својој невољи примали као сапатнике.

Досељени Срби били су свјесни онога што их чека; знали су они шта су Турци, али су тежећи за бољим животом ишли, милом или силом, у даљину, тамо ближе хришћанском царству, коме су многи, прибјегавајући на аустријску Славонску крајину, помогли да се заштите не само преостале хрватске него и аустријске земље од најезде Турака. Тако су се ови српски досељеници нашли с обје стране турско-аустријске границе на "ничијој земљи". На турској страни су као мартолоси били турски крајишници и, слабо плаћени, упадали су са Турцима у онај дио "ничије земље" с ону страну Илове, тражећи шта би порушили, опљачкали, заробили. То су радиле и аустријске пограничне чете, упадајући у турско подручје и чинећи то исто. "Јер кад Турци нас пустоше, не могу се ни они поштедјети", вели бан Зрињски и великаши 1546.11

За такво ратовање биле су најбоље оне турске помоћне чете, па су и аустријски погранични команданти, оскудни у војсци, врбовали српске досељенике из турске Славоније да пређу к њима на аустријску војну крајину, уговарајући услове за њихов живот и обавезе у новој средини. Кроз цио XVI вијек и добар дио XVII вијека превођене су веће и мање групе Срба из турске Славоније на аустријску крајину која се понајвише од њих формирала на линији Копривница-Крижевци-Иванић. Била је то стална будна стража пред вратима унутрашњих аустријских земаља. "Као капља росе на листу осамљени чекамо како ће Турци од нас русван учинити", рекао је сликовито али истинито један њихов војвода.12 Источно од те линије и даље је била "ничија земља", пустош (desertom secundum), која се постепено смањивала досељавањем нових, опет махом српских досељеника из турске Славоније, у коју су стално притицале нове досељеничке струје из Босне и Србије. Тако се с обје стране границе стварала нова популација у којусу се утопили и малобројни старосједиоци. У заједничком животу кајкавски и икавски старинци примили су од бројно надмоћнијих насељеника штокавштину, али су сачували римокатоличку вјеру која их је сачувала од асимилације.

Међутим, кад су крајем XVII вијека Турци прогнани из Мађарске и Славоније, тек тада настадоше нове миграције и огромне промјене становништва. Исламизирани Славонци, послије једног и по вијека већ потпуно потурчени, бјеже заједно са Турцима у Босну; Срби и Хрвати из западног дијела Славоније прелазе у Крижевачку крајину, а неко од оних који су још за турске власти онамо пребјегли враћају се у Славонију. Све се покренуло, тако да пописи становника урађени око 1700. године и они на које наилазимо из каснијих деценија показују велике разлике у становништву појединих насеља. Још увијек ситуација није стабилизована. У сјеверну Хрватску пристижу нове струје емиграната из сјеверне Далмације, па су преко Лике, у којој би се поједине групе неко вријеме задржале, прелазиле у Вараждински генералат и у Славонију. Долазили су и Хрвати из западних области Хрватске, па је међуријечје Саве и Драве представљало право шаренило досељеника. Ако се има у виду

састав становништва у вријеме турске најезде у првој половини XVI вијека, крајем XVII вијека могло се поставити питање: ко је сада заправо на овом подручју старосједилац? Док је један дио старих Словинаца, избјегавши пред Турцима, остао у Мађарској и дијелом се асимилирао (многа су тамо презимена Хорват), други дио, исламизиран, стопио се с осталим муслиманима и пребјегао с турском војском у Босну, а они што остадоше, територијално неповезани, мијењали су многе навике, па и говор, у поплави нових досељеника. Очувању њиховог националног идентитета ишло је у прилог што су се при насељавању и формирању појединих насеља Хрвати као припадници римокатоличке вјере држали заједно, а православни Срби опет уз своје једновјерне саплеменике. Као резултат ових метанастазичких кретања Цвијић каже "да је, почевши од XIV века na кроз турско време до наших дана, испремештано скоро све становништво на подручју од Велешке Клисуре на Вардару na до Загребачке Горе".13

Прве деценије заједничког живота ових православних досељеника са малобројним старосједиоцима или католичким досељеницима проводили су они у слози и узајамном помагању. Старосједиоци, напуштени и забора-вљени од својих некадашњих феудалних господара, живјели су као и досељеници, који су крчећи шуме и шикаре стварали обрадиву земљу. Када су, послије мира на ушћу Житве 1606, прилике на граници постале нешто повољније, а досељеници обрадили добар дио земље, почели су се јављати на аустријској Словинској крајини потомци појединих феудалаца, а посебно загребачки бискуп, на чијем је великом посједу било највише крајишника, са захтјевима да им се досељеници потчине као кметови, а у црквеном погледу да и православни буду потчињени јурисдикцији загребачког бискупа. Православни крајишници су и једно и друго категорички одбили. Кад су Срби 1630. добили од цара Фердинанда II своје крајишничке привилегије (Statuta Valachorum), имали су и законски основ за обрану својих права. И док су се бискуп и Хрватски сабор ослањали на законе Хрватске и Угарске, крајишници су се уз подршку пограничних официра и Ратног савјета у свом отпору покмећивању и католичењу ослањали на своје привилегије. Како је положај крајишника био бољи од положаја кметова, уз Србе су пристајали хрватски старинци и досељеници, потчињавали се војним старјешинама и користили граничарска права према "влашким правицама" (Statuta Valachorum), не мијењајући нимало своју римокатоличку вјеру и цркву. Настојања загребачког бискупа, подржавана из Беча, на унијаћењу Срба, затим отмица манастира Марче и насиља над православним народом и свештенством, изазвали су не само оштар отпор код Срба него и осуду римокатоличког становништва. То се најбоље показало за општенародне "северинске" буне 1755. године на чијем челу је био Србин Петар Љубојевић из Великог Грђевца, а његов секретар и први помоћник Хрват и римокатолик Ђуро Мартиновић из Ламинца. Међу својим "потешчицама" упућеним царици Марији Терезији крајишници обију вјероисповијести моле у тачки 6: "Просимо Ваше Величанство, да ми ободвог закона грчанског и римског ву љубави како и досад живети, а треитег закона унијате неморемо имати мед собом, .него ву том Ваше Величанство помилује нас и ву старине држе; аколи кој таков доброволно један али други закон преступи измед овије слободно је, ар ови треити су само за једну велику конфузију и неслогу". А у тачки 35 моле: "Осебујно понизно проси-мо цијеле обћине, како пређе цесари христијански закон не уните у миру држали през всакога бантовања, како римски, у овом од почетка населења генералије до пришедшу к нами господина генерала грофа Петација мирни живели и веселили се јесмо, а како споменути господин генерал к нами дошел на Генерал-вицекоманду, нас све увредил и чисто у жалост поставил, које понизно молимо и цесарско величанство, да би нас, који смо закона грчанскога неунити мирно у закону нашему полег обште народни привилеги у вери препустили, како такајше манастир наш Марчу, кој од наших прадједов неунитога закона сазидан јест највише природнога милосрђа нам пак вазврати".14 Био је то само "глас вапијућег у пустињи". Марча није Србима враћена, већ су у њој остали унијати. Зато на народном збору у Северину у јуну 1755. народни представници одлучише да се народ, с тешким болом, одриче за свагда свих права на манастир Марчу под условом "да конечно унити између нас ижденутсја и друге наше цркве и народ у својему закону мирни останемо,

а у већкрат поменути манастир римокатолици а на унити населетсе".15 Народ, дакле, хоће мирну коегзистенцију и узајамно поштовање између православних и римокатолика. Најстарији људи са тог подручја још и данас се сјећају тих лијепих и срдачних односа међу Хрватима и Србима у селима гдје су живјели заједно. Заиста, "наше народно јединство, како вели Јован Цвијић, не почива само на првобитном сродству наших племена; не почива осим тога једино на једном српско-хрватском књижевном језику и у неколико на заједничкој књижевности, као што се обично мисли. Заједничком књижевном језику претходила је дуга периода етничког и етнобиолошког изједначавања и стапања у турско и млетачко доба. И због ње народно јединство има дубље основе, праве народне основе, и нарочито у метанастазичкој области је много чвршће него што то изгледа по неким данашњим појавама."16 Остајући оно што су били, римокатолички Хрвати или православни Срби, старинци и досељеници, нису осјећали потребу за узајамним трвењем, већ су, подносећи заједно често горке услове живота жељели да живе, па и живјели у слози. Та слога сметала је "господи" из политичких и црквених кругова Загреба и Беча која су гледала своје интересе и корист. Док је римокатоличка црква жељела и настојала уз помоћ бечких власти и појединих римокатоличких команданата на крајини, да православне покатоличи, дотле су политички и војни кругови у Бечу перманентно маштали о изгону Турака из Европе и о свом продору на Исток (Drang nach Osten). И велики аустријско-турски ратови нису вођени из сентименталних побуда, ради ослобођења балканских кршћанских словенских народа, него ради проширења аустријске власти и на ове земље. У жељи за ослобођењем од Турака српски народ се спонтано и радо ангажовао у овим подухватима Аустрије, дизао се на оружје, али како су сви ти ратови на њиховом подручју завршавали неуспјехом, народ Србије био је изложен страшним репресалијама и болним сеобама.

Кад се Београдским миром (1739) аустријско-турска граница коначно утврдила на Сави и Дунаву и кад је Аустрија могла да посвети више пажње својим јужним пограничним областима, мијењали су се и облици рада бечких власти међу јужним Словенима. У још релативно ријетко насељену Славонију и Војну крајину плански се досељава ново становништво, ни хрватско ни српско. Долазе Мађари, Нијемци, Чеси, Словаци. Са развитком градова они у њима имају видно мјесто као трговци и занатлије, као власници највећег дијела новца, што им омогућава нагло богаћење и утјецај у друштвеном животу, привредном, политичком и културном. Уз њих се у многим градовима овог подручја појављују Трци", махом Цинцари, који су такође трговином на мало и велико постали имућни и утицајни фактори у животу градова и околине. Међутим, много важнија су била досељавања страног земљорадничког становништва које је долазило, односно довођено, на подручје Славоније и сјеверне Хрватске на слободна земљишта, укључујући се у већ постојећа насеља или стварајући своја нова насеља, села или засеоке. Ради примјера да наведемо само нека мјеста. У Сухопоље и Лукач досељавају се 1775. Нијемци; почетком XIX вијека они су у Ђакову, гдје бројно брзо расту; у Вучевцима их се до 1945. намножило до 100 кућа. Нашичко властелинство је у XIX вијеку у Брезновицу и Велимировац довело Нијемце, у Јелисавац и Марковац Словаке, а у Ђурђеновац око пилана (и тешких балвана) Хрвате из Лике, Горског котара и сјеверне Далмације.17 Највећа концентрација страног етничког елемента као да је ипак била у околини Дарувара и с обје стране Илове. Сам град и околина, посебно Кончаница, па Иваново Село (Стари Пресад), Зденци, били су готово преплављени чешким досељеницима. У Велику Писаницу и околна села долазе бројни Мађари и Нијемци, на периферији Бјеловара се ствара "Пемија" (Нове Плавнице) итд.

Колико се етнички ситуација на овом подручју у другој половини XIX вијека мијењала, свједоче и статистички подаци за цијелу Хрватску и Славонију. Ево табеле:

Народност	1840.	1890.	У процентима 1840. 1890.	
Хрвати	1,075.917	1,359.588	67,01	62,19
Срби	504.179	562.131	31,41	25,71
Нијемци	13.226	117.493	0,82	5,37
Мађари	5.151	68.794	0,32	3,15
Остали	6.957	78.404	0,44	3,58
Укупно	1,605.430	2,186.410	100,00	100,00

Наводећи ове статистичке податке који неумитним језиком бројева говоре о стварној ситуацији, Владимир Стипетић се над овим подацима сјећа размишљања пионира хрватске демографије и статистике Франа Врбанића, који 1899. над овим подацима размишља и констатује да "слика није утјешљива, јер су туђи елементи нашу народност у ових 50 година доста потиснули у назадак". Године 1840. било је, каже Врбанић, "Хрвата и Срба у свему 98,42% тако да је наш домаћи елемент био искључивим господаром у свим крајевима домовине. Данас (1891) тај елемент не има нити пуних 88%". Врбанић, који је био и активни политичар, не може а да не примијети да ће "у тој хисторијској статистици наћи много грађе за озбиљно проматрање и они који у нас на дневни ред стављају такозвано питање хрватско или српско". Он истиче да ће статистички подаци што их он доноси "веселити непријатеље нашег народа, јер у њему јасно разабиру да Хрвати у Хрватској, и Славонији ако и сачињавају одлучну већину, ипак имаду проти себе више него добру трећину свега житељства, ако се узму у рачун Срби заједно с осталим туђим народностима; а против опет, да Хрвати у заједници с туђинци сачињавају три четвртине свега житељства наспрам Србима. Није овдје мјесто - продужује Врбанић - да на ову околност надовежем и такве посебне рефлексије, доста је ако на темељу горњих података констатирам да ће положај туђих народности бити свакако неповољнији, када проти њима буду стајала сложна браћа, када на једној страни буде близу 88 постотака Хрвата и Срба, дакле синова једног народа, а на другој 12% осталих народности. Вриједно је да се без страсти и предрасуда у овај појав озбиљно замисле сви, којих се тиче".18

О кретању бројног стања српског народа на подручју које посматрамо у другој половини XIX вијека даје нам слику и Шематизам Пакрачке епархије за 1898. годину. Ту читамо да бројни напредак у протопрезвитерату пакрачком "није особито повољан, чему је узрок понајвише то, да се наши из парохије Торањске, Брестовачке и Уљаничке селе у друга мјеста".

У трештановачком протопрезвитерату је "бројни напредак доста повољан, особито у парохијама Брачевци и Трештановци"; у вођинском протопрезвитерату је напредак такође повољан, као и у новоградишком за који се каже да је у њему напредак "особито повољан, чему је понајви-ше узрок досељавање са стране, понајвише из краја око Дарувара и Бјеловара, а уз то још из Лике и Бачке. Услијед тога подвостручио се за 25 година број душа у парохијама Брод, Кобаш, Кукуњевац, Медари и Суботска, а са половином је прирастао у Бодеграју, Клокочевику, Ловској, Рајићу и Ратковцу". У северинском протопрезвитерату бројни напредак је "доста повољан, особито у парохијама Бршљаници, Пeратовици и Ступовачи, али неке парохије, као Беденик, Грђевац, Зденци и Писаница показују и назадак, тако да је за 25 година и. пр. у Зденцима спао број са 1.098 на 678 душа". Бројни напредак у бјеловарском протопрезвитерату "одвише је умјерен. Само у пакрачком још је слабији. Парохије Загреб и Војаковац најбоље су бројно напредовале, а бјеловарска, нарћанска и болфанска управо су назадовале"19

Двадесети вијек донио је српском дијелу становништва Славоније и сјеверне Хрватске нова узнемирења и кретања. На то су утицали не само економски и друштвени фактори, него и политички. Два свјетска рата били су неоспорно међу тим факторима најзначајнији и

најсудбоноснији. Пред сам први свјетски рат створена је нова атмосфера у односима између Срба и Хрвата, инсценира се "велеиздајнички процес", све као да се завјерило против слоге Хрвата и Срба. Рат је трајао пуне четири године, носећи са собом многе тешкоће и односећи многе жртве, а затим дође уједињење Јужних Словена, нова држава, нова могућност за братску слогу. Али деструктивне снаге нису у рату нестале, па ће задавати бриге и новој држави. У популационом погледу ситуација се понегдје мијења. Аграрном реформом остају држави на располагање велики комплекси бивших спахијских посједа на које она сада колонизира нове досељенике, махом добровољачке породице Срба поријеклом из Лике и Херцеговине, а и доста хрватских породица, аграрних колониста, углавном из Загорја и Лике. Међу тим насељима истичу се она у славонској Подравини, гдје су колонисти у групама створили нове колоније, нова села, у њима градили своје цркве и све потребне услове за живот.

Био је то кратак период мира, једва двије деценије, па дође други свјетски рат са свима својих страхотама. У Хрватској су њемачки нацисти створили "Независну Државу Хрватску", чије је усташко руководство предузело све мјере, све злочине, све страхоте ради потпуног уништења Срба на подручју те марионетске "државе". Ништа се није крило: "Србе на врбе", виче се по зборовима, а министар јавно развија и план за ликвидацију Срба: "Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку вјеру и тако претопити у Хрвате." "Ми не тајимо, додаје други, то је политика ове државе." Зло је проглашено, зло је и урађено. Убијање је вршено и појединачно и у групама, по селима и по логорима, по кућама и црквама. Исељавање једног дијела најимућнијих Срба је обављено, спасавање главе бјекством у Србију или у шуму није престајало, а покрштавање је текло негдје спектакуларно у понижењу, негдје крвљу довршено.

Посљедице рата су биле тешке, јер су многа села била паљена, нека и сасвим спаљена, па су они, који су се враћали из изгнанства у Србију или се из борбе враћали на запустјела и потпуно пуста огњишта, били у болној ситуацији. Много се могло поправити: куће су се могле обновити и изградити, још лакше се могло игнорисати у властитом понижењу извршено "прекрштавање", али побијени се нису могли вратити. А било их је много, на стотине хиљада. Преживјелима су они недостајали, јер су то често били домаћини или они од којих се очекивало да ће бити стожери породице. Већина преживјелих се дала на обнову, али је услиједио и велик одлив цијелих породица или њихових дијелова у градове, често не само у ове у завичају, већ и у удаљене градове у Србији. Тако је дошло до чињенице да је број Срба порастао у градовима, углавном сразмјерно и порасту броја Хрвата, али је зато број становништва пао у многим селима. Овако смањен број Срба на овом подручју у неколико се повећао доласком појединих породица или чак група српских породица из Босне. Међутим, стагнација или бројном опадању и српског и хрватског народа у овим крајевима доприноси понајвише слаб наталитет, који је непосредно послије рата био нешто бољи, али је, са порастом стандарда и борбом да он буде још већи, наталитет падао, и данас је треће дијете ријетка појава, па се на њу више и не гледа као на нешто добро или разумно.

Историју српских насеља у сјеверној Хрватској и Славонији прати хисторија и судбина њихових цркава. Већ од почетка, паралелно са стварањем нових насеља у опустјелој Славонији градиле су се у већини од њих и православне богомоље, скромне дрвене цркве без нарочитог украшавања, о коме се у почетку није могло ни помишљати. Богослужења су у почетку вршили свештеници или калуђери који су овамо долазили са појединим групама досељеника као њихови сродници или ранији духовници. Градња цркава је ојачала у другој половини XVI вијека, послије обнове Пећке патријаршије (1557), кад је турска Славонија добила православног (пожешког) епископа и кад је и овдје остварен канонски црквени поредак. Ускоро ће и на аустријској војној крајини да се појави Марчанска ("вретанијска") епархија, па иако су обје те црквене области живјеле у врло неповољним условима, вјера у народу се чувала, богомоље су се градиле и обреди се вршили.

Ова примитивна црквена архитектура с временом се развијала. Њезини неимари били су

домаћи мајстори, дрводјеље, који суи као при градњи кућа уносили и у црквене зграде много естетских елемената, те су многе од тих цркава и по својој спољној силуети и по декоративним елементима биле праве грађевинске љепотице. Зидови су били од брвана или од плетера, облијепљени блатом, кров је био од трске или даске, већих или мањих (шиндре), звоници обично покрај цркве на четири стуба, касније и на самој цркви, над женском припратом. Како су ове цркве релативно брзо дотрајавале, били су потребни чести оправци, а ако би они дуже изостали морале су се градити нове цркве, обично "на старом мјесту." Баш по тим ријечима знамо да је у тим селима већ неколико деценија раније постојала православна црква. У тим црквама била је не само архитектура дјело домаћих мајстора него и сав унутрашњи намјештај, часна трапеза, пјевнице, столице, чираци, налоње и остало, од чега у многима од њих има трагова до данас (примјер суцрква св. Марије Магдалене у Доњој Ковачници, Богородична црква у Рашеници и друге). Све је то симпатична рустика, рађена надахнуто и стрпљиво најједноставнијим алатом.

Зиданих цркава до изгона Турака као да уопште није било. Тек кад је настало ново доба и кад су наступиле нове економске и социјалне прилике почеле су се постепено градити и зидане цркве покривене шиндром или цријепом. Привилегијама аустријског цара Леополда I издатим патријарху Арсенију III Црнојевићу и српском народу 1690. и 1695. било је Србима загарантовано слободно подизање нових цркава и оправка старих, али им је то право у мирним временима ускраћивано од стране локалних, па и централних, државних власти. Цар Карло VI је наредио 31. марта 1727. да се православне цркве не могу подизати без царске дозволе, а 1746. се забрањује и обнова, доградња или оправка постојећих православних цркава без царске дозволе. Затим је 1750. одређено да се уз молбу за подизање нове православне цркве мора приложити мишљење локалних власти, па је додано (1753) да се црква може подизати само тамо гдје има најмање 30 православних породица, а 1765. је одређено да се уз молбу морају приложити нацрти, трошковници, опис грађевног материјала итд. Све је то омогућавало државним властима да могу ометати изградњу православних црkава, па чак и започете цркве рушити, одвозити припРемЉени иатерцал (Газије, Суха Млака, Липница, Дарувар и др.) и кажњавати народне и црквене представнике.

Патент о толеранцији цара Јосифа II (1781) унио је донекле нов духу односу на неримокатолике, али како се римокатоличка црква није одрицала својих прозелитистичких и унионистичких циљева, државни апарат је под њеним утицајем још увијек, гдје год се могло, ограничавао права православне цркве. Најтеже је ишло са градњом цркава у градовима (Бјеловар, Копривница, Пакрац, Брод, Винковци и др.), али је упорност православних савладавала препреке. Доксу угарске цивилне власти биле на страни римокатоличке цркве, бечке власти и војне власти у земљи, има,ући у виду значај Срба за царство у војном и безбједносном погледу, подржавале су штосрпске захтјеве у погледу градње цркава у Пакрачкој епархији, која је 1821. године имала 94.598 православних душа, било је 157 парохијских и 51 филијална црква.

Поред свих ометања саграђене су у другој половини XVIII и у прво, половини XIX вијека на овом подручју многе лијепе православне цркве у каснобарокном стилу и добиле често умјетничке иконостасе, који иду у врх оновременог српског сликарства. Нажалост, у другом свјетском рату много од тог културног блага је уништено. Многе цркве су спаљене, разрушене иконостаси изгорјели.

Послије рата граде се нове цркве и сликају нови иконостаси, али оно што је уништено никад се неће вратити.

НАЈСТАРИЈА НАСЕЉА СРБА У СЈЕВЕРНОЈ ХРВАТСКОЈ

ОД КАЛНИКА ДО ЧЕСМЕ

Групе српских досељеника у сјеверној Хрватској, старој горњој Славонији, појављивале су се врло рано, нарочито од XV вијека, али бивало их је и раније, можда чак и у XII вијеку, кад је Јелена, кћи рашкога жупана Уроша била мађарска краљица, а њен брат Белош био палатин угарски и дуго времена бан славонски. Зато је лако могуће да су они у поједине своје градове доводили и српске војничке посаде које су настањивали са породицама у околини, као што је то било и касније, те већ у XIII и XIV вијеку наилазимо међу хрватском и славонском властелом породица са српским презименима. У времену турских прогона тај се број и увећава, па у почетку XV вијека око Загреба и Крижеваца, а нарочито у Туропољу, сретамо међу властелом и угледним људима: Релиће, Раденковиће, Радославиће, Станичиће, Станиловиће, Правдиће, Грдаке, Јагњиће и др.[1]

Ови су досељеници у новој, искључиво римокатоличкој, средини примили вјеру старосједилаца и асимилирали се у Хрвате.

Када се гроф Улрих Цељски, као хрватско-славонски бан, у прољеће 1434. оженио Катарином (Катакузином), кћерком српског деспота Ђурђа Бранковића-Смедеревца, дошла је с њом у градове овог великаша: Медведград код Загреба, Раковац код Врбовца, Велики и Мали Калник код Крижеваца и у Копривницу, српска посада, која је у тим градовима остала и послије убиства Урлихова (1456). Кастелан Катаринин у Медведграду и жупан Загребачког поља био је Србин из Деспотовине племић Богавац Милаковић, а у оба Калника Палве Микшић са својим Србијанцима све док Катарина није ове градове морала предати другима. Број српских војника у тим посадама био је прилично велик, па је њихов боравак и издржавање тешко падало околном народу, тако да је краљ Владислав био присиљен да 1447. пише овим Србима (Rasciani) да не узнемиравају грађане и сељаке разним теретима и кметским работама. Како је већина ових војника долазила овамо нежењена, многи су се овдје и женили, заснивали своје породице и остали овдје да живе. Примили су римокатоличку вјеру и њихови потомци постали су Хрвати, али о њиховом српском поријеклу свједочила су и даље њихова презимена: Бабини, Банковићи, Борићи, Вучићи, Добренићи, Ивковићи, Југовићи, Недељковићи, Новковићи, Марчетићи, Миличевићи, Обрадовићи, Петковићи, Петровићи, Познановићи, Радиновићи, Станичићи, Ђурђевићи и други.

Крајем XV вијека стигоше у овај крај нове српске насеобине из Херцеговине и Босне. Дошле су са кнезовима Владиславом и Балшом Херцеговићем, који су од угарско-хрватског краља добили знатна властеоска добра у доњој и горњој Славонији, међу којима и Мали Калник.[2] Касније је овај град одузет од Владисављева потомка Николе Балшиног Херцеговића, кога и краљевске листине називају Србином (Rascianus). Пошто је пристао уз Запољу, противника Фердинандова, Фердинанд му је одузео град и предао га 1537. Људевиту Пекрију.[3] Изгледа,

вели Радослав Грујић, да је ово херцеговачко насеље, које је такође махом римокатоличку вјеру примило, имало и извјесну своју црквену организацију, јер се Владислав Херцег од Светог Саве помиње 1514. године као старјешина (praepositus) цркве Свете Богородице код данашњег села Глоговнице под Калником, а као сусједи његовог винограда помињу се опет готово сами његови Срби Херцеговци: Братић, Косић, Брдарић, Мартиновић и др. док се у оближњем селу Потоку, поред Филиповића, Лукачића и др. 1498. и 1509. године спомиње Јован Сербљин и "ђорђе Орешковић, за кога се такође наглашава да је Србин (Трацз=Рац, Рашанин). Врло је вјероватно, да су потомци Јована Сербљина били у породици хрватских сеоских племића Сербљиновића, који поред Љубића, Петровића, Салаића и других, живе као римокатолици у селу Света Јелена Корушка код Крижеваца.[4]

Српско господарство Калником, које је трајало читавих сто година (1434-1537), од Катарине Бранковић-Цељске до Николе Херцеговића, учинило је да је овдје најбоље очувана српска традиција. У српском поткалничком селу Осијеку сачувало се предање да је тамошњу српску цркву саградила нека Српкиња грофица, која је столовала у Калнику.[5]

Прва половина XVI вијека донијела је у горњој Славонији страх, али заиста и велику опасност од Турака. Катастрофални пораз угарске војске на Мохачу (1526) и потпуни неуспјех Кацијанеровог похода (1537) горко су упозоравали цара Фердинанда, који је тек побиједио Ивана Запољу у супарништву за мађарску круну, да треба што прије организовати војну крајину према доњој Славонији, која је постепено падала под Турке, а турске пљачкашке чете све чешће упадале у недовољно заштићене предјеле горње Славоније. Никола Јуришић, барон и војвода, јавља 11. маја 1539. из Крижеваца Гашпару Парадајзеру у Птуј да ће до 5.000 турских коњаника напасти Копривницу и Вараждин и савјетује га како треба припремити одбрану.[6]

Српски војници, нарочито они који су већ служили у турским помоћним четама као мартолози, били су пожељни и на аустријској Словинској крајини. Штајерски земаљски одбор пише 28. јануара 1540. Хансу Унгарду у Птуј, коме је била повјерена организација одбране ове крајине од Турака, како ће узимати у службу и издржавати мартолозе.[7] Унгард је увидио да старосједиоци, уколико већ нису заједно са својим господарима побјегли, ненавикли на ратовање, нису способни за крајишничко четовање. "Они су навикли само да служе око столова својих господара и пуне подруме и кошеве њихове." Зато Унгнад предлаже да се умјесто њих набаве ваљане плаћеничке чете Нијемаца а нарочито Срба, који су вични турском начину ратовања и одлично су се показали на Хрватској крајини.[8]

Почетак је учињен са српским ускоцима из Крањске и Жумберка већ у марту 1540, а затим у мају 1542, када је у крајишку службу узето 400 Срба под управом 12 народних војвода. Они су размјештени на овој Словинској крајини око Копривнице, Крижеваца и Иванића. Породице ових крајишника смјестиле су се у брдским предјелима око ових градова и пограничних стражара, док су се неки од њихових старјешина населили по сусједној Штајерској. Унгнад већ 14. марта 1540. јавља из Птуја штајерским сталежима, који су се бринули за осигурање ове крајине, да турски мартолози нападају и робе на све стране и да су много хришћана одвели у ропство. Турци припремају напад на градове грофова Зрињских, па је он узео у своју службу 250 мартолоза, да њима застраши турске мартолозе. Додаје, да и славонски сталежи плаћају издржавање за 100 мартолоза.[9]

Послије 20 дана Криштоф Међурички јавља забрињавајуће вијести: Турци се у Пожеги, под командом Мехмедбега и Орсланбега, сакупљају и спремају за напад на Вировитицу или на градове и имања Зрињских, као освету за Кацијанера. Седам застава турске војске напало је недавно бискупов град Гарић, а у суботу уочи глувне недеље (пете недеље ускршњег поста), нападе 700 Турака на Рачу, попалише је и одведоше много хришћана, али их на повратку хришћанске чете ухватише, побише а заробљене, међу којима много жена, ослободише. Из

Петровине и из других мјеста бјеже кукавни крстјани, јер су их Турци већ 1.000 одвели у ропство.[10] Адам Холенек јавља 12. маја 1540. да су турски мартолози спалили Вараждинске топлице и у плијен одвели 500 људи и 800 говеда.[11] У јуну 1540. јавља Холенек да су крајишки официри обавили вјежбу са ускоцима узетим за мартолозе, али се не слаже с тим да мартолози имају исту плаћу као и остале трупе.[12]

Стеван Штиљановић, заповједник Валпова (praefectus castri Valpovo) јавља Луки Секељу да су Турци дошли до Брода и да намјеравају поћи на Бијелу (код Дарувара) и на Драву.[13] Мира никако није било. Турски мартолози непрестано су нападали и уништавали Вараждинце,[14] напали на Дубраву и ноћу одвели 100 лица,[15] и тако - напад за нападом. Гашпар Херберштајн јавља 10. јуна 1542. да су Турци са 3000 војске провалили о Духовима до Врбовца, имања грофа Зрињскога. У сусрет им пођоше са својим четама Иван Алапић, Стјепан Сили и Криштоф Прашчевачки, те Турци окренуше преко Гудовца на Рачу и до Каштелановића града.[16]

У то вријеме појављује се на овој крајини интересантна и у овај час важна личност. Крижевачки судија Михаило Форгач обавјештава 10. децембра 1542. копривничког капетана Луку Секеља и тамошње власти да је, према извјештају који је добио, код Копривнице ухваћен један турски ухода (Spion, Explorator), који је изјавио да су два његова друга послани у Крижевце са вијешћу да се код Пожеге скупља велика турска војска; да код Knezoycze (?) стоји 700 коњаника и много Срба (viele Wlahones). Форгач уједно јавља да су и у Крижевцима ухваћене уходе, који су под присилом признали да се Турци спремају на Вировитицу и да се ради Tora у овим брдима (in montibus istis) између Крижеваца и Копривнице на-лази један одред помоћне војске од 30 Срба (triginta Wlahonis) под командом неког Маргетића (quidam Margetvch). Један од њих, по имену Иван Бардић усудио се да иде чак до Топлица (Вараждинских). Пошто је Маргетић био ухваћен, брзо се споразумио са овдашњим руководством да напусти Турке и да пређе овамо Хрватима (zu den Croaten). И заиста, ускоро га видимо на овој крајини међу дотадашњим хрватско-њемачким трупама као врло угледног команданта.17 Ивана Маргетића видимо касније (1555) као команданта коњичке посаде од 49 војника у Лудбрегу,18 док су се њихове породице настаниле у селима данашњих парохија Болфана и Великог Поганца. Грујић мисли да је по Ивану Маргетићу добило име село Иванац, док је по његовом стрицу Плавши (Плавац) добило име село Плавшинци источно од Копривнице.[19]

Војвода Плавац Маргетић командовао је над 53 момка пјешака у Копривници, а војвода Ратко Прибег (или Ратко Мали) са 43 момка у Тополовцу, Прибјег Радо у Вараждину. Из једног извјештаја пуковника Франца Тојфенбаха штајерским сталежима, писаног 29. аугуста 1558, дознајемо и за "прибјега Блажа из Пожеге" који је 1553. служио под командом Ишвана Деака у Вараждину и био врло познат. Недавно (1558) је стигао овамо и донио вијест да се Турци идуће године спремају на Сигет. Из 1555. потичу вијести о досељавању на ову крајину војводе Алексе, Дојчина и Вукмира са 40 душа, који су у љету 1555. прешли овамо из турске Славоније.[20] Код Крижеваца и Копривнице било је око почетка фебруара 1543. сакупљено 6000 Турака, Пакрац је напуштен, Вировитица је у опасности, јер поред осталог нема хране за коње. Цијелој Подравини пријети опасност.[21] И 1545. година била је бурна. Турци на овој страни поробише Чазму и Крижевце и вратише се на Дубраву.[22] Влампаша је у љету 1545. са 1.000 коњаника пљачкао Криж и Чазму, па кренуо према Мославини одакле су већ побјегли људи Петра Ердедија, јер нису имали никакве помоћи ни снабдјевања.[23]

Ситуација је бивала све тежа. Георг Вилденштајн је писао босанском паши у вези са склапањем мира, па је и бана славонског наговарао у том смислу, али од мира није било ништа. Пожешки паша је прикупио чете око Печуха, а босански Турци су прешли Саву код Градишке. Било је јасно -биће борбе. Али, ни Хрвати не мирују. Загребачки жупник, звани Делипоп, тукао се с Турцима код Бањалуке; Лука Секељ јавља 16. марта 1547. из Вараждина

да су турски мартолози још увијек силнији и јачи од хришћанских; чете Влампаше пријете Вировитици, води их фратар (фрањевац) који је побјегао из Храстничког манастира, а иначе је присталица Петра Кеглевића. Забуна је све већа. Загребачки грађани од страха пред Турцима бјеже 1548. из свога града. Кеглевић моли помоћ штајерских сталежа, јер га Турци потпуно оробише. Унгнаду је већ досадило његово управљање крајином и моли да буде ослобођен дужности команданта.[24] Било је и побједа као што је она побједа Ивана Ленковића над Турцима код Свете Јелене, недалеко од Раковца (1557) и барона Кристофа Унгнада над турском четом код Копривнице,[25] али ситуација је била и даље критична.

Турци су у доњој Славонији стабилизовали своју власт. Од 1538. годи-не постојао је Пожешки санџак као центар турске административне власти; али средином љета 1552. године заузеше они и Вировитицу, Чазму, Дубраву, Устилоњу и њихова пространa подручја. Организовали су их у војводства и припојили Босанском санџаку. Међутим, 1557. основан је за ово подручје, западно од Пожешког санџака, нови санџак, најприје са сједиштем у Чазми, по чему је и добио назив Чазмански санџак (турски "Санџак Зачасна"). Предвиђајући ипак да неће трајно моћи да задрже Чазму, Турци 1559. разоре у Чазми тврђаву а сједиште Санџака пренесу у сигурнији Пакрац. Санџак се и даље често називао чазмански. Од тада па до краја XVI вијека нема више на овој крајини ратних покрета, граница се усталила, али никад нису престала чаркања, провале, пљачке, тако да на овом пограничном подручју никад није било мира. Једини успјех аустријских гра-ничара било је поново преузимање Чазме и довођење становништва из Славоније на аустријску Словинску крајину.[26]

И у тако немирном времену било је непрестаних миграција становништва. Тако је 1562. стигла у Подравину једна група прибјега, сењских ускока са 60 за оружје способних мушкараца, али како је ово равничарско подручје било непогодно за ратничко насеље, премјестила их је комисија за уређење крајине заједно с њиховим породицама на земљиште манастира Лепавине.[27] У исто вријеме дошла је на ово подручје једна група Срба тзв. морлака из сјеверне Далмације, која је насељена око ријеке Глоговнице. Они су 1564, неколико дана послије смрти цара Фердинанда I, примили привилегију да ће ови досељеници бити слободни од плаћања пореза, даћа и тридесетине. Како је опасност на граници бивала све већа, наређено је 13. јануара 1568. из Беча војним властима на Словинској крајини да све српске ускоке из Крањске, или бар оне који то буду хтјели, преселе у Подравину по обронцима Калника и Билогоре између Лудбрега, Копривнице и Ђурђевца, а нарочито око Расине, али се то наређење само дјелимично остварило.[28] Зато је требало врбовати нове граничаре тамо гдје их је било и сваки је добро дошао. Пристизали су спорадично поједини пребјези из "Мале Влашке",[29] а погранични сукоби и пљачке и даље су трајали. Турци су 1575. напали Ђурђевац и спалили град и цркву, а у другом нападу одвели 200 глава стоке. У августу те године запалили су Копривницу у два маха, а 1576. у походу на Вараждин нападнут је Ђурђевац, одакле је одведено 330 заробљеника.

У току 1577. на овој крајини Турци су опустошили 52 села, напали поново на Ђурђевац, али су били крваво одбијени. У прољеће 1578. напали су Копривницу, спалили у предграђу многе лијепе куће и зграде, а у повратку опљачкали три села и одвели нешто заробљеника. Пакрачки бег је 20. августа 1578. са 700 коњаника и 600 пјешака напао село Kopinacz, једну миљу далеко од Крижеваца, спалио га, а народ и стоку одвео, али их је Халек на ријеци Чесми напао, тројицу заробио а око 150 их се потопило. Пожешки ага је у прољеће 1579. напао Тополовац, али је био од-бијен. Турци су 6. јуна 1580. у великом броју нападали каштел Свети Иван од јутра до четири сата поподне и свега једног њемачког момка из посаде одвели. Идуће године забиљежен је напад 3000 Турака из Пожеге и Пакраца на Иванић и Градац и забиљежена је велика пљачка.[30]

Да би спријечили ово зло, обраћају се штајерски, корушки и крањски сталежи 1577. цару Рудолфу ради утврђивања пограничних тврђава. Из прилога уз њихову молбу дознајемо за све те тврђаве и за посаде њихове, што нам илуструје донекле и број, врсту и поријекло чланова тих посада.[31]

У бризи за своје породице у овим опасним временима, замолили су крајишки команданти да им цар дозволи да своје породице смјесте на сигурнија мјеста у сусједној Штајерској. Први је то замолио Иван Маргетић, послије њега војводе Алекса, Дојчин и Вукмир, а затим и многи други крајишки команданти. Тако су половином XVI вијека настала и нова српска насеља у Штајерској. Иван Маргетић је добио 1552. једно добро на Мури, које се звало Вержеј (Wernsee), са потребним зградама, које је до тада уживао неки Стефан Копаушек и коме је или Маргетић или општина Вержеј требало да даде одштету. Тек послије неколико година дала му је општина 20 дуката. Нешто мању одштету добили су и остали корисници имања Која је цар дао Маргетићу, а неки племић Андреја фон Грабен, према закључку земаљског сабора и царевој жељи, уступио је Маргетићу свој дворац за његове заслуге према цару и домовини (damit beruerter Margetitsch, so sich bisher in der rom. kn. Mstt. und des Vaterlands Diensten eerlich, aufrichtig und ritterlich gehalten). Маргетић се заиста већ био прославио на бојном пољу, па је тако било и даље. Године 1558. прославио се у бици са Турцима код Ђурђевца. Умро је 1564. На имању у Вержеју наслиједио га је син Иван и стриц Плавац. Касније је ово добро припало његовом млађем сину Лазару, који је код Тјуле у Мађарској допао турског ропства (1578). Команду над његовим војницима преузео је Марко Ратковић. Иако је породица имала много невоља у заштити ове имовине, надвојвода их је штитио све док се 1587. није дознало да је Лазар додуше жив, али да је отпао од хришћанства. Тада је надвојвода дао двор војводи Николи Ожеговићу на доживотно уживање њему и његовом најстаријем сину. Али послије двије године одузето му је то право и добро је дато на управу граничарским властима за становање граничарских официра.[32]

У мјесту Скоке (Skoggen, Schoken, Usgoggen-Hof) уз Драву код Кранихсфелда становале су од 7. јула 1556. породице војвода Алексе, Дојчина и Вукмира, али су од 1578. то добро уживали други војводе: Радослав и Ракета Бакош, Павле и Марко Вранковић, Ђуро и Јован Сладовић, Никола Ратковић, Раде и Радован Алексић и Петар Вукмирић. Кад је 1587. умро и посљедњи Алексић (пет синова му погибе у борби с Турцима), његов дио овдје уживао је његов свак Иван Милош-Јурашиновић војвода у Црквени, чија је жена са породицом живјела у Скокама, а он на Крајини.33 Даворин Трстењак је писао Бидерману да је као капелан у Шлајницу, куд спадају се-ло Скоке и Дубровци, нашао презимена: Радонић, Марковић, Миловчић.[34]

Ускочки представници са Словинске крајине молили су од 1570. да им се додијели за становање и село Рогоза (Rogeis), али су наишли на одлучан отпор Штајераца. Иако су ове молбе одбијене, ипак се касније у том селу налазило породица са српским презименима: Кобијанчићи, Петровићи, Видовићи, Чурићи, Хорвати и Томашићи.[35]

Копривнички војвода Радослав Бакош, који је са својом браћом Ракетом, Пејаком и Огњаном добио аустријско племство, успио је да 1574. купи имање у оближњем селу Хоче (Кбтсцх). Њима се овдје касније губи траг, али у Горњем и Доњем Хочу до најновијег времена сачувала су се пре-зимена старих српских насељеника: Бабићи, Робићи, Јанчићи, Видовићи, Станићи, Скубићи, Радовићи, Гранићи, Томашевићи, Божичко и други.[36]

У Сржовици (Scherschowitza) у општини Поникве настанила се породица Ратка Добрињака, који је 3. новембра 1559. на та имања добио од цара Фердинанда I племићке повластице, по којима су он и његови потомци били ослобођени од сваког данка и работе. Нестали су из Сржовице већ крајем XVI вијека, али им се траг крије у имену недалеко села Добрина, попут имена села у Босни: Добриљ, Добрића, Добриће.[37]

У Ајххофу (Aichhof) је штајерска земаљска управа по царевој наредби откупила за смјештај заслужних прибјега, који су с породицама овамо морали да пребјегну 1555, јер су се пред Турцима компромитовали сарадњом са аустријским граничарима. Ивану Ленковићу је наређено да ове многозаслужне људе заштити од оних који од њих траже порезе и друге дажбине. Од ових ускока по имену се помиње само Павле Ускок.[38] У Штајерској је вјероватно био насељен и Вид Влах, који је 1537. задужио Штајерце приликом њиховог узмицања пред

Турцима од Осијека, а 1542. налазимо га у попису команданата лаке коњице међу најугледнијим штајерским старјешинама.[39]

Крајем XVI и почетком XVII вијека нестаје ових породица у Штајерској, како због нетрпељивости околног становништва, тако и због жеље аустријских власти да славонску војну границу потисне новим насељавањем што више према Илови. Иако је постепено, али релативно брзо, нестало српске националне свијести међу потомцима ових српских досељеника у Штајерској, ипак су остали извјесни трагови. Јован Цвијић је испитујући Дравско Поље од Птуја до Марибора наишао на доста српских етнографских трагова. "Сачуван је велики број српских презимена на uh, и неки од тих Словенаца знају своје српско порекло; мноштво српских презимена изненади нарочито у Птују и у Словенским Горицама; има и немчура, тј. Словенаца немачког осећања са презименима на ић; особито изненађују презимена као Марковић, Петровић, Бирић итд. Сретао сам људе с тим презименима који су пореклом из Радгоне у Прекомурју. Чуо сам да има људи који се презивају Лах (Влах), Секула и Војвода. Напослетку, по психичким особинама и дијалекту становништво словеначке Штајерске највише се приближује српскохрватском народу панонског типа".[40]

Одбрана и утврђивање пограничних утврда били су за крајишничке команданте насушна брига, јер се непријатељ приближио, заузео Вировитицу и све до Илове, прешао ту ријеку и заузео Чазму и Мославину, преко Илове Зденце и околину. То је увиђао и надвојвода Карло, коме је била повјерена брига за ову крајину, и цар Рудолф II, а коначно и аустријски сталежи на свом сабору одржаном у Бруку на Мури у марту 1578, на коме је донесен закључак (Bracker Libeli) да се крајина бројно ојача новим крајишницима, а да су унутрашње - аустријски сталежи дужни да издржавају војну крајину и то половину трошка да сноси Штајерска, а другу половину Корушка, Крањска и Горица.[41]

Међу мањим досељавањима на Словенску крајину ових година истиче се она коју је извео негдје 1583-1586. војвода Петар Хасановић. Он је послије неуспјелог покушаја да се ослободи Клис (1583), из средње Далмације ускочио у околицу Сења, а отуда са 800 породица прешао у Словинску крајину и населио се с њима најприје око Иванић-Клоштра. Ту се 1586. истакао својим јунаштвом у боју са Алибегом, те је са својим крајишницама послан на најистакнутији дио Крајине источно од Ђурђевца, гдје им потомци и данас живе у селима парохије са сједиштем у Малој Трешњевици. Хасановића има још једна кућа у Великој Трешњевици.[42]

Баш у то вријеме појављује се на овој страни нова личност и нова сеоба. У априлу 1586. покушали су Срби, турски мартолози, од неколико стотина момака, да освоје Ђурђевац, а други су се под командом Ивана Пејашиновића борили против аустријских посада из Светог Петра Чврстеца, Тополовца и Црквене, али је при новом нападу на Сирач, који су по наредби Вида Халека, команданта Словинске крајине, извели капетани Михаило Секељ и Иван Глобицер у јануару 1586, био заробљен и Иван Пејашиновић са женом и дјецом и са неколико калауза и са око 100 српских жена и дјеце доведен на ову крајину. Ту се одмах споразумио са аустријским командантима да пређе поново у Славонију и да све оне Србе на које има утицаја доведе на хришћанску страну. Цијелу годину дана трајало је Пејашиновићево договарање и наговарање у "Малој Влашкој", и тек у септембру 1587. кренула је сеоба. Да би Турцима замели траг, ови мартолози су говорили да иду на сјевер у Копањ и Стони Београд и тако, обманувши Турке, дођоше у Копривницу. Вид Халек јавља Штајерском земаљском одбору да су ови ускоци дотјерали много стоке и доста турских коња. На челу ових ускока налазе се Иван Пејашиновић, Милош из Граховљана, Вујо Вранешац, Вујица Даничић, Рајко Дијаковић, Вукета Тепац, Милосав (Милан) Каталенић. Ови калаузи стигоше са својим породицама у Вараждин, док су се Андрија Дијаковић, Стипан Бошковић, поп Григорије, Радоје Раденковић, Вујо Радичевић, Каран Бакош и Радивој Чалић са својим поро-дицама населили око Копривнице.

Пуковник Халек у свом извјештају примјећује да су ово најугледнији калаузи у Пакрачком

санџаку, нарочито двојица од њих. Већ дуже времена нису ови калаузи учествовали у четовању против хришћана, а мартолози нису никад мање штете учинили него ове године (1587). Кад се коначно сва сеоба доврши, сигурно је да ће сва села око Сирача бити удаљена од границе и да ће Турци одатле отићи, а бег ће тешко одговарати пред султаном ради прелаза тако бројних калауза и харамбаша у наше предјеле, јер се то већ давно и откако људи памте није догодило на овој Крајини. Пуковник је затим замолио дозволу да може примити у службу кнеза Ивана Пејаши-новића, Милоша Граховљана, Вују Вранешца, Вујицу Даничића и Рајка Дијаковића и да их може помагати из средстава "extra ordinari", а сваком од ускока да може давати три четвртине за провијант. Пуковник увјерава да ће ово бити вјерни људи. Зато и штајерски сталежи препоручују ове досељенике Ратном вијећу у Грацу, те је надвојвода Карло 5. новембра 1587. дозволио да се овим калаузима подијели земља које има доста. Ово је надвојвода наредио имајући у виду оне прибјеге који су били насељени у Штајерској, око Птуја и Марибора.[44]

У ово вријеме догодила се још једна акција слична Пејашиновићевој, али без таквог успјеха. Никола Ожеговић, војвода из Светог Петра Чврстеца, наиђе првих дана априла 1586. на турске Србе мартолозе под вођством харамбаше Зуке и Остоје и побије се с њима. Сукоб се догодио између Тополовца и Копривнице и у сукобу погине Остоја, чију је главу Ожеговић послао у Црквену, јер је Остоја као заставник некада служио у Црквени, па поново прешао Турцима. И друга вијест није била боља: тих дана ("великог тиједна"), пише Халек 14. јуна 1586. надвојводи Карлу, убише Срби из Турске на Комарници војводу копривничког Ивана Станковића и неколико харамија, а послије Ускрса навале мартолози из Турске на град ђурђевачки, али без успјеха, затим, прије три недјеље ударише на Ровишком пољу на харамије из Светог Петра Чврстеца, Тополовца и Црквене и заробише једног харамију из Светог Петра, а ономад 30 њихових момака стиже до Тополовца, гдје ухватише једног пастира[45] итд. Граница је нестабилна и одбрана је потребна све јача и многољуднија, без обзира на велике трошкове које је она захтијевала.[46] У Бечу се слабо о том бринуло. Чинило им се да је по њих опасност још далеко. Приликом царевог саветовања у Прагу 1592. године у Хрватској се створила крилатица: "Док се у Прагу вијећа, пропаде Славонија" (Dum Pragae consulitis, Sclavonia amittitur).[47]

Досељавањем **Срба** на Словинску крајину tokom XVI вијека, формирана су углавном њихова насеља на линији **Копривница-Крижевци-Иванић**. Тај појас је био релативно узак, а запремао је подручје парохија: **Болфан, Салник, Војаковац, Велики Поганац, Лепавина и Велика Мучна по обронцима Калника и Горње Средице, Ровиште, Болч, Српска Капела и Липовчани на јужној страни Билогоре и Марчанског хумља.** Основ ових насеља су српски ускоци који су овамо доспјели преко Жумберка, Крањске и Штајерске из сењског Приморја и сјеверне Далмације, а затим и прибјези из турске Славоније и Мађарске. Већи дио ових досељеника води своје поријекло из Старе Србије и Херцеговине, затим из остале Србије и Црне Торе, а мањи дио из Босне, Македоније и Срема. Њихову миграцију условило је непрестано турско освајање или несигурност на свим њиховим грани-цама, гдје су Срби досељавани да би као мартолози (турски крајишници) чували границу. За њих путописац Курипешић вели да су у западну Босну долазили од Београда и Смедерева. Њих је овамо, по свој прилици, довео командант турских пограничних градова Мухамед Јахлиогли, када је са Ахметом Шибенчанином и Хусрефом Врхбосанским пошао да осваја Удбину и друге градове у Хрватској. Слично је било и на Словинској крајини, гдје су аустријски граничари 1540. заробили неколико мартолога и њиховог харамбашу Вука Велимировића, за кога се вели да је члан једне од најугледнијих породица у Србији (ex regno Rasciae), а 1546. премјестили су Турци у Вођин дотадашњег пожешког команданта Вукашиновића са задатком да помјера крајину све више на запад и да по њој насељава Србе. Али, многи од тих Срба почеше пребјегавати на хришћанску страну. Већ су они Јахиоглини Срби у септембру 1530. пребјегли најприје у Бихаћ, а затим у Крањску и Жумберак, да би се касније спустили на Словинску крајину.

О **србијанском поријеклу** многих ових досељеника свједоче и нека презимена и имена насеља: **Бадовинци** се налазе само у **Мачви**, а од тада и у **Жумберку**; презиме **Раниловић** или **Храниловић** сретамо и у **Жумберку** и на **Словинској крајини**, а у **Србији** код **Аранђеловца** има цијело село Раниловића; презиме **Балабан** прави асоцијацију на предио **Балабановац** код села **Сланаца** у непосредној близини **Београда**.

Вршећи своја демографска истраживања, Радослав Грујић је прије првог свјетског рата дошао до закључка да су, на примјер, "Бубановићи, Грубачи, Грубачевићи и др. из Темнића; Бељаци, Богавци, Гвозденовићи, Богојевићи и др. од Ибра; Селаковићи, Штрпци, Чавићи и др. од Старог Влаха; Витановићи, Клисурићи, Кесерићи, Кесерини и др. од Пољанице, где се и данас, поред горске косе Витановице налазе и оранице Витановац и Клисура, као и село са најстаријим тамошњим племеном Кесерци. - А то нам донекле потврђују и неке страре рукописне и штампане књиге из манастира Сарандапора (Осогова) и села Петнице (ниже Чачка, писана 1488.), те манастира Чокешине, Боговађе и Радовашнице, које се налазе у манастиру Лепавини и другим црквама ове области.

На сличан начин сазнали смо за порекло многих породица и из других наших области Балканског полуострва, проверавајући резултате и на соматолошким особинама тих породица.

Тако су из **Старе Србије** пореклом: Шиљци, Црљенице, Брњице, Грбе, Грбићи, Жиле, Длаке, Шарци, Рончевићи, Страинићи, Драгаши, Драгашевићи и др. од Новопазарског Санџака; Куштрићи, Мирићи, Кодићи и др. с Косоеа; Корше, Горановићи, Рајнићи, Недићи и др. од Метохије, Шара и Подримља.

Из **Македоније** су: Смољанци и Смољановићи, за које традиција вели да су из Грчке; па Седрамци, Кировићи, Динићи, Заке, Авировићи (по традицији из Казанлука), Пандовићи, Шовићи, Комленци, Комленовићи, Шешићи (од Велеса) и др.

Из **Херцеговине** су: Љубишићи, Комадине, Оџићи, Радмиловићи, Рајићи, Рађе, Ћаћуге и др. од Шуме, Површа, Зубаца итд., те Божовићи, Вујичићи, Кукићи, Мандићи, Њежићи, Радошевићи, Добренићи, Ковачевићи, Вујановићи, Саболовићи, Стојнићи, Вукмировићи, Домазети и др. који овде славе св. Саву као крсно име своје. - Зато сам у овој области нашао, поред неколико рукописних књига, и три књиге гораждских и дванаест милешевских издања.

Из **Црне Горе** су: Бајчета, Ждрале, Обрадовићи, Бањани и др. од Бањана; Балоте, Зорићи, Ракетићи, Дробњаци и др. од Дробњака; Басташићи, Девићи, Мургаши и др. од Васојевића; Коруге, Пурићи и др. од Колаисина; Брдари, Проје, Кљајићи и др. од Бјелопавлића; Хераци, Хераковићи и др. од Његуша; те Мартиновићи, Радичевићи, Бурашевићи, Хасановићи (од Роваца), Додоши и др. А из тих југозападних крајева наших јесу и Бани, Кобасице, Олуке, Карари и др. којих данас још има по Боци и Далмацији; као и: Јагодићи, Даниловићи, Дукићи, Чавчићи, "Буричићи и др., који славе св. Стефана Дечанског - Мартиндан), те Бакићи и Утјешиновићи, који славе св. Срђа као крсно име своје. - Стога сам и нашао по овоме крају, поред рукописних књига (из Слатине од Бјелопавлића једна) и седам примјерака скадарског, а једну цетињског издања богослужбених књига...

Понешто породица воде своје поријекло и из **Арбаније**, као нпр.: Лемићи, Лекићи, Магоши, Маговци, Пелеши, Бинђићи, Добрићи (пређе Добре из Мускопоља) и др.

Из **Босне** су: Сировице од Дервенте, Хрговићи од Маглаја, Кокири од Прњавора, Годечи, Добринићи, Славујевићи и др. од Сарајева, те Шамићи, Соколовићи, Козарци, Змијанци, Усорци, Прусци, Купрешани и др.

Најпосле има нешто породица из **Срема**, као нпр. Сакуљи (Сакуле старо пусто село код Земуна и Сакуље село код Смедерева), Тандари, Тандарићи и др. - Они су основали и село Срем близу манастира Лепавине, где је још у почетку XVIII в. живела породица с презименом Сремац.. ."[48]

* * *

Прелазећи на поједина насеља, треба рећи да су она била као мање скупине везане за поједине парохијске центре у којима је било не само сједиште парохијског свештеника, него и парохијска црква и парохијска школа, као вјерски, друштвени и просвјетни центри који су досељене Србе окупљали. Зато ћемо их по тим групама посматрати, полазећи од сјеверозапада.

БОЛФАН

БОЛФАН је своје име добио још прије одсељавања старосједилачког становништва по цркви св. Волфганга, чије је име наш свијет тешко изговарао, те од Волфганга постане Болфан. У парохију болфанску спадају и села Беланово село, Иванчец, Сеговина, Торчец и Ђуковац. Кад је подигнута прва дрвена црква у Болфану не знамо. У шематизму Пакрачке епархије за 1898. стоји да је црква подигнута 1761. године, али сматрамо да се тај податак може односити само на тада постојећу цркву, јер се црква св. Параскеве у "Болвану" спомиње у попису из 1755, са 40 домова парохијана.[49] Овај број домова је постепено растао и крајем XVIII вијека дознајемо да је село Болфан имало 15 српских кућа, Торчец 5, Сеговина 6, Беланово село 6, Иванчец 5, Лудбрег 4, Ђуковац 13, свега дакле 54 куће. Послије сто година (1899) тај број се утростручио и у парохији је била 171 кућа са 861 душом.[50] Године 1932. у болфанској парохији по званичном попису било је 218 српских кућа са 887 душа.

Крајем XIX вијека сретамо у овој парохији сљедећа презимена: Арамбашић, Барберић, Брнчић, Витановић, Вранковић, Гапан, Грегурић, Гроканић, Драгосављевић, Ђурашиновић, Ерак, Зоретић, Јагодић, Јанковић, Ковачевић, Лазић, Латковић, Магош, Мандић, Марчиновић, Милановић, Милошевић, Ожеговић, Петрић, Поповић, Потурица, Раплиновић, Рубешић, Савић, Северовић, Селаковић, Србљан, Чавчић и Шајатовић.[51]

Према извјештају о стању цркава из 1786. у Болфану је тада постојала дрвена црква св. Параскеве. Половина крова такође дрвеног је нова, а половина стара. Парохијани су обећали да ће и другу половину покрити. Иначе, црква се држи у реду. Ограду око порте треба обновити. Парох је тада био Аврам Талић, који према свом знању држи хришћанску науку народу који долази цркви. Филијална црква св. Николе у Ђуковцу саграђена је била пола од дрвета, а пола зидана од новог материјала. Олтар и црква каменом је патосана. Кров је стар и треба га претрести. Црква се држи у реду. Ни за ову као ни за парохијску цркву нико не може дознати када је и од кога епископа посвећена.[52]

ВЕЛИКИ ПОГАНАЦ

ВЕЛИКИ ПОГАНАЦ и околна села (у парохију великопоганачку спадају спадају и села: Велики Трабичани, Иванац, Пркос, Радељево Село, Расиница, Рибњак, Дуга Ријека и Копривничка Ријека) насељени су Србима 1598. године, кад је послије акције и договора (1597) пуковника Херберштајна досељавано много Срба из Славоније у ове крајеве.[53] Како је према Илови све подручје тада било пусто, турске пљачкашке чете су често упадале до ових малих граничарских насеља и грдно их пљачкали. Тако су вировитички Турци 5. септембра 1622. пљачкајући и робећи овдашња села ухватили два дјечака из Поганца, на паши код

стоке, Рајчету и Јована, и одвели их, а прије годину дана су одвели кћер српског свештеника у Малом Поганцу, Вујина.[54] Тешке прилике су изазивале немире, одсељавања, нова досељавања, na се у разним временима у појединим селима виде нова презимена а нестају нека стара. Тако се у XVIII вијеку у Великом Поганцу помињу презимена: Рогача (Мијо и Лазо), Белобрађа (Перо и брат му поп), Милатовић, Раданац, Ненадовић, Смољановић, Дуликравић, Херак, Остојић, Вујасиновић, Богдановић, Несреће (Остоја), Грубић; у Радељеву селу: Миличић, Кекић, Обрановић, Херак, Ковачевић, Ликић, Северовић, Петровић, Бодин, Ренац, Марковић, Брница, Цетинић; у Расиници: Поповић, Јанковић, Перић, (Периз?), Кашић, Сабол (Цвијо), Рајковић, Радотовић, Микашиновић, Страхињић; у Копривничкој Ријеци: Маријан, Потурица, Витановић, Ивановић, Конаковић.[55]

Иако ово нису сва презимена Срба у овим селима половином XVIII вијека, многих и од њих неће бити крајем XIX вијека, када су се у свим селима ове парохије нашла ова презимена: Барберић, Беседић, Бијељак, Бодин, Бодиновац, Братељевић, Брњица, Бушић, Велемир, Витановић, Врапчевић, Врећица, Грубачевић, Грубић, Дукић, Дуликравић, Ђурашевић, Жарић, Загорац, Зоретић, Јанковић, Кекић, Кучековић, Маринковић, Марковић, Милатовић, Миличић, Милошевић, Мрмош, Осман, Остојић, Периз, Петровић, Поповић, Потурица, Почуча, Раданац, Рајчевић, Салаковић, Северовић, Фајтовић, Херак, Црљеница, Чавић, Шајатовић, Шкорић, Штибић.[56]

О оданости овог народа православној вјери свједочи комисија која је 1732. испитивала на Крајини ко је унијат а ко није. У Поганцу је тада био свештеник Раде на 110 домова. Послије прочитаног царског декрета и питања ко је унијат а ко није сви рекоше: "Нећемо бити унијати, него јесмо и бићемо ми и дјеца наша закона грчкога".[57] Прве цркве у Великом Поганцу биле су дрвене. У шематизму (1898, 1910), стоји да је црква парохијска подигнута (или сазидана) 1722. године, а торањ дограђен 1751, али по свему се чини да је и тада знатан дио био од дрвета. У опису из 1786. стоји да је црква парохијска св. Георгија саграђена од новог материјала (не каже се каквог), да је торањ на њој сав иструнуо, али парох и народ обећавају да ће те године кров на цркви уредити. Црква је патосана каменом. У порти се налази једна кућа за народ који долази к цркви. За филијалну цркву Сошествија Светога Духа у Дугој Ријеци вели се у том акту да је саграђена од дрвета и да је у добром стању само је на њој кров веома лош. Напосљетку се те године (1786) помиње и црква у Ђотиновачким виноградима, храм св. Илије, у маленој згради од дрвета.[58] Године 1764. била је ово "вара (фара, парохија) попа Михајла Беседића"[59] са 83 дома. Године 1786. био је парох у Поганцу Пантелија Шупица, а црквени тутор Коста Смољановић.[60] Међу поганичким паросима треба истаћи Милорада Чопорду, који је од 1899. готово шест деценија служио у овој парохији и оставио сјајан траг свога тихог, али успјешног пастирског рада.

Број православних Срба у овој парохији константно је растао. Док је 1809. било у цијелој парохији 100 домова са 1253 душе, године 1929. било је у 492 дома 2097 душа. У првом случају (1809), за вријеме Војне границе било је у кући просјечно 12-13 душа, а у другом случају просјек је био 4-5 душа јер су се послије развојачења Границе почеле породичне задруге нагло да дијеле.

Мали Поганац је са Ботиновцем до краја XVIII вијека сачињавао засебну парохију уз цркву св. Архиђакона Стефана. У попису из 1755. стоји да ова парохија има 51 дом и два свештеника.[61] Године 1764. уписана је ова парохија као "вара Крајчиновића" са 42 дома (Мали Поганац 25, Ботиновац 17).[62] Ова црква и парохија настале су одмах по досељењу Срба, јер је једна чета турских мартолога 8. јуна 1621. од Вировитице и Брезовице упала у овај крај и заробила у Малом Поганцу кћер попа Вујина и још три женске особе, Српкиње, и продали их у Печују. Поп Вујин је успио да своју кћер откупи.

Поред цркве св. Стефана у Малом Поганцу постојала је и у Ботиновцу црква св. пророка Амоса (Видовдан), која се 1786. налази у саставу великопоганичке парохије чији је парох тада био Пантелија Шупица, а црквени тутор Вид Гвозденовић.[63]

ВЕЛИКА МУЧНА

Друга група српских насеља на овом подручју окупила се у селима парохије ВЕЛИКА МУЧНА. И ова насеља (Врховац, Грдак, Пауновац, Прњаеор, Ријека) насељена су највећим дијелом крајем XVI вијека. Чим су се ови најбројнији досељеници смјестили и окућили, почеше бивши феудални господари ових крајева приморавати досељене Србе да им буду кметови. То је изазвало жесток отпор. Срби из Мучне жалили су се 1605. Дворском ратном савјету и успјели су, иако је копривнички капетан Шротенбах био против тога и изазвао оштро реаговање Срба граничара, па су му били отказали послушност, те су и капетан и граничари били укорени од стране Ратног савјета.[64]

Првобитна црква св. Арханђела Михајла и Гаврила у Великој Мучни била је дрвена. Међутим, у извјештају од 1786. стоји да је црква сазидана од новог материјала и да је освећена. У шематизму Епархије пакрачке за 1898. стоји да је црква сазидана 1740. године, што свакако може бити тачно. Године 1786. био Јефрем Ченић. Ускоро је срушена, а њена храмовна слава пренијета је у парохијску цркву у Великој Мучни, па се и данас о Петровдану свечано прославља.[65]

ВОЈАКОВАЦ

ВОЈАКОВАЦ су Срби населили такође крајем XVI вијека и своме новом насељу дали име Батињани према имену села Батињани у Славонији из кога су дошли. Тек касније село је добило име Војаковац. У парохију војаковачку, поред Војаковца, улазе села: Осијек, Војаковачки Клоштар и Иванац. Како су се у свим овим најстаријим поткалничким селима најмање мијењале породице, није било толико повремених миграција, већина првобитних породица задржала се до нашега вијека. Крајем XIX вијека сретамо у селима ове парохије следећа презимена: Анђелић, Бабић, Беседић, Божичковић, Божовић, Витановић, Вујић, Вукићевић, Вукојевић, Вучић, Драгашевић, Дукић, "ђуричић, Зорчић, Клисурић, Костадиновић, Мандић, Маринковић, Милетић, Миљановић, Мирковић, Михајловић, Новаковић, Павковић, Павловић, Поповић, Прерадовић, Радановић, Радивојевић, Ра-дотић, Рајак, Ракић, Сужњевић, Тонковић, Харамбашић и Цетушић.[66] Већина од тих породица и данас још живи у овим селима.

Од старине постојале су у овој парохији ове цркве: црква св. Георгија и црква св. Илије у Батињанима и црква св. Николе у Осијеку. У "У српском православном селу Осијеку под Калником и данас се прича да је тамошњу српску цркву саградила једна Српкиња грофица, која је столовала у Калнику. А једна од најстаријих српских породица у том селу јесте породица Витановића која се данас разгранала у читаво племе и раширила по многим околним селима. Уз то племе, у селима око Калника, налази се можда из тих најстаријих времена и још по која породица као што су Бодин, Бодиновац и др. А још 1774. г. налазила се тамо у селу Иванчецу и породица Тодора Херцеговића алитер Вишњића, која нас подсећа на господарство старе властеоске породице Херцеговића у ономе крају. - Данас те породице нема међу тамошњим православним Србима као ни многих херцеговачко-црногорских породица: Коренића, Кордића, Грдинића, Врачарића, Видовића и др., које су се још више крајем XVIII в. налазиле око Калника као православни Срби."[67]

У вријеме терезијанских реформи, кад је држава настојала да умањи број парохија, налазимо два пописа о броју парохија које је властима доставио епископ Јосиф Стојановић. У једном, датираном у Карловцима 5. фебруара 1764. стоји: "Фара Осечка и Батињанска држи 65 домов, 2 цркви: у Батињани свјатаго Сави, освјапмата, у Осеку храм свјатаго Николаја, не

освјашчата. Ради далекости по зактеванију фарников два свјашченика у ту фару постависмо".

У другом пак стоји да је једна парохија у Батињанима попа Стефана Петровића са црквом Светог Саве и 45 домова, а друга у Осијеку, парохија попа Гвозденовића са 20 домова у Осијеку и црквом. Додано је да је ова парохија од старина имала по два свештеника, један је стајао у Осијеку, други у Батињанима, али пошто су куће надалеко по брдима, владика је поставио двојицу, "но регимента једнога прима".[68] Чудо нам је да се војаковачка црква ту зове црквом Светог Саве, кад се иначе зове црквом св. Георгија. Тако стоји 1786. у извјештају протопрезвитерском "храм св. Великомученика Георгија" тада већ саграђена од новог материјала;69 тако и у завршном рачуну за ту годину из кога дознајемо да у Батињанима постоји парохијска црква св. Георгија и филијална црква св. Илије, а у Осијеку филијална црква св. Николе, која је те године (1786) добила нов иконостас и "молеру за дјело новаго темпла (иконостаса) христијани от усердија милостињу дали цркви 136 форинти и 30 крајцера". Тутори су тада били Максим и Димитрије Анђелић, а "шикутор" Григорије Витановић.[70]

У митрополијском шематизму (1910) стоји да је војаковачка црква св. Георгија сазидана 1768, црква св. Илије 1763, а црква св. Николе исте године.[71] Године 1932. било је овакво бројно стање парохијана: Војаковац 144 дома и 599 душа; Иванац 8 домова, 33 душе; Клоштар 42 дом, 218 душа; а Осијек 108 домова и 438 душа.

МАНАСТИР ЛЕПАВИНА

МАНАСТИР ЛЕПАВИНА који је настао већ половином XVI вијека био је духовни центар ових насеља. Основао га је 1555. један пустињак, Јефрем Вукодабовић, који је овамо дошао вјероватно са неком групом српских досељеника. Записано предање каже да је био родом из Херцеговине, али да је био хиландарски пострижник. И заиста, везе Лепавине и Хиландара биле су и касније живе.[72] Манастир је од давнине имао и своју парохију у коју су улазила села: Велика и Мала Брањска, Сесеeme, Рушевац, Царевдар (у старини се звао Ословица) Миличани, Соколовац (у старини Кукавица), а касније цијела малопоганичка парохија (Мали Поганац и Ботиновац), која су села једно вријеме до 1821. припадала парохији Велике Мучне, а од великомучанске парохије припали су манастиру у Грабачани. Манастирски прњавор је у почетку имао мало кућа, али се њихов број по-већао послије 1790. године, кад је овамо дошло неколико босанских породица, с којима је 1793. састављен уговор у коме калуђери кажу: "Ми на нашем грунту манастирском примисмо из турске државе прибјегше у ратноје време, у 1790 љето бивше, неколико фамилија Босанцев нашего закона (вјере) и поселисмо и куће њима начинисмо и другоје потребитоје помогосмо с уговором оваквим: да они навјек остану код нашега монастира и да у недељу дана свака глава мужеска, који радити могут, монастиру по једног дјелавца даст са својом храном, а што више будет од уреченога дјелати, монастир да им с новци 12 крајцера плати с обичним напитком сего мјеста. А ми на сваку главу њима да смо дужни дати 4 рали ораће земље и по 2 косе ливаде, а за врт, виноград и крчевине колико коме од потребе будет; нашу по манастирском грунту и дрварину како за огријев тако и за ограду и за стање грађе што буду потребовали; и десјатин њима од свега не узимати ни у новцу ни за што."

Поред тадашњег игумана Атанасија Јовановића овај су уговор пред владиком Кирилом Живковићем потписали прњаворци: Дмитар Узелац, Петар Миодраговић, Исо Дракулић, Симеон Поповић, Ђука Рахилић, Никола Радосављевић, Јован Мркша и Саво Басара.[73] Није јасно шта је касније било с овим прњаворцима, али крајем XIX вијека међу парохијанима лепавинске парохије не налази се ниједно од ових презимена осим Поповића, али они вјероватно нису потекли од њих. Ево пописа презимена лепавинских парохијана из 1898: Барберић, Беседић, Даниловић, Девић, Добричић, Драгосављевић, Тзурђевић, Зорчић,

Иванић, Јанковић, Каламијер, Калинић, Корша, Крајиновић, Манојловић, Маринковић, Милаковић, Милановић, Миличић, Мрвош, Остојић, Петровић, Пинтарић, Покрајац, Поповић, Потурица, Пријић, Радмиловић, Радојчевић, Радотовић, Ратковић, Роботић, Саболовић, Санадер, Свибић, Смољановић, Станковић, Стојановић, Страјинић, Тандари, Хрзати, Чавић.[74]

Поред манастирске цркве о којој смо исцрпније говорили на другом мјесту[75] у лепавинској парохији постоји и филијална црква у Малом Поганцу, посвећена св. Стефану. У рачунима те цркве за 1786. годину (кад је била у саставу великомучанске парохије) имала је у каси 267 форинти. Тутори су били Томо Стојановић и Вид Гвозденовић.76 У једном војном списку око половине XVIII вијека спомињу се из Малог Поганца и ова презимена: Станковић, Јанковић, Радмиловић (и Радмилац), Маринковић, Коршић (Корша), Зорић, Херак и Поповић.[77]

Лепавински калуђери су опслуживали не само села своје парохије, него и многе оазе православних у појединим градовима: Копривници, Канижи, Грацу, Крижевцима, Леграду, Загребу.

ПЛАВШИНЦИ

ПЛАВШИНЦИ са осталим селима плавшиначке парохије насељени су Србима још приликом првих досељавања Срба у ове крајеве који су почетком XVI вијека готово сасвим опустјели. Име је ово село добило по српском војводи Плавши (Плавцу) Маргетићу, стрицу познатог војводе Ивана Маргетића, који се на овој крајини појавио 1542. године, а затим се овамо преселио из доње Славоније са доста српских ускока. Он је ускоро постао заповједник посаде у Лудбрегу, а Плавша у Копривници. По Ивану је добило име село Иванац, а по Плавши Плавшинци.[78] По имену војводе Срдије или Срђа, који је командовао у Комарници (данашњем Новиграду), прозвани су Срдинци, а потомци његови узели су презиме Срдић. Узрок одсељавању старосједилаца из ових крајева био је не само страх од Турака, који су све чешће упадали у ове крајеве, него и врло нечовјечно поступање хрватско-славонске властеле са својим кметовима. Иван Ленковић, заповједник ове крајине, у извјештају Дворском ратном савјету у Бечу каже (1561) да су властела десет пута кривљи од Турака што су се кметови разбјежали и земља остала пуста.[79]

Нови досељеници долазили су махом из доње Славоније, која је била под Турцима, али и из југозападних крајева, из сјеверне Далмације, преко Лике и Жумберка и из јужних крајева са слива Пиве, Таре и Лима, горњих токова Неретве и Дрине, преко Босне. Према Грујићевим истраживањима из Херцеговине су поријеклом Љубишићи, Радошевићи, Добренићи, Вукмирићи, а из Далмације Калањи, из Босне Усорци и Прусци, из Темнића у Србији Грубачи и Грубачевићи; вировски трговци Авировићи су из Казанлука у Македонији итд.[80] Биће да су са Југа и плавшиначки Петровићи и Циганови́ћи које су мјештани називали Грцима, а они су се тим надимком поносили.

У XVIII и XIX вијеку помињу се ове породице: у Плавшинцима: Миланковићи, Микашиновићи, Усорци, Сучевићи, Петровићи, Лишчићи, Циганови́ћи, Јовичићи, Вучковићи, Пуље; у Срдинцима: Срдићи, Вучковићи, Јовичићи, Грубачевићи, Пријићи, Кулаје, Ђурковићи; у Јаворовцу: Халапе, Вујчићи, Вукмирићи, Јакоповићи, Куцорепи, Пријићи (са надимком Макариц), Јаушићи и Јовичићи; у Влајиславу: Љубишићи, Секулићи, Дјаковићи, Јаушићи; у Глоговцу[81]: Обрановићи, Радошевићи, Вукмировићи, Николетићи, Путниковићи; у Баковчици: Радошевићи, Добренићи, Кукићи; у Боровљанима: Калањи, Саболовићи, Ралетићи, Драголовићи; у Дијеловима: Маравићи, Рojчевићи, Попржани и Т)инђићи (последњи двоји изумрли), Милаковићи; у Једушевцима: Њежићи, Угарковићи,

Шајатовићи, Штрбци, Марковићи. У ову парохију спадали су и они православни који су живјели у чисто хрватским римокатоличким срединама. Тако су у Новиграду били трговци Поповићи, у Ђурђевцу Маргетићи (сада су им потомци римокатолици) и Предраговићи, а у Вирју трговци Авировићии Кучиловићи. Сада их више нема.

Кад су се Срби насељавали у овај крај био је он без икакве власти. Пуст, са понеком кућом, без господара. Некада је загребачки бискуп имао овдје у Подравини велика имања, нарочито у Брегима, Влајиславу, Комарници и Михољанцима, али кад су она напуштена и запустјела није о њима водио никакве бриге, јер није имао ни користи. Сада, када су доласком српских граничара и хрватских прибјега ова насеља оживјела, јавио се стари власник. Године 1638. затражио је загребачки бискуп Бенедикт Винковић од копривничког жупника Матеја Сумера извјештај да ли су поменута села већ насељена и да ли неко обрађује тамошње бискупове посједе. Сумер је 10. августа 1638. одговорио бискупу сљедеће: у Комарници станују Словинци (дакле Хрвати) уз нешто "Влаха" (Срба). Око тамошњег каштела налази се јарак кроз који тече вода ријеке Комарнице, која окружује каштел који се зове "Вирје" (прије опустошења село се звало Продавић). Црква у Влајиславу има још цијеле зидове, али је без крова и свода, разорено је и светиште ове цркве. У Влајиславу станују Срби ("Власи"), а у Брегима не станује још нико. Тамошње земље обрађују "Власи" и копривнички грађани.[82]

Кад су подигнуте прве цркве у Плавшинцима и Глоговцу не знамо, али знамо да су то биле дрвене цркве, добро снабдјевене потребним књигама и утварима и украшене иконама. Од ликовних предмета треба посебно истаћи двије историјске слике на иконостасу у плавшиначкој цркви, које је израдио око 1750. у Северину познати сликар онога времена Јоаким Марковић. На једној је приказано како византијски цар Василије I Македонац даје дозволу Србима и Хрватима да се населе на Балканском полуострву, а на другој како аустријски цар Рудолф II даје повластице Србима Вараждинског генералата. На првој Србин испред себе држи српски грб, а Хрват хрватски, док на другој су приказани српски свештеник који лијевом руком прима привилегију, а десну је са три испружена прста подигао у знак заклетве чији текст је исписан као да извире из његових уста: "За верност цесарску јесмо готови сви умрети", док је из царевих уста према свештенику исписана реченица "Милост моја буди с вама". На самој привилегији пише латински: "Вивете ин паце ет естоте фиделес - Живите у миру и будите вјерни". Испод ове сцене, поред два стиха који величају Аустрију, исписан је овај текст: "Ми Рудолф втори, милостију Божијеју избрани цесар римскиј августјејши: Германиш, Хунгарији, Боемији, Далматији, Кроатији, Славонији, и прочим, в памет дајем всем вама посљедујушчим, љубезно препоручујем, оним котори во држави власти нашеја верности име носе, јакоже источнаго благочестија народ Влахов живушчи между Славонијом, Савом и Дравом имже обшчество милостиво превелегијам обдарихом, Виена 1612". Ове слике дао је израдити подмаршал Михајло барон Микашиновић, витез од Шлангенфелда, родом из Плавшинаца, угледни официр и велики српски родољуб. Слике се данас налазе у Музеју епархије загребачке у Загребу.

Половином XVIII вијека имала је плавшиначка парохија у својих 10 села (Плавшинци, Срдинци, Дијелови, Кладари, Једушевци, Влајислав, Јаворовац, Баковчица, Боровљани и Глоговац) 105-115 домова.[83] У извјештају протопопа плавшиначког Теодора Павковића, пароха ровишког, из 1786. дознајемо о црквама плавшиначке парохије ово: "Парохијска црква у Плавшинцима, храм св. и праведног Лазара. Црква, саграђена од дрвета, у добром је стању. Кров на њој је у реду, али парохијани су овог љета даску исцијепали и довезли к цркви. Црква као и у олтару антиминс и друге ствари са одеждама чувају се у чистоћи. Парох нема у цркви св. мира. Порта око цркве је ограђена. Четири одређена парохијална протокола парох добро води. Остала општа гробља по парохији уредно су ограђена. Цркву је осветио блаженопочивши господин епископ Филиповић.[84] Парох добро учи народ, који долази у цркву, хришћанску науку. Ова црква има једну добру кућу гдје живи парох, шталу за коње, штагаљ за сијено, комору за своје натуралије, колницу за кола, свињац за свиње, и то све под једним кровом, један амбар за његово жито, око куће два јутра црквене земље, ливада

црквена, што све парох бесплатно ужива. Код цркве има још једна кућа за народ који долази цркви.

Филијална црква у Глоговцу, храм св. великомученика Георгија, саграђена је од дрвета. Кров је на њој у реду. Порта око цркве је ограђена. У цркви, као и у олтару антиминс, остале ствари и одежде држе се у реду. Не може се дознати да ли је ова црква од кога господина епископа освећена (троносана) или не. Наређено је мјесном пароху да дозна између народа зна ли ко од старих људи, а затим да јави."[85]

До друге половине XVIII вијека био је при цркви св. Георгија у Глоговцу засебан свештеник. На једном Службенику (Москва 1739), који је купљен у Северину код Јоакима Марковића, "молера", записано је да је набављен у вријеме свештеника Стојка, пароха тога храма, затим капетана Јанка Микашиновића и тутора те цркве Георгија Начула 1745. године.[86] Приликом рада комисије која је 1732. године испитивала о припадности унији у Плавшинцима је био свештеник Стојко.[87] Касније је плавшиначки парох Симеон Петровић оставио запис на Општем минеју (Москва 1763) да је књигу поклонио глоговачкој цркви "господар Христо из Ђурђевца за душу своме брату усопшему Мишку".[88] Глоговачка парохија била је тада сједињена са плавшиначком.

Највећи приложник и добротвор плавшиначке цркве био је подмаршал Михаило Микашиновић, који је 1761. уписан и као тутор плавшиначке цркве. Он је, поред поменутих историјских слика, купио за плавшиначку цркву цијело коло мјесечних минеја (Москва 1741), Триод посни (Москва 1757) и многе друге књиге и ствари о чему свједоче записи на тим књигама, које је касније (1801) записао парох плавшиначки Атанасије Мајсторовић (1797-1806), "више реченога господина (Микашиновића) унук", или други записивачи.[89]

Дрвене цркве у Плавшинцима и Глоговцу замијениле су, послије Патента о толеранцији цара Јосифа II (1781), зидане цркве, које су редовно обнављане све до данас. Почетком XX вијека затражило је и село Јаворовац, које је тада имало око 50 српских кућа, да може себи саградити филијалну цркву, али је Епархијска конзисторија то одбила образлажући то малим бројем душа и чињеницом да у парохији већ постоји једна филијална црква.90 Јаворовчани ипак нису напустили идеју о градњи своје филијалне цркве, те је она и подигнута 1935. и посвећена Богоносним оцима Првог васељенског сабора ("Света Недеља". Јаворовац је до другог свјетског рата био чисто српско село. Само су на потоку испод села била два воденичара римокатолици.

Бројно стање парохијана ове парохије било је сљедеће:

Село	Године 1929.		Године 1932.	
	домова	душа	домова	душа
Плавшинци	41	170	40	165
Баковчица	17	65	15	59
Боровљани	21	90	21	96
Влајислав	55	240	52	193
Глоговац	16	64	15	55
Дијелови	17	65	16	55
Јаворовац	50	208	48	188
Једушевци	21	95	29	96
Срдинци	33	123	30	116
Свега	271	1120	266	1023

У Вирју су тада живјеле 3 православне породице са 13 душа, у Ђурђевцу 2 породице са 4

душе, у Молвама 1 породица са 5 душа и 2 душе у Калиновцу.[91]

Ратне недаће смањиле су број житеља у овој парохији, а нови услови живота послије рата са одливом сеоског становништва у градове још више су умањиле број православних Срба у овим селима.

Грујић, Пакрачка епархија, 215. Шематизам ПЕ 1898. Додатак о презименима. Извјештај проте Теодора Павковића 1786. Ивић, Миграције, 32.

Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, I, 111-113.

55 ДАХ, Generalatus Varasdiensis IV, 110-111.

56 Шематизам ПЕ 1898. Додатак о презименима

57 МПА "Б" 20/1732.

58 Извјештај проте Теодора Павковића о стању црква у Плавшиначком протопрезвитера-

ту за 1786. годину.

59 ГЗД 95/1764.

60 Архив ПЕ. Рачун за 1786.

61 МПА "А" 60/1755.

62 ГЗД 95/1764. У извјештају епископа Јосифа Стојановића о стању свештенства за 1767. го-

дину стоји да је парох у Малом Поганцу Георгије Крајчиновић, који је из тог села и ро-

дом (Оригинал у ГЗД).

63 Архив ПЕ, Рачун за 1786

64 Ивић, Миграције, 25-26.

65 Извјештај проте Теодора Павковића за 1786.

Шематизам ПЕ, Додатак о презименима.

Грујић, Најстарија српска насеља по северној Хрватској (до 1597. год.) Гласник Српског географског друштва ИИ/1922, св. 2, 157-158.

68 ГЗД 93/1764. и 95/1764.

69 Извјештај проте Теодора Павковића за 1786.

70 Архив ПЕ, Рачун за 1786.

71 Шематизам КМ 1910, 780.

72 О постанку и историји манастира Лепавине види: Д. Кашић, Српски манастири у Хрват-

ској и Славонији, Београд 1971, 97-139.

О постанку и историји манастира Лепавине види: Д. Кашић, Српски манастири у Хрват-ској и Славонији, Београд, 1971, 97-139.

Шематизам ПЕ, Додатак о презименима; ср. ДАХ, Generalatus Varasdiensis IV, 109 наводи многа презимена из Малог Поганца, која се налазе и у овом списку. Кашић, Српски манастири, 118-119.

Архив ПЕ, Рачун за 1786. Ту се помиње и Васо Саболовић из М. Поганца. ДАХ, Generalatus Varasdiensis, IV, 109.

78 Bidermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und in Warasdiner Grenz-Generalate,

9-11; П. Падејски, Српске насеобине у Штајерској и Вараждинском пограничном генерала-

ту, Стражилово (Нови Сад) 1888; 376; Грујић, Пакрачка епархија, 15.

79 Грујић, Најстарија српска насеља, 158-159.

80 Исто, 165-166.

81 Глоговац се раније звао Глогов Зденац. Године 1621. забиљежено је да се копривнички ху-

сар Никола Ђаковић тукао са Турцима на пољу код Глоговог Зденца (Лопашић, Споме-

ници хрватске крајине II, 111).

R. Horvat, Hrvatska Podravina, Zagreb 1923, 21-23.

83 ГЗД 93 И 95/1764; Грујић, Пакрачка епархија, 220.

84 Епископ лепавинско-северински Симеон Филиповић (1734-1743), чије је сједиште билоу

Северину.

85 Извјештај проте Теодора Павковића за 1786.

86 Записи u натписи, 7860.

87 МПА "А" 20/1732.

88 Записи u натписи, 8312.

Већина од тих књига и данас се налази у цркви плавшиначкој. Поред пароха Атанасија на Посном триоду су се потписали капетан Стефан Раданчевић, појац Василије Петровић, црквени служитељ Андреј Љубишић и тутор Симеон Јаковић. Извештај о раду Епархије пакрачке 1902-1905, Срем. Карловци 1906, 13. Грујић, Пакрачка епархија, 220.

ИВАНИЋКА КРАЈИНА

Срби су на подручје Иванићке крајине почели да долазе почетком друге половине XVI вијека. Још прије коначног пада доње Славоније под Турке било је већих и мањих турских упада у ово подручје. Како је и овдје хрватско старосједилачко становништво било сасвим проријеђено а опасност је била све већа, тражио је новопостављени заповједник ове крајине Иван (Ханс) Унгнад штајерске сталеже који су били задужени да се брину за одбрану Словинске крајине, да се набаве плаћеничке чете Нијемаца, а нарочито Срба, од којих су многи већ пребјегли из Турске у Сењско приморје, Жумберак и Крањску и врло добро врше граничарску службу. Формирање крајишке одбране била је хитна ствар, јер су Турци почетком септембра 1540. упали у ово подручје и народ натјерали у очај. Загребачки бискуп Шимун Ердеди пише 13. септембра 1540. да у Иванићком крају није преостало готово ниједног кмета, а и у околини Дубраве је завладао велики страх и погибао од Турака.[1] Страх је био оправдан. Турци 1542. допријеше до Дубраве и по мрклој ноћи одведоше готово сто лица у ропство.[2] Страх је читавих десет година лебдио у ваздуху. Турци су 1545. поред осталог поробили Чазму и Крижевце и вратили се на Дубраву,[3] а кад је послије пада Вировитице један пребјег донио вијест да турска војска креће на Чазму и Дубраву, Чазма се због мале посаде одмах предала, а кад Турци затим кренуше према Дубрави, у граду је била такође незнатна посада која у очајању запали тврђаву. У "опћем метежу побјегоше и сами бискупови војници и чувари, препустивши град на милост и немилост тешкој судбини. Разјарени Турци униште и спале посвема град и тврђу ДубраВу» 172 град и каштел у Дубрави потпуно су развађени и уништени (omnino est desolatum et ad nihilum redactum).[4] Ханс Унгнад је идуће године (1553) кривио загребачког бискупа и каптол да су градови Вировитица, Дубрава и Чазма пропали баш због њихове немарности.[5] У свом извјештају Унгнард се љути и на хрватски народ, нарочито на оне у Међумурју, "богат, добростојећи пук, којега и доста има", но кад га назову на оружје, неће се окупити ни помоћи, "него би као у ружичњаку мирно сједио, ништа друго не радио него својој господи пунио пивнице и ормаре, те се само од других дао бранити". Зато је потребно над њима више њемачких заповједника.

Увидјело се да се одбрана мора озбиљније схватити и већ 1553. видимо из потписа да су све тврђаве и градови били чувани редовним посада-ма њемачких војника и харамија као и пребјеглим ускоцима из турске Славоније, Жумберка и Крањске или из Босне. Тако је и у Иванићкој тврђави стајало 300 коњаника и 100 харамија.[6] Командант коњице у Иванићу био

је 1555. Јанко Геци, док су пјешацима овдје командовали војвода

Јуре Летела (са четом) и војвода Новак (са 49 момака).[7] Мира није било. Вид Халек јавља 26. априла 1571. да су Турци попалили Клоштар Иванић и села око Иванића.[8] Било је тога по цијелој још недовољно утврђеној крајини. Зато су Срби у турској Славонији врбовани за прелазак овамо, па и сами пребјегавали, а кад се 1595. на крајини појавио српски владика, епископ пожешки Василије, тек тада настаје масовно досељавање Срба из Славоније на ову аустријску Словинску крајину. Послије дужих преговора владичиних са генералом Сигисмундом Херберштајном учињен је план за довођење Срба из Славоније. У јуну 1597. извео је Гргур Лајбахер једну повећу групу породица, 117 мушких од којих 37 способних за оружје, много жена и дјеце, 100 говеда и 400 ситног блага. Размјештени су махом по Иванићкој и Крижевачкој крајини. У Дубрави је насељена породица Илије из Ступчанице.[9] Кад је капетан Гашпар Глајспах дошао 1600. у Славонију и позвао народ на сеобу, пођоше с њим листом житељи села Кусоње, Дереза, Шумечица, Кричке, Бобовје, Цикоте, Промеље и Граховљани. Пошло је 828 душа, од којих 309 мушкараца. Дошли су у Иванић. Трећина је на властиту молбу насељена код раније досељене родбине у Ровишту и околним селима, 161 узео је Глајспах на службу у град Иванић, а 432 са харамбашом Драгићем настанише се у околини Иванића У овој групи досељеника били су: Драгић харамбаша (са 16 чланова), Радивој Новаковић (9), Марко Покра(ј)евић (8), Смољан Иванковић (14), Грубац Радовановић (12), Драгија Радовановић (11), Добрица Милић (13), Вујић Ивановић (13), Драгојло Вујичић (17), Вранеш Јовановић (12), Поп Илија (7), Вранеш Огњановић (10), Петко Вранешевић (12), Бранко Вујичић (20), Јован Петровић (16), Новак Мотић (8), Вујић Вујчић (8), Продан Ђурђевић (12), Радојица Вукдраговић (13), Радивој Пауновић (9), Милија Милосавић (5), Богдан кнез (9), Иво Вучићагић (15), Раосав Калинић (11), Маринко Тјурић (10), Радивоје Радојевић (6), Раосав Радојевић (6), Остоја Рајаковић (7), Вукашин Рајаковић (6), Иван Војновић (9), Драгоје Дејановић (16), Ратко Милојчић (6), Павко Радојевић (5), Радивој Радојевић (7), Познан Вранешевић (6), Радин Вуковић (8), Радован Дамјановић (10), Милорад Милиновић (10), Војин Петковић (6), Живко Иванишевић (4), Плавша Иванишевић (9), Радован Цветић (4), Јован Рајиновић (4) и Мирослав Клисурић (7).[10]

Ова принова српског становништва на Иванићкој крајини допринијела је ефикаснијој одбрани овог дијела крајине. Шаљући попис досељених Срба и оних који ће ускоро доћи, јавља генерал Херберштајн 2. јуна 1600. надвојводи Фердинанду да је у посљедњим биткама иванићких и крижевачких крајишника са Турцима погинуло 114 Турака, а само 3 "прибјега".[11] Како се у овој Крајини налазио и манастир Марча, кога су крајем XVI вијека основали на мјесту некадашње римокатоличке цркве Свих Светих пребјегли српски епископи Гаврило Аврамовић, некадашњи митропо-лит дабробосански, и Василије, епископ славонско-пожешки, добила је ова крајина посебан значај од 1609. године кад је 28. јуна 1609. архијерејски сабор Пећке патријаршије на челу са српским патријархом Јованом поставио епископа Симеона за владику "западних стран, Вретанија глагољу" (западних крајева, да кажем Вретанија). Јер као што је Британија (по старом изговору Вретанија) одвојена од копна европског континента, тако је и ово "острво" српских православних насеља у другој држави личило на британска острва. Доласком епископа Симеона "Вретанијског" за сталног епископа свих православних Срба ових "западних страна" са сједиштем у Марчи, постао је овај манастир центар православног вјерског и црквеног живота у који су биле упрте очи православних граничара од Дунава до Мора.[12]

ЛИПОВЧАНИ

ЛИПОВЧАНИ. Првобитна насеља у овом крају појачавана су и касни-јим досељавањима са разних страна. У Липовчанима су најранији становници били поријеклом са сливова горње **Неретве, Пиве, Таре, "Херцеговци"**, који су дуго задржали и чист херцеговачки говор. У

Маринковце се касније доселило доста Личана из Слуњске регименте (породице Јелача, Пухача, Богдановић, Момчиловић, Ратковић, Кукућ и др.), а било их је и у Старој Мачви (Лончари, Оклобџије) и у Липовчанима. У Граберју су старе породице: Смољановићи, Брадићи, Даничићи, Радовановићи, Радоше-вићи и Романовићи, али су се ове посљедње двије породице касније пока-толичиле (према казивању покојног проте Петра Босанца).

Највише српских домова било је у Липовчанима и Маринковцима, а затим у Босиљеву, Грабовници, Драгићевцу, Марчанима, Кришћима, Дерези, Милашевцима, а мање или само понека кућа у осталим селима (Бешлинац, Стара Марча, Опћевац, Обрешка, Паланчани, Прњаворац, Чазма). У неким од ових села Срба више нема.

Насеља досељених Срба постепено су се усталила, na су се у селима са већим бројем домова градиле и парохијске цркве, разумије се, првобитно грађене од дрвета. Уосталом, донедавна су у овом крају и куће биле грађе-не искључиво од дрвета, при чијем се грађењу створио извјестан стил те дрвене архитектуре сеоских кућа, na и дрвених цркава, које су често у бујном зеленилу ових брежуљкастих пејсажа дјеловале као украс, као љепотице. Такве цркве су биле саграђене већ у XVII вијеку: у Липовчанима црква свете Петке (Параскеве), у Маринковцима црква св. Николе, у Граберском брду црква св. Стевана, у Крижу црква св. Јована и у Грабовници цр-ква св. пророка Амоса (у ствари светог кнеза Лазара Косовског, који се слави 15/28. јуна кад и пророк Амос). У почетку су при овим црквама вршили свештеничку службу марчански калуђери. Биле су то "манастирске" парохије, али од довођења унијата у Марчу, парохијске дужности се повјеравају "мирским" свештеницима.

У Липовчанима је дрвена црква постојала до 1798, кад ју је замијенила лијепа зидана црква, која је прије неколико година страдала. Срушио се њен лијепи торањ и црква се грдно оштетила. До данас су се у њој сачувале многе црквене ствари и књиге још из XVII вијека а нарочито из XVIII и XIX вијека кад је овдје постојала и добро организована вјероисповједна основна школа, јер су Липовчани имали у старини одличне парохијске свештенике.

Црква св. Николе у Маринковцима налазила се на гробљу. На марчанском "Саборнику" Божидара Вуковића (1536), нађеном у Каблу, а сада у библиотеци архијерејског намјесника у Бјеловару, има запис да су 18. августа 1745. на успомену св. мученика Флора и Лавра јеромонаси Григорије и Гедеон на младу недјељу почели служити, и од тада сваке младе недјеље одредили службу, да би се људи потрудили у цркви, за вријеме игумана светоархангелске обитељи марчанске Софронија Стефановића са братијом. Писао је Гедеон Јеромонах "в Маринковци сеље в двору манастирском". У XIX вијеку је ова црква запустјела, те се у шематизмима Пакрачке епархије крајем тога вијека (1889. и 1898) и не спомиње.

Црква св. Јована у Крижу била је такође од досељења Срба у ове крајеве од дрвета, али је 1822. подигнута нова зидана црква, која и данас постоји добро утврђена и обновљена. О градњи ове цркве сачуван је архивски материјал,[13] али је још важније да је сачувана сама црква na и у вријеме другог свјетског рата иако се налазила у чисто римокатоличкој средини са неколико (ваљда четири) српских породица. Заслуга за то припада тада-шњем римокатоличком жупнику Медвену, код кога се увијек и прије ипослије рата налазио кључ од цркве св. Јована. Када би православни свештеник долазио да служи овдје, сврађао је код жупника и узимао кључ, а кад би завршио службу остајао би обавезно на ручку код свога, заиста у Христу, брата.

Црква св. Пророка Амоса (популарно св. Вида, у ствари св. кнеза Лазара) у Грабовници потиче из XVIII вијека. Њу је првобитно саградио поручник Филип Радотић, родом из Грабовнице, у свом винограду. Међутим, он се није дуго радовао својој скромној задужбини, јер је ускоро, прогоњен због отпора марчанској унији, морао да побјегне у Русију. Пошто је ова црква временом оронула, подигнута је 1868. на њеном мјесту нова црква од тврдог материјала за вријеме пароха липовчанског Стефана Босанца.

ГРАБЕРЈЕ

ГРАБЕРЈЕ са неколико околних села сачињавало је, послије пропасти манастира Марче, засебну парохију. Ти Срби су дошли овамо крајем XVI вијека кад их је 1599. генерал Сигисмунд Херберштајн извео из Славоније и дијелом населио у овој крајини, те су и нека села која су ти досељеници основали добила имена по селима у Славонији из којих су дошли. Тако су по славонским Цагама овдје названи Цагинци, Дереза и Дерешани названи су по Дерези код Пакраца, Шумећани (из Шуметлице), а Ширинци по истои-меном селу код Пакраца.[14]

У Граберском брду, гдје су касније засађени виногради и саграђене клијети, био је некада већи дио села Граберја са дрвеном црквом св. Стевана и гробљем. Али кад је 1826. Генерал-команда наредила да се село мора иселити уз "славонски друм", тамо је одмах (1826-27) подигнута зидана црква, која је порушена од стране усташа у другом свјетском рату. На Граберском брду се и данас зна за "попов врт", "попову ливаду", "попову јаругу", а у клијетима се могао на прешама наћи понеки камен са грчким натписима са гробова ивањићких "Грка", Цинцара који су овдје сахрањивани.[15]

Приликом пресељења села и подизања цркве св. Стевана одвојило се Граберје од липовчанске парохије, али је по сили рескрипта (1868) та паро-хија добила статус експоноване капеланије липовчанске парохије, а тек 1906. добила статус самосталне парохије. Данас цркве нема, већ Граберци и околна села користе неколико пута у години цркву св. Јована у Крижу.

ИВАНИЋ

ИВАНИЋ је старо мјесто, које је краљ Владислав послије оснивања загребачке бискупије даровао загребачком бискупу. Испочетка је "горњи" дио Иванића, у коме се налазио женски самостан и по коме је тај дио касније добио име Иванић-Клоштар, био знатнији од доњега, који је 1567. био утврђен и по својој тврђави, граду, добио и до данас задржао име Иванић-град.[16] Тајчетвртасти град био је тада утврђен великим бедемима са четири бастиона. Према карти Мартина Штира тврђава се налазила у мочвари, а мост је водио до бискупског града који је Штир такође намјеравао да утврди.[17]

У Иванићу су, уз малобројне Хрвате, давали страже они Срби чије су породице биле насељене у околини, у селима парохије манастира Марче. Тако су, према подацима из Земаљског архива у Грацу, 1606. служили у Иванићу: Ивица Ивановић, Радован Меречић, Хрњак Витковић, Томаш Делинић, Огњан Јагичић, Богдан Радмановић, Гвоздан Ковачевић, Вранеш Бабић, Равша Вујичић, Петар Вукмир, Милош Новичић, Никола Новаковић, Иван Предавец, Станко Јуранић, Драгош Крајчиновић, Радман Ченачић, Пријо Миловић, Смољан Драголовић, Радосав Драголовић, Вуксан Богдановић, Радивој Вранешевић, Рајак Милошевић, Вукоје Миловић, Михајло Ивановић, Стојић Војновић, Радивој Новаковић, Димитар Попо-вић, Иван Миловић, Познан Вујановић, Милорад Миленовић, Радивој Клисурић, Младен Миленовић, Иван Михаловић, Огњан Дојчиновић, Нинко Грубичковић, Радан Милошевић, Обрад Радовановић, Томан Враничевић, Мирко Драгичевић, Павле Богдановић, Радоје Јаничић, Милак Милошевић, Секула Милошевић, Марко Галић, Иван Давић, Драгиша Мирчетић, Стефан Бабић, Марко Совић, Иван Радмиловић, Вујица Вуковић, Михаило Делић, Никола Новаковић и Томаш Михаловић.[18] Касније, 1651. године, уписани су на служби у Иванићу Рајак Петковић, Вујица Милетић, Петар Домитровић, Илија Богдановић и Обрад Милетић.[19] Сва ова презимена су у ствари презимена Срба у селима Иванићке крајине, понај-више из села липовчанске и граберске парохије.

Послије изгона Турака из доње Славоније крајем XVII вијека губи Иванић-град све више свој војнички карактер и постаје административни и трговачки центар околних насеља. Тада се у овом насељу појављују и први православни становници Срби и Цинцари (Грци). Већ око 1700. године поред понеких Срба долазе у Иванић цинцарске трговачке породице Панда, Згала, Стола и други, те се овдје подиже и православна црква св. апостола Петра и Павла над чијим је улазним вратима био каснији натпис који свједочи да је црква сазидана 1700. године,а да је поправљана и сат стављен (на звонику) 1868. године.[20] Други запис свједочи да је иконостас рађен 1787. године.[21] У цркви се за десном пијевницом пјевало на грчком, а за лијевом на црквенословенском језику. Досељени Цинцари су се брзо асимирали у једновјерне Србе, посрбили и своја презимена, али са мањим на-талитетом и одсељавањем потомака с временом су изумрли. На гробу једнога од иванићких Цинцара пише: "Здје почивајет раб Божиј Дамјан Пандовић житељ и бургер Фестунг Иванића и честни купец рожден в Македоније у вароши зовома Шипуска, од благочестивих родитељеј, поживе 93 љета. Престави се и погребен бист мјесеца априла 23. дне љета Господња 1809. - Прости Господи рабу Твојему всја согрешенија и подај јему вјечнују памјат."[22] Кад је и замукла десна пијевница, Срби су и даље пјевали за лијевом, поштујући успомену на симбиозу са "Грцима". Било је то лијепо.

Поред ових "грчких" трговаца јављају се у Иванићу доста рано и породице Срба трговаца и других привредника: Михаљевић, послије Кајгановић, Рајић, Витас (казанџија), Костић, Кокотовић и други. У другој половини XIX вијека у Иванићу сретамо православне Србе са презименима: Аралица, Бастајић, Вигњевић, Вукадиновић, Кајгановић, Матијевић, Радотић, Рајић, Фајтовић.[23] Али, број православних је у овом градићу опадао. Док је 1839. у њему било 14 кућа са 68 душа, године 1902. било их је само 6 домова са 18 душа, а 1929. још мање, у 3 дома 10 душа.[24]

У вријеме другог свјетског рата усташке власти су 1941. порушиле иванићку православну цркву до темеља. На мјесту некадашњег олтара стављен је у наше дане гвоздени крст за спомен.[25]

Ратне прилике су знатно утицале на стање у Турској. Потлачени народ је са радошћу слушао о појединим успјесима турске војске и дизао главу. По-јављују се буне не само у централним областима, него и на сјеверу, тако рећи на ратној линији. У Банату се диже устанак (1594), у Далмацији паде Клис (1596), а унутрашњост на Балкану врри од устанака у Херцеговини, у Црној Гори, у Србији. Ојачала је активност хајдука и ускока. Турци појачавају

F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1962, 286-288.

[1] I. Kukuljević, Nadpisi sredovječni i novovjeki, Zagreb 1891, 68.

[1] Исто, 69, натпис 220.

[1] Исто, 70, натпис, 222.

[1] Шематизам ПЕ. Додатак о презименима.

[1] Грујић, Пакрачка епархија, 217.

[1] Поставио га је 24. августа 1981. Душан Милићевић из Загреба као свој дар, а осветио га је митрополит Јован.

[1] Laszowsky, Monumenta Habsburgica III, 1917, 9; Q. Šustek, Dubrava, Zagreb 1929, 43.

[2] Starine 17, 1885, 168. Prilozi za povijest Hrvatske.

[3] Starine 17, 1885, 191.

[4] Lopašić, Spomenici hrvatske krajine III, Zagreb 1889, 419.

[5] Klaić, Povijest Hrvata, V, 249-250.

[6] Starine 17, 1885, 212.

[7] Исто,212,215.

[8] Старине 19, 1887, 33.

[9] Исто, 68.

[10] Исто, 73.

[11] Исто, 74.

[12] Грујић, Пакрачка епархија, 46.

Према подацима из тих архивалија за градњу цркве је добијена дозвола Генералкоман-де бр. 2640/17. јуна 1822, али је већ 18. априла исплаћен довоз камена; 7. и 8. јуна гашен је креч; 1-11. јула довезен пијесак из Обеде (Обедисцхе); 1. јула порушена је стара црква; 27. јула је зидар (Мауерпалиер) Франц Темерл, кога је за тај посао послала Крижевачка регимента из Бјеловара, ошиљкао темеље. Почело је да се ради. Иако то није много ве-лика црква, а техничке могућности за градњу су биле примитивне, ипак је градња текла брзо. За градњу је испечено 23500 комада цигле, али како то није било довољно, довезе-но је још нешто цигле из Новоселца; утрошено је 165 вагана креча, уграђене гвоздене за-теге (шлисови), потрошено 7893 чавла. Столарија је рађена у Бјеловару. Првих дана ок-тобра црква је била готова и сви рачуни исплаћени. Звонар Лука Миливојац са радошћу зазвонио у новој цркви.

Pavičić, Podrijetlo, 213-219.

По казивању пок. проте Петра Босанца, који је рођен у Липовчанима (1865), као син тамошњег свештеника, а у младости службовао у Граберју. Види: Ј. Модестин, Народна енциклопедија СХС ИИ, 4-5.

[17] Szabo, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920, 108.

[18] Ивић, Миграције, 183-184.

[19] Исто, 187.

[20] I. Kukuljević, Nadpisi sredovječni i novovjeki, Zagreb 1891, 68.

[21] Исто, 69, натпис 220.

[22] Исто, 70, натпис, 222.

[23] Шематизам ПЕ. Додатак о презименима.

[24] Грујић, Пакрачка епархија, 217.

[25] Поставио га је 24. августа 1981. Душан Милићевић из Загреба као свој дар, а осветио га је митрополит Јован.

ШИРЕЊЕ КРАЈИНЕ ПРЕМА ИСТОКУ

ЖИВОТ НА КРАЈИНИ

Док је у првим деценијама XVI вијека Аустрија успјела да оствари граничарски појас према турској Славонији на линији Копривница-Крижевци-Иванић углавном од досељених Срба, још увијек је остајао велик, готово сасвим пуст простор од ове линије до Илове, преко кога су Турци могли да упадају у ову Крајину, да пале и пљачкају граничарска насеља и тако их слабе. Зато аустријски погранични заповједници желе да на тај пусти простор прошире овај уски граничарски појас досељавањем нових српских досељеника из доње Славоније, који су вични турском пограничном ратовању и набијени мржњом против Турака, под чијом влашћу им је бивало све теже.

Погоршање положаја раје под Турцима било је условљено ратним приликама у посљедњој деценији XVI вијека и првих година XVII вијека. Велики везир Синан-паша носио се мишљу да продужи освајања не само на сјевер него и на запад. Под његовим утицајем упадао је босански паша, потурчењак Хасан Предојевић, преко Уне све до Сиска, али њега није могао лако да заузме. Па кад је 1593. поново ударио на овај град, доживио је страшан пораз од

добро организоване аустријско-хрватске војске. Изгубио је и битку и живот. Овај турски пораз необично је обрадовао хришћански свијет, али је истовремено озлоједио Турке, који су овај пораз схватили као увреду и понижење. Зато султан Мурат III, подстакнут свакако од фанатичног великог везира Синан-паше, објави 1593. рат аустријском цару Рудолфу II. Рат је трајао све до 1606. године, због чега је и познат под именом "дуги турски рат", а вођен је углавном на подручју Угарске и Хрватске.[1] притисак на рају, губи се повјерење, чине репресалије. Синан-паша доноси из Милешеве на Врачар код Београда, надомак побуњеног Баната, тијело Светог Саве и спаљује га (1594). Положај мартолога бивао је све тежи, њихова оданост турској власти све мања, а жеља да избјегну на Хришћанску страну и боре се против Турака све већа.[2] Тако је било нарочито на Славонској крајини.

Страхујући од турских упада, а у овом ратном времену и од организованог напада турске војске, аустријски граничарски заповједници су настојали да на простор оне до сада "ничије земље" населе према Илови што више граничара, како би крајина, увећана бројно и територијално, била што ефикаснији бранич царства у овом критичном времену. Било је појединачних пребјегавања, али то се утапало у већ постојећа насеља на досадашњем насељеном подручју Крајине.

Изузетан догађај представља на овој крајини већ поменута појава српског православног епископа славонског (пожешког) Василија, који је крајем септембра 1595. пребјегао овамо и стигао у Крижевце. Вараждински генерал барон Сигисмунд Херберштајн пише 5. октобра 1595. штајерском Земаљском одбору и надвојводи Фердинанду да је у Крижевце стигао српски епископ који је вјерски поглавар својих вјерника у Пожешком и Церничком санџаку (der uber die Clerisei der beiden Sansiakhe Boschega und Zernikh zu gebieten gehabt).

Епископ проповиједа да је живот Срба у Туској сваки дан све несноснији, жали се на турска насиља и прогањање Срба Које Турци сматрају за аустријске доушнике и уходе. Епископ моли да се може овдје настанити и обећава да ће овамо довести још других 40 особа, понајвише добрих калауза. Херберштајн додаје да је епископ стар човјек, али показује фино политичко чувство и поштење. У Славонији имао је он пристојан доходак, а у манастиру Ораховици, званом Ремета, лијеп стан, а од сваке православне куће у Пожешком и Церничком санџаку понеколико аспри. Није пребјегао због оскудице, него због своје хришћанске вјере.

Генерал му је дозволио да се овдје настани, а сада моли да се епископу додијели опскрба. Генерал вели даље да су владичина обећања тим поузданија, што су и прошле године поједини Срби (Власи) исто тако говорили о ситуацији у турској Славонији, али их је само пад турске тврђаве задржао да нису овамо пребјегли. Генерал препоручује надвојводи и штајерским сталежима да се сваком прибјегу који ће служити као вођа у Турској додијели "депутат" једнога војводе из крајишке уштеде.[3]

Вијест о доласку српског епископа радо је примљена у Грацу. Саслушавши и мишљење Земаљског одбора, надвојвода Фердинанд је 17. октобра 1595. донио одлуку да се српском епископу даде војводска плата, а на граници да се населе и остали Срби који буду хтјели да пређу из Турске. С тим се сложе и штајерски сталежи. Обавјештавајући о свему томе Херберштајна, надвојвода му наређује да српског епископа предусреће са почастима које припадају његовом достојанству и да га згодном приликом заједно са његовом пратњом пошаље к њему у Грац, а остале калаузе да распореди по разним мјестима и тврђавама. Како се ово писмо негдје задржало или изгубило, надвојвода је на ново Херберштајново писмо одговорио 27. октобра 1595. и поновио своју жељу да српски епископ дође у Грац, да се њих двојица лично виде и разговоре.

То неће бити тешко, јер генерал и иначе, ради својих ствари треба да иде у Грац, па може собом повести и владику. Херберштајн се обрадовао овом писму и у свом одговору од 30. октобра 1595. захваљује надвојводи што је изишао у сусрет и одредио издржавање овом

угледном ускоку, који прави утисак поштеног, финог и паметног човјека, који ће бити од велике користи Славонској граници. Владика је био код њега у Вараждину те су опширно разговарали. И овом приликом генерал примјећује да владика има велик углед код Срба и да је вољан да свој утицај употреби за хришћанску ствар.[4] Надвојвода је лијепо примио владику Василија и, шта више, сматрао га је у Грацу државним гостом. Дворској комори је 17. новембра 1595. наредио да за владику плати сав трошак у гостионици и да му, у име дара, даде 50 форинти.[5]

Владика се вратио у Ровиште на крајину, гдје је постепено организо-вао црквени живот православних Срба и са граничарским властима сарађивао на реализацији плана о досељавању нових ускока. Међутим, како је идућа година (1596) ангажовала своју аустријску војну силу на освајању Клиса и борбама са Турцима око Петриње и у Поуњу, Херберштајн је тек 1597. могао да оствари овај славонски план. У прољеће те године вођени су договори о преласку славонских Срба на аустријску крајину, na иако је ова тајна дошла до ушију Турцима, Херберштајн ипак нареди крижевачком капетану Гргуру Лајбахеру да упадне у турску Славонију и изведе из ње оне Србе који то желе. Лајбахер крене 10. јуна, нападне и спали у Славонији села Цјепидлаке, Дрежник и Кусоње. Отео је до 1000 грла стоке, али се трећина успут разбјежала, јер је ради лоших путева било тешко стоку тјерати. Са војском је пошло 117 душа, међу којима 37 способних за оружје, који су потјерали собом око 100 грла крупне и 400 грла ситне стоке.

Ови славонски Срби поријеклом су били из српских централних области, из Ибра, Лима, Пиве, Таре, горње Дрине и Неретве.[6] Међу пресељеницима било је и 14 породичних старјешина из Кусоња и Ступчанице. Од тих прибјега, како су понајвише тада звали ускоке из Славоније, насељене су: у Црквени и око ње породице харамбаше Алексе и Радосава и калауза Вука из Кусоња, у Светом Ивану (Жабну) и у околини породице харамбаша Милије и "ђурице и калауза Огњана из Кусоња, у Глоговници породице Вујице из Кусоња, у Тополовцу и околини породица Ђурка Аганића, у Дубрави Илију из Ступчанице, у Градецу 8 прибјега из Кусоња, у Крижевцима породице прибјега Стјепана и Милана из Кусоња и у Светом Петру (Чврстецу) породица ка-лауза Бргуна из Ступчанице.[7] Док су чланови ових породица за пушку способни држали стражу у овим тврђавама, њихове породице су се настаниле у околини и често стварале нова српска села.

Пресељавање је почело, те се генерал Херберштајн морао да брине о издржавању пресељеног народа. Он се још прије Лајбахеровог похода обратио у Грац са питањем о издржавању пребјега за што се интересују и потенцијални пребјези. У Грацу су ћутали, na се генерал поново обраћа штајерском Земаљском одбору, но они поново не хтједоше сносити трошкове око издржавања досељеника. Али кад је Херберштајн извијестио Ратни савјет да још око 100 српских села у Славонији жели пријећи на ову Словинску крајину, Дворски ратни савјет пошаље му 300 форинти.[8]

Херберштајн је сада лично, првих дана септембра 1597, повео поход против Слатине, јер су му неколико кнезова и харамбаша из турске Славоније још у јулу послали изасланике и позвали га да с неколико хиљада војника дође и опустоши тамошње турске крајеве, а њих и њихове породице да избави из турског ропства. После договора са надвојводом Фердинандом, генерал позове српске изасланике, с којима уговори да ће још за трајања пуног мјесеца пријећи у Турску. На граници ће га дочекати српска стража, која ће га спровести непријатељу за леђа. Не чекајући обећану помоћ бана Ивана Ленковића, која није долазила, Херберштајн је кренуо на овај поход са 5000 војника и 3 топа. Под Ђурђевцем су били 5. септембра 1597. Ишао је ноћу да га Турци не примијете. Како се војска због топова споро кретала, повјери генерал топове комбинованој чети харамија, архибузијера и хусара да се полако крећу, а он са осталом војском похита према Слатини. Из његовог каснијег извјештаја дознајемо да је Слатина тада имала до 300 кућа и око 100 разних трговина. Војници су све ове куће и трговине поробили, а затим попалили и заплијенили преко 200 грла стоке. Трговци побјегоше у каштел понијевши са собом највреднију робу. Војска ипак освоји каштел и

заплијени и ту много ствари и стоке, а кулу у коју су се склонили Турци запале да изгоре и кула и око 400 Турака у њој.

На повратку је Херберштајн намјеравао да нападне Вировитицу, али видјевши да би то било рискантно, пошаље међу тамошње Србе грофа Сигисмунда Траутмансдорфа и капетана Лајбахера да позову на сеобу оне који хоће. Било је то 9. септембра изјутра, а већ предвече врати се послана чета са 1100 Срба и 4000 грла стоке. Већ 14. септембра био је генерал у Вараждину. Пресељени народ смјестио се у Ровишту и око њега Капетан Лајбахер предузео је мјере да обнови и изгради оронули ровишки каштел, али народу је нестало хране. Жалили су се надвојводи, а он је наредио Штајерцима да за ове ускоке пошаљу 200 мјерица брашна и мјесечно 50 форинти. Генерал је опет направио распоред војника, да би олакшао тешку ситуацију овог народа уочи зиме, која се приближавала, а народ нема ни хљеба ни крова.[9]

Отпустио је својих 100 мање ваљаних војника а њихова мјеста попунио одабраним Србима. Педесеторицу је узео на рачун тврђаве Иванићке, гдје је отпустио једног тамошњег војводу и његову чету. Ровишки Срби били су дужни, у случају потребе, да иду на службу у Иванић.[10]

Овај прилив нових снага још увијек није био довољан. Представници штајерских сталежа изјављују 20. априла 1598. надвојводи Фердинанду да прибјеге из Турске треба на славонској крајини тако смјестити и држати да се ради проширења крајине и други приволе да ускоче овамо. Не знају одакле да се подмире за то потребни трошкови, na моле надвојводу да учини привремене мјере док се не повиси ратни буџет како је уговорено са сталежима.[11]

И заиста, досељавање је текло и даље. Већ тога прољећа (1598) доселиле су двије групе од којих једна насељена у Поганцу. Обје групе заједно имале су на броју око 500 душа. У августу је прешло 146 Срба, који се населише у околини Иванића, а у октобру дође нових 500 душа које се настанише око Светог Крижа. Генерал Херберштајн јавља 16. јуна 1598. надвојвоткињи Марији да су му прије четири дана дошла тројица одличних харамбаша као посланици турских "ara" Драгуле и Вучића са поруком да се желе предати хришћанима. Из разговора с њима Херберштајну се учинило да би помоћу ове двојице "ara" могли да се домогну Пакраца и Велике.[12] На основу новог договора са изасланицима ових "ara", упале су иванићке чете почетком новембра у турско подручје према Пакрацу и отуда су извеле око 350 Срба са њиховим старјешинама Драгулом и Вучићем.

Драгула је после сеобе добио војводски чин. Његови потомци Драгуловићи заузимали су угледно мјесто међу српским славонским граничарима. Иако се у документима о сеоби не спомиње Вучић изричито, али да је прешао закључујемо no његовим потомцима, који се помињу у списковима славонских граничара. Тако се спомињу хусар Дамјан Вучићагић (1626. и 1630), Никола Вучићагић (1647), заставник Јован Вучићагић (1650), хусар Тодор Вучићагић (1651), сви у крижевачкој капетанији.[13]

Идуће године (1599) довео је Херберштајн неколико српских породица, а 2. октобра доселише иванићке чете 120 породица са 995 душа и око 3000 грла стоке.[14] Много веће и бројније досељавање настављено је у току 1600. године. Већ крајем јануара 1600. кренуо је копривнички капетан Албан Грасвајн уз помоћ лудбрешких чета према Вировитици и Брезовици и напао је Слатину, коју су Турци били обновили, спалио је, а поред осталих Турака заробио је и слатинског заповједника Мурат-агу, кога Грасвајнови војници у повратку убише.

Осим Слатине спалише и многа села: Вукичицу, Михољац, Миљево, Бистрицу, Мединце и Речицу, а све Србе из тих мјеста заједно са њиховим угледним старјешином Радосавом (Рауссањ) Цветиновићем поведоше и настанише у околини Копривнице.[15]

У прољеће 1600. године упао је у турско подручје капетан Гашпар Глајспах уз помоћ петрињске војске и извео отуда око 100 српских породица са 828 душа међу којима их је 309 било за оружје.[16] Они су појачавали крајину око Ровишта и Иванића.

Досељеном народу нису цвјетале руже. Дошавши на запуштено подручје, ускоци су без куће и кућишта морали да поред утврђења граде најскромније куће и земунице и да непрестано крче шуме и шикаре да би створили обрадиву земљу. У првим данима ускоци су живјели највише од договорене државне помоћи у новцу и храни. Али, та помоћ је стизала ријетко и споро. Очајна ситуација доводила је до незадовољства и до отворене побуне у крижевачкој капетанији.

Њихове старјешине: Никола Пејашиновић, војвода из Црквене, Иван Пејашиновић, харамбаша Вујица, Вукосав Даничић и харамбаша Новак, војводе у Ровишту и Петар Драшковић, војвода у Градецу, покушали су да строгошћу умире побуњени народ, али су тиме изазвали још већи револт и гњев у народу, који се искупио у Ровишту у знак протеста, те су Пејашиновићи и остале војводе морали да бјеже. Кад је о томе ноћу између 21. и 22. априла 1602. био обавјештен крижевачки капетан Feliks Šhotenbah он се уплаши и одмах о том обавијести ондашњег заповједника Славонске крајине копривничког капетана Albana Grasvajna. У писму вели да су му те ноћи дошла оба Пејашиновића који јављају да се у Ровишту сакупило на буну много Срба који протествују што већ дуго времена нису примили "ни фелера", na пријете да he пребјећи назад у Турску, а војводама који су покушали да их смирују пријете смрћу. Свакако да им је нешто удовољено или су као и обично заварани лијепим обећањима, кад се буна брзо стишала.[17]

Уочи те буне, у марту 1602, иванићки граничари са својим капетаном Иваном Кристофом Пранком и својим војводама Драгулом Драгуловићем и Вукићем Милошевићем, харамбашом Драгићем, Петром Хасановићем (клоштранским), војводом светокришким Дмитром Пруговићем и војводом Вуком, спале у турској Славонији већи број малих српских села око Церника, заплијене много стоке и доведу малобројне досељенике, које су распоредили међу раније досељене ускоке и одмах се постарали за њихову прехрану. Међу тим новим досељеницима било је поред Срба и Хрвата (Wallachen und Christen).[18]

Нови прилив српских граничара из турске Славоније догодио се и 1603. године, кад је пуковник Траутмансдорф напао Ораховицу, спалио њу, околна села и спахијске дворе и вратио се са великим плијеном, заробљеницима и многим српским породицама које им се придружише и прећоше на ову крајину. Углед српских ускока и њихових старјешина је нагло растао, како због јунаштва тако и због честитости, што је изазивало код многих завист.

Међутим, барон Херберштајн који је годинама сарађивао са Србима, преводио их овамо и с њима ишао у бојеве, енергично се борио против клевета и сматрао да би без поузданих доказа вређати те људе значило ићи на руку Турцима, који no свој прилици сами пуштају гласове о српској невјери, да се на тај начин Србима освете.[20]

Крајишници су своје војводе и остале старјешине осјећали као дијелове свога народног организма, као своје вође, али и као своје сапатнике, своје заштитнике и доброжелатеље, али највише као "своје", којима се може пожалити, али и критиковати, па и судити.

Према платном списку од 1606. године на крижевачкој крајини су носили војводску част: у Крижевцима Никола Предојевић и Радован Ожеговић, у Ровишту Вукосав Томичић, харамбаша Вујица, Иван Пејашиновић, харамбаша Новак и Вук из Сирача, у Тополовцу је био војвода Смољан Вранковић, у Топлицама (вараждинским) Петар Пушкадија, у Градецу Петар Драшковић, у Светом Ивану Петар Пејашиновић, у Црквени Никола Пејашиновић, у Копривници Дмитар из Сирача, Живко Селенић и Марко Егидовић, у Ђурђевцу Марко Галовић, у Иванићу Ивица Ивановић и Пријо Миловић, у Рајину Дамјан Драгуловић, а у Клоштру (иванићком) Драгула и Петар Хасановић.[21]

Војводе су се бринуле за издржавање крајишника, а у приликама кад им из Граца нису пристизале оне скромне плате, сами су изналазили средства, позајмљивали и своје давали да се народ прехрани и одржи у овим тешким условима живота. Штајерски сталежи, заштићени овом крајином од турских упада и пљачке,често су се опуштали и занемаривали своје обавезе

према крајишницима и њиховим војводама, преко којих су им слали скромну војничку плату. Дугови су расли, али народ се морао хранити. Из једне молбе српских војвода крижевачке капетаније штајерским сталежима упућене крајем марта 1604. видимо да Штајерци дугују војводи Ивану Пејашиновићу, његовом брату војводи Николи и његовом сину војводи Петру и њиховим војницима 4751 форинту. Дуг ровишком војводи Вукосаву Даничићу и његовим војницима износио је 593 форинта, војводи Радовану Ожеговићу 985 форинти, Драгићу Радичевићу 67 форинти, харамбаши Новаку ровишком 722 форинта и војводи Петру Драшковићу 839 форинти.[22]

Међу угледним породицама на овој крајини истакла се од краја XVI вијека породица Вуковића, чије поријекло записано предање доводи у везу са Влатком Вуковићем, који је водио босанске трупе у бој на Косово,[23] а прије тога се 1388. прославио побједом над Турцима код Билеће.[24] Међу војводама који су на преласку из XVI у XVII вијек преводили Србе у ову крајину помиње се и војвода Гвоздан Вуковић, син Миланов, који је најприје командовао у Светом Ивану (Жабну), а затим, кад се новим досељавањем Срба крајина бројно увећала, пређе он са дијелом народа који се око њега окупио преко рјечице Плавнице, те његови крајмшници населише села Гудовац, Старе Плавнице, Доње Средице, Коријеново, Нарту и остала, а затим пређе и рјечицу Бијеловацку и заустави се на Ждраловској равници, те нови досељеници населише Брезовац, Плављане и још можда неко насеље. Предање вели да је у Брезовцу саградио цркву Ваведења Богоматере, а један запис из 1629. говори и о свештенику који је преписивао књигу у Брезовцу.[25] Према Бјеловару је саградио тврђаву, а још боље је обновио и утврдио на ријеци Чесми, испод Нарте град Свибовац. Гвоздан се прославио и у бици са Швођанима (1646) и у повратку из тога рата примљен је у Бечу са Николом Зрињским код цара Фердинанда III, коме се Гвоздан свидио, то прије што је Зрињски хвалио његове војничке врлине. Цар зато даде Гвоздану на уживање Црквену са војводством свибовачким, а 1656. додијели му и племство, које ће се односити не само на њега већ и на његове синове Димитрија и Игњатија и на синовце Смољана и Јована Вуковића. Карактеристично је да се у племићком грбу који је у царској дипломи утврђен и описан, налази поред осталог и "мишца человјеческаја оклопом оболчена чеврљеним рукавом и у шакисамој гол меч" - босански грб.[26] Вуковићи су и касније били на гласу војници, али су зато и гинули: Јован је 1664. погинуо под Осијеком, борећи се са браћом Николом и Петром Зрињским против Турака; Тодор Вуковић је погинуо под бедемима Вилсхафена, а капетан Вук Вуковић погинуо је у Мантови; Ђуро племенити Вуковић (Вранеш) био је угледни парох пављански.[27]

Народне војводе су увијек били спремни да поступе пред аустријским властима у одбрани народу зајамчених права, na ако се требало и бунити, кад није било другог начина они се нису одвајали од народа. Вјерно су служили аустријској власти, али су још вјерније бринули о свом народу. Коначно, на тај начин су се бринули и о себи. То се нарочито односило на настојања хрватског племства да досељеним Србима наметну кметске обавезе. Кад су околни племићи то захтијевали од Срба досељених недавно у Мучну, пожалише се они 1605. Ратном савјету и нађоше код њега заштиту. Па и поводом неправди или насиља њемачких команданата, због којих су се крајишници жалили, највише аустријске власти су понајчешће удовољавале крајишницима или их бар заваравали обећањима, јер су страховале да се разочарани Срби не би вратили у Турску.[28]

У својим жалбама државном сабору на захтјеве хрватских феудалаца представници крајишника су истицали да су Срби затекли крајину опустјелу, запуштену, у шикаре и шуме зараслу, земљу која деценијама никоме никаква прихода није давала, а они су је сада уз помоћ штајерских сталежа искрчили и обрадили и сада се од ње хране. При преласку им је обећано да неће бити ничији кметови и увјерени у то они су овамо прешли, али ако би били приморани на кметске обавезе, побјегли би назад у Турску, а то би била велика опасност не само за границу него и за унутрашње аустријске земље. Зато су аустријски команданти на крајини редовно били на страни српских граничара.[29]

Како је највећи дио тадашњег подручја славонске војне крајине био ранији посјед загребачког бискупа, овај је био и најупорнији међу феудалцима у погледу покмећивања Срба крајишника. Употребио је и ауторитет новог српског епископа Симеона вретанијског (који је 1609. постављен од пећког патријарха Јована, а силом прилика и притисака 1611. без народног знања, ишао у Рим да призна папину врховну власт), који је на бискупов захтјев 25. марта 1613. позвао у Иванић војводе Јована Пејашиновића, Дамјана и Павла и још неке угледне Србе на договор. Прочитао им је бискупово писмо којим их он позива на дужну подложност и кметске обавезе, али они једногласно, али учтиво, одбише тај захтјев са образложењем да би тиме изневјерили оне услове и погодбе под којима су они у договору са крајишким заповједницима и са надвојводом овамо прешли. Тиме би их увриједили, а они су се за њих до сада бринули. Зато нека се бискуп договори са комесарима, па што они одреде, они ће радо прихватити.[30] Војводе су овако одговорили знајући да ће их војничке власти заштитити, јер бискуп је гледао своју корист, а они су бринули за сигурност границе. Војводе и остали народни представници су свакако знали да је генерал Траутмансдорф већ 15. марта 1613. молио надвојводу Фердинанда да Србе у Крижевачкој капетанији не преда у власт бискупу и осталој властели,[31] па су зато онако и одговорили.

Држање крајишких заповједника било је и разумљиво, јер Турци и поред склопљеног мира у Житви (1606) нису престајали да нападају на аустријску Славонску крајину, коју су сада бранили некадашњи њихови крајишници. Вараждински генерал Сигисмунд Траутмансдорф се зато брине за изградњу пограничних тврђава, па 10. септембра 1611. моли и загребачког бискупа да он и његови кметови помогну утврђивању иванићке тврђаве, "јер како видимо Турци ништар добра не мисле и полахко утерају (упадају) и онди и онди, тере се бојмо да стога такева и мир се не разверше".[32] Док је Аустрија настојала да поштује одредбе мировног уговора о пограничном ненападању, Турци, којима је у току "дугог рата" готово опустјела славонска граница, озлојеђено су вршили повремене упаде у аустријску крајину. У фебруару 1613. напали су из Градишке на иванићке и крижевачке граничаре, заробили неколико људи и заплијенили нешто стоке. Траутмансдорф је, извјештавајући о овом, молио Ратни савјет за дозволу да његови граничари могу упасти у турско подручје да им се освете, јер се Турци само тако могу умирити, али је његова молба одбијена, пошто аустријска влада није жељела да доводи у питање недавно склопљен мир.[33] Турци ипак нису престајали са својим нападима. Године 1614. одведен је из Граберја син кнеза Дражете, 1616. четверо дјеце из Крижа, а 1618. такође из Крижа, још три младића, Јован и Стеван, синови Маркови, који су чували свиње, и Раус, брат Радов. Из Иванића су 1616. одвели једну жену, а из Рајина два човјека, од којих се један откупио.[34]

Србима крајишницима је много теже падало учешће у ратовима Аустрије против хришћанских држава. Зато су се неки од њих побунили и побјегли са ратишта, кад је Аустрија 1616. заратила са Млетачком Републиком.[35] А кад су 1620. крајишници са ове крајине у великом броју одведени у рат аустријског цара против чешких, њемачких и мађарских протестаната, искористили су прилику Турци и упадали у ову недовољно заштићену крајину, пљачкали, робили и палили. Крижевачки велики капетан Јохан Мајлграбер пише у септембру 1620. пуковнику Траутмансдорфу да је једна турска чета упала у крајину и да је на седам мјеста заробила по неколико мушких и женских лица, међу којима је било и дјеце и одвела их собом.[36] Турски упади су учестали и бивали све свирепији. Највише су страдала српска села: Ровиште, Нарта, Плавшинци, Мучна, Поганац и Пргомеље. Копривнички капетан извјештава 6. децембра 1622. о турским упадима у његову капетанију: 8. јуна 1621. упала је једна турска чета од Вировитице, чији су харамбаше били Лазо и Дејан, који станују између Вировитице и Брезовице, и у Малом Поганцу отели кћер попа Вујина и још три српске женске особе, које су у Печују (Funfkhirchen) продали. Овај српски свештеник, кад је то дознао, откупио је своју кћер за велике новце. Копривнички хусар Никола Дијаковић сударио се с њима код Глоговог Зденца; 20. јуна заробили су вировитички "Турци" троје српске дјеце кнеза Срдије, које су у Вођину продали;[37] из Тополовца заробише

5 Цигана; 14. августа 1622. су Вировитичани из млина у Плавшинцима (Plavschadorf) ухватили једну жену, али како она не хтједе с њима поћи, убили су је; 27. августа су Турци из Борове убили Мирослава, брата комарничког кнеза Срдије; 5. септембра су вировитички Турци дошли у српско село (Wallachischen Dorf) Мучну код Копривнице и одвели два дјечака, синове Рајчете и Јована из Мучне.[38] Нападали су и Куновац, Репаш, Сигетац, Расину, Глоговац и многа друга мјеста, пљачајући и робећи.

Аустријске власти су и даље забрањивале граничарима да упадају у турско подручје и да се свете за турске нападе и злочине. Срби су то неко вријеме трпјели, али кад су турски напади и злочини превршили сваку мјеру, упадне 1622. у турско подручје војвода Секула Богдановић, но није био добре среће. Турци га предусретну, погине и он и готово сви његови војници, чије љешеве Турци оставише на пољани несахрањене. Ово је разбјеснило остале Србе на аустријској крајини, те око пет стотина крајишника са војводама Добросавом и Вујицом пређе Илову, под изговором да сахране мртве, нападају на села Бастаје и Цјепидлаке, убију 22 човјека и опљачкају све што им је до руку дошло. Овај поступак је разљутио Ратни савјет, те је наредио заповједнику Крајине да обустави ову борбу, а вође овог упада да казни смрћу. Али, док је трајала ова преписка, извршен је нови упад у села око Пакраца. На челу ових око 600 људи били су харамије Субота Добрачевић и Гвоздан Грубачевић. Они опљачкаше села, а кад у повратку наиђоше на 50 турских коњаника, пола од њих побише и заробише. На турске притужбе Ратни савјет је заповиједио Траутмансдорфу да вође овог упада казни смрћу на турском подручју, пред очима Турака. Ко је кажњен смрћу, и да ли је ко кажњен, не знамо, али знамо да то нису били ни Вујица ни Гвоздан Грубачевић, јер се и касније помињу међу крајишким официрима.[39]

Аустријски крајишници заповједници имали су друга схватања од кабинетских људи у Грацу и Бечу. Док су централне власти водиле глобалну спољну политику и у овим годинама настојале да ничим не наруше мир, граничарски официри су се заједно са граничарима пекли на истој ватри. Само од јануара до августа 1622. Турци су из крижевачке околине одвели 150 душа. Онима у Бечу су то биле далеке епизоде, а овима се то догађало пред очима, то су били њихови сродници, њихова крв, па је то доводило у питање успјешно вршење повјерене им службе.

Видећи овакво држање аустријских власти, које су захтијевале кажшавање свију оних који би упадали у Турску, славонски Турци су били охрабрени и подстакнути на нове пљачкашке упаде у аустријску Славонску крајину. У томе се истакао пожешки санџак Чоролај-бег и цернички санџак Мехмед-бег Светачки, потомак Кристофора Светачког, славонског племића који се 1540. потурчио, да би сачувао своје восједе у Славонији. Као потурица био је Мехмед-бег према хришћанима гори од Турчина. Сакупио је све српске кнезове и судије из цијелог санџаката и саопштио им да му је султан дозволио да пороби све Србе на аустријској граници. И заиста, прешло се на дјела, на упаде и пљачку. Само у току јануара 1623. одведено је од ровишких Срба 1700 свиња, 13 коња и 15 пастира. Чоролај-бег је имао у Пожеги шездесетеро хришћанске дјеце коју су покупили његови војници у хришћанској земљи и њему их уз награду уступили. О томе је извијестио један калуђер који је пребјегао на ову крајину. Међутим, кад су босански Турци у споразуму са славонским санџацима, у априлу 1623. напали на Крижевачку крајину, нападоше их у близини Ровишта српски граничари и до ноге потукоше. Преко 200 Турака је погинуло, а 184 их је заробљено. Сад је Траутмансдроф 12. априла 1623. савјетовао цару Фердинанду да тражи од Турака да се коловође и подстрекачи овог упада казне смрћу. Како је стање у крајини узаврело од зла и крварења, молио је и Траутмансдорф и крижевачки капетан Векслер да се Србима дозволи освета, јер они не могу да мирно гледају како њихове жене и дјеца робују у Турској.[40]

У овим мучним данима збила се једна не само интересантна него и значајна епизода у животу ове словинске крајине. Приликом једног турског упада заробио је Ризван-харамбаша 1621. код Црквене Ивана, сина тамошњег војводе Николе Пејашиновића и у Турској га бацише у тамницу. Како су оцу Ивановом понудили цијену откупа коју овај није могао дати,

Иван у тамници одлучи да се потурчи и да тако спаси живот, вјерујући да ће и као такав моћи да поомогне својим сународницима. О томе је кришом обавјестио и Траутмансдорфа. Имајући у виду његово угледно поријекло и способности, Турци радо прихвате Иванову понуду, пусте га из тамнице и преведу у ислам. Изгледало им је то као велики политички успјех. У то вријеме умрије, средином 1623, цернички санџак Мехмед-бег Светачки, те славонски Турци одушевљени личношћу Ивановом предложе Порти да Ивана поставе за новог санџака и пошаљу га у Цариград да га виде и упознају. Иван се у Цариграду свима свидио, а дао им је обећање о повратку српских породица са аустријске крајине и заиста - вратио се као санџак цернички. Било је то, у свој невољи, извјестан ослонац и за крижевачке крајишнике. У времену кад је вршен организовани притисак да они постану кметови загребачког бискупа и осталих феудалаца, сакупио се збор у Ровишту, на коме се Срби заклеше да ће прије умријети него ли бискупу и племићима постати кметови. Капетан Векслер извјештава о овом Траутмансдорфа указујући на опасност да би крајишници у оваквој усијаној ситуацији могли да се споразумију са Иван-бегом Пејашиновићем, што би могло имати зле посљедице. Како је о цијелој ствари био обавијештен и двор, цар Фердинанд је одредио да се одложи рад комисије за покмећивање и граничари се умирише.

Тако је Иванова личност утицала на постизање унутрашњег мира, а ускоро ће се то осјетити и на спољним односима.[41]

Иван је обуставио упадање и пљачкање у аустријској крајини, а потајно је одржавао везе са својим сродницима на аустријској крајини. Како су Турци почели да подозријевају на свога санџак-бега, Иван поручи Траутмансдорфу да ће пребјећи и замоли га да му у сусрет пошаље једну граничарску чету у Сирач. Иако је приликом овог сусрета дошло до сукоба између пратилаца са обје стране, Иванов план је успио. У тој борби погинуло је 25 Турака, а 19 их је рањено. Иван се несметано вратио у Крижевце (у мају 1624) и преузео војводско звање у Црквени умјесто свог остарјелог оца Николе.

Турци су овим догађајем били раздражени и отпочели нове нападе на крајину. Већ у љету 1624. Турци су одвели у ропство 30 ровишких крајишника и отјерали много стоке. Други напад био је 3. октобра на Чазму, кад су Турци из околних села одвели 22 српска дечака и убили 2 човјека.[42] У петрињску крајину су упадали Турци из Костајнице и Зриња. Мир на граници се и даље није могао усталити. Иако су многи Срби на турској крајини, послије бјегства Ивана Пејашиновића, били компромитовани и увијек на оку турским властима, пребјегне једна овећа група тих Срба 1627. на ову страну. Хрватски сталежи су настојали да их одмах покмете, али су они замолили заштиту грофа Тратутмансдорфа и постали граничари.[43]

Поред свих страдања Крајина је све више јачала и ширила се. Сада је било 12 војводстава; нека стара, западнија, не помињу се, али зато се ја-вљају војводе у источнијим тврђавама (Вирје, Новиград, Бјеловар). Према платном списку од 1626. године носили су војводску част ови Срби на словинској крајини: у Крижевцима Михаило Пареопатовић и Петар Пејашиновић, у Ровишту Комнен Новаковић и харамбаша Вујица; у Бјеловару харамбаша Драгић, Војин Секулић и Добривој Богдановић; у Свибовцу Јурица Друшчевић; у Дубрави Обрад Јаковљевић: у Тополовцу Прерад Радуловић; у Свешом Ивану Пејак Вранешевић; у Црквени Иван Пејашиновић; у Чазми (Зачесми) Дамјан Драгуловић и Марко Друшчевић; у Вирју Павле Кнежевић; у Новиграду Марко од Тополовца и Срђа из Комарнице; у Светом Крижу Марко Милошевић, Пријо Миловић и Ђорђе Вранковић.[44] Овакво опште стање на крајини имало је одраза и на историју поједи-них насеља, која су помјерила крајину даље према Чесми и Илови.

НАРТА

НАРТА је сједиште парохије у коју данас улазе и села Соларево, Блатница Село, Ламинац и Утискани. Нарта је постојала још у средњем вијеку. Године 1494. спомиње се у чазманском архиђаконату и Нарта са црквом Свих Светих (Ecolesia Omnium sanotorum in Nard).[45] Међутим, кад је и овом крају запријетила турска опасност, старосједиоци Хрвати су заједно са својим феудалним господарима махом напустили своја насеља и одбјегли у сигурније предјеле.

Срби су овамо досељавани већ у другој половини XVI вијека, јер су били потребни као граничари. Најмасовније досељавање Срба у села ове парохије било је 1597, када су многи Срби послије преласка пожешког епископа Василија у Ровиште прешли овамо под војводама Вуковићем и Пејашиновићем. Испод данашњег села, на ријеци Чесми, налазила се тврђава Свибовац у којој су давали стражу Срби из Нарте и околних села. У јуну 1592. извјештава управитељ велике капетаније копривничке да су Турци поробили цркву и град у Свибовцу. Зато би требало у Свибовац довести харамије, као и у остале бискупове градове: Чазму, Босиљево, Иванић и Дубраву.[46] Као заповједник ове тврђаве помиње се 1626. и 1630. војвода Јурица Друшчевић.[47] Око 1650. био је свибовачки војвода један из породице Пејашиновића, а око те године и Митар Радановић.

Према попису војника на овој крајини из 1651. у Свибовцу су служили: Митар Радановић, Јован Стојановић, Рајић Вукмировић, Јурач Алексић, Радоје Алексић, Његомир Радовановић, Љубоје Мирковић, Радојица Марјановић, Вујин Алексић, Радивој Раусалић, Добривој Вујичић, Тома Божовић, Јован Ивановић, Илија Дијановић, Миљен Катовић, Вукосав Рајновић, Радојица Вучетић, Стефан Никшић, Иван Павловић, Михаило Секулић, Јурац Вучићевић, Вучета Предраговић.[48] Сви ови граничари нису били само из Нарте већ и из околних села с обе стране Чесме. У XVIII вијеку сретамо овдје ова презимена: у Доњој Нарти: Бабић, Вучић, Дробац, Кесерин, Матић, Милић, Огњанчевић; у Горњој Нарти: Алексић, Божичковић, Босанац, Васиљевић, Висиловић, Грабић, Грлица, Дијаковић, Милашевић, Милиновић, Мирковић, Радованчевић, Радошић, Ступаревић; у Коларову Селу: Грубачевић, Колар, Марјановић, Миодраговић, Оробер, Радић, Сладојевић, Шкомац; у Утисканима: Милаковић, Мрашовић, Седрмац, Сладојевић.[49]

Колико су током времена настајале промјене у становништву, колико је старијих породица нестајало а нове се појављивале, показује и стање из 1818. када се у Нарти налазе ове породице (у загради је број кућа истог презимена): Дробац (2), Миљанић, Дабић, Кесерин (2), Текајић, Матић (2), Вујчић, Миљанић, Дјаковић, Божичковић (2), Огњанац, Вучинић, Ступарић (2), Милић, Бакић, Алексић (2), Дејановић (2), Ђурић, Мирковић, Васиљевић (2), Ивановић (2), Манојловић, Савић, Грубач, Игњатовић, Грабић, Милошевић, Огњановић, Аврамовић, Херић, Сучевић, Радовановић, Радотић, Ђукић, Магојевић. У Нарти су биле свега 44 задружне куће, а у цијелој парохији, заједно са сријеђаском капетанијом 120 кућа, 304 брачна пара и 1295 душа. У Ламинцу су у то вријеме ове породице: Личина, Половина, Гајица, Поповић, Маријан, Радаковић, Иванић, Дејановић.[50] Године 1864. у свим тим селима било је 147 домова, 450 брачних парова и 1974 душе.[51] Послије укидања Војне крајине задруге се све више дијеле и број домова расте, али су то мале породице. Док је раније био просјек 12-13 чланова породице сад је спао на 6-7 na и мање.

Првобитна црква у Нарти била је саграђена од дрвета, а зидана, која је недавно страдала, грађена је 1781-1783. Посвећена је св. Георгију.

Нарћанска парохија спадала је међу угледније парохије, na је и један протопрезвитерат називан нарћанским, а проте су у то вријеме били понајчешће пароси нарћански.

У цркви се сачувало нешто старих руских штампаних богослужбених књига из XVIII вијека са драгоцјеним записима из којих дознајемо нешто и о људима и приликама оног времена. Године 1744. поклонио је Радосав Текајић цркви нарћанској за вјечни спомен свој и својих родитеља Јована и Досте октоих првогласник, који је купио "од Јоакима Молера" (Марковића), сликара и књижара у Северину, за 30 форинти. Катана Стојан Милић са

супругом Илинком поклонио је цркви пентикостар, како за своју душу, тако и за душе својих сродника Милисава Милића и Марка Русојлића. Запис је писао Андрија Сударевић "учитељ нарћанске школе".

Иконостас је радио 1891. сликар Јосиф Хохњец, професор бјеловарске гимназије.

СРИЈЕДСКА са селима Берек, Крueаја и Поток, била је до редукција парохија у другој половини XVIII вијека самостална парохија, да би тада постала филијала нарћанске парохије и тек у XX вијеку поново постала самостална. Срби су се и овамо досељавали још од друге половине XVI вијека, а нарочито посљедњих година тог вијека и напосљетку приликом великих миграција послије ослобођења доње Славоније (око 1687. и касније). Првобитна црква Успенија Богородице и овдје је била дрвена, али већ половином XVIII вијека имали су цркву од чврстог материјала. Године 1732. било је у сријеђанској парохији попа Вучинића 130 домова (?). Године 1755. било је у парохији 50 домова и један свештеник.[52] У попису парохије из 1764. вели се да је "црква камена храм Успеније пресвете Богородице" и да тамо служи поп Ананије Вигњевић.[53] Према шематизму карловачке митрополије, коме је податке за ову цркву дао парох Јован Седрамац, 1 црква је зидана 1722. године.[54] У току XVIII вијека у Сриједској се помињу породице с овим презименима: Нанић, Тодоровић, Југ, Богојевић, Дреновац, Вигњевић, Штековић, Мисирача, Плавшић, Саболовић, Зубковић, Ћосић, Раниловић, Давинић, Јелић, Машић, Скробан, Петровић, Велебит.[55]

О стању домова у првој половини XIX вијека имамо податке по кућним бројевима: кбр. 1 Михаило Нанић,[56] 2 Тома и Јово Вукосавић, 3 Јаков Богојевић, 4 Јово Давинић, 5 Пајо и Перо Дреновац, 6 Тодор Дреновац, 9 Петар (касније Глишо) Завишић, 10 Дамјан Мисирача, 11 удовица Тодора Тодоровића (1865 купио Петар Којчин), 12 Јанко Драгојевић, 13 Јандрија Нанић, 14 Дмитар и Тодор Нанић, 15 Стеван и Лука Вигњевић, 16 Јаков Ћосић, 17 Милета Штековић, 18 Симо Скробан, 19 Симо Узелац (1821. купио Лука Штековић из Потока), 20 Јово Скробан, 21 Јешо Миличевић, 22 Ћиро и Тодор Поповић, 23 Тодор Остојић (касније је на овом броју била школа), 24 Симо Орловић (1821. на лицитацији је његов посјед купила сријеђанска филијална црква), 25 Танасија Југ и Станко Скробоња, 26 Ђука Раниловић, 28 Вујо Кнежевић, 29 Аврам Шајновић, 30 Антоније (касније Станко) Кордић, 32 Стојан Којчин (од њега 1846. купио Јосип Колар), 33 Илија и Алекса Дмитрашиновић, 42 Драгојевић, 43 Дреновац (задруга развргнута 1870).[57] Дакле од ових 43 кућних бројева било је 31 српски дом, осталих свега 12.

У **Ђереку** се tokom XVIII вијека сретају презимена: Бајчић, Бодоградац, Штековић, Анђелић, Ђуричић, Бубан, Петровић, Видовић, Халац.[58] У Береку је од старине постојала капела св. Илије. С временом је запустјела, али је у наше дане подигнута нова зидана капела и храмовна слава се одржава.

НОВИ ПАВЉАНИ

НОВИ ПАВЉАНИ су сједиште парохије у коју улазе и села: Стари Пављани, Брезовац, Коријеново, Галовац, Кокинац и Обровница. Прије турског времена овдје је постојала римокатоличка жупа с црквом св. Павла. Мјесто на коме се она налазила записано је у средњовјековним документима као "Отња" (Othnya) или "Отња св. Павао".[59] При тој цркви помиње се 1501. жупник Матија са два грацијана. Међутим, послије тридесетак година ово подручје је опустјело, јер је народ још прије коначног пада доње Славоније под Турке, због упада турских пљачашких чета, побјегао у западне сигурније крајеве. На та пуста станишта досељавали су се нови досељеници. Од њих су аустријске власти стварале крајишнике који су требали да бране још слободне аустријске крајеве од Турака. Колико се старинаца задржало овдје, и да ли се ико задржао, тешко је рећи, али знамо да је у Пављанима (Старим и Новим) у грунтовној књизи за период 1805-1871. године уписано 28 римокатоличких и 178

православних кућа.[60]

По кућним бројевима у XIX вијеку било је овакво стање у селима ове парохије[61]: Пављани: Селак (кбр. 1, 2, 12, 13), Опачић (3, 11, 14, 15), Ђукић (4), Тодоровић (5), Грубић (6), Мандић (8), Рајчевић (9, послије прешло у власништво Голубовића), Шарић (10). Галовац: кбр. 1. Јанчаревић, 2. Рађеновић, 3. Рађеновић, 4. Малојчић, 5 Кордић, 6 Милаковић, 7 Војиновић, 8 Красић, 9 и 10 Дракулић, 11 Лончар, 12 Комленац, 13 Девић, 14 Јасика, 15 Мркшић, 16 Косановић, 17 Бугариновић, 18 Насаканда, 19 Буква, 20 Тарбук, 21 Кларић, 22 Шалић, 23 Ранић, 24 Косановић, 25 Красић, 26 Кордић, 27 Тарбук, 28. Рађеновић, 29 Дракулић, 31 Лончар. Обровница: кбр. 2 Саграк, 3 Лекић, 4 Саграк, 5 Марић, 6 Мургаш, 8 Црнојевић, 9 Вуковић, 10

Марић, 11. Ивановић, 12 Савић, 15 Марић, 16 Пауновић, 19 Вујковић, 20 Пауновић, 21 Марић, 22. Саграк. Кокинац: кбр. 2 Павловић, 3 Павловић, 5 Војиновић, 9 Поповић, 10 Поповић, 12 и 16 Томић. Коријеново: кбр. 1 Бастаја, 2 Крупљанин, 4 Зорић, 5 Ракинић, 6 Предраговић, 7 Предраговић, 8 Саграк, 9 Предраговић, 10-12 Пауновић, 13 Милошевић, 14 Царић, 15 Филиповић, 16 Ружичић, 17 Роксандић, 18 и 19 Ружичић, 20 Главић, 21 Усумовић, 22 Баусоња, 23 Павловић, 24 Лазић, 25 Ватраљевић, 27 Радељевић, 28 Предраговић, 29 Секулић, 30 Усумовић, 31 Предраговић, 32 и 33 Обрановић, 34 Предраговић, 35 Пауновић, 36 и 37 Предраговић, 38 Гаћеша, 39 Стијепић, 40 Брадић, 42 Жигић, 43 Ивановић, 44 Радељевић, 41 Роксандић, 47 Пауновић, 48 Калајџија, 49 и 50 Ружичић, 51 Марковић, 52 Усумовић.

Пред крај XIX вијека у селима ове парохије спомињу се ова презимена православних Срба: Басарић, Бастаја, Бегзадић, Бјеловитић, Бота, Брњица, Брујић, Бугариновић, Буква, Бунаревић, Бусоња, Буђан, Војновић, Вранешевић, Вудраговић, Вујановић, Вујковић, Вукасовић, Вучковић, Гаћеша, Гвоздић, Главић, Грубић, Добричић, Ђукић, Ђуринић, Живковић, Загорац, Зјачић, Зорић, Јагодић, Јанчаревић, Јасика, Јовичић, Кајгана, Келебуда, Кларић, Клипа, Клисурић, Кнежевић, Коларевић, Комленац, Кордић, Косановић, Косић, Красић, Лончар, Малојчић, Марић, Милеуснић, Ничијевић, Мркшић, Мургаш, Наканда, Никшић, Обрадовић, Обрановић, Опачић, Павлековић, Павловић, Пауновић, Почуча, Пргомеља, Предраговић, Радељевић, Рајковић, Ракијаш, Ракинић, Рађеновић, Рогуља, Ројчевић, Рокнић, Рушчић, Саграк, Секулић, Селак, Соларић, Талић, Теодоровић, Томић, Трбојевић, Турало, Усумовић, Халас, Царевић, Шакић.

Колико међу овим Србима има потомака најранијих досељеника, који су овамо дошли половином XVI вијека, не можемо рећи, јер је судбина тих првих граничара кроз цио XVI и XVII вијек била тешка, несигурна, патничка. Ово подручје се тада налазило на ивици "ничије земље", оног ненасељеног подручја до Илове, преко кога су турске пљачкашке групе често пролазиле ради пљачке у гушће насељена граничарска села на линији Копривница-Крижевци-Иванић. Вјероватно да има потомака од оних Срба који су овамо доселили посљедњих година XVI вијека (1597 и наредних година) у села: Пављане (Старе), Коријеново, Галовац и Обровницу. Записана традиција посебно говори о насељењу Срба у Брезовицу послије 1597. године под војводом Гвозданом Вуковићем. Досељенике, које је он довео из Турске, смјестио је најприје у села Гудовац, Плавнице, Средице, Коријеново и Нарту, а да не би та насеља била пренасељена, пређе он са једним дијелом тог народа преко ријеке Бјеловацке и код старе једне градине на Ждраловској равници, гдје је и свој "град" саградио, насели село Брезовац. Гвоздан је тврђаву обновио и из ње "довољно похрабрствовал" на Турке, а у селу Брезовцу саградио цркву у част Ваведења пресвете Богородице. Из једног записа писаног у Брезовцу 1629. године знамо да је 1624. поп Тадеј ишао у Свету Гору. Записивач вели: "Ово писах у земљи Вретанији у селу Брезовцу. Тада би глад у земљи тој на западу. У тмини и мраку ово писах од Рождества Христова 1629."[62] Брезовачку цркву Ваведења осветио је 1693. патријарх Арсеније III Црнојевић, кад је боравио у манастиру Лепавини и посјећивао цркве и војводе по крајини.

У ово вријеме је данашња новопављанска црква још била караула за одбрану од турских

упада. Село Пављани повукло се на сјевероисток, а караула од које је касније уређена црква налазила се у "Галовачком пољу", те је касније и ова црква и њена парохија називана галовачком. На старом антиминсу који је 1752. осветио костајничко-северински епископ Арсеније Теофановић, стоји да је намијењен за служење св. тајне "во храмје св. апостола Павла иже во веси галовачкој".[63]

Проучавајући историју постанка пављанске парохије и ове цркве, Михаило Соларић, некадашњи пављански парох, дошао је на основу ископавања до закључка да је то првобитно била римокатоличка црква св. Павла, да је Аустрија досељавањем Срба организовала овдје постепено борбу против турских упада na је ова напуштена црква претворена у караулу која је унаоколо опкопана шанцем који се и данас види. Тек кад је послије изгона Турака из Славоније престало доба непрестаног пограничног ратовања, досељени Срби су ову караулу-тврђавицу претворили у своју православну цр-кву. Црква је првобитно имала дрвени торањ, све до 1786. кад је сазидан садашњи торањ.[64] На једној молби упућеној 28. децембра 1753. митрополиту Павлу Ненадовићу потписан је и парох галовачки Никола Мркшић. Тада је у галовачкој парохији било 120 домова, а при цркви св. Петра и Павла два свештеника.[65] У попису парохија епископа Јосифа Стојановића из 1764. пише за ову парохију: "Вара (фара, парохија) галовачка пет села држи у који-ма има 100 домова. Двије цркве: у Галовцима храм св. апостола Павла, у Брезовцу Ваведеније пресвете Богородице. И тој фари мој предцесор

Теофановић два попа поставио. Тако сам и ја попуњавао. Сада је регимента само једнога оставила, а другог су истјерали."[66] Према попису свештенства који је 1767. саставио епископ костајнички (становао махом у Северину) био је у Галовцу парох Георгије Вранешевић родом из Брезовца.[67]

Тек осамдесетих година XVIII вијека почиње ова парохија да се назива пављанском, а затим заједно са ојачалим насељем око себе и новопављанском. Према подацима у шематизму Пакрачке епархије за 1898. пављанска црква је подигнута (адаптирана) 1693. године, а торањ јој је дозидан 1786, свакако приликом генералне обнове.[68] Новопављанска црква добила је 1850. нови иконостас који је1848. израдио загребачки сликар Јосиф Кућедрвић (Holzhauser). Бјеловарски гимназијски професор Јосиф Хохњец израдио је 1903, приликом обнове цркве, иконе св. Јована и св. Саве.[69]

Поред својих скромних редовних прихода у новцу (народ је прилагао највише у житу), пављанска црква је имала и већих приложника. Прије свега треба истаћи примјер њиховог пароха Григорија Рајчевића који је 1828. завјештао своје некретнине цркви. Продане су за 467 форинти и 19 новчића. За његовим примјером се повео Лука Коларевић, ковач из Галовца, који је цркви завјештао 500 форинти. Ове двије суме нису се могле трошити већ само њихови камати, од којих је једна трећина исплаћивала годишње за држање сарандара.[70]

Брезовац - Првобитна дрвена црква Ваведенија Богородице у Брезовцу, саграђена првих година XVII вијека (негдје између 1600. и 1620. године) била је 1772. темељно "репарирата" и одржавана све до 1866. године. Тада је саграђена данашња зидана црква, за коју је готово сав новац дао бјеловарски трговац Василије Бјелић, а село Брезовац је дало сав рад и подвоз. Бјелић је поред тога оставио цркви 200 форинти. Од камате је половина припадала свештенику за држање годишњег сарандара. Иконостас за ову цркву израдио је 1896. познати сликар Анастасије Боцарић за 1200 круна.[71]

Брезовачка црква има три своје славе: Ваведење, Лазареву суботу и Видовдан. Ова посљедња слава је до данас најпосјећенија, а некад је то био један од највећих скупова у овом крају.[72]

---

9 Bosendorfer, Crtice, 75, 257. Ово мјесто звало се у средњем вијеку и Галовац (Galovcz) и Херешинец (Herisincz); овај последњи назив потиче од имена властеоске породице из XV вијека Хериша (Herissa) чији је ово био посјед (Исто, 75).

10 Михаило Соларић, Постанак парохије у Новим Пављанима, Пастир Добри (Пакрац), И/1905, 73.

НОВОСЕЉАНИ

НОВОСЕЉАНИ. Група српских насеља која се налази сјевероисточно од данашњег града Бјеловара настала су, допуњавала се и развијала се дуже времена и под различитим околностима. На том дугачком подручју које на западу граничи са селима горњосредичке парохије, а на истоку северинске парохије, насељени су досељеници из разних времена. То се одразило и на њиховом црквеном животу и црквеној историји. Ова група села сачињава данас парохију новосељанску са сједиштем у овом најмлађем насељу у парохији.

У вријеме турске власти у Славонији (1542-1683) источни дио овог подручја био је "ничија земља", преко које су турске чете пролазиле у пљачку на аустријску Словинску крајину. Зато су на "ничијој земљи" од данашњег Бјеловара до Илове насеља била врло ријетка и са малим бројем кућа. Многа од њих и нису била села у правом смислу ријечи. Тек послије изгона Турака из Славоније настаје поновно насељавање овог краја и формирају се права насеља, било нова било на старим селиштима уз ријетке раније становнике. "Разумије се", пише прије сто година учитељ Гаврило Мамула у Љетопису основне школе у Новосељанима, "да се овдје не тврди да су сва села до доласка Срба била пуста, али се бар за некоја као: Новосељане, Прокљуване, Летичане и Купиновац готово са сигурношћу узтврдити може да су тек доласком Срба селима постала".[73] За Горње Плавнице знамо да су биле насељене Србима крајем XVI или почетком XVII вијека и да је 1632. Марко Богдановић, кнез из Горњих Плавница, заједно са пјешачким заставником Смољаном Вујићем због одбране добијених права и непокорности њемачким командантима био објешен по налогу пуковника грофа Шварценберга.[74] За Прокљуване се зна да су им доније-ли име око 1600. године досељени Срби из истоименог села у Ораховичком котару.[75]

О јачим српским насељима свједочи рана појава православних цркава у њима.

На подручју данашње новосељанске парохије појављују се цркве већ у првој половини XVIII вијека, а неке можда и раније: у Пријеспи црква св. Илије и капела Успенија Богородице, у Ждраловима цкрва Благовијести, у Томашу црква св. Томе, у Горњим Плавницама црква св. Николе, у Купиновцу црква Рождества Богородице (Мала Госпојина). Уз те цркве били су и свештеници-пароси, понекад и по двојица. У то вријеме православна вјера и црква били су носиоци духовног живота и чувари националне индивидуалности досељеног народа и свих његових просвјетно-културних настојања. Из извјештаја костајничко-зринопољског епископа Стефана Љубибратића из 1732. о раду комисије за утврђивање чињеничног стања о успјеху уније у народу, дознајемо понешто и о стању у овдашњим парохијама и о чувању православне вјере у њима. У Купиновцу, гдје је био парохијски свештеник Јован Миливојевић, у парохији има 85 домова, и када је комисија 19. марта запитала окупљени народ да ли су унијати или нису, они одговорише да нису и да неће бити. Видјевши ову одлучност народа унијатски марчански бискуп се заклињао да ни он није унијат, него православни епископ и "содержатељ догматов закона греческато и син свјатија восточнија Јерусалимскија церкве, а не унит и питомец свјатија Римскија церкве". Идућег дана је комисија стигла у Ждралове, у чијој парохији је тада било 144 дома, а парох им је Јован Кузмановић. И тамо рекоше да унијати "нити смо, нити ћемо бити".[76]

У то вријеме су у Купиновачку парохију спадале и Горње Плавнице са црквом св. Николе, како стоји и у попису парохија из 1755. године.[77] Међутим, у попису парохија из 1764. стоји под називом хрговљанске парохије (Вара раговљанска) са 10 села и у њима 90 домова, да је "у Хрговљанима" храм св. Николаја, а у Марковцима храм Успенија Богородице,[78] о коме смо раније чули да је припадао Пријеспи. Изгледа да су тада Хрговљани припадали цркви св. Николе у Горњим Плавницама, која је раније имала и свога пароха, а сада га (1764) није имала, јер се у извјештају епископа Јосифа Стојановића о броју свештеника и домова у

појединим парохијама из исте године и Плавнице и Хрговљани спомињу у парохији купиновачкој, чији је парох био Авксентије из Писанице. Епископ додаје да је и за ову парохију тражио још једнога свештеника по захтјеву парохијана, али "реги-мента не допушта".[79]

Било је то вријеме кад је отпочела редукција у духу тзв. терезијанских реформи. Тако су већ 1755. године са овог подручја наведене само двије парохије: пријеспанска са црквом св. Илије и капелом Успенија Богородице, једним свештеником и 45 домова и купиновачка са црквом Рождества Богородице и капелом св. Николе у Плавницама, једним свештеником и 70 домова.[80]

Године 1764. у "шпецификацији" парохија каже се за уједињену парохију ждраловску и пријеспанску да има 7 села (Пријеспа, Патковац, Кокинци, Ждралови, Новосељани, Прокљувани и Томаш). У Пријеспи је црква св. Илије, а у Ждраловима црква Благовијести. Према једном попису има 51 дом, а према другом 60 домова. Епископ Јосиф Стојановић додаје да је овдје био само једна свештеник, народ је тражио да се постави још један, али ни овдје "регимента неће два да имат".[81] У тим пописима се ова друга парохија назива различито, у оном под бр. 93 назива се купиновачком а у оном под бр. 95 хрговљанском. У првом попису стоји да у парохији има 10 села, црква парохијска и црква св. Николе и да им је парох поп Авксентије из Писанице. У парохији су наведена ова села са бројем домова: Купиновац (18), Летичани (8), Марковци (15), Гргинци (7), Ивановчани (14), Плавнице (7), Дикленица (22), Липова (Липово брдо) (2), Хрговљани (11), Ћириловац (Ћурловац) (5). И овдје парохијани траже још једног свештеника, али "регимента не допушта".[82]

О овим дрвеним црквама и њиховој судбини оставио нам је корисне податке учитељ Гаврило Мамула. За цркву св. Илије у Пријеспи каже да је подигнута одмах послије досељења Срба у овај крај. Била је то парохијска црква и као посљедњи пароси помињу се два Зрнића и обојица су сахрањени у "цинтору" те цркве, која је 1835. порушена, иако против народне воље. Друга црква пријеспанска Успенија Богородице стајала је, према Мамулином казивању, до 1790, кад је постала филијалном црквом новосељанске парохије. Црква св. Томе у Томашу била је "изнајприје православна а касније римокатоличка. У овому селу бијаше доста србских кућа, али исте се још у другој половици XVIII виека или разселише или у римокатолицизам приеђоше, те том приликом и саму цркву св. Томе прекрстише. Од тога времена само је једна кућа остала у Томашу до 1876. године. Сада (1885) им је број диобом и досељавањем на 10 порастао."[83] На крају наводи Мамула цркву Благовијести у ждраловско-новосељанском гробљу, која је 1790. постала парохијском црквом за подручје цијеле данашње новосељанске парохије. Била је то дрвена црква, коју је 1852. замијенила данашња зидана црква.

Послије уједињења ове парохије порушена је и црква св. Николе на горњоплавничком гробљу, а за спомен је на том мјесту постављен крст.

Храмовну славу ове цркве преузела је црква купиновачка, у којој се касније служило и на св. Николу (6/19. децембра) и на Никољице (9/22. маја). На исти начин је и парохијска црква новосељанска преузела да слави храмовну славу пријеспанске цркве св. Илије,[84] те се на тај дан у Новосељанима и данас окупља велики сабор.

Овдје треба искористити Мамулино казивање и о првобитној ново-сељанској парохијској школи, јер нам то казивање приказује наше најраније црквено школство и у осталим парохијама. Та школа је "свој посебни србски карактер до оживотворења новога школскога закона године 1874. с малом и незнатном изнимком задржала. Друге вјере дјеца, осим православних, нису ју ни полазила, док није Гемеинесцхуле постала". Ипак било је и раније понеко римокатоличко дијете у овој школи, али само из Новосељана, Ждралова и Марковца (1862. године једно, 1868. десет). До 1858. били су учитељи махом свршени богослови. Школску зграду купила је Српска православна црквена општина, а надзор над школом вршио је окружни протопрезвитер (1874. прото Атанасије Мејић из Писанице). Школа је отворена одмах послије уједињења парохије, око 1790. године, да би се у њој православна дјеца

обучила у читању, писању, рачуну и црквеном пјевању. Најранији учитељи били су пароси. Наставу су држали најприје у својој кући, затим у парохијском дому, а од 1830. у купљеној кући од насљедника заставника Гураља с једном господарском зградом и два јутра земље. Школу је као конфесионалну (православну) издржавала црквена општина до 1859, кад је постала "опћа пучка школа" и прешла на државно издржавање.[85]

На низ села новосељанске парохије наставља се нови низ српских насеља у парохијама северинској, беденичкој, писаничкој и даље све до Илове.

СЕВЕРИН

СЕВЕРИН (народ вели: Сјеверин) са селима данашње северинске парохије Оровац, Равнеш, Пупелица, Кашљевац и остала села са мање српских житеља, налазио се у XVI и XVII вијеку на тзв. "ничијој земљи" у којој је живот био горак и опасан. Зато је у Северину и око њега било врло мало становника. Старинци су избјегли пред турском опасношћу, а нови досељеници су зазирали да се настане на подручју преко кога су често пролазиле бахате турске чете у Копривничку и Крижевачку крајину да тамо пљачкају. Тек послије изгона Турака из Славоније нагрнуше овамо нови досељеници како из доње Славоније тако и из других крајева, те је цио овај предио оживио и почео да се развија. Године 1697. помиње се северински кнез Јован,[86] године 1715. био је северински парох Василије Сријемац "протопоп над попови крајине копривничке и крижевачке", а 1719. купио је "шикутор" Вуксан Соларић један Цвјетни триог "с фарисеовцем" за цркву северинску св. Петра, купљену од Евлогија игумана пакранског.[87] Срба је у Северину почетком XVIII вијека било толико да је у њему било одређено сједиште српског православног епископа.

Дотадашњи црквени центар православних Срба на аустријској "словинској" крајини био је у манастиру Марчи, али како су од 1671. у Марчу силом довођени унијатски бискупи, које Срби нису хтјели да прихвате са своје епископе, основана је 1734. нова епархија са сједиштем у Северину. Кад је 1732. године кроз Крајину пролазила комисија која је имала задатак да утврди ко је од Срба унијат, а ко није, у Северину је био парохијски свештеник Константин Будимировић са 153 дома у парохији и сви изјавише да нису унијати и да то неће бити, него "синови источне цркве".[88] Кад је овамо 1735. дошао први "северинско-лепавински" епископ Симеон Филиповић, дошао је како сам касније пише, "на голу пустињу, и како на једну њиву". Али, како је био човјек снажне воље, способности и енергије, убрзо је створио услове за нормалан рад једног епархијског центра у врло тешком и немирном времену. Куповао је земљу од сељака, градио кућу и остале зграде. Из купопродајних уговора дознајемо и за презимена северинских породица с почетка XVIII вијека. Владика је купио нешто земље од Стефана Бусића, Петра Тишљарића, Марка Будимировића, Вука Котерића, Марије Вукмира Годеча, Стоје удове Саве Мештрића и њеног малолетног сина Јована из Северина и од Дмитра Шабатовића из Мале Писанице. Купио је и по пола реда у воденицама Јовачи и Матачи. Саградио је и повећу кућу у којој је становао и држао школу. Саграђена је и придворна капела Покрова пресвете Богородице, господарске зграде и све што је било потребно за живот. Школу је водио учитељ Павле Класовић и учио дјецу српском и латинском језику. Ради унапређења наставе епископ Симеон је већ 1735. довео из Карловца у Северин познатог учитеља Руса Максима Суворова, а затим и Емануила Козачинског, кога је епископ у Северину рукоположио за свештеника. Поред ове српско-латинске школе Северин је постао и културни центар друге врсте. Владика је овамо дозвао из Петроварадина 1739. године сликара Јоакима Марковића, који је у Северину отворио књижару и иконографску радионицу и тако омогућио снабдијевање цркава, школа (које су се нагло множиле по парохијама) и појединаца потребним књигама и иконама. Северин је тако постао центар

црквеног и културног живота Срба у Вараждинском генералату.

Све је то унеколико ослабило послије преране смрти епископа Симеона Филиповића (1743). Тада је његова епархија била спојена са Костајничко-зринопољском епархијом, али су епископи те уједињене епархије и даље становали у епископској резиденцији у Северину. Први његов насљедник, Арсеније Теофановић (1750-1753) је у Северину и умро, али му се, нажалост, данас не зна за гроб. Кад је 1771. бивша Лепавинско-северинска епархија одвојена од Костајничке и припојена Пакрачкој епархији, војна власт је настојала да уништи сваки траг православног владичанства у Северину. Епископ пакрачки Атанасије Живковић извјештава 3. марта 1773. године митрополита Јована Ђорђевића, поред осталог, да је Ђурђевачка регимента још прошле године тражила да се од имовине Северинске епископске резиденције уплати у "Бајхилфскасу" 74 форинта и 30 крајцера. Епископ се жалио Оберкоманди, na кад и то није успјело, жалио се Генералкоманди, која је регименти наредила да ништа не тражи док не стигне царска заповијед. Ових дана, пише владика, у Северин је дошла једна комисија из Бјеловара, која је пописала не само земљиште него и цркву и кућу и све остало, али без присуства епископова, кога нису били обавијестили.[89] Цио спор завршио се тиме што је no налогу Илирске дворске депутације 1775. године сва имовина, земља и зграде бивше епископије у Северину продано на лицитацији.

Свега је нестало. Остала је само стара дрвена парохијска црква св. Петра и Павла и нова црква која је почела да се зида 1770, те су војне власти настојале да се и стара дрвена црква поруши, а земљиште на коме се налази да се прода. Међутим, иако су војне власти биле упорне, народ није дао да се стара црква руши. Она је била у великом поштовању не смао због своје старине и сјећања на епископа Симеона Филиповића, већ и због тога што су се у њој, у торњу, налазиле и будно чувале српске привилегије (Statuta Valachorum). Зато се ова дрвена црква одржала још пуних педесет година. Привилегије су 14. јануара 1824. пренесене у посебну скривницу у новој зиданој цркви,[90] а стара црква је срушена и њен материјал продан на лицитацији за 192 форинти и 38 крајцера. Тако је ликвидацијом ове старе цркве коначно нестао сваки траг епископској резиденцији у Северину.[91]

У ово вријеме дошло је до промјена у организацији парохија и до њихове редукције у вези са прописима "регуламента" и "декларатории". До тада су на подручју данашње северинске парохије постојале двије парохије, северинска и оровачка. Према извјештајима о стању парохија сачињеним 1764. године Северин је био "фара епископа" у коју су улазила села Северин (са 25 домова), Самарица (5), Рача (10), Даутан (3). У Даутану је била црква св. Арханђела која је 1796. имала 400 форинти новца. Тутори су јој били капрал Данило Дробац и Никола Алексић.[92] Касније је са изумирањем српских породица у овом дијелу парохије нестало и ове цркве.

У Северину је тада још постојала поред старе "саборне" дрвене цркве и "дворска" капела Покрова пресевете Богородице. Парохију је опслуживао епископски капелан. Припадала је северинском протопопијату.

Друга парохија била је оровачка (ораховачка) у коју су улазила села Ораовац (са 18 кућа), Пупелица (14), Кашљавац (13) и Равнеш (11). Парох је био Димитрије Таталовић, протопоп, али због старости има и капелана. У Оровцу је од старине црква св. Николе. У шематизмима пише да је црква сазидана 1754. године.[93] Ранија је била дрвена. Године 1796. били су црквени тутори Никола Вукадиновић и Јаков Рајчевић, а парох северински Арсеније Лотинић. У том рачуну спомињу се у Оровцу породице Вукадиновић, Мародолац, Домитровић, Рајчевић, Бакљаћ, Млађијан, Предојевић, Бабичан.94 У XVIII вијеку Оровац није спадао у северински него у плавшиначки протопрезвитерат, као најисточнија његова парохија. Послије уласка у Пакрачку епархију обје парохије, оровачка и северинска, су уједињене и ушле у северински, а од 1905. у бјеловарски протопрезвитерат.

Крајем XIX вијека биле су у овој уједињеној северинској парохији (Северин, Кашљавац, Оровац, Пупелица и Равнеш), породице са сљедећим презименима: Алексић, Бајевић,

Бакљач, Басарић, Батинац, Богдановић, Божовић, Бојчић, Боријенац, Босанац, Бркић, Балановић, Видић, Вишњић, Војновић, Воркапић, Вујић, Вукадиновић, Газибара, Гаталица, Глумац, Грубић, Домитровић, Драгић, Драча, Завишић, Зебић, Јандрић, Келебуда, Комленац, Косановић, Лепир, Лончар, Малобабић, Маљковић, Мамула, Мародолац, Маршић, Милаковић, Обрачевић, Огњанац, Плећаш, Поповић, Предојевић, Раделић, Радмановић, Рајчевић, Ракијаш, Рогуља, Солар, Стијаковић, Трбојевић, Тучанин, Хајдуковић, Чувковић, Шабат, Шајновић, Шаула, Шеловић, Шкрбина, Штрбац.

Од њих су се до данас одржали: у Северину: Боријенац, Бришић, Бркић, Вукадиновић, Газибара, Поповић, Предојевић, Радмановић, Ракијаш, Рогуља; у Кашљавцу. Бајевић, Божовић, Воркапић, Вукадиновић, Мародолац, Маршић, Поповић, Предојевић, Раделић, Рајчевић, Хајдуковић, Шабат, Шаула, Штрбац; у Оровцу: Богдановић, Домитровић, Келебуда, Мародолац, Обрачевић, Поповић, Предојевић, Рајчевић, Солар, Шкрбина; у Ревнешу: Бркић, Видић, Војновић, Вукадиновић, Газибрада, Зебић, Јандрић, Комленац, Косановић, Маљковић, Поповић, Солар, Тучанац; у Пупелици: Батинац, Глумац, Јандрић, Комленац, Лепир, Мамула, Обрачевић, Раделић,Шабат, Шкрбина.

Године 1932. имала је читава парохија 246 српских кућа са 1066 душа.

---

93 Шематизам ПЕ за 1898, 85.

94 Архив ПЕ, Рачуни за 1796.

БЕДЕНИК И ЛАСОВАЦ

БЕДЕНИК и ЛАСОВАЦ су се кроз историју смјењивали као црквени центри околних села (Бабинац, Беденичка, Булинац). Беденик је старо име овога села из предтурских времена, а настало је од имена цркве св. Бенедикта, као што и она шума западно од Бјеловара носи име Беденик по некадашњој плавничкој цркви св. Бенедикта.

У XVIII вијеку ова два села, Беденик и Ласова, имала су свака своју цркву и свог свештеника. У извјештају о раду комисије за утврђивање истине о унијатима стоји да је комисија стигла у Ласовац 21. марта 1732. године. Ту има 111 домова, парох им је Милан Милосављевић. На питање да ли је ко унијат одговорено је да нема унијата.

Ту су дошли и парохијани свештеника из Пупелице, гдје их је било 103 куће, па и он и рекоше као и Ласовчани да јесу и биће "закона греческаго". Истог дана то рекоше пред комисијом и у Беденику парохијани попа Михајла Петковића којих је било 143 дома.[95] Године 1755. записано је да Беденик има цркву посвећену Преображењу Христовом, два свештеника и 60 домова у парохији, а Ласовац цркву св. Јована Претече, једног свештеника и такође 60 домова.[96] Године 1764. Беденик је био "фара попа (Петра) Рекића", који парохијом од 49 домова управља уз помоћ једног капелана, а "он седит у Писнаици, удов", вјероватно код својих сродника Рекића. Ласовац је у то доба био "фара попа (Јована) Шупице", са 45 домова.[97] Овај Шупица је остао вјероватно доживотно у Ласовцу, јер се још и 1796, потписује као парох Ласовачки. Тада је (1796) и Беденик спадао у његову парохију, те се беденичка црква назива филијалном црквом ласовачке парохије.

Из дјелимичних података из те године дознајемо за нека презимена парохијана, од којих се нека касније губе. У Беденику се спомиње Пајо Циганович, Данило Тучанац, Јаков Блента, Илија Вучковић и тутори Јосиф Петровић и Самојло Блачина, а у Ласовцу Петар Милаковић, Глишо Рапљан, Дмитар Гроканић, Илија Зурна, Сава Курипеђ, Симо Елбет, Томо Јанчековић, Стефан Мушкиња, Јован Бајевић, Јосиф Милаковић, Симо Милаковић, Данило Рајиш,

Милета Копљар, Којо Јокић, Пантелија Зебић, Томо Марковић, Глишо Шабатовић, Нестор Матић, Јефрем Гроканић, Васо Штрбац, Кирил Божићковић, Тодор Ребић, Стефан Комленац, Арсеније Босанац, Тешан Рајић, Лука Брзин, Мишко Брадаш, Василије Јеж, Стефан Ормановић, Пантелија Лоцан, Алекса Окула, Прокоп Пртљага, Никола Вукадиновић, Јаков Поповић, Мишко Павлијанац, Јосиф Милаковић, Давид Седрамац, Марко Медвед, Давид Вучићевић, Јефтимије Павлијанац, Сава Томашевић, Виђо Валаџија, Дујо Петковић, Арсеније Милић, Јуван Жупановић, Илија Белобрк, Јаков Поповић, Симо Петковић, Станко Мостовац, Тодор Божовић, Гајо Глумац, Јован Видић, Данило Паразајда, Арсеније Босанац, Мишко Брадаш, Којо и Михајло Чичић, Радован Кузмановић, Гајо Шкробот; у Шандровцу се спомињу тада Стефан Тј*ипало, Блаж Мародолац, Никола Вукадиновић и Јован Маљковић.[98]

Промјена ће се видјети кад се наведу презимена на крају XIX вијека: Ласовац: Бадовинац, Бајевић, Батинац, Брзин, Елбет, Зебић, Зјачић, Зурна, Јовановић, Карановић, Комленац, Лазић, Милатовић, Мирић, Мушкиња, Продановић, Радуловић, Саболовић, Стјепановић; Беденик: Грубачевић, Комленац, Лекић, Медвед, Мирић, Рапљан; Беденичка: Босанац, Видаковић, Комленац, Лоцан, Огњанчевић, Окула, Ребић, Црнковић, Чавић; Булинац: Влачина, Мушкиња.

Садашња зидана црква у Беденику грађена је 1823. године. Помоћну радну снагу и превоз давао је народ "кулуком", при чему је нетактично поступање тадашњег пароха Мојсија Прерадовића изазвало народни револт. То су одмах искористили пропагатори уније и нешто народа прихвати "унију", али за кратко." Црква је оправљена 1905. и касније, na и послије другог свјетског рата.

Филијалну цркву св. Јована Претече у Ласовцу, грађену 1726. године, срушили су усташе 1942. до темеља.

ВЕЛИКА ПИСАНИЦА

ВЕЛИКА ПИСАНИЦА и читав низ насеља разасутих no јужним обронцима Билогоре, која су спадала у писаничку парохију (Бачковица, Брзаја, Грђевац Мали, Зрињска, Ковачица Горња u Доња, Писаница Мала, Сибеник, Цремушина u Чађавац), насељавана су Србима најмасовније тек послије изгона Турака из Доње Славоније крајем XVII вијека. До тада је овдје била "пустош" (десертум сецундум), "ничија земља", са понеком породицом која је живјела у непрестаном страху од упада турских пљачкашких чета. На преласку из XVII у XVIII вијек овај крај је нагло насељаван и 1732. писаничка парохија већ има око 400 православних домова, што значи свакако око 3000-4000 душа Жељни мира ови су се досељеници, потекли из разних крајева, дали свесрдно на посао и ова су насеља, а нарочито центар, нагло узнапредовала. Народ је осјетио да више није у привременом смјештају. Настале су и друге перспективе.

У насељима се изграђују цркве, у почетку од дрвета кога је овдје било у изобиљу. Писаница је првих година XVIII вијека имала одличног свештеника Теодора Поповића, човјека културног и угледног, који је посветио много пажње васпитању и образовању своје дјеце од којих су двојица, Никола и Симеон, касније били свештеници, а трећи син Марко био је граничарски официр. Никола ће као културан млад човјек, са класичним и савременим образовањем, постати 1726. "протопоп хорватски" и кроз пола вијека бити на челу народног отпора од државе подржаваном унијаћењу. Он ће у Писаници саградити монументалну зидану цркву св. четвородневног Лазара. У једној народној представци којом народни представници моле Архијерејски синод да им протопоп Никола (већ као удовац) буде

постављен за епископа, каже се да је прота велике заслуге стекао "доклем је нас с унити разлучио", а затим веле: "Такожде же непрестано трудилсја и трудитсја, како слово Божије

Грујић, Пакрачка епархија, 178-179.

проповиједати и цркве воздизати, и своју црков (у Великој Писаници) камену воздвигао, какове не има и Бог вјест буде ли, в' којеј на ден по три службе божије совершале се буду"[100], јер је с обје стране улаза имала по јед-ну капелу. Још прије тога основао је прота и школу, за коју је 1737. подигао и посебну зграду. Писаничани су били врло поносни на ову школу и много касније (1784) називају је "другом црквом" и кажу да су "из њеја многи честни свјашченици и благородни господа официри, тоја школи ученици бивше, процвјели, и перво в њеј в' вјерје и богопочитанији настављеније приимили".[101] О овом општем процвату Писанице пише и познати наш књижевник Павле Соларић, син сљедећег писаничког свештеника. Павле Соларић, који је касније завршио високошколске студије, пише да је он у Писаници "пређе свију училишта и видјенија широга свијета, имао среће получити познаније писма нашега, немецкога и латинскога, и вкус и жељу к многом којечему; ту је јошт кренуло у мени силно љубопитство.

Тачно на подобије древни отценачалнически владенија, цвјетало је тада оно посељеније, које су прадједи моји, у првој половини прошастнога стољетија, онде у дубравна до тогда места довели. Они су били два брата војводе, а трећи свештеник, тако и ту (постали) добром частију земаљска и на даље од тога места сугубо владајућа господа."[102]

Ове двије свештеничке породице, Поповићи и Соларићи, учиниле су од Писанице угледно село, а међу Србима популарно колико због поменутих црквених и просвјетних институција, толико и због отпора унијаћењу, које би, да му се не одупријеше, угрозило и њихов национални идентитет. Кад је комисија за утврђивање стања уније у народу, која је образована на упорну иницијативу протопопа Николе дошла у Писаницу 22. марта 1732, тамо је поред протопопа био свештеник и његов брат Симеон Теодоровић, оба на 400 домова. Кад су сакупљени Срби запитани да ли хоће бити унијати, они одговорише "да не сут унити, ниже будут до смерти".[103]

У извјештајима, које је 1764. о стању парохија у овој епархији поднио митрополиту, епископ Јосиф Стојановић (који није подносио протин престиж у народу) пише овако: "Вара (фара, парохија) писаничка содержит 13 сел у којима имат 400 кућа, четири цркве: прва у Писаници храм четиридневнаго Лазара, неосвјешчата, у Доњој Ковачници храм свјатија Магдалини, освјашчата, третија у Малом Грђевцу храм светаго великомученика Димитрија, неосвјешчата, четверта у Чађавцу храм свјатаго апостола Томе, неосвјашчата. Тују фару архимандрит (Никифор, ранији протопоп Никола) держит"[104] У другом пак "извјестију" поднијета је и статистика: Писаница, фара архимандритова" има 1764. године у појединим селима домова: *

Писаница Доња

Ковачица Мала

Писаница

Мали Грђевац

Горња Ковачица

Сибеник

Цремушина Зрињска

Чађавац

Полом

Бачковица

Брзаја

* brojke nisu čitljive

Уз ове податке владика је додао: "Оволико пространство не могут владати три капелана, а много крат случитсја, что не имат ниједнога и тако много деце без крста и људи без исповједи и причашченија умирајут."[106]

У XVIII вијеку налазимо у документима нека презимена православних у Писаници: Босанац, Братановић, Трумић, Иванковић, Огризовић, Комадина, Бркић или Копљар, Пуришић, Бабић, Бирач, Врабић, Радмиловић, Шклеба, Пуљар, Драголовић, Ђукић, Бјелић, Бојчета.[107]

Касније се нека од ових презимена губе. Према попису презимена крајем XIX вијека постојала су у селима тадашње великописаничке парохије већина презимена породица које тамо живе и данас. Од старих породица одржале су се по појединим селима ове:

Велика Писаница: Бадњак, Бадовинац, Бирач, Видњевић, Видаковић, Вукадиновић, Вучковић, Гаталица, Гегић, Глумац, Горановић, Грковић, Димић, Ђурић, Јанић, Јеринић, Кантар, Ковач, Колунџија, Косановић, Лазић, Магдић, Макар, Малбаша, Маљковић, Мартиновић, Миљевић, Недељковић, Новаковић, Паравина, Покрајац, Преспљанин, Радичевић, Радосавац, Радотић, Рајачић, Ралић, Рекић, Рудић, Секулић, Смиљанић, Совић, Спаић, Трбојевић, Ускоковић, Цикуша, Црнојевић, Чизмић, Штековић, Штимало.

Бачковица: Бадовинац, Богдановић, Босанац, Бубан, Велагић, Видаковић, Вучетић, Гаталица, Глумац, Јаребица, Јеринић, Калајџија, Карановић, Кнежић, Лазић, Милић, Миљевић, Никшић, Олуја, Смиљанић, Хајдуковић, Цикуша.

Брзаја: Видић, Гаталица, Гегић, Јанић, Мудринић, Руварац, Смиљанић, Совић, Томић, Чеповић.

Грђевац Мали Босанац, Видаковић, Вучковић, Грлица, Данчиловић, Јовић, Кесерић, Кљајић, Лалић, Малбаша, Мачак, Милековић, Мујадин, Рекић, Трбојевић, Штековић.

Зрињска: Босанац, Данчиловић, Јанић, Јовић, Карановић, Копљар, Маровић, Милаковић, Милосављевић, Миљевић, Мркшић, Мудринић, Нијемчевић, Никшић, Павић, Покрајац, Радукић, Трбојевић, Чалић, Штековић.

Ковачица Горња: Велагић, Видаковић, Вујновић, Вучетић, Додиг, Драгичевић, Јаребица, Јошиловић, Јурас, Кантар, Кесерић, Ковач, Криловић, Лончар, Малбаша, Маринковић, Маровић, Миљевић, Мркшић, Нијемчевић, Николић, Новаковић, Радичевић, Радојчић, Растовић, Рашета, Слијепчевић, Смиљанић, Хајдуковић, Чалић, Чизмић и Шуљ.

Ковачица Доња Горановић, Грлица, Милаковић, Покрајац, Рекић, Фрљановић.

Писаница Мала: Босанац, Гаталица, Ковач, Копљар, Мујадин, Преспљанин (12 кућа).

Сибеник: Босанац, Даничић, Лакташ, Малбаша, Радичевић, Радосавац, Рељић, Ујић, Цревар.

Чађавац: Босанац, Бота, Буњевић, Врцељ, Вучковић, Грлица, Зрнић, Кесерић, Кљајић, Кнежић, Ковач, Кордић, Макар, Маљковић, Менћан, Петаковић, Радојчић, Рудан, Сабљић, Смиљанић, Царевић. Године 1796. помињу се и презимена Бадовинац, Бугариновић, Димић, Ратковић и Облучар.

Цремушина Велагић, Видић, Вучетић, Горановић, Гостовић, Ерор, Зрњић, Јањић, Јовић, Лакташ, Лалић, Матаковић, Рашета, Слијепчевић, Совић, Тарабић, Ујић, Шкорић.[108]

Већина ових презимена, дакле, трају већ цијело посљедње стољеће. Најновије прилике, нарочито ратне, урбанизација изазвана индустријализацијом земље и одлив сеоског становништва у градове има и овдје своје посљедице.

Цркве парохије писаничке заслужују посебну пажњу. Парохијска црква св. четверодневног Rasapa била је према визитационом протоколу за 1796. у добром стању и све у њој у потпуном реду.[109]

Украшена је била не само зидним малерајем на коме су поред осталог, у духу Жефаровићеве Стематографије, били насликани грбови српских и других јужнославенских земаља, већ и величанственим иконостасом Јована Четиревића Грабована, стилским намјештајем и свиме што припада једној цркви од посебног значаја и угледа. За вријеме другог свјетског рата ову су цркву, грађену прије 200 година, усташе рушили. Збачен је поносни врх на осмостраном звонику, кров срушен, иконостас и све у цркви уништено, скидани су горњи редови цигле и разношени за градњу господарских зграда. Послије рата је црквена општина тешком муком успјела да ову велику цркву покри-је, на звоник да стави привремени кровић, црква је изнутра омалтерисана и одржава се уз велике напоре. Стара милозвучна звона су срећом сачувана.

Поводом 200-годишњице рођења књижевника Павла Соларића, који је рођен у Великој Писаници 1779, постављена је мермерна спомен плоча.

Црква св. Марије Магдалине у Доњој Ковачици је најприје била саграђена од дрвета "са подзидом" како пише у визитационом протоколу за 1796. годину.[112] Њу ће касније замијенити нова зидана црква. Од 1932. ова црква је постала парохијском црквом новокреиране малогрђевачке napolje, у коју су ушла села:

Мали Грђевац са 96 домова и 461 душа

Брзаја	41 "	195 " (сада исељена) 433
Зрињска	102 "	341
Сибеник	67 "	
Цремушина	103 "	389
свега	409 "	1819

Црква има приличан број икона које нагриза црвоточина. Постепено се "лијече" и конзервирају.

Црква св. апостола Томе у Чађавцу зидана је 1746. године. Послије 50 година (1796) била је у добром стању. Претходне године је "на прошеније општчества и со позвољенијем високославне Генералкоманде реновирата", као што се види из завршног рачуна.113 Одржавана је у добром стању још вијек и no. Али, у току другог свјетског рата остала је без крова. Бомбардована је као партизанска болница. Сада је у обнови.

Капела у Зрињским Брдима је из новијег времена. Њу је 1880. године саградила у свом винограду Ана, супруга великогрђевачког трговца Атанасија Добровића, и ставила у њу, као храмовну икону, икону св. Ане, мајке Богородичине, чије је име носила. Њен муж Атанасије Добровић потиче из цинцарске породице, која је из Москопоља у Егејској Македонији прешла у Угарску. Никола Добровић, отац његов, стигао је из Москопоља чак у Кањижу у Мађарској, гдје се одао трговини, као махом и остали његови саплеменици. Имао је пет синова: Михаила, Гаврила, Константина, Атанасија и Наума и три кћери. Атанасије се оженио из цинцарске породице Авировића у Вирју, напустио Кањижу и настанио се око 1855. у општинском селу Великом Грђевцу, гдје је купио кућу и бавио се трговином, постепено

куповао земљу и брзо се обогатио. Имао је четири сина: Исидора (рођеног у Кањижи, умро у Загребу 1914), Светозара (рођ. у Кањижи, умро у Грђевцу), Ђоку (рођ. у Кањижи, умро у Загребу) и Анатаса који се родио у Великом Грђевцу 1858. и у њему остао све до првог свјетског рата, кад је из политичких разлога морао да га напусти са женом и шесторо дјеце.

Анастас (Тане) је задужбину своје мајке Ане (умрла 1902) одржавао и дао јој коначног патрона. Црквица је посвећена св. пророку Амосу који се празнује на Видовдан 15/28. јуна. Тако је, у ствари, омогућено прослављање Видовдана и одржавање на тај дан великог народног сабора код те капеле.[114] Капела је данас у лошем стању, али бригом надлежног митрополита предузете су мјере за њену обнову. У капели има приличан број ствари од умјетничке и културно-историјске вредности.

Тако смо, идући овим насељима испод Билогоре, већ ушли у Велики Грђевац, донедавна општинско мјесто, административни и привредни центар за околна села.

ВЕЛИКИ ГРЂЕВАЦ је био прије турских упада знатно насеље са тврђавом (цаструм) на ријеци Чесми, која се спомиње 1244. године, а поново је грађена 1455. године и предана фамилији Фанч.[115]

У насељу је било и сједиште римокатоличке župe. Године 1334. спомиње се у Грђевцу црква Богородичина (ecclesia beatae virginis de Gordowa), а 1501. се спомиње и грђевачки жупник Тома (Thomas plebanus in Gordowa).[116] Међутим, послије пада Славоније под Турке запустио је цио овај крај, јер страх је био оправдан. Турци су баш на овом сектору прешли Илову и утврдили се у Зденцима, јер је већ раније пала Вировитица, Чазма, Мославина, вјероватно и Грђевац, у коме се нису могли одржати. Од тога времена ово је заиста била "ничија земља".

Насељавање Великог Грђевца почело је тек послије изгона Турака из Доње Славоније крајем XVII вијека. Досељавали су се и Хрвати и Срби са свих страна. Срби су долазили из доње, до тада турске Славоније, али још више из Босне и са динарских страна. Те сеобе су текле од Херцеговине, na преко сјеверне Далмације, Лике, Кордуна и Баније у ове крајеве. Првобитни досељеници нису се одмах стабилизовали, те су у Грђевцу кроз коју деценију не сретају она презимена која су се појавила у ранијим годинама. Досељеници су били још лако мобилни, јер су тражили или боље економске и климатске услове, или жељели да буду ближе досељеницима из ранијег завичаја.

Пошто су настала мирнија времена, развијао се и народни живот брже. Досељеници граде себи стамбене и господарске зграде, али граде и цркве, разумије се, с почетка дрвене, а касније зидане. И Грђевац је рано добио своју парохијску цркве Свете Тројице. Године 1732. у Грђевцу је парох домаћи син Данило из породице Здјеларевића, која је дала доста свештеника и граничарских официра највишег ранга. У парохији Данила Здјеларевића било је тада око 220 домова.[117] Послије 20 година (1753) био је грђевачки парох опет из самог Грђевца, Симеон Данчулов.[118] Пошто је Павловац био засебна парохија, број домова грђевачке парохије био је тада мањи. Наводи се (1755) само 40 домова и један свештеник.[119] У "шпецификацији" парохија за 1764. годину стоји да је "вара грђевачка" само једно село са 50 српских домова и да њом управља поп Јован Пишчевић с капеланом.[120] Грбавац и Велика Јасеновача припашће овој парохији тек од времена нове арондације парохија на основу краљевског рескрипта (1868).

За грђевачку цркву се 1796. каже да је грађена "от старих материја-лов, звоница же обаче от древа и во злочестом состојанију находитсја".[121] Изгледа, да је црква послије тога горјела, јер на једном октоиху (Москва 1715) који се и сада налази у цркви има запис да "в дар дадесја књига сија погорелој церкви Грђевачкој обшчеством новосадским љета 1819". Свакако да је приликом обнове послије ове несреће испред цркве дозидан торањ, а сама црква да је статички осигурана потпорним зидовима и тако добила свој данашњи изглед.

Павловац са црквом св. Пантелејмона постао је крајем прве половине XVIII вијека сједиште самосталне парохије, na чак и протопрезвитерата који се називао "павловачким". У попису

парохија за 1755. годину стоји да парохија павловачка има 80 кућа и три свештеника.[122] Године 1764. "ту фару један поп Вујић с капеланом држит".[123] Међутим, послије декларатории (1779) павловачка парохија је укинута и припојена великогрђевачкој парохији. У визитационом протоколу за 1796. годину наводи се павловачка црква као "филијална". Вели се да је грађена од "старих материјала", али да је у добром стању.[124] Кад је та прва павловачка црква грађена, тешко је рећи. У шематизму стоји да је то било 1670. године. Данашња црква је зидана 1905. и 1906. године.[125] У њу је из старе цркве пренесен иконостас који је израдио Јован Четиревић-Грабован.

Становништво села Великог Грђевца током времена прилично се мијењало. Рано је нестало чувених српских породица Здјеларевића, Љубојевића, Дијаковића из којих су потекли многи наши истакнути људи XVIII вијека. Нестало је и Ивичића из које породице је била Пелагија, мати пјесника Петра Прерадовића, нема више Данчуловића и многих других. Према стању презимена православних Срба у Великом Грђевцу и садашњем стању, до наших дана су се одржале ове породице: Божичковић, Божић, Бојчић, Босанац, Братић, Вукашиновић, Гашпаревић, Глумац, Дејановић, Домузин, Драгичевић, Дробац, Илић, Јасика, Јелић, Кнежевић, Косановић, Маринковић, Марић, Нанковић, Огњановић, Пишчевић, Поповић, Смиљанић, Трбојевић, Шајатовић.

У Павловцу су такође прије краја XIX вијека, откад имамо преглед свих презимена ове парохије, нестала нека презимена, која смо сретали око половине XIX вијека. Нема Сабатовића, Зеца, Драгичевића, Марића, Бјелића, Почуча, Калинића, Утјешиновића.[126]

Неки од њих су преселили у доњи крај Великог Грђевца или на друге стране. Од оних који су били у селу до 1898. године сачували су се до у наше дане: Басарић, Божић, Босанац, Вареника, Витас, Гашпаревић, Глумац, Давидовић, Дејановић, Ђукић, Јелић, Ковач, Косијер, Радуловић, Рашковић и Старчевић.

У Грбавцу су се одржале породице: Босанац, Галовић, Глумац, Дреновац, Ђукић, Калинић, Кнежевић и Цвикић, а у Великој Јасеновачи Бакић, Босанац, Вучићевић, Грубер, Цвикић. Крајем XVIII вијека спомиње се у Јасеновачи и Вуксановић, Вукелић и Вујић.[127]

У посљедњих сто година нестало је из великогрђевачке парохије Алексића, Аџага, Војновића, Данчуловића, Додига, Кашића, Моровића, Радукића, Спајића, Црева ра, Чабраја и многих других, али многе од њихових саплеменика налазимо у оближњим селима.

Послије првог свјетског рата Срби су у Грђевцу појачани групом досељеника из сјеверне Далмације (Илићи, Вујновићи, Кнежевићи...), а умјесто оних који послије другог свјетског рата изумријеше или одселише, дошао је приличан број српских породица нарочито у сам Велики Грђевац.

МОСЛАВИНА

Кад су Турци 1552. послије Вировитице заузели и Чазму, паде у њихове руке и цио опустјели крај источне Мославине према ријеци Илови (тадашњој Ступчаници) са утврђеним мјестима у Чазми, Мославини, Бршљаници и Зденцима. У та градска насеља дошли су Турци и славонске потурице који су недавно прешли на ислам, а у унутрашњост овог подручја долазили су Срби. Ово подручје остало је под Турцима до 1606. године (осим Зденаца и неколико села у њиховом залеђу), дакле више од пола вијека.[49] Трагове тог времена сретамо и у именима села Пашијан (Пашин хан), Беговача, Чајире. Послије одласка Турака на ону страну Илове, припојено је ово подручје Вараждинском генералату ("Словинској крајини"). Српска насеља су на овом подручју ојачала послије изгона Турака из Славоније кад је генерал Капрара извео око 6000 душа из околине Ужица и са обала Мораве населио их по опустошеним предјелима Славоније.[50]

Први основи православног црквеног живота на овом подручју створени су још у вријеме турске власти (1552-1606). Послије одласка Турака и припајања овог подручја Вараждинском генералату (осим Миклеушке и села те парохије која су остала у цивилној Хрватској) ушло је ово подручје и у састав Марчанске, касније Лепавинско-северинске епархије. Кад је 1732. године ову епархију обилазила комисија за утврђивање стања уније, свраћала је у овом предјелу у парохије: Вуковје, Ступовача, Пашијан, Дишник и Поповац.[1][1]

Нешто касније (1754), на једној изјави народних представника из овог краја поводом отмице манастира Марче налазе се ови потписи: Симеон Машић, протопрезвитер гаревички, Станко Поповић, парох пашијански, Козма Проданић, парох пашијански, Марко Машић, парох дичнички, Симеон Вучковић, парох бршљанички, Јован Тарбук, парох ступовачки, Димитрије Станић, парох ступовачки, Димитрије Пуранић, парох вуковински, Арсеније Вигњевић, парох сријођански, Димитрије Драгојевић, парох поповачки, Игњатије Васиљевић, парох нарђански, Теодор Ковачевић, кнез миклеушки, Алекса Вујиновић, Радојица Главаш, кнез селишта, Стојан Кајганић, кнез Велике Млинске, Раде Марковић, кнез дичнички, Јаков Дијаковић, стари кнез, Дмитар Сунајко, старац, Добре Комненић, Сава Лалић, кнез поповачки, Стефан Мишчевић, Петар Јањанин, Мијат Ајдуковић, старац, Михајло Светоиванац из Вуковја, Сава Маслеша, стари кнези из Пашијана, Малета Проданић, старац, Радивој Суботић, старац, Теодор Вукаиловић, стари кнез, Илија Седрамац, кнез поповачки, Стојан Радошевић, старац и Петар Јањић, старац из Поповаче.[1][2]

Ови потписани говоре о више ствари. Прије свега о организованом црквеном животу у протопрезвитерату гарјевичком, о организованом граничарском устројству према привилегијама, о старим људима који су памтили многе ондашње догађаје о којима се у овом акту говори, јер су им у младости били савременици, па су стога и сада и аутентични свједоци. Детаљније ћемо о свему томе дознати при прегледу појединих насеља.

БРШЉЕНИЦА

БРШЉЕНИЦА је прије турског освајања била значајна тврђава, као и Мославина, Дишник и друге веће или мање тврђаве на овом подручју. Све су оне у овим ратним временима пропале. О првим српским досељеници-ма чији су потомци остали овдје и послије повлачења Турака не знамо готово ништа. Свакако да је бршљанички парох имао макар и скромну дрвену цркву, која је кроз вијекове била замјењивана новим и све бољим дрвеним црквама док напосљетку 1752. није саграђена зидана црква посвећена св. Арханђелима, коју је 1845. замијенила данашња црква посвећена св. Николи. Наиме, кад је нова црква грађена материјалом од цркве св. Николе манастира Бршљаница, тада је св. Никола и њој постао патрон.

У вријеме кад је марчански унијатски епископ Рафаило Марковић (1711-1726) злостављао и разгонио православне свештенике, појавио се 1715. у овом крају калуђер Гаврило Поповић и на имању грофова Ердеди између Крајишке и Паорске Кутинице почео да гради од дрвета мали манастир посвећен св. Ђурђу. Не признајући власт марчанског унијатског епископа, Гаврило се обратио карловачком митрополиту Викентију Јовановићу, који му је 4. децембра 1719. дао грамату према којој он може да врши парохијске дужности у свим парохијама овог краја, у коме је настало нередовно стање због унијатског гоњења и народне побуне. Пошто није имао мира на спахијском имању, духовник Гаврило са својим младим сабратом Василијем повлачи се дубље у планину на крајишко земљиште гдје "с помошчију христијан" гради нову од камена зидану цркву посвећену св. Николи, а из помоћи, коју је испросио у Русији, снабдио је Гаврило манастир многим потребама, нарочито књигама, јер је у манастиру основао и школу у којој је учило око тридесетеро српске дјеце. Црква је касније украшена умјетнички израђеним иконостасом (1773. сликар Лазар) и уопште манастир је постао духовни центар православних Срба овог краја. Али не за дуго. Приликом редукције

манастира овај манастир (Бршљанац, Кутиница, Гарјевица) био је укинут 1770. Сви покушаји и молбе нису помогли. Ликвидација манастира је 1779. коначно изведена. Калуђери су премјештени у Лепавину са потребним стварима, а остало је уступљено парохијској цркви у Бршљаници. Под притиском државе манастир Бршљаница је 1841. потпуно срушен.[53]

Крајем XVIII вијека помињу се у бршљаничкој парохији породице са овим презименима: Таталовић, Вучковић, Докмановић, Јерковић, Пелеш, Мудрић, Чавић, Васиљевић, Чадоња, Вигњевић, Егић, Поповић, Летица, Турчин, Клемен, Крупљан, Комленић, Затега, Пејашиновић, Ивковић, Станић, Здјелар, Бунчић, Кнежевић, Ђурувија, Стокуђа, Јакшић, Пргомеља, Крањчевић, Радиновић, Ћалић, Додош, Диклић, Ракић, Милошевић, Познановић, Мауља, Ребровић, Царевић, Будисављевић, Машић, Мисирача, Поткоњак, Марковић, Ћурћија, Бајић, Чавић, Лукшић, Бркић, Завишић, Бакиш, Јолић, Душић, Опачић.[54] Очигледно је да велик број ових породица потиче из Лике. Послије сто година (око 1898) била је оваква ситуација са презименима породица чији су потомци остали до наших дана у појединим селима.

Бршљаница Велика Бекић, Бунчић, Вукобратовић, Додош, Живковић, Здјелар, Зељковић, Змијанац, Јакшић, Јовић, Кнежевић, Комленић, Крупљан, Мпљевић, Пелеш, Познановић, Поповић, Прица, Релић, Таталовић, Хинић, Царић.

Бршљаница Мала: Вигњевић, Јакшић, Јовић, Комленић, Крањчевић, Крупљан, Летица, Мисирача, Мудрић, Пелеш, Петровић, Поповић, Станисављевић, Хинић.

О манастиру Бршљанцу и о његовој судбини види: Д. Кашић, Српски манастири у Хрватској u Славонији, Београд 1971, 257-272. Архив ПЕ, Рачуни за 1793.

Дишник: Бакић, Богдановић, Брстић, Бунчић, Вукобратовић, Вуксановић, Вучковић, Грбић, Дивјак, Дозет, Живковић, Змијанац, Јовановић, Јовић, Кабљанац, Кецо, Кешић, Ковачевић, Крупљан, Миљевић, Мудрић, Опачић, Поповић, Ћурћија, Чавић.54а

Кутиница: Бојшић, Бунчић, Вујновић, Додош, Докмановић, Зеленковић, Јакшић, Кецо, Лончар, Маливуковић, Мркеља, Пелеш, Познановић, Поповић, Ракић, Роксандић, Тодоровић, Цвијановић.

Подгарић: Бобић, Дивјак, Зјалић, Кајгана, Кнежевић, Пелеш, Познановић, Рајчевић, Ракић и Роксандић.

Прокоп Велики: Бекић, Бобић, Грбић, Додош, Дозет, Јакшић, Кајгана, Ковачевић, Маслеша, Мишљеновић, Поповић, Сладић, Ћупурдија, Царић.

Прокоп Мали Кабљанац, Кецо.

Поред парохијске цркве св. Николе у Бршљаници постоји у овој парохији и филијална црква се. апостола Томе у Дишнику. Она је до пред крај XVIII вијека била парохијска црква за села Дишник, Подгарић, Велики и Мали Прокоп, али је по сили прописа Декларатoрије (1779) ова парохија редуцирана и припојена Бршљаници. Прије спајања имала је парохија бршљаничка 90 домова, а дишничка 50 домова. Помиње се (на примјер 1764) и парохија чајирска у коју улазе два села. "Духовник Василије из манастира њимат служит", пише 1764. у извјештају о стању парохија, па се додаје: "Манастирска црква зида се од камена око старе".[1][3] У пародију духовника Василија спадала су села чајире (32 дома) и Борићи (19 домова).[1][4]

У XIX вијеку, кад је (по наредби политичких и војних власти и сагласности пакрачке епархијске конзисторије, која је услиједила на приједлог тадашњег бршљаничког пароха

Бирача) требало да се 1841. сруши црква бившег манастира Бршљанца и од њеног материјала сагради црква у Бршљаници, успротивише се томе православни становници села Дишника, Подгарића и Прокопа и не хтједоше да руше манастир. Војне власти су тада уз одобравање пароха почеле да гоне ове људе, што је изазвало отпор и инат те већ у мају 1841. године 130 душа из ових села поднесе писмо унијатском бискупу крижевачком Смичикласу да желе пријећи на унију. Унијати су то искористили, поставили свог свештеника и "унија" је тобоже била остварена. У Дишнику је тада био, као капелан бршљаничког пароха, Михаило Крајачић који се енергично одупирао ширењу уније, али је због тога био гоњен и злостављан.57 Ипак, доласком новог свештеника Андреја Штековића забршљанског пароха унија је 1853. ликвидирана, а велика унијатска црква у Дишнику остала без паствe,[1][5] иако је и даље остала у власништву унијатске бискупије.

Бршљаничка парохијска црква наслиједивши добра манастира Бршљаница, има и до данас много вриједних старина, нарочито икона од којих су неке од изузетне умјетничке вриједности. У дишничкој цркви су од посебног значаја историјске композиције сликара Јоакима Марковића:

1. Византијски цар одобрава насељавање Срба и Хрвата на Балканском полуострву и

2. Славонски Срби примају привилегије од аустријског цара Рудолфа II 1612. године.

У Бршљаници и Дишнику постојале су у XIX вијеку и српске народне основне школе. Школске године 1869/70. у бршљаничкој троразредној школи била су 42 ученика (25 дјечака и 17 дјевојчица) са учитељем Николом Драгојевићем, док је у дишничкој двроразредној школи био учитељем Тома Сучевић, такође са 42 ученика (28 дјечака и 14 дјевојчица).58а

ПАШИЈАН

ПАШИЈАН је сједиште парохије у коју спадају и села Беговача, Зденчац, Млинска, Оштри Зид, Поповац, Трновитица и варош Гарешница. Кад је комисија за рјешење унијатског проблема 27. марта 1732. дошла у Пашијан био је тамо парох Станко, али су дошли и парохијани дишнички и поповачки и њихови свештеници Марко Машић и Малеш поповачки. Пашијански парох имао је у парохији 107 домова, а она двојица 212 домова.[1][6]

У другој половини XVIII вијека сретамо у пашијанској парохији ова презимена: Обајгора, Булић, Калабић, Декајловић, Миковић, Проданић, Пернар, Суботић, Штековић, Бановић, Дјаковић, Вукајловић, Скробан, Басташан, Седрамац, Дерезић, Медић, Драгојевић, Поповић, Босанац, Чавић, Вигњевић, Машић, Миљановић, Додош, Сладић, Маслеша, Мишчевић, Брковић, Бобић, Бакић, Штрбац, Цјетојевић, Терзић, Душић, Каравидић, Везмар, Босанац, Павић.[1][7]

Послије сто година понеких презимена више нема, али се појављују нова. Од оних која се помињу 1898. године сачувала су се до наших дана ова презимена:

Пашијан Велики: Босанац, Васиљевић, Карановић, Ловрић, Мушић, Проданић, Пуцарин, Цјетојевић.

Пашијан Мали: Булић, Кајгана, Проданић, Пуцарин, Старчевић.

Велика Млинска: Буњевчевић, Вујковић, Декаловић, Кајгана, Пајић, Пуцарин, Секулић, Чанковић, Штрбац, Шупут и Ђурђевић.

Мала Мпинска: Бановић, Мандић, Њежић, Поповић, Пуцарин, Сировица, Церановић,

Чанковић, Штековић.

Оштри Зид Дугобрадић, Иванишевић, Милановић, Петричевић, Поповић, Старчевић, Фундук, Штрбац.

Поповац: Бановић, Везмар, Вукас, Глумац, Драгојевић, Дрежић, Здјелар, Јакшић, Јанић, Кајгана, Коњевић, Личина, Ловрић, Медић, Орловић, Перић, Петровић, Поповић, Радошевић, Радуловић, Сарач, Терзић, Шимрак.

Беговача: Дрежић, Кајгана, Петровић, Поповић, Секулић.

Зденчац Војиновић, Здјелар, Насаканда, Њежић, Петровић, Поповић, Продановић, Тврдоријека.

Трновитица: Продановић, Радуловић, Станковић.

Гарешница: Босанац, Војиновић, Драгојевић, Здјелар, Зороја, Хинић, Косановић, Мандић, Медић, Милановић, Петровић, Поповић, Радошевић, Сировица, Старчевић, Фундук.

У XVIII вијеку биле су овдје двије парохије, пашијанска и поповачка. Године 1764. у пашијанску парохију спадао је само Пашијан и Млинска. Оба села имала су 86 домова. Парох им је био прото Балота. Друга парохија је била у Поповцу са селима Беговача, Оштри Зид и Прокоп и у њима 66 домова. Свештеници су им били Димитрије и Кирил, али од тада остаје и овдје само један, јер "и из ове фаре регимента једног попа тера из фаре"[1][8]

За пашијанску парохијску цркву св. Јована стоји у шематизму Пакрачке епархие од 1898. године да је подигнута 1767. а иконостас да је сликан 1779; црква св. Параскеве (Петке) у Поповцу да је саграђена 1752. године.[1][9]

СТУПОВАЧА

СТУПОВАЧА је насељена Србима ускоро послије 1543, кад су старинци пред Турцима напустили своја огњишта. Ово српско насеље појачано је 1700. године новим досељавањем и природним прираштајем. Сада иху селу има око 600 душа. Ступовача са селом Шартовац и вароши Кутина сачињава трећу од мославачких парохија. Као ни код осталих насеља ни у овом случају није нам познато ништа поближе о првим српских породицама у вријеме педесетогодишњице турске власти на овом подручју. Тек послије ослобођења доње Славоније од Турака, и већег прилива Срба на ово подручје крајем XVII вијека дознајемо нешто више, да би у XVIII вијеку већ упознали њихов живот. Ступовача је већ у првој половини XVIII вијека имала своју цркву и свештеника, чак и по двојицу, као што смо видјели 1754. по потписима ступовачких пароха Јована Тарбука и Димитрија Станића.[1][10] Послије десет година извјештава епископ Јосиф Стојановић да су његови претходници због великог пространства овдје постављали по два свештеника, па и сад су (1764) двојица, али "регимента једнога истерује". У парохији је био 101 дом и црква св. Димитрија.[1][11]

Прва црква била је дрвена, а зидана црква је саграђена 1768. године.[1][12]

Од презимена породица овдашњих Срба у XVIII вијеку се помињу: Комадина, Тумбас, Орељ, Морић, Петровић, Здјелар, Слијепчевић, Ленчић, Божић, Зечевић, Воркапић, Бунчић, Шеган, Мишчевић, Мандић, Лалић, Ајдуковић, Бојанац, Радиновић, Тулековић, Комљеновић, Раосављевић, Радојчић, Станић, Мамула, Гравара, Шалтан, Врзић, Вукојевић, Крековић, Утлић, Лончар, Дукић, Тортић, Вуковић, Шуметлика, Главаш, Шувака, Мудрић, Влаховић, Крањчевић, Трбојевић, Тулековић, Комадина.

Послије сто година неће у овој парохији бити неких породица са споменутим презименима,

али ће пристизати нове. Од породица које су живјеле у селима ове парохије крајем XIX вијека до наших дана имају своје потомке:

Ступовача: Божић, Воркапић, Гвоздић, Дадасовић, Ђурић, Жакула, Јањанин, Кабић, Кнежевић, Ковачић, Косановић, Крековић, Мисирача, Мудрић, Радаковић, Радојчић, Раосављевић, Станић, Тодоровић, Тулековић, Шувака, Шушњар.

Шартовац: Божић, Вранић, Иванишевић, Каран, Комљеновић, Лапчевић, Лончар, Мандић, Петровић.

Кутина Божић, Иванишевић, Косановић, Лончар, Мајсторовић, Петровић, Радаковић, Радуловић, Шеган.[1][13]

ВУКОВЈЕ

ВУКОВЈЕ је Србима насељено кад и остала села у Мославини. Рано је имало своју дрвену цркву и свештеника. Године 1732. била су ту два свештеника: Илија Васиљевић и Радован Ћурувија.[1][14]

Године 1755. записано је даје у Вуковју било 40 српских домова, црква св. Николе и један свештеник.[1][15]

Ускоро је број кућа порастао (1764. године их је 72) и владика је због разбијеног типа села ("велми у пространству стојет куће по странах") био поставио два свештеника, али регимента дозвољава само једнога. Црква је посвећена св. апостолу Луки.[1][16] Крајем XVIII вијека спомињу се у Вуковју ове породице: Љубишић,Грубач, Пуран, Бирач, Зец, Сладојевић, Буква, Жарковић, Славујац, Мисирача, Малешевић, Гојковић, Маслеша, Марковић, Светоиванац, Дражић, Керкеш, Станић, Трпутац, Мирославић, Коренић, Пајић, Васиљевић, Комљеновић, Обрачевић, Сладојевић, Јањушевић, Ерстић.[1][17]

Нису ово сва тадашња презимена, али и од ових су касније нека нестала. У току XIX вијека придошле су нове породице, те је 1898. било доста нових презимена. Од тада пописаних породица навешћемо презимена само оних које су се у тој парохији одржале до наших дана: Бига, Божић, Велебит, Воркапић, Вранешевић, Врач, Вукмировић, Вулетић, Дејановић, Дерета, Ђурђевић, Жарковић, Жутић, Здјелар, Зец, Јаић, Јакшић, Кргић, Колунџија, Комленац, Лазић, Летић, Малешевић, Марковић, Милошевић, Мисирача, Митровић, Мутић, Обрачевић, Павић, Пуран, Путниковић, Ражов, Рељић, Ружић, Славујац, Сладовић, Соколовић, Хинић, Хрстић, Цјепаница, Чанковић, Човић, Шеган, Шупут.[1][18]

Зидана парохијска црква саграђена је 1866. године. Иконостас је сликан 1862. у Бечу.[1][19]

МИКЛЕУШКА

МИКЛЕУШКА је једина парохија у мославачкој групи српских насеља која се налазила у провинцијалу, у цивилној Хрватској,[1][20] а не у Војној крајини. Поред села Миклеушке у ову парохију спадају и села: Влајничка (Влахиничка), Володер, Кутиница, Побрђе, Поповача и Српско Селиште. Највећи број српских домова је у Миклеушкој, Кутиници и Српском Селишту. У осталима има само по неколико кућа. Године 1929. било је овакво бројно стање

домова по селима: Миклеушка 170, Влајничка 5, Володер 3, Кутиница 70, Подбрђе 2, Поповача 3, Српско Селиште 75. Свега домова 328.[1][21]

Миклеушка је добила име по цркви св. Николе (Миклеуша) још прије напада Турака, пред којима су старинци напустили село 1543, а поново су населили Срби послије десетак година. Они су појачани новим досељавањемпослије 1692. Године 1850. имала је Миклеушка 61 српску кућу са 567 душа. Касније је број кућа растао, али број душа слабо. У посљедње вријеме усели-ли су овамо Хрвати.[1][22]

Кутиница је такођер насељена Србима одмах послије турске најезде, половином XVI вијека на напуштеном подручју, као и Српско Селиште које је 1850. имало 36 кућа и 240 Срба, 1890. већ 67 кућа и 381 становника православних Срба, али је од тада почело опадање тога броја. Око 1910. број српских душа у селу пао је на 308. У то вријеме су се на добре земље били увукли Нијемци у тридесетак породица. Кад су они 1945. отишли усе-лили су се у то село Хрвати са разних страна.[1][23]

Влајничка је Србима насељена кад и остала ова насеља, али никад се није бројно развила. Године 1750. било је у Доњој Влајнички 12 породица, 5 српских и 7 хрватских, данас их има 2 српске породице у 6 кућа и 4 хрватске са 13 кућа.[1][24]

И у Поповачу су Срби дошли око 1550. Године 1750. било је у Поповачи 4 породице Срба и 13 породица Хрвата. Касније се број Хрвата умножио новим досељавањима, а Срби су углавном стагнирали.[1][25]

Цијела миклеушка парохија имала је 1755. године 84 дома.[1][26] У то вријеме био је парох миклеушки Станко Поповић, кнез миклеушки Тодор Ковачевић, а кнезови селишки Лазар Пуљар и Радојица Главаш.[1][27]

Године 1767. били су овдје свештеници Георгије Влаисављевић и Михаило Вујновић, први родом из Селишта, други из Миклеушке.[1][28] Преткрај XVIII вијека помињу се у рачунима чланови породица: Полојац, Вујиновић, Стјепановић, Трбојевић, Мрвош, Госто(ј)евић, Ковачевић, Бирач, Влаисављевић, Подунавац, Шакић, Рајчевић и Влаовић.[1][29]

У току XIX вијека неких породица је нестало, а појављују се неке нове. Од оних које су у селу биле 1898. сачували су се потомци до данас.[1][30]

Миклеушка: Блануша, Буњевчевић, Главаш, Дуванџија, Јанковић, Јанчић, Кличковић, Кордић, Косановић, Лабус, Мамула, Марић, Медаковић, Милосављевић, Мишљеновић, Мрвош, Обрадовић, Павловић, Ракиџија, Ружичић, Секулић, Стјепановић, Таталовић, Царевић, Чабрајац, Шушњар.

Кутиница Главаш, Колунџић, Кордић, Марић, Мрвош, Полојац, Поповић, Ружинић, Тодоровић, Трбојевић, Хајдинац.

Српско Селиште: Балубан, Бијелац, Блануша, Главаш, Гостовић, Дејановић, Колунџић, Мамула, Марић, Матијевић, Мрвош, Опачић, Поповић, Пуљар, Радошевић, Ракиџија, Растовац, Секулић, Скорупан, Стјепановић, Трбојевић, Чабрајац, Шушњар.

Влајнинка: Балубан, Ковачевић, Перковић.

Володер Кличковић, Ковачевић, Секулић.

Поповача: Бирач, Косановић, Медаковић, Пуљарић, Стјепановић, Чабрајац, Шакић.

Подбрђе: Павловић.

Већина презимена подсјећа на њихово личко поријекло.

---

[1][1] МПА "Б" 60/1755. Руварцу је испао овај податак {Карловачка митрополија, 127).

[1][1] ГЗД, 136/1754.

[1][1] ГЗД, Попис свештенства у Вараждинском генералату, Костајница 27. маја 1767.

[1][1] Архив ПЕ, Рачуни за 1793. Парох је био Максим Пуљар, родом из ове парохије, вјероватно из Српског Селишта.

[1][1] Види: Leksik prezimena

ГРАДОВИ

БЈЕЛОВАР

Бјеловар је млађи град, основан 1756. године, у вријеме кад је у његовој околини већ читав вијек и по било српских насеља и парохија. На подручју данашње бјеловарске парохије постојале су до тада двије парохије: доњосредичка (за разлику од горњосредичке) и гудовачка. У доњосредичку парохију спадале су данашње Велике и Мале Средице и Старе Плавнице, а у гудовачку парохију Гудовац, Пргомеље са Брезом, Станичићи и Клокочевац. Хрговљани су спадали у горњоплавничку парохију.

ГУДОВАЦ

ГУДОВАЦ је старо насеље. Спомиње се у исправама манастира Стрезе од 1462. све до 1503, али је свакако постојао и раније. Према овим исправама тада је у Гудовцу живио племић Петар, врло моћан и угледан (магистер Петрус де Гудоњцз), који је био вицепротонотар краљевине Славоније (вицепротонотариус регни Сцлавониае) и викар загребачке бискупије у управи бискупским посједима (vicarius temporalis episcopatus Zagrabiensis).[1][31] У Гудовцу је постојала и мала тврђава, јер се у попису даћа краљевине Славоније од 1543. међу утврдама крижевачке жупаније спомиње и fortalicium Gwdowcz Chrystiphori Megyurechey.[1][32] Србима су ова села насељена 1597-1600. године, кад су аустријски заповједници извршили неколике сеобе Срба из Славоније. И име села Пргомеље дали су свом новом насељу досељени Срби из истоименог села у Славонији. Село Станичићи добили су име по досељеној породици Стан(и)чићи. Било је и каснијих досељавања и мијешања становништва нарочито крајем XVII и почетком XVIII вијека. У првој половини XIX вијека према земљишнојкњизи у Гудовцу су живјели са својим задругама: Васо Пожежанац, касније Лука (кбр. 2), Дмитар и Тодор Пожежанац (3), Дамјан, Саво и Стево Бојчета (4), Ђуро Бојчета (6), Ђуро Рашета (9), задруга Ђурђевић (11), Дмитар и Петар Дробић (14), Арсенија Цвијетић (19), Игњатија Дешић (20), Стојан Аџага, Јаков Радујковић (21), Лука Гвозденчевић (23), задруга Деспотовић (24), Стево Обрачевић (25), Благоја Житић (32), Јаков Шајиновић (36), Никола, Арсенија и Пантелија Рашета (37), Томо и Тодор Пожежанац (38), Аврам Колунџић (39), Станко Богдановић (44), Јаћим Гвозденчевић (46), Ђуро и Филип Житић (47), Стојан Радујковић (48), Лука Пожежанац (50), Јово Дробић (53), Ћиро Пожежанац (58), Петар Деспотовић (61).[1][33]

У Пргомељама и Брези, која села су имала заједничке кућне бројеве, уписани су сљедећи

домаћини: Дамјан Пољанац (кбр. 1), Стево и Ћиро Пољанац (2), Данило и Јово Русмир (4), Лука и Лазо Радовановић (5), Игњатија Рајић (6), Ђурађ и Јаков Марић (7), Самоило Марић, Ђуро Јелић (9), Јован Бакић (10), Илија Павлековић (12), Василије и Сава Грабић (13), Перо и Јово Тољевић (14), Никола Обрадовић (15), Јаков и Алекса Марковић (16), Тривун и Кузман Обрадовић (17), Јефтимије Обрадовић (18), Исаило Марковић (19), Јово Обрадовић (20), Михаило Тољевић (22), Ђуро Радошевић (23), Томо Радошевић (24), Петар и Јандро Цвјетковић (25), Јандро и Ћиро Цвјетковић (26), Тешо и Јово Грабић (27), Тодор Ива-нчевић (28), Симо и Стеван Грабић (29), Никола Обрадовић (30), Симо и Тешо Ивановић (31), Васо Радовановић (32), Марко Цвјетковић (33), Паво Вуковић (35), Гајо Вуковић (36), Јосиф Радовановић (37), Павао Марковић (38), Петар Павловић (39), Тодро Јанковић (40), Јаков Вујановић (41), Васо и Јаков Вујановић (42), Дмитар Бакрач (43), Томо Голубовић (44), Никола Драгашевић (46), Јефтимије и Јаков Цвијетић (47), Петар Ивичић (49), Ћиро Голубовић (50), Ђуро Кокић (52), Станко Ивановић (53), Тодор Марковић (58), Тривун Марић (59), Глишо Јанковић (62), Глишо Обрадовић (63), Самоило Пољанац (64), Аксо Цвијетић (66), Петар Цвијетић (67).

Станичићима је тада било ових девет српских кућа на првих девет кућних бројева: Дамјан Марковић (1), Томо и Самоило Станичић (2), Васо Станичић (3), Арсенија и Јосиф Стјепановић (4), Тодор и Митар Марковић (5), Петар и Самојло и Зако Марковић (6), Ђуро Влајнић (7), Јосиф Марковић (8) и Пантелија Дарковић (9). Клокочевцу, који је тада спадао у гудовачку парохију, од старих породица задржали су се до наших дана: Деспинићи, Зорићи, Кодићи, Конопљићи, Поповићи и Томићи.

Кад је у Гудовцу саграђена прва, свакако дрвена, црква не знамо. Тек од почетка XVIII вијека има писаних података о гудовачкој цркви и свештенику.

У једном списку римокатоличких жупа и православних парохија око 1720. спомиње се и "Pop in Gudovecz".[1][34] Године 1732, кад је по крајини ишла комисија за утврђивање уније, пред комисију у Коријеново дошли су и представници парохије гудовачке са својим свештеником Гаврилом Вучетићем, који у парохији има 200 домова, и "сви рекоше да унијати нису нити ће бити, него закона грчкога".[1][35]

Тада је постојала и црква, те није тачан податак у шематизму Пакрачке епархије да је она саграђена тек 1724. године. На тај датум навео је онога ко је дао податке за шематизам датум на антиминсу у цркви гудовачкој који је 1724. штампао београдски митрополит Мојсије Петровић. Међутим, један каснији запис показује да је садашња зидана црква у Гудовцу постојала већ у XVIII вијеку, па је због сигурности 1808. године "скупа с торњем обзидана сва около и обновљена јест и новим кровом покривена, трошком од 2400 (форинти)".[1][36] Тада су изграђени и потпорни ступци око зидова.

Више података о црквеном животу у Гудовцу имамо од времена кад је овдје био парох Алексије Поповић, родом из Костајнице.[1][37]] У младости је, изгледа, био парох негдје у околини манастира Марче, баш у вријеме кад је генерал Петаци 1753, послије отмице Марче, протјерао из тог краја све православне свештенике. Поп Алексије је ипак ноћу одлазио, обилазећи страже и тамо крштавао дјецу. Тада га је капетан Мрзљак ухапсио, затворио у Марчи, затим тјерао у Крижевце, а отуда у Копривницу пред Петација, гдје му је саопштено да је православном свештенству забрањено да одлази и у марчанску околину и тамо крштава дјецу и врши друге свете тајне.[1][38] Ускоро Алексија Поповића видимо као пароха у Гудовцу, све до његове смрти 1773. Сахрањен је код гудовачке цркве, али му се за гроб више не зна. Изгледа да је тада стар, те су му помагали млађи свештеници из околина, а особито они "прекобројни" (супернумерарии). Наиме, због знатних имунитета које је у то вријеме имало свештенство, па и њихове породичне задруге, у погледу пореза и работа, многе имућне куће су због тога жељеле да из своје задруге имају свештенике, а како је и епископима то одговарало, ради такса од рукоположења и синђелија, сидоксије и дарова, дијелили су

парохије и постављали свештенике и на 30 na и на 25 кућа. Кад је и народ од 1761. почео да негодује, одређено је од државне власти да се као нормала узме за парохију 100 кућа. Извршен је испит са свештенством и само најспособнији су утврђени као пароси, а остали као прекобројни имали су да чекају на ред, и док се сви они не поставе за парохе да

се нови не рукополажу.[1][39]

Таквих "прекобројних" било је овдје доста. Према подацима из парохијских матица попу Алексију су помагали као капелани и помоћници Павле Страјнић (1760-1766), Кирил Жутинић или Жутина из Потока (1766-1769), Василије Бојчета или Бојчетић из Гудовца (1769-1773), а повремено и Јован Рајчевић, син тадашњег пароха доњосредичког Томе Рајчевића, затим Лазар Куштрић из Плавница, Гаврило Ђурђевић из Гудовца, Василије Маргетић из Средица и no који јеромонах.

Послије смрти Алексија Поповића (1773) није у Гудовцу више постављен стални парох, него је та парохија повјерена доњосредичком пароху Томи Рајчевићу, који ју је опслуживао уз помоћ свога сина Јована, доцније првог пароха бјеловарског, као и капелана Ђурђевића, Куштрића и других. Такво стање остаје све до Томине смрти 1790. године, кад се због градње нове бјеловарске цркве неће поставити парох ни у Средицама, него ће се од ове двије парохије створити парохија бјеловарска.

ВЕЛИКЕ СРЕДИЦЕ

ВЕЛИКЕ СРЕДИЦЕ су старо насеље, које се у средњем вијеку звало Јаковљеве Средице (Јакоздердахел), no племићима Јакобовићима који су овдје имали свој посјед, али је он припадао касније и другима (у XV вијеку то је посјед племића Блажа Бриге).[1][40] У попису жупа Загребачке бискупије 1334. наводи се и "ecclesia sancti Martini de Zerdahel". 1501. ту је жупник Георгије и капелан Матија (Георгиус плебанус ин Зердахел Матхиас цапеланус еиус).[1][41] Било је то трговиште у коме су се одржавали седмични сајмови. У народу су се ове Средине звале Доњим, за разлику од Горњих Средица код Капеле.

Срби су се овдје досељавали дјелимично посљедњих година XVI вијека (1597-1600), а затим и послије сто година, након изгона Турака из доње Славоније, кад је ово подручје гушће насељено. До тада су досељени Срби из Средица и околних села (Плавница, Хрговљана, Коријенова, Брезовца, Пављана) давали страже поред осталог и у тврђави бјеловацкој, те у попису посада те тврђаве из 1651. сретамо и презимена која постоје у овим селима и касније, на примјер: Хрговљан, Секулић, Вранешевић, Шешић (Сешић), Куштрић, Вуковић, Живковић, Радмиловић, Малешевић, Маргетић, Милошевић, Обрадовић, Драгашевић, Вукашиновић, Јелић и други.[1][42]

Крајем XVIII вијека у Старим Плавницама су: Клисурић (кбр. 1), Вукашиновић (2, 3, 5), Јеринић (6, 10), Шешић (11, 12, 13, 14), Куштрић (7, 8, 15, 16, 18), Маслек (4), Угарковић (7), Вуцелић (19), Јанић, Мудринић, Рабатић.

Осамдесетих година XVIII вијека (према матицама) помињу се у Средицама ова српска презимена и њихови кућни бројеви: Медаковић (1), Милошевић и Георгијевић из Руме (2), Кукољ, Ковач (4), Чавић (5), Ћосић (6), Милеуснић (8), Рајковић (19), Ракинић (11), Немаћић, ковач (12), Вукомановић (15,16), Вуковић (16), Гвозденчевић (17), Јанковић (20), Славу-јевић (24, 25, 26, 35, 44), Маргетић (29, 30, 32, 33), Милаковић (27), Марковић (30), Босанац (37, 38), Куштрић (39), Хераковић (43), Стојановић (45), Голубковић (47), Јаничаревић (49, 51), Вујичић (50), Вујатовић (48), Селаковић (55), и многи без кућног броја, вјероватно привремени досељеници или станари.

О парохијској цркви св. Јована Крститеља имамо податке тек из XVIII вијека, у вријеме Томе Рајчевића посљедњег пароха доњосредичког, родом из Оровца. Службу је почео као учитељ у Ступовачи гдје је о томе оставио један недатиран запис.[1][43] налазимо га 1753. међу потписницима једне жалбе упућене митрополиту Павлу Ненадовићу поводом отмице манастира Марче.[1][44]

Био је то угледан свештеник, касније протопрезвитер марчански и човјек виших побуда. Он је 1780. за сликање новог иконостаса узео једног од најбољих српских сликара тога доба Јована Четиревића Грабована, што доказује да је за тај посао располагао не само довољним материјалним средствима, него и високим културним и естетским квалитетима. Набављао је за цркву богослужбене књиге, за црквене и за своје новце, за куповину других књига налазио приложнике (Герман Јанчаревић купио је Страсно Јеванђеље, Стојан Вукашиновић је купио Службеник); куповао је књиге и за своју потребу (Канони Пресветој Богородици, Алфавит духовни), које је послије наслиједио његов син.[1][45] Умро је 1789. године.[1][46]

Наслиједио га је његов син Јован, који ће бити први парох бјеловарски.

Постанак града Бјеловара

Кад је ослобођењем доње Славоније и на овом подручју нестало "турског страха", насељавано је ово граничарско подручје врло брзо. Досељавали су Хрвати из југозападних области Хрватске, али је било и досељавања Срба. Ослобођена константне опасности од Турака, Аустрија се више окренула унутрашњој политици, na и срећивању прилика на војној крајини, која је и даље била арсенал војне снаге за њена ратовања у Европи. Војна крајина требало је да постане велика касарна. Све је то узбуђивало крајишнике и изазивало постепено негодовање. Оно је добило израза у крвавој северинској буни 1755. године, која је у крви угушена. То је и бечке власти приморало да размисле о насталој ситуацији, како се слични случајеви не би поновили. Како је сједиште Генералата било у Вараждину, ван подручја крајине, царица је жељела да то сједиште пренесе у центар ових насеља, те је на приједлог генерала Филипа Бека одобрила да се на овом платоу између рјечица Бјеловацке и Плавнице сагради нови град за сједиште врховног заповједника Вараждинског генералата, као и заповједништва Крижевачке и "ђурђевачке пуковније (регименте).

Радови су почели 1756. године. Грађене су касарне, складишта и станови за официре. Саграђене су 43 зграде и 1758. године већ су овамо доселили пуковници ових двију пуковнија, а ускоро је дошао из Копривнице и генерал Клефелд, врховни заповједник Вараждинске крајине. Бјеловар је постао "штаб" ("штоп"). Због намјене новог града да у њему буде "штаб" врховне војне власти, царица је наредила да се он назове "Нови Вараждин", али то име није ушло у употребу, већ је нови град добио име по старој тврђавици Бијеловац, на рјечици која се звала Бијеловацка. Зато је и нови град добио ово име, али са мађарским завршетком - вар, као што је то био случај и са именом Вуковара и других градова, а најпотпуније је изражен у цијелом имену Дарувара (Ждраловграда).

У Бјеловар су постепено досељавали и градили своје куће не само војни старјешине него и цивили, занатлије и трговци међу којима је био и понеки православни Србин. Ипак, понајвише Срба је било међу војним лицима. Ови православци су припадали парохији доњосредичкој чији је парох тада био поменути Тома Рајчевић. Прије едикта о вјерској толеранцији Јосифа II (1781) у градовима није било дозвољено подизање православних цркава, али се ипак ускоро (1769) у Бјеловару налази капела св. врачева Кузмана и Дамјана.[1][47] У једном запису на службенику купљеном 1769. она се назива капелом Крижевачког регимента.[1][48] Била је то богомоља у једној кући (у каснијој Старчевићевој улици).

Како су у Бјеловару римокатолички монаси пијаристи, којима је 1755. била предана Марча, 1772. отворили њемачку школу и организовали жупу, Срби су у кући гдје је била капела отворили 1778. прву српску школу за православну дјецу из града и околних села. Учитељ је био Јован Рајчевић, син средичког проте Томе. Али војна власт је одмах растјерала дјецу, забранила школу и позвала на одговорност све оне који су учествовали код њеног оснивања. Пакрачки епископ Атанасије Живковић се енергично заузео преко митрополита и након дужег упорног настојања Бјеловарчани су 1784. добили дозволу за отварање српске школе.[1][49]

Ова ће школа у Бјеловару продужити рад и развој све до двадесетих година XX вијека. За бјеловарске православце школа и капела су много значиле, јер је баш уочи издавања едикта о толеранцији овдје била интензивна акција заунијаћење. Илирион Вујић, тада капелан ровишки, записао је 1781. на књизи "Толкованоје евангелије": "Овога љета 1780. и 1781. у Генералију унија умножила се да у Беловару и црков хотјели, где дерво от обедвију регименти свезли јесу и кроз вел(ичество) дер(жавнаго) импер(атора) и цесара Јосифа фтор(аго) тако задержати от дјеланија".[1][50]

Зато, кад је минула ова опасност и указала се законска могућност да се гради права црква, отпочеше бјеловарски Срби акцију за градњу данашње бјеловарске цркве. Све административне послове завршили су током 1783. године. Из циркулара епископа Кирила Живковића од 15. јануара 1784. године видимо да је закључено да сваки виши официр треба за градњу нове бјеловарске цркве да даде једну своју мјесечну "гажију", протопрезвитери по 20 форинти, а пароси по 12 форинти. Први црквени благајнички дневник показује да се већ 1784. развила озбиљна акција на прикупљању прилога. Сабире се и новац и прикупља материјал. Поједини бјеловарски трговци и занатлије иду или пишу у све крајеве и градове гдје има Срба и сакупљају прилоге. Тако има прилога из Загреба, Ријеке, Кањиже, Шопроња, Копривнице, Крижеваца, Иванића, Грубишног Поља и других мјеста. Околни свештеници прикупљају прилоге и шаљу грађевинском одбору. Ипак, највеће прилоге дали су бјеловарски трговци, занатлије и Срби официри, којих је тада у Бјеловару било доста, а њихово одушевљење за ову ствар велико.[1][51]

Црква је почела да се гради. Темељ је освећен 8. јула 1784. Сви православни су се дали на посао, давали прилоге и добар дио физичке радне снаге и подвоза. Сва та прва хисторија сажета је на споменплочи у цркви изнад уличних улазних врата чији текст у преводу на наш савремени језик гласи: "У славу свете, јединосушне и нераздјелне Тројице, Оца, Сина и Светога Духа основа се овај храм Сашествија Светога Духа са дозволом свепресвјетлог Јосифа Другога, императора римскога, Германије, Бохемије, Хрватске и осталих у штабском мјесту Бјеловару, дана 8. јула године Господње 1784. Осветио ју је православни источне грчконеунијатске цркве епископ пакрачко-славонски г. Кирил Живковић, дана 4. јануара 1792. А кор и звоник саграђени су 1822. у вријеме сада срећно владајућег императора аустријског Франца I, а архиепископа и митрополита г. Стефана од Стратимировића и епархијског епископа Јосифа од Путник, ревносним настојањем надлежних, настојањем и трудом и трошком парохијана, а нарочито уз помоћ усрдних дарова свих православних хришћана свакога чина, који су живјели и још живе у овом Вараждинском генералату, које очекује велика награда на небесима".

Како је приликом градње бјеловарске нове цркве доњосредичка парохијска црква била предвиђена за рушење, бјеловарска црква је добила 1793. иконостас доњосредичке цркве који је израдио 1780. Јован Четиревић-Грабовац, као и сав црквени инвентар. Од цигле ове цркве саграђена је зидана ограда испред православног дијела новог бјеловарског гробља. На мјесту срушене доњосредичке цркве подигао је почетком XX вијека капелу св. Јована Арсен пл. Милекић "витез од Карловци града".

Током XIX вијека број православних у Бјеловару је константно растао заједно са општим развојем града, економским и административним. Долазили су службеници, јер је ово био

административни центар, најприје Вараждинског генералата, а затим сједиште Бјеловарско-крижевачке жупаније и Котара бјеловарског, сједиште судова, школа, медицинских установа и стално јак војни гарнизон. У свима овим институцијама био је и пропорционалан број православних Срба. Исто тако бивао је све већи број Срба међу привредницима, занатлијама и трговцима. Још у XVIII вијеку и прије градње ове цркве појављују се у Бјеловару као имућни православни трговци Цинцари и Срби, који су били сродднички везани са трговцима истог поријекла у Кањижи и другим градовима. Међу њима су познати од 1770. године и касније Георгије Ступа (Штупа), Јанко Добровић (Добре), Адам Георгије Белић, Јанко Калајџија, Мића Николић, Љубишићи (и данас Љубишић-башча), Милошевићи и многи други.[1][52]

Ове породице су временом изумирале, али су послије њих долазили нови трговци, занатлије и посједници, нарочито крајем XIX и почетком XX вијека. Познате и богате дућане имале су породице Омчикус, Марин, Ивановић и Хераковић, Гроздић, Настић, и други. Бјеловарски Срби су основали и своју банку под именом "Српски кредитни завод", која је са успјехом вршила своју мисију све до другог свјетског рата.

Године 1902. обновљена је бјеловарска црква. Тада је посебно украшена њена унутрашњост радом професора тадашње загребачке Обртне школе: Целестина Медовића, Марка Пероша и Ивана Тишова. Конструкција иконостаса је такође рађена у Обртној школи. Доњи ред икона радио је Медовић, царске двери и иконе изнад њих Тишов, а други ред икона је дјело Марка Пероша. Медовић је израдио зидне слике на јужном зиду, а Тишов оне на сјеверном зиду. Сву зидну орнаментику и медаљоне на "небу" израдио је Марко Перош. Ову обнову је помогла хрватска влада, јер је тадашњи предсједник владиног Одјела за богоштовље и наставу био Исо Кршњави, иначе партијски пријатељ бјеловарског пароха проте Јована Штековића.

Други свјетски рат донио је Србима Бјеловара и селима бјеловарске napolje тешка страдања. Велики масовни покољ Срба у Гудовцу 28. априла 1941, гдје је животе изгубило 200 најугледнијих Срба из Гудовца и околних села, одвођење у копривнички логор "Даница", а затим у Јасеновац и Стару Градишку, нанијело је бројне и болне људске жртве. Бјеловарски Срби трговци су махом ликвидирани по логорима, или избјегли у Србију. Прота Никола Бан, професор-катихета убијен је у Јадовну, свештеници прогнани у Србију, црква предана унијатима. Послије рата почела је обнова.

ЗАГРЕБ

Све до едикта о толеранцији цара Јосифа II (1781) у Загребу није било становника друге вјероисповијести осим римокатоличке. Тек од тог времена у Загребу се појављују први православни трговци "Грци" и Срби.[1][53] Кад је издат овај едикт било је у Загребу неколико трговаца православне вјере ("Грци, турски поданици"), свега 28 душа, а 1785. године већ је у Загребу било 8 породица чији су домаћини били: 1. Ћирил Милошевић, 2. Андрија Радованчевић, 3. Димитрије Хаџи-Војновић, 4. Никола Јанковић, 5. Константин Јован Малин, 6. Георгије Димо, (у матицама Димић), 7. Ћирил Ралић, 8. Јован Стова (у матицама Штова, дошао из Иванићграда). Укупно је било 40 особа. Пакрачки епископ Павле Авакумовић поставио им је 18. априла 1785. лепавинског јеромонаха Герасима Марковића за духовника, те су у изнајмљеној кући на тргу Мандушевцу (касније Јелачићевом тргу, сада Трг Републике) једну собу уредили као капелу и у њој обављали богослужења. Парохијани су духовнику давали стан и храну, а манастиру на рачун духовникове плаће давали годишње 70 форинти. Капела је била посвећена св. апостолима Петру и Павлу (као и Иванићу). Њу су користили и православни војници. Пред Ускрс 1785. у њој се причестило 256 војника, без официра. Те године купили су и њиву за гробље (тзв. "Иличко гробље") које је јеромонах

Герасим одмах и осветио.

Све је то изазвало негодовање бискупа Јосифа Гаљуфа и градске управе, тужбе и жалбе, али је намјесничко вијеће 17. јануара 1786. обавијестило магистрат да је "загребачкој црквеној општини несједињених дозвољено обављати приватно богослужење".

Загребачки "пургери" Срби и Грци брзо су економски напредовали, богатили се, куповали или градили нове велике куће, па су ускоро наумили да сагради себи праву цркву. Међутим, како је на лицитацији 10. фебруара 1794. продавана римокатоличка црква св. Маргарете са њој припадајућим земљиштем у Илици, купе православни ову цркву за 4000 форинти. Срби су је адаптирали према потребама православног богослужења и посветили је Преображењу Господњем. Било их је свега 89 душа. Црквени "епитроп" и први предсједник црквене општине био је Јован Штова, а парох јеромонах лепавински Петроније Стефановић. На Преображење 1794. цркву је осветио епископ пакрачки Кирил Живковић. Ова цкрва је служила све до 1865. године, кад су вршене припреме за градњу нове, данашње цркве. У свом апелу за прилоге црквена општина пише: "... Једва да нас има 236 душа. Црква у којој се Богу молимо и за себе и сву браћу и христијане, стара је и мала и јако је опала. Дизањем улица упала је више ципела у земљу тако да се преко неколико степеника у њу силази, и тога ради већ зрак влажан има, те здрављу шкоди. Прозори су мали, нити се могу повећати будући (да) је црква ниска, и тако исто свијетлости нити зрака у њу приспјети не може. Мала је тако, да кад би ово мало нас сви на службу Божју дошли, једва би места имати могли...".

Припреме за градњу нове цркве вршене су брзо и солидно, па је и градња ишла брзо. Већ 21. октобра 1866. нова црква је била оспособљена и освећена за вршење богослужења. Доласком на загребачку парохију лепавинског јеромонаха Амвросија Павловића све је напредовало. У његово вријеме загребачка преображенска црква добила је свој данашњи изглед. Унутрашње уређење било је 1883. до 1884. повјерено архитекту Херману Болету, директору тадашње Обртне школе. Жељезни иконостас и два велика полијелеја дјело је бравара Антона Месића, храстови столови рађени су у Болеовој Обртној школи. Иконостас је сликао Епаминонда А. Бучевски, академски сликар Буковинске епархије из Беча. Овако украшену цркву осветио је 28. септембра 1884. епископ пакрачки Никанор Грујић.

Црквена општина загребачка и њена парохија развијала се тада, јачала бројно и економски, стваране су нове српске институције, православни Срби су стицали и поједине угледне положаје у друштву. У Загреб као главни град Хрватске и Славоније долазе српски епископ, па и карловачки митрополити-патријарси, који учествују у раду Хрватског сабора и у државним и црквеним свечаностима. Патријарх Јосиф Рајачић је 5. јуна 1848. био у Загребу на великим свечаностима, кад је пред њим барон Јосиф Јелачић положио своју банску заклетву на тргу св. Катарине; патријарх Самуило Маширевић, долазећи на Хрватски сабор у јануару 1866, први пут је на Јелачићевом тргу осветио богојављенску водицу; патријарх Георгије Бранковић је долазио у Загреб 1895. поводом посјете цара Фрање Јосипа I; патријарх Лукијан Богдановић служио је овдје 1910. поводом доласка у Хрватски сабор. Док је један дио Хрвата схватао све ове појаве као нормалне и политички корисне у развијању братске слоге, други су негодовали, правили демонстрације, разбијали прозоре на српским институцијама, нарочито на црквеној згради у Илици 7, па чак и на цркви. Године 1914. дошла је кулминација таквог понашања. Зграда црквене општине на Прерадовићевом тргу бр. 8 је на Видовдан нападнута, ствари из ње избациване кроз прозор и на тргу спаљиване и развлачене.

Послије рата настале су нормалне прилике. Нарочито од 1933. кад је према одредбама новог црквеног устава у Загребу инсталиран митрополит Доситеј, дотадашњи епископ нишки. Међутим, овај период је био кратак јер је прекинут вихором другог свјетског рата и већ добро познатим распиривањем братоубилачке мржње и злочинстава. Митрополит Доситеј је био злостављан и у тешком здравственом стању пребачен у Београд, гдје је и умро. Један дио свештеника је убијен, остали исељени у Србију. Послије рата дошло је до обнове црквеног

живота и загребачка црквена општина данас нормално живи, радећи на омогућавању уредног вјерског живота православних Загрепчана. На томе се труде загребачки свештеници под руководством свога митрополита Јована.

Поред цркве и кућа око ње, загребачка црквена општина има још и капелу св. Петра и Павла на Мирогоју, задужбину Јудите удове Кукуљ над гробницом свога мужа. Капелу је пројектовао Херман Боле, а унутрашње сликарство извео професор Бауер са Обртне школе. Црквена општина има данас и кућу на Светом Духу, коју је 1888. поклонио загребачкој црквеној општини Ђуро Авировић заједно са земљишним посједом од 7 јутара и 737 квадратних хвати. Данас је то женски манастир са капелом Свете Петке, мјесто на које радо долазе побожни Загребчани.

До другог свјетског рата постојале су у Загребу и ове намјенске православне богомоље: Гимназијска капела св. Три Јерарха (од 1912) у згради доњоградске гимназије; Капела св. Ане у женској казнионици; Гарнизонска војна капела Вазнесења Христова из 1934.; капела Покрова пресвете Богородице у заводу за умоболне у Стењевцу.

ВАРАЖДИН

Вараждин је старо насеље. О његовом постојању има трагова још из римског доба, али у историји данашњег Вараждина улазимо сигурно и јасно од почетка XIII вијека, од времена кад је он 1209. добио од краља градске повластице. Међутим, те повластице нису могле у потпуности да граду осигурају слободу у односу на подручне феудалце. У великом низу господара вараждинског града налазимо имена многих значајних личности Harne историје као што су Марија, кћи краља Лудовика Анжујског, na њен муж Сигисмунд Луксембуршки, каснији цар аустријски, na моћни грофови цељски, Катарина (Кантакузина), кћи српског деспота Ђурђа Бранковића-Смедеревца, удова грофа Улриха Цељског, Јан Витовец, будући бан, Унгнади, Ердеди.. .[1][54]

У вријеме кад је Вараждин био у власти Катарине Цељске имамо и први писани спомен о присуству православних Срба у Вараждину. Био је ту и један духовник Катарине Цељске, а свакако и извјестан број православних војника, које је кнегиња или њен муж довео из Србије за појачање посада у својим градовима. Овај духовник је у Вараждину преписао 1454. један Апостол и на њему оставио запис да је књигу преписао у Вараждину "при благочестивој и христољубивој госпођи кнегињи Кантакузини грофици Цељској, кћери деспота Ђурђа самодршца српског".[1][55]

Ови малобројни Срби су, без своје сталне православне црквене организације, убрзо нестали или, примивши римокатоличку вјеру, претопили се у Хрвате. То ће у многоме бити судбина и нових српских досељеника од којих се на овом подручју формирала војна крајина од времена велике турске опасности крајем прве половине XVI вијека. Тек од оснивања манастира Лепавине (око 1555), а затим од оснивања Марчанске епархије, лепавински калуђери су руководили вјерским животом српских посада у Копривници и Вараждину. У Вараждину, као сједишту врховне власти за Славонску крајину, каснији Вараждински генералат, бивао је и понеки од српских официра са својом породицом, а од цивила најприје понеки трговац Србин или "Грк" (Цинцарин). Међутим, без сталног свештеника, и ове православне породице су постепено прелазиле на римокатоличку вјеру. Неке упорније породице, као што су били Кировићи, одржали су се у својој православној вјери, али склапање мјешовитих бракова и општи вјерозаконски прописи условили су да се њихова дјеца крштавају у римокатоличкој цркви. Такав случај сретамо чак и у XIX вијеку, на примјер, са браваром Костом Јанковићем, који је био у своје вријеме главни иницијатор за организовање православне црквене општине и градњу православне цркве, чији су синови из мјешовитог брака били римокатолици. Један је чак постао римокатолички свештеник. Кад је уочи његовог рукоположења надбискуп тражио да и Коста промијени вјеру, јер "не смије" да рукоположи кандидата чији је отац

шизматик, Коста се увриједио и запријетио да ће свога сина одвести у Карловце да га рукоположи патријарх и надбискуп је попустио.[1][56]

Како су православна дјеца у основној школи и у гимназији учила заједно са римокатоличком дјецом њихов вјеронаук, родитељи су им негодовали. Тек кад је за великог жупана Вараждинске жупаније дошао дворски савјетник, православни Србин, Огњеслав Утјешиновић-Острожински, отпочела је 1877. по дозволи Земаљске владе и православна вјерска настава у вараждинској гимназији. Наставу је држао неки од лепавинских калуђера. Утјешиновић је покренуо и иницијативу за оснивање православне црквене општине, која је и основана уочи св. Николе 1882. Први предсједник био је сам велики жупан Утјешиновић, потпредсједник Милан Врабчевић, градски начелник, одборници Мијо Кнежевић, хусарски потпуковник, затим већ поменути Константин (Коста) Јанковић, бравар и Стеван Магош, капетан, а перовођа Милан Милинковић. Нови одбор је умолио Градско поглаварство да му додијели погодну просторију за вршење православног богослужења. Добили су двије собе на другом спрату градског казалишта, које су одмах адаптирали за богомољу. Духовник им је био лепавински игуман Тихон Џебић.

Сад се родила жеља за правом црквом. Али у Вараждину су биле само 2-3 породице стално настањене у својим кућама, међу којима и богата породица Кировића, а остало су били нестални становници, официри и чиновници. Па ипак се одлучише на градњу скромне црквице, која би задовољавала њихове потребе. Градска управа им је дала плац за градњу на "Банском тргу", а одбор се даде на скупљање прилога, а замоли помоћ и од Владе, те већ у јуну 1884. отпоче градња цркве, којом је руководио инжењер Жига Балочански, а радове је изводио градитељ Радослав Ацингер. Црква је била брзо сграђена и 21. октобра 1884. осветио ју је у име пакрачког епископа Никанора Грујића архимандрит Мирон Николић, каснији епископ пакрачки. Иконостас и намјештај поклонила је Црквена општина загребачка, Митрополија је послала богослужбене књиге, а владика Никанор основао фонд за одржавање ове цркве с почетним износом од 1.000 форинти. Црква је изнутра дуга 14,5 м, широка 7,3 м, до свода изнутра висока 9 м, а споља од темеља до врха звоника висока 22,75 м. У њој има мјеста за 230-250 душа.

Кад су први предсједник и потпредсједник - Огњеслав Утјешиновић и Милан Врабчевић - идуће године (1885) отишли у пензију, изабрана је нова управа Црквене општине: предсједник мајор Пајо Мандић (брат тадашњег епископа тузланског Николаја Мандића), потпредсједник Јоцо Славнић, управитељ помоћних уреда Судбеног стола, благајник Милан Херак, градски рачунар, перовођа Буде Беговић, грунтовничар; одборници: Стеван Бркановић, Митар Апостоловић, Стеван Магош, Коста Илић, Александар Кировић, Чемергић, Милан Милић, капетан Ханибал пл. Богдановић, Марко Цвијетић, коњички капетан Јосиф Вељков, капетан Тошо Боца и натпоручник Адам Дурман.

Крајем 1891. уједињена је Вараждинска парохија са парохијом у Великој Кањижи, а за првог пароха тако уједињене парохије изабран је Лазар Богдановић, дотадашњи парох у Чепину.[1][57] Према шематизму

Вараждинска парохија је 1905. године имала 158 душа. Године 1900. било је у Вараждину 250 Срба (134 војника).[1][58] Вараждинска црква св. Ђурђа је и данас у добром стању. Стари загребачки иконостас из 1795. је и сада у њој.

КРИЖЕВЦИ

Крижевци су стари град, средњовјековно сједиште велике Крижевачке жупаније. Како је то и до наших времена био административни центар већег подручја на коме има и Срба, имао је град и повелик чиновнички апарат у коме је било и представника српског народа. Мало је било породица српских које су стално живјеле у Крижевцима у својим кућама. Већи број били су и овдје чиновници, станари. Они, уз припомоћ са стране, саградише себи 1901. цркву

Светог Саве. Први парох био им је утледни свештеник Светозар Грубач, који је био и уредник солидно уређиваног пасторалног часописа "Пастир Добри", који је излазио у Пакрацу.

Године 1929. било је у Крижевцима 52 српске породице са 104 душе.28 Парох је све до другог свјетског рата био Божидар Витас. Црква се обнавља и данас је у добром стању и пружа вјерску утјеху малобројним крижевачким православцима.

О православнима у Копривници говорили смо раније (стр. 48-49).

---

[1] МПА "А" 20/1732.

[2] ГЗД бр. 136. Године 1767. били су у овом предјелу ови свештеници: у Бршљаници Лазар Васиљевић и Марко Летица, оба из Бршљанице, у Пашијану протопоп Михаило Балотић, родом из Ласовца, у Дишнику Лука Никшић, родом из Каштела у Далмацији, у Ступовачи Алексије Божић из тог села и Тома Машић родом из Дишника, у Вуковју Никола Пуранић из села, у Поповцу Димитрије Драгојевић родом из Кирина у Банији, и Крин Драгојевић родом из Перне у Банији, у Миклеушкој Георгије Влаисављевић родом из Се-лишта и Михаило Вујиновић из Миклеуша (ГЗД, Попис свештенства у Вараждинском генералату 27. маја 1767).

[3] ГЗД 95/1764.

[4] ГЗД 93/1764. Страдање овог неустрашивог младог свештеника описао је no његовом причању у ста-рости свештеник Мојо Грубач, Из живота једног старог свештеника, Србобран, Загреб 8 (20) децембра 1894. (друго издање) год. XI, бр. 140, 5. Грујић, Пакрачка епархија, 184.

1 Пецињачки, Црквени подаци, Православна Мисао XVI/1973, св. 20, 108, 110-111. МПА "А" 20/1720. Према крајишком попису било је 1732. у Пашијану 28 српских кућа, го-дине 1910. само 170 Срба а 278 Хрвата, али је тада већ било у селу 322 Мађара. Млинска је 1732. имала 19 кућа, 1850. већ 50 кућа, а касније су се изједначили са Хрватима, али како су обоји слабо бројно расли, уселили су се у село Нијемци којих је до 1944. било око 70 кућа. Послије њих су дошли Загорци и Хрвати из других крајева. Оштри Зид је насељен Србима око 1550. То насеље је ојачано послије 1700. кад је био снажан прилив и Срба и Хрвата, те су Хрвати превагнули услијед нових досељавања. Тако је било и у Поповцу. У Беговачи су 1890. биле 22 српске куће са 170 душа, али је у новије вријеме у село ушло и нешто Хрвата, те их данас има око 15 кућа. Већина су Подгорци од Сења. Зденчац је нас-тао преткрај XVIII вијека од околних Хрвата и Срба и док су Хрвати појачавани постоја-ним новим досељавањем, Срби су без каснијих досељавања стагнирали и бројно опадали

(Павичић, Мославина u околина, 87-88, 93, 95, 92). Архив ПЕ, Рачуни за 1793.

ГЗД 93 И 95/1764.

Шематизам ПЕ 1898,84 У Гласнику СПЦ за 1982,242 стоји да је поповачка црква саграђена 1732. Поповац је имао и српску основну школу у којој је 1869/70. шк. године учило 37 ученика, 19 мушких и 18 женских (Православна мисао ЏВИ/1973, 117).

[10]ГЗДбр. 136/1754.

[11] Исто, 95/1764. У другом извјештају стоји (93/1764) да у Ступовачи има 79 домова, а у Ша-рампову 23, дакле свега 112. У Ступовачи је била и српска основна школа. Школске 1869/70. године био је у њој учител. Тома Рајчевић са 33 ђака, 17 дјечака и 16 дјевојчица (Православна Мисао ЏВИ/1973, 119).

[12] Шематизам ПЕ 1898, 86.

[13] Према попису презимена у Шематизму ПЕ 1898, у Лексику презимена у СР Хрватској.

[14] МПА "А" 20/1732.

Руварац, Карловачка митрополија, 127.

ГЗД 93 и 95/1764.

Архив ПЕ, Рачуни за 1793.

Према попису презимена у Шематизму ПЕ 1898, и Лексику презимена у СР Хрватској. Шематизам КМ 1910, 781. У Вуковју је постојала и српска школа. Године 1869/70. био је у њој учитељ Јеврем Велебит са 27 ђака (18 мушких И 9 женских) и 14 у "вишој школи" недељом (Прав. Мисао ЏВИ/1973, 109).

Припадала је Крижевачкој жупанији ("в комитатје крижевачком") (Архива ПЕ, Рачуни за

1793).

Грујић, Пакрачка епархија, 218.

[22] Pavičić, Moslavina i okolica, Zbornik Moslavina knj. I, Kutina 1968, 72. Тада је у Миклеуш-кој постојала и српска школа. Године 1869/70. био је у њој учитељ Михаило Грбић са 41 ђаком, 34 дјечака и 7 дјевојчица (Прав. мисао ЏВИ/1973, 113-114).

[23] Исто, 67, 73.

[24] Pavičić, Moslavina i okolina, 53.

[25] Исто, 47-48.

[26] МПА "Б" 60/1755. Руварцу је испао овај податак {Карловачка митрополија, 127).

[27] ГЗД, 136/1754.

[28] ГЗД, Попис свештенства у Вараждинском генералату, Костајница 27. маја 1767.

[29] Архив ПЕ, Рачуни за 1793. Парох је био Максим Пуљар, родом из ове парохије, вјероват-но из Српског Селишта.

[30] Види: Leksik prezimena u SR Hrvatskoj.

[31] K. Dočkal, Srednjovjekovna naselja oko Streze, Starine 46, 1956, 158.

[32] Vjesnik zem. arhiva IX, 83; Szabo, Sredovječni gradovi, 99.

[33] ХАБ 14, Грундбуцх Гудовецз.

[34] Испис у Лопашићевој збирци XVI, 96 у архиву ЈАЗУ из ДАХ Generalatus varasdiensis III.

[35]МПА "А" 20/1732.

[36] Запис исписао Ј. Вучковић.

[37] ГЗД, Попис свештенства у Вараждинском генералату, Костајница 27. маја 1767 (оригинал

[38] Збирка Риеткости у Свечилишној књижници у Загребу Р 3592, 75/1755. О гоњењу православног свештенства види Грујић, Пакрачка епархија, 100-102.

[39] Грујић, Пакрачка епархија, 161-162. Таква одредба ушла је касније у Регуламент и Декларатори ју.

40 J. Buturac, Povijest rimokatoličke župe Bjelovar, SI. Požega 1970,2-3; Dočkal, Sredovječna naselja oko Streze, 167.

[41] Starine 4,1872,215.

[42] Ивић, Миграције, 185.

[43] Записи и натписи, 9599.

[44] Летопис МС 204, 4, 1900, 244.

[45] Записи и натписи, 7965, 8107, 8177, 8185, 8191, 8228, 8264, 8275, 8396, 9442, 9444.

36 Исто, 8186.

Запис на Требнику (Москва 1761) у цркви бјеловарској: Сија књига глаголемаја Требник капеле храма Свјетих врачева Козми и Дамјана в' Беловару в'љету 1769 (Записи и натписи, 8355).

Записи и натписи, 8369.

Грујић, Пакрачка ешрхија, 169-170, Пецињачки, Српска вероисповедш школа у Бјеловару око 1790. године, Весник свешт. Удружења 1979, 665, 8. Школске 1869/70. године био је у овој школи учитељ Јован Рајчевић, потоњи парох бјеловарски са 30 ученика, 21 дјечак и 9 дјевојчица (Православна Мисао ЏВИ/1973, 107-108).

О овом налету унијаћења види: Грујић, Пакрачка епархија, 164-167. У току градње помињу се ови официри: лајтнанти Гвозденчевић, Маргетић,Грубачевић и Кобасица; оберлајтнанти Јандрић, Шешић и Текајић; заставници Шиљак и Кодић; ка-петани Здјеларевић и Бабић, мајори Продановић и барон Микашиновић. Рачуне је водио фуријер Босанац. Дакле, све људи из непосредне околине.

О повезаности ових породица међусобно и са онима из старог "завичаја" свједочи и нај-старија матица крштених парохије гудовачке: поп Алексије Поповић крстио је 29. јануа-ра 1782. Јелисавету кћер Јанка Калајџије, којој је био кум Георгије Јанковић из Каниже, млади свештеник Јован Рајчевић кумује Белићима, а Белићи Николићима. Добровићима је 1772. кумовао поп Андреј из Москопоља итд.

[53]Овај одјељак о православнима у Загребу урађен је према подацима из књиге Димитрија Витковића, Српска православна црквена опћина, парохија u школа у Загребу, Загреб 1985, која је написана 1938. године.

Vladimir Deduš, Varaždin, Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, knj. XVI, sv. 11-12, 1936, 1071.

Апостол се сада налази у Музеју Епархије загребачко-љубљанске.

Л. Богдановић, Српска православна црква св. Ђурђа У Вараждину, Српски Сион 1897, 76; 77, 91.

Л. Богдановић, Српска православна црква св. Ђурђа У Вараждину, 110-113, 126-128, 143

145, 156-160. Види и: Л. Богдановић, Српска православна црква се. Николе у Великој Кањи-жи, Богословски гласник VIII/1909, књ. XVI. Шематизам КМ 1910, 186.

ЦРКВЕНА ХИСТОРИЈА

Из досадашњег излагања видјели смо да је већ са првим групама Срба, који су се од 1540. насељавали са разних страна на аустријску славонску крајину, долазио и понеки свештеник или калуђер. Половином XVI вијека већ сретамо пустињака Јефрема Вукобратовића који оснива скромии манастир Лепавину и у њему постепено скупља монашко братство. Са Иваном Пејашиновићем долази 1597. поп Григорије, а са групом из попаљених славонских села, дошли су 1600. и свештеници Илија и Милин,[1] а таквих је свакако било и више само им имена не знамо. Ови српски свештеници и калуђери вршили су православним Србима вјерске обреде и чували им православну вјеру. Њиховом успјеху на Славонској крајини свакако је допринијела појава двојице српских архијереја у кратком времену у посљедњој четврти XVI вијека. Између 1578. и 1588. године пребјегао је овамо дабробосански митрополит Гаврило Аврамовић, вели се, са 70 калуђера из манастира Рмња гдје је до тада боравио. Њему српска записана традиција једногласно приписује оснивање манастира Марче између Чазме и Иванића. Ускоро послије њега долази 1595. на ову крајину пожешки епископ (митрополит) Василије, који је, као што смо већ видјели, понајвише боравио у Ровишту, у центру најбројнијих српских насеља, отуда управљао организовањем црквеног живота на Крајини, па ту почетком XVII вијека и умро.

I. МАРЧАНСКА ЕПАРХИЈА

Послије ове двојице епископа - емиграната, за чије вријеме су нам црквене прилике на Славонској крајини обавијене приличном маглом непознавања, иступа на историјску позорницу нова личност, нови епископ Срба на овој Крајини, дотадашњи старјешина манастира Марче, Симеон Вретанијски.[2]

Одмах послије смрти епископа Василија загребачки бискуп је правио притисак на архимандрита Симеона да га призна за свог старјешину. То је бискуп чинио нарочито преко иванићког жупника Мартина Добровића, сина православних родитеља, који је старањем љубљанског бискупа Томе Хрена завршио у Грацу римокатоличке богословске науке, а затим био постављен за жупника у Иванићу са задатком да своје сународнике обраћа у римокатоличку вјеру.

Симеон је био у врло тешкој ситуацији. С једне стране није могао да напусти своју вјеру нити је смио да ишта о томе помене крајишницима, који су се већ увелике борили за своје слободе и права, а с друге стране бојао се да ли ће издржати у борби са јачим. Њега је 1607. године рукоположио у Ђуру за епископа митрополит коринткси Косма. Ко је био тај Косма,

није нам довољно јасно,[3] али знамо да је Симеон послије тога отишао у Пећ и да му је патријарх Јован са својим синодом признао рукоположење и 28. јуна 1609. дао му синђелију којом га поставља за епископа "в области западних стран, Вретанија глагољу". Зашто је патријарх Јован ове "западне стране" назвао Вретанијом, Британијом? По аналогији. Као што је Британско острво одвојено од европског копна, тако је и ова српска оаза ван Турског царства била као од европског копна одвојено Британско острво.[4] Зато ће се касније понеки од српских патријарха у својој свечаној титулатури називати пред осталог и патријархом "вретанијских остров". Јурисдикција вретанијског епископа се протезала на све Србе од сењског приморја до Ђура и Коморана у Мађарској на Дунаву.

Кад се Симеон као православни епископ појавио на Крајини, чинио је бискуп на њега још већи притисак. Земљиште на коме је била Марча, било је његов феудални посјед, посјед Загребачке бискупије, а на мјесту гдје је саграђен манастир Марча била је некад римокатоличка црква Сви Свети. Без нарочите заштите, видећи да неће моћи одољети нападима и одржати се на положају, Симеон приступа еластичној политици. Изјавио је жупнику Мартину Добровићу да ће признати папу за свог врховног поглавара и одавати дужну послушност загребачком бискупу на чијем се подручју населио. У пратњи Добровића он 1611. оде у Рим, гдје га је папа 15. новембра 1611. именовао за епископа српског народа (rascianae gentis) у Угарској, Славонији и Хрватској са титулом "платенски", тј. блатски, по Блатном језеру, гдје је некад вршио апостолску службу св. Методије. Манастир Марчу прогласио је папа 21. новембра 1611. архимандријом (abbatia), а Симеона њеним архимандритом и сва имања која су некада припадала цркви Свих Светих додијелио је сада манастиру Марча.

На основу тога је цар Фердинад II издао Симеону као епископу "свидничком" (по Свиднику у Шарошкој жупанији) царску потврду 10. јануара 1612. у којој наређује крајишким заповједницима да помажу свог владику који има задатак "да исправи вјерске погрешке и уништи отпор према правој римокатоличкој вјери".[5]

Сад се Симеон Вретанијски појавио пред римокатоличким црквеним и политичким властима са имунитетом који му је давао одријешене руке у раду на организацији цркве. Загребачки бискуп Петар Домитровић, такође поријеклом из српске жумберачке породице, уступио је владици Симеону Марчу и околна земљишта с тим да му он у име признања власништва даје сваке године по 12 либара (фунти) воска. Владика је одмах населио у околини манастира више српских породица које су му обрађивале добивена земљишта, крчиле шуме око манастира и претварале их у њиве и винограде.

Створивши тако услове за рад, дао се владика Симеон на организацију цркве. Пред народом није ништа говорио о својој унији, те нико од народа није сумњао у његово православље, а његови односи са загребачким бискупом и папом схватани су као нормални и мудри поступци у чисто римокатоличкој средини. Тако је био задовољан и владика и народ, али нису били задовољни пропагатори уније, видјевши да акција са владиком Симеоном више личи на обману него ли на успјех. Зато су, видјевши да су слаби успјеси са старим православцима, прешли на васпитање младића. Одређено је да се на Крајини нађе по шест способних младића који би се школовали у загребачком језуитском сјеменишту и тако припремили и одушевили за рад на унији, а свим свештеницима и калуђерима који би хтјели да пређу из Турске да се одсад забрани пријелаз на Крајину и да се врате као турске уходе.6

Док су римокатолици радили на остварењу свог плана, епископ Симеон је настојао да што боље развије црквени живот на Крајини и да осигура стечене и добије за народ нове повластице и уредбе. Тако је он 15. јануара 1615. написао надвојводи Фердинанду писмо у коме се жали на претјерану строгост која влада на Крајини. По његову мишљењу Срби ће тешко моћи дуго да издрже нечовјечну дисциплину. Стога моли надвојводу да нареди својим официрима да не управљају на тако обијестан начин, јер ће то Србе довести до очајања. Нека надвојвода пропише Србима законе и статуте и они ће по тим статутима живјети, а статутима

нека се утврди јесу ли Срби војници или кметови, шта коме треба да дају и кога треба да слушају. Срби за сада не знају шта се мора, а шта се не мора, њих кажњава ко год хоће и одређује казну какву хоће. Борба за привилегије била је дуга. Владика Симеон није дочекао да их крајем 1630. види својим очима. Изболован и намучен својим тешким положајем умро је почетком 1630. године.

На насљедника умрлом епископу вретанијском није се дуго чекало. Већ 8. маја 1630. цар Фердинанд II потврдио је за вретанијског епископа марчанског игумана Максима Предојевића који се баш тада налазио у Бечу на челу српске крајишничке депутације, која је поднијела цару нацрт статута за уређење Крајине. Цар је уједно наредио новоименованом епископу да оде на посвећење папи у Рим. Предојевић није томе протусловио.

На челу српске народне депутације примио је 5. новембра 1630. српске статуте и однио их на Крајину. Пошто су вјероватно били најприје прочитани народним представницима, статути су били похрањени у манастиру Марчи са осталим народним заштитним дипломама. Статутима сигурно нису остварени сви захтјеви Срба крајишника, али су они представљали једно компромисно рјешење које је могло у том часу задовољити минимум основних српских захтјева.

Завршивши тако овај значајни народни посао, Максим је сакупио од народа путни трошак и отишао на посвећење - пећком патријарху Пајсију Јањевцу, који га у Пећи рукоположи за епископа вретанијског. Шта више, свакако на позив Максимов, већ у фебруару 1631. посјетио је патријарх Пајсије ову епархију у пратњи софијског митрополита Јефтимија Цариграђанина. Патријарх се убрзо вратио, а Јефтимија је остао да се нађе при руци новом епсикопу у рјешавању црквених и политичких проблема. Међутим, како су његово присуство и рад ишли против интереса бечке политике, настојале су државне власти да га што прије уклоне са Крајине. Зато га позову да дође у Беч, али је он одговорио да ће поћи само у пратњи 200-300 крајишника. Двор је пристао на пратњу од 100 људи, а Јефтимије се - тако праћен - појавио у Бечу, али је ипак био преварен. Одвојен је од своје пратње и задржан у Бечу гдје је 1634. и умро.[7]

Владика Максим Предојевић је био бескомпромисан православац. Цијело вријеме своје управе (1630-1642) провео је у борби за одбрану православља и народних права. Највећи противник био му је загребачки бискуп Бенедикт Винковић. Кад није могао да га придобије за унију, бискуп га тужи Конгрегацији за пропаганду вјере како је од цара именован за епископа, али неће да иде папи на потврду и посвећење. Конгрегација се обрати цару протествујући против постављања "шизматичког" епископа за Марчанску епархију, те је цар морао обећати да ће се убудуће сви послови Срба рјешавати строго у смислу интереса римокатоличке цркве. Охрабрен тим, бискуп Винковић је предузео акцију да се епископ Максим смијени и на његово мјесто постави фрањевац Рафаел Леваковић, али је то владика Максим осујетио, поручивши у Беч 1640. да ће ићи у Рим на поклоњење папи. Међутим, од тога није било ништа, тим прије што је владика Максим умро почетком 1642. године.

Послије смрти владике Максима народ је изабрао за свога епископа Гаврила Предојевића (1642-1644), кога је такође цар потврдио за вретанијског епископа, а пећки патријарх за таквога посветио. За вријеме његове двогодишње управе ојачало је марчанско монашко братство доласком нове групе калуђера из манастира Рмањ, који су под водством игумана Кирила Никшића емигрирали из Турске, na пошто не добише дозволу да сагради манастир у Приморју, дођоше овамо и настанише се у Марчи и Лепавини 1643. године. Са собом су донијели много старих рукописних књига, које су или писане у Рмњу, или донесене раније тамо са Југа приликом калуђерских миграција.

Кад је умро епископ Гаврило, пожурио је загребачки бискуп са интервенцијом, те је за епископа именован гомирски архимандрит Василије Предојевић, кога је цар сада потврдио за епископа "свидничког" и упутио га у Рим гдје је посвећен за унијатског епископа. Али, ни Василије није дуго живио. Умро је већ средином 1648. Народ је одмах у августу те године

изабрао за новог епископа Саву Станиславића, цар га потврдио за свидничког, а патријарх за вретанијског епсикопа. Епископ Сава је додуше 1650. ишао у Рим, али кад га је загребачки бискуп Петретић директно врбовао за унију и тражио да се изјасни, он је вјешто умио да избјегне давање одређеног одговора. Био је врло предузимљив човјек. Од 1654-1657. сазидао је нову манастирску цркву крстообразне основе са једним кубетом, сасвим у касном српско-византијском стилу. Набавио је за цркву два звона, скована су два кандила, засут рибњак и његовом заслугом ископан бунар. Уопште, треба рећи, да је владика Сава уредио резиденцију марчанских епископа.[7]

Озлојођен на епископа Саву што није ништа урадио на унији, загребачки бискуп је припремао да свој циљ постигне послије његове смрти. Зато је ступио у везу са појединим марчанским и лепавинским калуђерима и развијао им амбиције за владичанством. Ту се нарочито истицао лепавински калуђер Симеон Кордић, један врло даровит, али и рђав човјек. Поред њега желио је владичанство и лепавински калуђер Јоаким Џаковић. Трећи кандидат био је коморански архимандрит Максим, а четврти - сарадник епископа Саве и народни љубимац, јеромонах марчански Гаврило Мијакић. Због толиког броја кандидата, заправо претендената, кад је октобра 1661. умро епископ Сава, настаде велика збрка. Архимандрит Максим је брзо испао из комбинације. Џаковићу није помогло што се прије времена дао рукоположити за епископа. Морао је да емигрира у Русију, гдје му је признато рукоположење и гдје се с носталгијом потписивао на књигама које је слао у Лепавину као "епископ србо-славунски". Кордић се такође проиграо, те су га и римокатолици почели презирати као неваљалог човјека. Ни њему није помогло пријевремено рукоположење за епископа. Тако је за марчанског епископа дошао неоспорно најбољи кандидат Гаврило Мијакић. Од стране државе и римокатоличке цркве њему се једино замјерило да је ватрен православац. Међутим, кад је Мијакић пристао да иде у Рим, а на Крајини су настала бурна времена, попустио је и двор и загребачки бискуп. Пошто је дао ријеч да неће ићи у Пећ, Мијакић оде у Јаш, гдје га митрополит Сава рукоположи за епископа вретанијског, na се врати у Марчу и преузме управу епархије. Све би некако ишло, јер је Мијакић ишао у Рим, да није 1666. букнула у Ровишту снажна буна великог судије Стевана Осмокруовића, пријатеља Мијакићева, у којој су активно учествовали и неки калуђери. Положај Мијакићев био је из темеља пољуљан. Од њега се очекивало да ће угушити буну, али он то није учинио; очекивало се да ће спровести унију, а он по повратку из Рима на изјаву да ће бити вјеран папи додаје да се поред свега тога не може одрећи пећког патријарха. Такав човјек требао је бити што прије макнут. Догађаји су ишли томе на руку.

Године 1670. откривена је завјера хрватског бана Петра Зрињског и шурака му Крсте Франкопана. Владика Гаврило Мијакић био је пријатељ Петра Зрињског и покојног му брата Николе, na је no језуитском казивању чак био и поочим Петров. Зна се да је Мијакић говорио о Зрињскима са највећом похвалом, као и то, да је Петар Зрињски припремио диплому kojom је намјеравао именовати Мијакића православним епископом. Ту диплому је оне ноћи кад је Петар ухапшен и одведен у Беч (13. априла 1670) спалила његова жена Катарина заједно са осталим повјерљивим списима. Иако све то не доказује да је Мијакић и активно учествовао у завјери, ипак је он у октобру 1670. ухапшен и спроведен у тамницу сењске тврђаве. Пошто су Зрињски и Франкопан посјечени 30. априла 1671, настало је варварско демолирање њихових двораца и пљачка њиховог огромног богатства, истраживање и кажњавање сарадника. Лансирана је и вијест да је Зрињски хтио Хрватску предати Турцима, а да му је Мијакић у томе главни сурадник. У српском народу настала је збуњеност и паника, коју су вјешто искористили бечки двор и пропагатори уније. Мијакић је у љету 1671. био отпремљен најприје у Грац, а затим преко Шотвина у Глац у Шлеској, гдје је тамновао све до своје смрти 1686. године ("жив зазидан").[8]

Унијати у Марчи

- Пропагатори уније су одлично искористили панику која је настала послије угушивања зрињско-франкопанске завјере и хапшења владике Мијакића. Зато, чим је он макнут из Марче, доведен је против воље Срба за марчанског епископа Павле Зорчић, васпитаник језуитских школа у Загребу и Болоњи, задојен римокатоличким духом и одушевљен за унију. До сада је народ бирао владике, а сад му је натурен унијат без обзира на то што су га и калуђери и народ мрзили. Загребачки бискуп предложио је у јануару 1671. Дворском ратном савјету да се из Крајине одмах протјерају српски калуђери и свештеници који су рођени у Турској, а у Марчи да се инсталира Зорчић. Цар је заиста већ 28. фебруара 1671. именовао Зорчића за марчанског епископа, али је инсталација одгађана из страха да том приликом не дође до инцидента.

Кад је Зорчић 8. априла 1671. полагао заклетву пред загребачким бискупом и каптолом, одрекао се пећког патријарха, а папу признао за главу цркве и исповједио католичку вјеру, народ се запрепастио. Док су се дотадашњи марчански епископи довијали како су знали да би само сачували вјеру и народ, да би народу што више помогли, Зорчић свечано изјављује у заклетви:"... а ву светска или времена влашка и крајинска оправила нећу се пушћати, алити комгодер путем пачати, још мање повлаваром ву такових светских и крајинских оправилах чинити, нити којим путем к њему приволити". Марчански владика није више вођа свога народа, није његов помоћник и сапатник. Он се одриче народа, али и народ не признаје њега. Његова инсталација у Марчи је онемогућена, и он је тихо инсталиран уз војну асистенцију у Крижевцима а не у Марчи. Затим је отишао у Рим, а у Марчи наста прогоњење калуђера.[9]

Кад се Зорчић вратио из Рима, рекоше му калуђери отворено да никада неће признати папу. Узбунио се и народ. Зорчић страхује за живот и само пуким случајем се спасао кад су Срби једне ноћи пуцали на њега. Одмах сутрадан побјегао је из Марче у Свети Иван.

Гроф Траутмансдорф је тада шест окованих калуђера дотјерао у Крижевце. Остали су покушали бјекство у Турску, али нису сви у томе успјели. Они калуђери који нису успјели да утекну, као и неколико лепавинских и гомирских калуђера, свега четрнаест на броју, били су у мају 1672. оковани и послати на Малту да робују на галијама или да вуку камен за малтешка утврђења. Четворица ових мученика умрла су од куге, а остали робујући обраћали су се молбама на разне стране, али помоћи није било.

У посљедњем писму лепавинским и гомирским калуђерима које је ухватио Зорчић, описују они свој јадни живот и изражавају постојаност у вјери и оданост православној цркви. Тада су била још само шесторица жива.

Цијело вријеме свога "епископства" Зоричић је провео у страху. Зато кад је купио у Загребу једну кућу за семинар, махом је тамо и боравио, а кад би долазио у Марчу, ноћивао би на звонику и повлачио за собом љестве. Умро је 23. јануара 1685.

Послије Павла Зорчића Срби су тражили да им се постави православни калуђер за епископа, али се народ више није слушао. Именован је за епископа Марко Зорчић, брат Павлов, коме тада није било ни пуних 25 година. Међутим, он никад није стигао да се као епископ појави у Марчи. Умро је на путу из Рима са посвећења 1686. године.

Његов насљедник био је Исаија Поповић (1686-1701), такође васпитаник загребачких језуита, али није био агресиван као Зорчићи. Народ га је звао "кротки". У његово вријеме догодила се велика сеоба Срба под патријархом Арсенијем III Црнојевићем.

Појава патријарха Арсенија III у Аустро-Угарској пробудила је велико самопоуздање овим Србима који су више од једнога вијека живјели на Славонској крајини, бранећи с једне стране ово подручје и унутрашње аустријске земље од Турака, а с друге стране бранећи себе од напада феудалаца и римокатоличке цркве. Патријарх је био добро обавијештен о ситуацији у Марчанској епархији, na је зато одмах, чим је донекле средио прилике оних Срба који су с

њим прешли у Угарску, ријешио да пође на Славонску крајину и уреди тамо црквени живот. За ово путовање добио је патријарх 5. марта 1692. дозволу од цара. Тада је о свом доласку обавијестио народне представнике на Крајини и владику Исаију Поповића. Народ је био препун радости, а владика је био збуњен. Требало је одлучити какав став да се заузме поводом патријархове посјете. Правно, он је био унијатски бискуп, али бискуп народу који је фанатичан у своме православљу и за унију неће да чује. Због дужне покорности загребачком бискупу Поповић није требало да покаже никакве изразе послушности патријарху, али због страха од узбуђеног народа није смио на такав став ни да помисли. Очекујући патријарха, пише он загребачком бискупу да га народ сматра за јеретика и да нико неће да долази њему на рукоположење, него чекају патријарха. Неки су чак одлазили патријарху на рукоположење, те је једноме чак дао парохију која припада марчанском манастиру.

Крајем децембра 1692. појавио се патријарх на Крајини. Његова маркантна појава и репрезентативна пратња од двјеста-триста лијепо одјевених и богато наоружаних војника учинила је на Србе снажан утисак. Народ је ликовао. Епископ Исаија је пред њега послао своје калуђере, али се патријарх љути што и епископ није дошао. Загребачки бискуп је нестрпљиво чекао вијести. Крижевачки вицегенерал јавља му да је епископ који се налази у патријарховој пратњи долазио у Крижевце са исправама из којих се види да је патријарху цар дозволио ово путовање и да кардинал Колошић за то зна. Епископ Исаија опет пише бискупу да ће на патријархов позив ићи у Лепавину да чује шта ће му рећи, јер му је поручио да ће доћи у Марчу. Поповић је тако и урадио. Из писма кардинала Колонића и млетачког унијатског архиепископа Мелетија Типалдија видимо да је епископ Исаија са својим калуђерима дошао да се поклони патријарху, да се одрекао римокатоличке вјере и да га је послије тога патријарх утврдио у епископској власти. Патријарх се уопште понашао као онај који има власт. Он је писао загребачком бискупу да је дошао да прегледа манастире и цркве и да калуђере и свештенике поучи и упути према прописима Српске православне цркве. Молио је бискупа да се заузме да се српске привилегије које му је дао цар Леополд прогласе и у Хрватској, а у погледу марчанског епископа каже да може свагда бити слуга загребачког бискупа, али да патријарха мора признавати за свога архиепископа.[10]

Патријарх се задржао на Крајини два мјесеца. Долазио је у непосредни додир са свештенством и народом, посјећивао поједине војводе у њиховим домовима. Народ је сматрао да је са унијом свршено. Зато кад је меки епископ Исаија тога прољећа опет отишао у Загреб к бискупу, поручио му је народ са збора код цркве св. Петке у Подгорцима да се одмах врати кући и пријете му смрћу ако се не буде чврсто држао патријарха. Владика се врати и вјерски живот се смирио. Тако је било и за Поповићевих насљедника Гаврша Турчиновића (1701-1707) и Григорије Југовића (1707-1709). За Турчиновића записано предање чак каже да је "свештенство и народ утврдио у православној вјери".

Међутим, кад је послије Југовића дошао за марчанског епископа Рафаило Марковић (1711-1726), човјек частољубив, лаком, насилан и груб, све се горко измијенило. Да није цио низ народних и црквених представника написао и потписао једну жалбу против овог човјека сасвим изопаченог карактера.не би се предању могло вјеровати какав је он био. Он кињи свештенство и народ узимањем и отимањем новца и добара, он јавно гази пост и тјера свештенике да заједно с њим мрсе, држи неку жену, продаје за велике суме разне диспензације и својим понашањем на сваком кораку саблажњава. Чаша народног стрпљења се препунила и дошло је до побуне, на челу које се налазио стари писанички свештеник Теодор Поповић, а права душа покрета био је његов син, млади свештеник Никола, способан, учен и ватрен родољуб. Незадовољници одрекоше владици сваку послушност, цару упутише са збора у Крижевцима жалбу, а за све потребе обраћали су се карловачком митрополиту. Двор је наредио крајишким властима да попусте и да припазе да се никоме не прави насиље због вјере, али како су ускоро опет Аустријанци постали горди због побједе Евгенија Савојског, мислећи да ће им крајишници бити мање потребни, одговорено је 1717. једној крајишкој делегацији да цар овдје никако неће трпјети поред унијатског још и православног

епископа. То је изазвало нову буну, којој је душа био Никола Поповић, а центар манастир Лепавина. Зато, кад је охрабрен држањем двора Марковић хтио да као епископ уђе у манастир Лепавину, игуман Кодрат стаде на црквена врата и забрани му улаз, а војници по Марковићевом наређењу убише га из пушака ту на црквеном прагу.

Мира није више могло бити. Срби су све своје захтјеве свели на један: тражили су свога православног епископа, јер на Крајини нема унијата. Та борба донијела је многима страдања, а нарочито Николи Поповићу, који је на народно-црквеном сабору у Сремским Карловцима 1726. добио титулу "протопоп хорватски" и власт епископског намјесника у Марчанској епархији. Био је хапшен, гоњен и прогнан. Поново се враћао и није мировао док није постигао свој циљ. напосљетку је успио да се образује комисија која ће поћи по свим српским насељима у Генералату и испитати ко је унијат а ко православни. Комисија је изишла 1732. У њој је био крижевачки пуковник Галер, православни епископ костајнички Стефан Љубибратић и нови унијатски епископ Григорије Вучинић (1727-1733). Комисија је утврдила да у Генералату нема ниједног унијата. Видјевши то, чак је и епископ Вучинић изјављивао пред народом да ни он није унијат.[11]

Сад је српски отпор јасно и документовано доказао да је православним Србима у Генералату потребно поставити православног епископа. Протопоп Никола није мировао док то није постигао. У томе му је помогао митрополит Вићентије Јовановић, који је поводом спајања Сигетско-мохачке епархије са Будимском тражио да се на рачун ове укинуте епархије образује нова епархија за Вараждински генералат. Тиме се број епархија предвиђен привилегијама не би повећао. Коначно је Дворски ратни савјет донио одлуку 10. априла 1734, којом се на приједлог митрополита Вићентија Јовановића одобрава оснивање епархије у Лепавини и да се одобри бирање православног епископа за ту нову епархију.[12]

Завршио се један тежак период црквене историје православних Срба у Вараждинском генералату.

II. ЛЕПАВИНСКО-СЕВЕРИНСКА ЕПАРХИЈА

За првог епископа нове епархије у Вараждинском генералату био је изабран Симеон Филиповић, бивши егзарх костајничко-зринопољских епископа, познат као ватрен родољуб. Родом је био из Новог Сада. Сједиште епархије требало је да буде у манастиру Лепавини, али како се манастир налазио на периферији нове епархије, одлучено је да сједиште епископско буде у Северину, граничарском селу које се налазило у центру српских насеља, источно од данашњег Бјеловара. Зато се ова епархија и звала званично Лепавинско-северинском, али сретамо и друге називе, а понајчешће "хорватска епархија" за разлику од "славонске" или пакрачке, затим "вараждинска" или "северинска".

Кад је Симеон Филиповић дошао с прољећа 1735. у Северин, није тамо било ништа спремљено за његов боравак и опстанак, али он није био малодушан. Одмах је почео да купује земљу за издржавање и да гради зграде за становање и рад епархијских органа, а нарочито за школу. У ту школу, која је требала нарочито да спрема образованије свештенике, довео је епископ већ у љето 1735. из Карловаца Руса Максима Суворова, да као искусан просвјетни радник помогне при организацији школског рада. Владика је поставио учитеља Павла Класовића да учи младиће српски и латински језик. У прољеће 1736. дошао је у Северин Емануило Козачински, други руски учитељ из Карловаца, а за њим и Петар Падуновски. Владика Симеон је Козачинског у Северину рукоположио за ђакона и свештеника. Поред ове школе која је имала виши ранг, јер се у њој учио поред осталог латински и њемачки језик ницале су по епархији нове школе. И у некима од њих (нпр. у Писаници и Повеличу) учио се и латински језик.

Рад епископа Симеона у Северину отпочео је у времену кад је на крајини због закидања народних права владало велико незадовољство, које је 1735. избило у отворену побуну. Иако је ова побуна била угушена силом оружја аустријске војске, није било мира, јер је послије смрти унијатског епископа Вучинића силом доведен у Марчу нови унијатски епископ Силвестар Ивановић. Пуковник Штрасолдо успио је добром тактиком да умири Србе крајишнике који су били пошли да истјерају унијате из Марче, али кад су се Срби окупљени на Дестињаку код Крижеваца приликом освећења нових застава поново побунили, Ивановић је озбиљно уплашио. "Не заклињемо се, повикали су Срби, већ хајдмо прво у Марчу, да ондје нашег епископа намјестимо. Преци наши зидали су Марчу, да ондје нашег епископа намјестимо. Преци наши зидали су Марчу за наше, а не за унијатске епископе." Кад је Ивановић чуо за овај поклич окупљених Срба, не смједе их сачекати, већ покупивши многе манастирске драгоцјености, нарочито оне што су биле донесене из Рмња, побјегне у Загреб, гдје је ускоро и умро "по суду Божјем", како каже епископ Симеон у једном писму митрополиту Вићентију Јовановићу.

Пошто су се ослободили унијатских епископа, замолили су марчанску калуђери епископа Симеона Филиповића да их прими под своју јурисдикцију. Међутим, тројица од њих, Теофило Пашић, Симеон Булић и Рафаило Огњанчевић, васпитаници језуитских школа у Загребу, не пристадоше уз своју сабрању. Кад је народ о св. Арханђелу почео да се окупља на манастирску славу, ова тројица закључаше манастирска врата и довикнуше народу: "Одлазите у Северин, гдје вам је епископ, јер у Марчи нема мјеста шизматицима на за молитву!" Разјарени народ провали у манастир, похвата ову тројицу, добро их истуче и затвори. Тек кад су послије богослужења били пуштени, побјегну у Загреб.

Сад је народ сматрао да је пут епископу Симеону отворен у Марчу, али су пропагатори уније предузимали све мјере преко пуковника Штрасола да се намјера православних не оствари. За нестанак унијата из Марче био је оптужен баш епископ Симеон. Дворски ратни савјет је те тужбе доставио митрополиту, који је епископа Симеона позвао на одговорност, а овај му је одговорио: "Што се тиче мога односа према народу, живим у миру како са нашима тако и са римокатолицима и унијатима. Што се пак тиче спора г. Ивановића са народом, у то се ја никако не могу мијешати. С моје стране он не може показати да му јавно или потајно ма шта противно чиним. Међутим он, како видим, не усуђује се слати тужбе против народа, него наговара њих против мене..."

Да је владика овдје казао истину, показало се ускоро кад су пред принца Хилдбургсхаузена, који је на челу комисије испитивао на Крајини узроке народне побуне изашли у братској слози и православни и римокатолици баш због проблема вјере. Православни су поднијели захтјев "да се народу грчко-источног православног закона, пошто је цар већ наименовао православног Србина за владику, врати манастир Марча, као задужбина коју су од старине Срби сазидали, да би се могла у њој српска православна младеж књизи учити". И римокатолици су тражили да се Марча преда православнима из сљедећих разлога:

1. Римска црква није ни најмање шта добила од како су у Марчи унијатски бискупи, што потврђују резултати истражне комисије из 1732. године.

2. У народ су се увукла многа безакоња, као што су убијства, разбојства, крађе, отмице дјевојака, многоженство итд., што све није чудо кад се узме на ум да је народ већ толико година без свога духовног поглавице, јер нико не признаје над собом власт унијатских марчанских епископа.

Због унијатских епископа у Марчи већ су у XVIII вијеку биле три крваве буне у којима много страдају и римокатолици.

Због антагонизма према унији Срби шаљу своју дјецу у протестантске школе, па пријети опасност да се утицај тих школа не увуче и у Хрватску. Зато би било боље да Срби под управом свога надлежног епископа оснују своје властите њемачке и латинске школе.

Напосљетку, веле римокатолици, било би боље да се и католичко свештенство више посвети својој настави и пастирској служби него ли лову и држању прекобројних паса."

Ни овај једнодушни иступ Срба и Хрвата није успио. Ни пресуда генералног аудитора Фречнера да Марча по праву припада православним Србима није помогла. У Бечу нису напуштали идеју о унијаћењу. Зато је Крајину невјероватно изненадила одлука Дворског ратног савјета крајем 1738. да се Марча преда унијатима. Народ се огорчио. Марчански калуђери одлучно изјавише да нити су признавали нити ће у будуће признавати загребачког бискупа за свога господара, нити ће више дозволити да унијати посједну Марчу. Унијати су ипак доведени у Марчу силом, али се у њој нису дуго смирили. Озлојеђени Срби су прије пожара ипак били толико прибрани, да су најприје изнијели из манастира привилегије и сву важнију архиву, те их пренијеше у Северин, а важније ствари у Лепавину. За све то био је опет окривљен епископ Симеон. Допао је затвора, а кад је пуштен послије истраге било му је забрањено кретање.

Послије пожара Марче власти су оставиле марчанске калуђере да мирно обнављају свој манастир. Они су признавали Симеона Филиповића за свог епископа и радовали се што ће сада остати на миру. Међутим, мира није могло бити, јер је већ био именован нови унијатски епископ, Теофило Пашић. Пошто није могао да живи у Марчи, обратио је Пашић пажњу на подручје Карловачко-сењске епархије која је остала упражњена смрћу епископа Данила Љуботине. Успеха није било ни тамо, јер је Пашић наишао на једнодушан отпор Срба у том владичанству и морао се повући. Напосљетку је, због недоличног понашања, био прогнан у манастир у Лавову, одакле је побјегао у Русију гдје је и умро.

Док су крајишки официри жељели мир у Крајини и подржавали молбе Срба крајишника, хрватски су сталежи тражили да се Срби силом поунијате, а епископ Симеон као главни виновник свих зала да се ухапси и казни. Царица Марија Терезија похвалила је ревност у вјери хрватских сталежа, одредила истрагу против Филиповића, али Марчу није хтјела отимати Србима, већ је тражила од Светог синода Карловачке митрополије да се добровољно одрекне Марче. Међутим, народ се против тога бунио, тврдећи да су епископи само чувари црквених добара и права, па ако би се одрекли Марче, дошло би поново до буне. Зато је ова вијест узбунила крајишнике не само код куће већ и на бојиштима, па је принц Хилбургсхаузен замолио владику Симеона, који је уживао велико поштовање код Срба, да пође у Беч и да умири војску. Владика је то урадио, али, за награду, по повратку кући, против њега је проведена истрага. Затворен је у Копривници у кући грофа Биле. У Копривници је и умро 16. марта 1743. не дочекавши конац истраге. Сахрањен је у манастиру Лепавини.

Смрт епископа Симеона била је за православну цркву и за ствар Срба крајишника велики губитак. Зато је одмах послије владичине смрти протопоп Никола Поповић, као "надзиретељ дјел епископских" предузео мјере за попуњавање Лепавинско-северинске епархије, тим прије што је у Загребу већ чекао посвећен унијатски епископ да буде упућен у Марчу. Тада је Карловачком митрополијом управљао избјегли пећки патријарх Арсеније IV Јовановић. Он је био одредио за администратора ове епархије нишког епископа Георгија Поповића, који је с њим пребјегао из Србије, а још није имао епархије. Међутим, народ у Генералату није хтио ни да чује за овај избор, сматрајући да овај иначе честити епископ није дорастао приликама и методама борбе за одржавање православља у овим крајевима. Зато су Срби из Вараждинског генералата тражили да им се за епископа постави учени Дионисије Новаковић, управитељ латинске школе у Новом Саду. Патријарх се увриједио и осудио став крајишника, окривљујући за то највише протопопа Николу, кога су крајишници сада тражили да им буде епископ. Овај сукоб донио је много штете црквеном животу. Напосљетку је за администратора ове епархије био послан осјечки егзарх Јосиф Стојановић, који ће као

прилично слаб човјек, тврдица и частољубив, стално бити у сукобу са резолутним, културним и у народу вољеним протопопом Николом. То је проту стајало много горких мука, хапшења, прогонства и уништења имовине.

Све је ово продуживало тешко и ненормално стање у Лепавинско-северинској епархији, која је коначно, по наређењу царичину, одлуком Синода од 1750. године укинута и присаједињена Костајничко-зринопољској епархији. За епископа ове уједињене епархије изабрао је Синод јеромонаха манастира Грабовца Арсенија Теофановића, у чију титулу је ушао и назив "северинско-марчански", али је тај назив царица строго забранила, те су костајнички епископиумјесто тога додавали својој титули"... и Вараждинског генералата". Тако ће од 1771. чинити и пакрачки епископи, када је ово подручје присаједињено Славонској епархији.

Епископ Арсеније Теофановић није дуго управљао својом епархијом (1750-1753). Боравио је већином у Северину гдје је и умро на пречац 15. Маја 1753, па је ту и сахрањен. Народ је опет тражио да за епископа дође протопоп Никола, који се већ као удовац замонашио и постао као архимандрит Никифор старјешина манастира Лепавине. Међутим, све је то било узалуд.

У Карловцима се већ негодовало што се вјерни из ове епархије усуђују да се мијешају у прерогативе Светог синода. На опште изненађење био је за костајничко-северинског епископа изабран бивши администратор Јосиф Стојановић, човјек скромних способности, али баш због тога није могао да подноси протопопа Николу са којим је стално био на ратној нози.

Отмица Марче

- Од смрти епископа Арсенија Теофановића до доласка новог епископа догодили су се знатни догађаји. У том времену су у Бечу већ имали израђен специјални план за спровођење уније. Требало је Србима најприје отети Марчу, како би се у њој поново створила база за унијаћење. Та мисија је била повјерена ватреном римокатолику, генералу Петацију, који је тада био командант Вараждинског генералата. Он је најприје обмањивањем појединих села и коришћењем ауторитета у народу популарног капетана Петра Љубојевића настојао да скрши народни отпор. За-тим је 1. августа 1753. у пратњи од 20 коњаника и 200 пјешака римокатолика дошао у Чазму, гдје је сазвао све српске официре из Генералата. Кад су се ови под вођством пуковника Михаила Микашиновића сакупили, предвиђајући о чему се ради, изиђоше пред генерала и замолише га да их не води у Марчу ако је мисли отети од Срба, јер ће сви радије главе изгубити него ли се назвати издајицама своје цркве и свог народа. Али, кад је Петаци прочитао царичин декрет, којим се пријети губитком главе непокорнима, они од два зла изабраше мање и сузних очију пођоше за генералом у Марчу.

Кад су стигли у манастир, позове Петаци игумана и калуђере и прочита им царичин декрет, према ком се манастир има ставити "под војничку руку". Православни калуђери морају одмах напустити манастир и собом могу понијети само оно што за 24 часа могу да понесу. Био је то гром из ведра неба. Док су озлојођени марчански калуђери уз помоћ околног народа износили ствари из манастира, многи су плакали, косе чупали и одијело на себи кидали. Калуђери су прешли у Лепавину, а у Марчу су ускоро доведена два унијатска калуђера, већ споменути Симеон Булић и неки Димитрије из Славоније. Прогнани су били и сви православни свештеници из околине Марче, а кључеви од свих цркава морали су се предати капетану Мрзљаку, који је био задужен да чува прилазе Марчи, да не би који православни свештеник дошао на ово подручје. Наредби о предаји кључева једино се није покорио поручник Филип Радотић, који није хтио да преда кључеве од цркве св. Вида у Грабовници, његове породичне задужбине, али ће зато претрпјети тешко гоњење и коначно се спасти бјегством у Русију.

Све представке народа, свештенства и митрополита нису имале успјеха. Петаци и Мрзљак су у то вријеме проводили на Крајини најстрашнији терор. Тешку чашу мучеништва окусили су тада нарочито Константин Смољановић, парох граберски, Алексије Поповић, парох

гудовачки, Стефан Соларић, парох писанички, поручник Филип Радотић и многи угледни Срби. Најгоре су ипак прошла три угледна Србина из Иванићке крајине који су 26. фебруара 1754. у Северину присуствовала свечаној инсталацији православног епископа Јосифа Стојановића и тамо јавно протествовали против вјерског насиља у њиховој Крајини. Њих је Петаци бацио у тамницу, а кад су пуштени, морали су да трче кроз мртве шиое *, при чему је први добио 1200 удараца, други 2400 а трежи 3000 удараца.

Уз ово звјерско гоњење дошла је на крајишнике још једна биједа. У Бечу су ријешили да потпуно укину народне привилегије, да што више ограниче народну самоуправу и да овај јогунасти народ потчине својој власти. Царица је 1754. издала закон за војну крајину (Militar-Grenz-Rechte). Њиме су уништене "баштине", сва земља је постала "царска", а крајишници ситни царски вазали. Народни судови су укинути. Заведена је нова униформа за коју су крајишници дуговали велике износе, почело је премјеравање земље и попис крајишничке имовине. Напосљетку, дошао је велики намет и неподношљиви кулук због изградње комуникација и официрских станова. Кад је уз све ово 28. августа 1754. у Марчи инсталиран уз војну асистенцију генерала Петација унијатски бискуп Палковић, чаша народног стрпљења се препунила и у пола зиме изби буна.

Северинска буна

- У овако наелектрисаној ситуацији пронио се глас да ће ускоро царица посјетити Крајину. Да би је што љепше дочекали, официри су појачали притисак за вршење кулука и наплату војних униформи. Али појачани притисак изазавао је отпор. 21. јануара 1755. сакупило се око 20.000 крајишника у Северину гдје су чуване привилегије. Високи српски официри нису одобравали дизање буне и повукли су се, Микашиновић у Птуј, Здјеларевић у Загреб итд. На чело буне ставили су се махом нижи официри, који се још нису ни духовно ни по васпитању, ни класно одвојили од народних маса. Северински скуп је одмах добио револуционарни карактер.

Изнесене су привилегије да се проуче народна права, па су крајишници ту одмах коцима и кундацима побили неколико официра, који су наводно "исмијавали привилегије". У буни су учествовали и Срби и Хрвати, православни и римокатолици, јер је додијало свима. Продужило се убијање свих омрзнутих официра, а њихове куће су паљене. Међу њима била је и кућа капетана Мрзљака. У Северину је основана "Северинска општина Вараждинског генералата" којој су се на челу налазили "депутирти" за чијег је предсједника изабран Србин, капетан Петар Љубојевић, а за секретара Хрват, поручник Ђуро Мартиновић, који је на оштар захтјев крајишничке депутације био пуштен из затвора. Побуњени крајишници саставили су своје "потешчице" у којима се жале на тешко стање и моле да им се допусти да и даље живе према својим привилегијама и да их царица заштити од насиља које им се чини. У погледу међувјерских односа моле да им се даде могућност да римокатолици и православни живе у љубави, да се дозволи добровољни прелаз из једне од ових вјероисповијести у другу, а унијате не могу међу собом трпјети, јер су они "само за једну велику конфузију и неслогу". Моле царицу да православне заштити у мирном исповиједању њихове вјере "полег обште народни привилегија" и да врати "манастир наш Марчу, код од наших прадједов неунитскога закона сазидан јест".

Крајишка власт је примијенила већ добро прокушану бечку тактику. Копривнички пуковник Бек, који је носио жалбу у Беч, повео је собом и народну депутацију на челу са вођом буне капетаном Петром Љубојевићем. На тај начин је устанак обезглављен. У Бечу је на народне представнике прављен такав притисак да је чак сам Љубојевић проучивао побуњеницима да се умире, ако желе да спасу себе и своје породице. Употребљен је и ауторитет виших официра и свештенства. Зато је пуковник Бек, који се вратио из Беча прије депутираца, наредио да се из сваке компаније пошаље по пет људи на збор који ће у Северину одржати архимандрит Никифор и потпуковник Михаило Микашиновић ради договора и подношења

жалбе. Збор је заиста одржан почетком јуна 1755. уз учешће високих српских официра и вишег свештенства. Осјећајући да је буна разбијена и да Беч има већ ситуацију у својим рукама, народни збор је био приморан да сагледа сву страхоту момента, очекујући и онако страшне репресалије. Зато је, свакако у договору с аустријским командантима, као једина прихватљива солуција донесена одлука да се српски народ с тешким болом одриче за сва времена свих права на Марчу, али под условом да се из ње протјерају пропагатори уније и православни оставе на миру, а у Марчу да се населе не унијати већ римокатолички калуђери пијаристи, који ће у њој отворити школу. Док је ова одлука састављана и путовала у Беч, у Канижи је већ почела истрага против побуњеника.

Завршетак је био болан. Казне над вођама буне су биле страшне, народ је обезглављен, у Марчу су дошли пијаристи, али како крајишници нису хтјели да им шаљу дјецу, морали су они да напусте Марчу и пријђу у новоосновани Бјеловар, а Марча је била срушена и материјал продаван околним сељацима. С једним дијелом тог новца подигнут је у Бјеловару пијаристима манастир (данашњи жупни двор).

Припајање територија бивше Лепавинско-северинске епархије Пакрачкој (славонској) епархији 1771. - Иако је на основу велике српске жртве, одрицањем од њима тако драге Марче, постигнут већи вјерски мир, није било све готово. Наступило је вријеме тзв. терезијанских реформи, што у ствари представља почетак јозефинизма. То вријеме донијело је редукцију празника, манастира, монаштва, парохија и епархија, те је 1769. укинута Костајничко- зринопољска епархија. Њен јужни дио припојен је Карловачкој епархији, а бивше подручје Лепавинско-северинске епархије припало је Пакрачкој или Славонској епархији. Државне власти нису давале да епископска резиденција остане у Северину на располагање пакрачком епископу. Све је продано и порушено, и зграде, na ускоро чак и црква у којој су биле чуване крајишничке привилегије, а оне су пренесене у нову северинску парохијску цркву. Тако је ликвидацијом ових зграда и старе цркве нестало сваког видног трага епископској резиденцији у Северину. Остале су само привилегије. Међутим, и оне су крајем XIX вијека нестале. Пронађене су тек у наше дане и сад се налазе у Повијесном музеју у Загребу.

ПОСАВИНА

Лијева обала Саве била је вијековима погранично подручје између хрватско-угарске државе и Босне, а затим између Турске и хришћанске Европе. Слабо насељено и утврђено требало је ово подручје, нарочито послије пада Босне (1463), да буде и боље насељено и боље утрвђено. Краљ Матија је почео одмах припреме за борбу против Турака. Међутим, он је тек у је-сен 1463. пошао у Босну, већ окупирану од Турака, и уз помоћ Владислава, спна Стјепана Вукчића Косаче "херцега од Светога Саве", заузео Јајце и велик дио западне Босне. Пошто је султан предвидио ратовање на другој еграни, нареди смедеревском паши да пошаље заповједнику Београда Николи Илочком посланике који ће понудити Угарској мир. Међу посланицима смедеревског паше био је и Вук Бранковић (Змај Огњени Вук), син ослијепљеног Гргура. Краљ Матија је одбио понуду турских посланика, али іе придобио Вука да напусти Турску и ступи у његову службу као заповједник Срба у Срему и околини и одмах му поклонио градове Сланкамен и Купиник. Иларион Руварац сматра да је краљ Матија дао Вуку у Срему не Сланкамен, него Беркасово и Купиник, али да је у Славонији добио град Бијелу Стијену у Крижавачкој жупанији.

За овим српским династом пошли су многи Срби у Угарску, гдје су стварана и нова насеља. "Српски народ је, вели Илић, хитао у службу код потомка својих старих владара, те је Вук набрзо саставио угледну чету српских војника". Већ у рату краља Матије против чешког краља Ђорђа Пођебрада (1468-1471) истакли су се ове српски војници и њихов заповједник

Вук необичном храброшћу. У млетачком вијећу је 25. августа 1478. речено да је Вук велико име и велика репутација пред Турцима, јер је пун војничких врлина (Magnum est nomen et reputatio apud Turcos, et idem mag-na est virtus in re militari despoti Vuchi Servie). Зато му је краљ Матија 1471. додијелио титулу његових предака: деспот краљевине Србије.

Кад је краљ 1476. освојио Шабац, продужи деспот Вук напад према југу, те освоји Сребреницу, Кучлат и Зворник, опљачка их и с великим плијеном и много српских становника, рањен у ногу, врати се и доведене Србе насели у Срему. Преткрај 1476. поведе деспот, сада већ прослављени Змај Огњени Вук, своју војску према Смедереву. Успут је заузео и порушио турски градић Ковин, затим ударио на Смедерево и принудио Турке да спале варош, док се војска повукла у тврђаву, коју је градио некад његов прадјед Ђурађ Бранковић-Смедеревац. Али послије дуге опсаде стиже Турцима појачање од 60.000 Турака из Анадолије и Румелије и деспот се морао са својом војском да повуче. Међутим, мира није било. Деспот је стално ра-товао у служби краља Матије. Године 1480. ишао је с краљем у Босну, у онај дио који је још био у власти Мађара, водећи своје прослављене чете.

У Јајцу је начињен ратни план и док се краљ враћао у Загреб, његова је војска допрла до Врхбосне (Сарајева), заузела град и три дана пљачкала, а затим се враћала кући, непрестано нападана од Турака. Сљедећи напад учинио је деспот Вук са осталим пограничним заповједницима преко Смедерева у Србију све до Крушевца, одакле је изведено око 50.000 Срба, који су насељени око Темишвара. И не само онда, него је хришћанска војска код сваког упада у Србију и Босну изводила отуда веће групе народа који је насељаван на јужној граници Угарске, уз Саву, јер су Мађари и славонски старосједиоци напустили ово подручје због учесталих турских напада.

Сам краљ у једном писму из 1483. вели да је у посљедње четири године досељено у Угарску око 200.000 српских душа. Цијенећи заслуге деспота Змај Огњеног Вука, а и да би што више Срба било под његовом директном командом, даровао му је краљ 1482. у Хрватској мјеста Комоговину, Градусу, Озелско, Селце и друга добра, поред Тотушевине у Посавини. Како се деспот у међувремену оженио Варваром Франкопанском и страховао за њену судбину, желио је да је осигура у случају своје смрти. Зато је деспот 1482. дао у власништво својој супрузи од својих добара град Бијелу Стијену и дистрикт Тотушевину са више од сто села од Сиска до Градишке, на којима је било насељено доста оних Срба које је он на својим походима доводио из Турске.

Нажалост, деспот је умро 1485. у најбољим годинама. Било му је тада око 40 година, а жена му се касније преудала за хрватског племића Фрању Берислава.

Ови досељени Срби, без православне црквене организације, ускоро су примили римокатоличку вјеру na се и етнички стопили са старосједиоцима Словинцима.

Преудаја Варварина за Фрању Берислава допринијела је зближавању породица Бранковића и Бериславића, те кад је смрћу Вуковог брата од стрица деспота Јована (1502) и удајом његове удовице (из рода Јакшића) за Иваниша Берислава (1503) прешла деспотска титула на овог хрватског племића, сасвим је вјероватно да су и они на своја имања, са средиштем у Броду на Сави, досељавали Србе, који су пред турском инвазијом послије пада Београда и Купинова (1521) морали да напуштају своја села и имања no сјеверној Србији и Срему. Ова миграција је појачана још више послије Мохачке битке (1526), кад је деспот Стефан Бериславић добио од краља задатак да штитит Пожегу од турских упада и пљачке.

Колико је тих Срба било свједочи и чињеница што је цио овај крај називан Расцијом (Србијом). Тако се у једном писму каже за Марију, кћер посљедњег деспота из породице Бранковића, а удате за Фердинанда Франкопана, да је послије смрти свога мужа (1527) отишла у "Србију" (in Rascia) својој мајци Јелени и браћи no матери деспоту Стефану и Николи од Брода.

Није потрајало дуго, а Турци су 1536. освојили Брод и у његовом граду смјестили посаду од

1.500 војника, наиме по 500 бешлија, азапа и мартолоза. То значи да је било 500 Срба (мартолоза) од којих су многи у ближој околини имали своје куће у којима су становале њихове породице.

Брзом освајању овог подручја допринијело је и пријатељско држање деспота Стефана Бериславића према Запољи који се ослањао на турску помоћ. Уз Бериславићеву помоћ Турци су 1532. начинили велики мостобран код Кобаша, одакле су могли и војнички и политички да дјелују. Турци су искористили деспотову помоћ, а онда га 1535. убили, а сав његов посјед прогласили за свој. Тако су прошли и посједи осталих славонских племића, те су многи племићи, да би сачували своје посједе, прилазили Турцима и прелазили на ислам. Потурчио се Кристофор Светачки, Ладислав Море, Фрањо Бебек и његов син и други ситнији племићи. Народ пак, видећи као цијело ово подручје олако паде под Турке, који су им уједно обећавали боље економско-социјалне услове живота, отворено је прилазио Турцима и примао ислам.

Загребачки бискуп Шимун (1518-1543) извјештава да је послије пада Брода (1536) заједно са онима који су пали у ропство, више од 40.000 душа отпало од хришћанске вјере, а отпадаће и даље без броја, јер сматрају да ће тако остатак живота проживјети лакше и мирније (hoc etiam audacter affirmare possumus, qoud post expungationem castri Brod, unacum his, qui misere praeda facti sunt, plusquam quadraginta millia animarum a fide christiana defecerunt et desciscent indies praeter numerom, arbirtati id, quod reliquuum vitae superest, commodius pacatioribus temporibus transigere).

Како је турско надирање рапидно напредовало, бивало је на овом подручју све више православних Срба, који су послије коначног пада Славоније (1552) и обнове Пећке патријаршије (1557) добили и свога епископа пожешког и црквену организацију, те се нису покатоличили као ранији српски досељеници. Али, како Посавина није за Турке више била погранична област, није она, послије коначног пада Славоније под њихову власт, насељавала на овом подручју толико досељеника као на пакрачко-даруварском подручју, у Малој Влашкој, на граници према аустријској Војној крајини. Зато српска насеља на овом подручју рјеђа.

Преглед тих насеља почећемо од запада према истоку, почевши од Јасеновца. Нажалост, за ово посавско подручје немамо пописа становниш-тва ни из времена турског, нити по ослобођењу, као што их имају већина славонских насеља у другим подручјима. Како се у наше дане ради много на објављивању турских докумената, можда ће нашим настављачима такав материјал бити на расположењу.

ЈАСЕНОВАЦ је постао у XVI или почетком XVI вијека и припадао је Загребачкој жупанији.8 Имао је свој "град" који је 1536. пао у турске руке, а колико је био стратегијски важан види се по томе што су се хрватски сталежи због његовог пада уплашили и на сабору Славоније одржаном 1537. у Дубрави препоручили цару Фердинанду да наново сагради град Јасеновац, који по стратешком значају успоређују са Београдом. Јер, ако то они не учине, већ то успију Турци, пропашће читава Хрватска и Славонија.

Хрвати су послије много напора поново заузели Јасеновац и разорили га да не би био Турцима од користи. Јасеновац је заиста ускоро пао у турске руке.

Јасеновац је насељен Србима тек 1688. године, кад су Аустријанци уз помоћ српских устаника освојили данашњу Банију и продрли преко Уне у Босну одакле су доводили овамо српске досељенике да појачају ову крајину против Турака. Како је тада отпочело формирање и организовање утврђене границе на ријеци Сави, која је постала турска граница према Аустрији, у низу војних посада на овом дијелу славонске границе наводи се 1736. и Јасеновац, потчињен костајничком крајишком команданту.

Овдашњи командант био је тада неки Погледић.

Године 1755. записано је да у Јасеновцу има 50 српских кућа и црква, која није била "троносана" (од епископа освећена). Тада није наведена ни храмовна слава. Године 1768. биле су у Јасеновцу 64 српске куће.12 У црквено-административном погледу Јасеновац је припадао некада Костајничко-зринопољској епархији, затим Карловачкој и у најновије вријеме Славонској (пакрачкој) епархији. Почетком XX вијека било је у Јасеновцу и Бумбековачи 207 српских домова са 1183 душа.

За парохију јасеновачку статистика показује да је 1981. имао Јасеновац 85 домова, Млака 116, Уштица 93, Јазавица 13, Пакленица 165, Новска 265, Брачица 14 српских домова.

О првој јасеновачкој цркви не знамо готово ништа. Друга, посвећена св. Јовану (вјероватно као и прва), сазидана је 1775. Њу су 1941. године усташе запалили и до темеља разрушили. Сада је изграђена нова црква, коју је 1985. осветио патријарх српски Герман. И на мјесту спаљеног парохиј-ског дома саграђен је послије рата нови дом. Сачувана је само зграда српске вјероисповједне школе, саграђене 1847. године, али је и њој потребан оправак

Јасеновац је послије другог свјетског рата постао симбол бола за српски народ, јер су испод овог питомог мјеста усташе основали најстрашнији логор у коме су мученички изгубили животе стотине хиљада Срба са подручја тзв. Независне Државе Хрватске. Бог да прости!

РАЈИЋ - За вријеме Турака су српска насеља, западно од ријеке Слобоштине, допирала до Рајића. О већем броју Срба у овом крају свједочи и чињеница да је 1636. из Рајића и сусједног Боровца изведено 150 Срба који су насељени у Крижевачкој крајини. Јужније од ових српских насеља почињала је ненасељена "ничија земља".

Послије ове сеобе изгубила су и ова два насеља велик дио свог становништва, нарочито Боровац у коме је чак 1755. било досељених 30 хрватских кућа. Били су то у оба села махом Личани и Бановци.16 Поред њих било је тада у Рајићу 46 српских кућа и црква св. Арханђела, коју је 30. октобра 1746. осветио епископ славонски Софроније Јовановић.

Уопште, готово педесет година послије изгона Турака текле су миграције на подручје ове ничије земље како из Иванићке и Крижевачке крајине, тако и из Лике и Горског котара. "У југоисточном дијелу тог подручја у тим су сеобама основана села Рожданик, Јазавица, Вођарица, Пакленица, Грабовац (Стари), Новска и Брестача, а на Сави Јабланац, Млака, Кошутарица, Јасеновац, Уштица, Танац и Вишњица.

Хрватска је босанска струја населила између тих села Рожданик, Јазавицу и Вођарицу. То је она иста група из које потјече и хрватско насеље у сусједном Рајићу и Боровцу, те су и многа презимена иста. У попису из 1760. било је у Рожданику 18 кућа, у Јазавици 33 куће, а у Вођарици 16. Са Рајићанима и Боровчанима имала је та група око 150 породица. У Јазавицу и Вођарицу уселило се касније и нешто Срба. Они су основали у великој сеоби и село Пакленицу, испрва са 8 породица, али су касније порасли новим досељавањем. У то је село унишло послије и десетак хрватских фамилија из различитих струја."

Током времена умножавао се број српског становништва у селима рајићке парохије, нарочито у XIX и првим деценијама XX вијека, те је 1929. године било у Рајићу Доњем 184 српских домова, у Горњем Рајићу 61, у Боровцу 102, у Вођарици 15, у Голешима 76, у Јазавици 34, у Новској 24, у Пакленици 109, у Рожданику 5 и у Липовљанима свега три породице са 8 душа. Свих православних у селима рајићке парохије било је те године 3595 душа.

У парохији рајићкој биле су двије цркве, парохијска црква у Рајићу и у Пакленици филијална црква за коју се у инвентару за 1782. вели да је зидана сва осим торња, да има 2 звона и да је посвећена Покрову Богородичином.

Касније се помиње као црква Вазнесења Господњег. Првобитна црква у Рајићу била је посвећена св. арханђелима Михаилу и Гаврилу. Ову дрвену цркву осветио је и антиминс јој дао епископ Софроније Јовановић. Тада су уз ову цркву била два свештеника. Године 1759. били су то Давид Вукашиновић, који је тада био и протопрезвитер градишки, а други је био

Стефан Дедић. Епитроп (тутор) је био Дмитар Никшић, а "црквени син" Срђан Гусак. У инвентару за 1782. пише да је црква дрвена и да је сасвим обветшала. Има два звона.

Нова парохијска црква, посвећена Преображењу Господњем, била је сазидана 1813-1814. године. Њен иконостас израдио је 1838. новосадски сликар Илија Лончаревић.

За вријеме другог свјетског рата срушена је до темеља (1941). Остала је само порта и ограда око ње. Сада је за богомољу адаптирана просторија у подруму.

Нова Пакленичка црква сазидана је 1887. Тада је вјероватно промијењена и њена храмовна слава. И њу су усташе 1941. до темеља порушили.

Млака и Јабланац настали су посљедњих година XVII вијека након изгона Турака, досељавањем Срба из сусједне Босне. Половином XVIII вијека било је у Млаки 15, а у Јабланцу 16 српских кућа. У Јабланцу је тада било сједиште парохије при цркви св. Илије, за коју се у инвентару из 1782. вели да је дрвена, да има једно звоно и да је у врло лошем стању. Нова црква у Јабланцу саграђена је 1802. године, а иконостас јој је 1850. сликао Јован Кутлија из Јасеновца. Млака се брже развијала. Године 1929. биле су у Млаки 172 српске куће са 900 душа, а у Јабланцу само 56 кућа са 366 душа.

Зато је и сједиште парохије прешло у нову парохијску цркву у Млаки.

Мало је познато да је православно село Млака, 12 километара низводно од Јасеновца, насеље са највише жртава вероватно на свету у току другог светског рата. Од 1280 становника, само је 67 доживело 1945. годину.

БОДЕГРАЈИ су сједиште парохије у коју спада још само село Лађевац. Оба села су била у старој Тотушевини међу оних сто села која су била у власти српског деспота Вука Гргуревића Бранковића (Змај Огњеног Вука). За вријеме Турака била су насељена Србима, па их је и послије Турака било више у овим селима него ли у другима. Тада су 1691. та насеља ојачала досељавањем Срба из Босне који су ушли у Рајић, Бодеграје и Лађевац, тако да је 1755. било у Бодеграјима 54 српских кућа, а у Лађевцу 33 куће. Бодеграји су тада већ имали своју парохијску цркву Успенија Богородице, коју је осветио у мају 1752. епископ Софроније Јовановић.

У попису епархије из 1759. наводи се да је ова црква била истовремено и "лађевачка" и "бенковачка" и да су тим селима свештеници заједнички. Због тога заједништва црква се у ранијем попису из 1755. налази записана у Бенковцу. У инвентару 1782. године вели се да је црква зидана, а торањ дрвен. Иконостас је био сликан, али је потпуно пропао (темпло било моловано и посве опало).35 Ову полудрвену цркву замијенила је 1790. нова зидана црква, за коју је готово послије сто година (1885) израдио нов иконостас сликар Чортановић.

Број српских кућа је у оба села tokom вјекова растао. Док је на прелазу из XVIII у XIX вијек (према попису из 1809) било у Бодеграјима 55 кућа са 458 душа, а у Лађевцу 38 кућа са 417 душа, почетком XX вијека (према статистици из 1929) било их је двоструко више: у Бодеграјима 149 кућа са 899 душа, а у Лађевцу 145 кућа са 915 српских душа.

РАТКОВАЦ - Нажалост, ни за Ратковац као ни за друга села Посавине немамо до сада објављених пописа из турског времена или непосредно послије изгона њихова из Славоније. Али, знамо да су међу оних 17 села, из којих је генерал Сигисмунд Херберштајн 1599. извео много српског народа и настанио га по Иванићкој и Крижевачкој крајини, били и Ратковац и Смртић.

Послије изгона Турака дошло је до новог досељавања и Срба и Хрвата на ово подручје. Срби су долазили највише из оближњег Поврбасја у Босни, а Хрвати и из тог краја или из Хрватске и коначно из околних насеља. Срба се населило понајвише у Ратковцу и Смртићу у којима је 1755. било по 30 српских кућа, па у Медарима и Новој Градишки.

Ратковац је у XVIII вијеку припадао парохији смртићкој са црквом Рождества Богородице, али је касније сједиште парохије пренијето у Ратковац, гдје је у XVIII вијеку постојала црква Покрова пресвете Богородице, за коју се у инвентару из 1782. вели да је сва од дрвета и да се налази у лошем стању. Има једно звоно. Зато је 1800. године у Ратковцу подигнута нова зидана црква Покрова пресвете Богородице. Смртић је и касније имао највише српских кућа у парохији.

Смртић је, као што већ поменусмо, био први центар ове парохије са црквом Рожденства Богородице, коју је 1752. осветио епископ Софронијe Јовановић.

Ширинци су за вријеме Турака били насељени Турцима, али кад су они протјеривани из Пожеге и Градишке, ови су се становници распршили и село је годину дана остало пусто. За вријеме Турака је овдје било само 5 српских кућа, али сада се вратило и населило 6 српских породица чији су домаћини били: Будимир Радојевић, Милован Драгићевић, Радич Мирослављевић, Герман Малековић, Михаило Миливојевић и Радојица Ковач.45 Године 1759. било је у Ширинцима 9 српских кућа.

Жуберковац је за вријеме турско имао свега пет кућа, двије турске и три српске. Кад је аустријска војска заузела Градишку и остале тврђаве у овој области, Срби побјегоше у Хрватску (Словинску крајину), а Турци у Босну, те село остаде пет година пусто. Тек када дођоше из Босне нови досељеници, 13 кућа Срба, од којих је 1702. шест кућа одселило у Градишку крајину, а у селу остаде само 7 кућа чији су домаћини били: Јовић Позна-новић, Деспот Мирковић, Јовица Мишљеновић, Вукеља Томашевић, Станко Чакић, Јован Бошњак и Јала (!) Радоша. Тај број се до 1759. удвостручио, те је тада у Жумберковцу било 15 српских кућа.

ОКУЧАНИ су се до друге половине XVIII вијека звали Дејановац. Тако се звао и манастир поред села на мјесту гдје се разилазе путеви од којих један води у Грађане, а други се мало даље дијели и један његов крак води у Врбовљане а други у Човац. Дејановац или Дејановци био је, изгледа, општи назив за ових неколико села, јер и у опису епархије пакрачке за 1755. годину стоји да село Дејановци имају 200 српских кућа и три цркве: св. Архистратизи, св. Параскева и св. Апостоли Петар и Павле и да су све три освећене.

То се слаже са пописом освећених цркава за вријеме неу-морног епископа Софронија Јовановића. Ту читамо да је епископ Софронијe 10. маја цркву св. Параскеве у Грађанима, а 12. маја 1752. цркву св. Апостола Петра и Павла у Дејановцима.

Како је црква св. Параскеве била у Грађанима, а црква св. Арханђела је била црква манастира Дејановца (или Крушковца), црква св. Апостола је била у насељу које се сада зове Окучани, а некад Дејановци. Своје данашње име добило је село по великој окуци коју на овом подручју чини ријека Слобоштина.

Стари Дејановци су пред Турцима опустјели. Село су затим населили Срби из Босне. Народно предање говори како је ново насеље добило име по војводи Дејану, који је био пребјеглим калуђерима у помоћи око градње манастира, а бригу водио о досељеном народу, те су и село и манастир по њему добили име.

Број Срба смањио се под Турцима због одсељавања српских досељеника на аустријску Иванићку крајину 1599. и 1603. године. Тада је и из Дејановаца, као и из околних села отишло доста Срба. Међутим, било је досељавања вјероватно и касније под Турцима, а нарочито послије њиховог истјеривања из Славоније, кад је између 1691. и 1720, а затим и послије 1739. досељавање у овај крај било врло бројно. Тада су бројни досељеници Срби ишли у Грађане, Врбовљане, Дејановце и Човац, те је попис из 1755. ту нашао оних 200 српских кућа.

У окучанску парохију данас спадају и села: Бенковац, Дубовац, Косовац и Цаге. У Бенковцу је 1755. поред 22 српске куће уписана и црква Успенија Богородице, али је ово вјероватно

грешка, јер се у инвентару за 1782. наводи филијална црква бенковачка, посвећена св. Јовану Претечи. Вели се да је грађена од дрвета, нема звона ни иконостаса и да је у лошем стању. Па и у Шематизму Пакрачке епархије из 1898. стоји да у Бенковцу има црква св. Јована Претече, која се баш тада из основа обнављала.

Током времена број Срба у Окучанима и околним селима је растао. Кроз 200 година он се готово утростручио, те је 1929. године било у Окучанима 94 српске куће са 573 душе, у Бенковцу 73 куће са 452 душе, у Дубовцу 61 кућа са 452 душе, у Косовцу 21 кућа са 153 душе и у Цагама 58 кућа са 375 душа.57 Свега, дакле, у 307 домова 2005 душа, док је 1759. у свим селима био само 100 кућа.

ВРБОВЉАНИ су насељени Србима кад и Окучани. Највише својих српских становника добили су послије изгона Турака крајем XVII вијека. Ови су Срби, као што је већ речено, долазили из Поврбасја и населили цијелу ову групу насеља око Окучана. Граница српских насеља према западу били су Јасеновац, Пакленица, Нови Грабовац, Кукуњевац, Торањ, Брестовац. Срби се нису насељавали на земљишту ближе Илови, осим у сјеверном дијелу тог подручја. Године 1759. било је у Врбовљанима 47 српских домова.

Нова црква Светог Саве у Врбовљанима не спомиње се у пописима из 1755. и 1759. na ће бити да је саграђена нешто касније, иако се у шематиз-мима наводи да је зидана 1750. године. Међутим, ти подаци нису тачни. У инвентару за 1782. наводи се да је "црква Светог Саве српског просвјетитеља Врбовљанскога" "от древјаних материјалов начињена", да има два звона и да је у лошем стању. Врбовљани су 1929. имали 145 српских кућа са 964 душе, а Човац 118 кућа са 750 душа. Филијалну цркву св. апостола Петра и Павла у Човцу усташе су порушили у вријеме другог свјетског рата до темеља. У инвентару за 1782. вели се да је ова "филијална" црква грађена од дрвета, да је без торња и да нема никаквог властитог имања. У шематизмима је забиљежено да је обновљена 1879. године.

ГРЕЂАНИ такође спадају у ону групу српских насеља која су настала око Окучана, старих Дејановаца, одмах послије турског освајања Славоније. Остаци малобројних Срба, који су овамо довођени раније од стране деспота Змај Огњеног Вука и Бериславића, већ су се давно претопили и подијелили судбину осталих римокатоличких становника на овом подручју, који су се, напуштени од својих феудалних господара, пред Турцима расули на разне стране. Број досељених Срба у другој половини XVI вијека у ова насеља (Дејановци, Врбовљани, Човац, Грађани) био је доста велик, али се он око 1600. године знатно смањио пребјегавањем многих породица у Иванићку и Крижевачку крајину, камо су их врбовали високи аустријски официри.

Каснијим досељавањем нових српских породица из Босне, нарочито послије ослобођења Славоније, ова су насеља појачана, na је 1759. године било у Грађанима већ 67 српских домова. Њихову дрвену цркву св. Параскеве осветио је 11. маја 1752. епископ Софронија Јовановић. Послије тридесет година записано је у инвентару за 1782. годину да је црква с торњем сва од дрвета, да има два звона, да нема иконостаса и да је у лошем стању. Ову дрвену цркву је касније замијенила зидана црква, али годину њене градње нисмо нашли у шематизмима. Записано је само да је обновљена 1858. Податак да је црква грађена 1750. односи се свакако на стару дрвену цркву.

Број српских кућа у Грађанима је порастао нарочито у другој половини XIX вијека и првих деценија XX вијека, јер док су у селу 1839. године биле 73 куће са 622 душе, дотле је 1929. године било 219 кућа са 1137 душа.

СТАРА ГРАДИШКА је била погранично мјесто. У турско вријеме била је то тврђава, која се простирала на обје стране Саве које су од старине биле повезиване добрим бродом. У тврђави је било јако градско насеље у коме су главно становништво били муслимани, али било је и старосједилаца католика, нарочито у босанском дијелу гдје им је била и црква и

свештеников стан. Кад је послије ослобођења Славоније дошло до интензивнијег насељавања овог подручја, порасло је нагло и становништво у Градишки, јер је послије одласка Турака у Градишки остало доста празних кућа Које су мамиле нове насељенике. Око 1760. године било је у Старој Градишки 170 хрватских и 34 српске куће. Тада су већ ови православни Срби имали и своју цркву св. Николе, а на гробљу цркву св. Арханђела и три свештеника.

У инвентару ове цркве за 1782. годину пише да је црква стара, сасвим обветшала, на торњу су три звона и "једно разбијено на тавану". Али се наводи и то да се довршава нова зидана црква, да је сва "искубетана" и пола торња озидано и сва споља и изнутра допола измалтерисана. Капела св. Арханђела на гробљу је освећена, нема ништа свога. Градишка црква је била у околини најбогатија у црквеним утварима, одеждама и књигама. Имала је стари иконостас (темпло моловато старинско), посебно икону Богородичину на трону и 60 икона ван иконостаса.

У ову парохију су 1755. поред Старе Градишке спадала и села Косовац са 10 кућа и Богићевци са 25 кућа и црквом Вазнесења Господњег (Спасовдан).

У попису из 1759. стоји: Парохија градишка "вакант". За цркву св. Николе се каже да је дрвена и стара, да ју је осветио и антими-нс јој дао епископ Софроније Јовановић, да у парохију спадају и села Врбашка са 13 домова, Богићевци са 30, Драгалић са 4, Косовац са 12 и Горице са 6 српских домова.75 Богићевци (Доњи), Горице и Драгалић су касније припали парохији у Медарима, а Косовац Окучанима, тако да је староградишка парохија остала врло малена.76 У њој је 1929. било свега 75 кућа: Стара Градишка 6 кућа са 13 душа, Доња Варош 10 кућа са 58 душа, Нови Варош 14 кућа са 84 душе и Ускоци 45 кућа са 217 душа.

НОВА ГРАДИШКА је основана око 1750. као средиште градишчанске крајишке пуковније и први њени становници били су Срби из сусједне босанске Посавине, које су довели крајишки заповједници. Било их је у почетку 30 породица. Послије њих је дошло десетак њемачких занатлија, а касније су долазили и хрватски досљеници. "Срби су у то вријеме имали већину у Ковачевцу, Машићу, Горицама, Пољанама и у Новој Градишки, додуше свуда туда малену, али је и околина, осим у Старој Градишци, била српска. У Старој Градишци Хрвати су били много претежнији. Ако се одбије то мјесто, које се налазило далеко у Посавини изван јаче свезе са горњим селима, остали су Хрвати од Нове Градишке до Окучана стајали према Србима у омјеру од 200 : 500 кућа. Такав је размјер остао готово цијело 18 стољеће, а мијењао се донекле порастом Хрвата у Новој Градишци." С временом су Хрвати усељавали и у поједина српска села. Већи дио тих хрватских досељеника потргче из околних стариначких села, нарочито у XIX вијеку. Тада је по-јачано и досељавање Срба, готово искључиво из Лике, са Кордуна и Баније.

Православни становници Нове Градишке спадали су у почетку под парохију машићку, у коју су улазила села: Машићи (са 25 кућа, црквом св. Илије и римокатоличком капелом са 15 ркт кућа), Пољане (са 16 кућа православних и 10 римокатоличних са капелом), Ковачевац (са 17 кућа православних и 15 римокатоличких са капелом), Првча (са 12 кућа православних, а 50 кућа римокатоличких са црквом), Шуметлица (са 15 кућа православних и црквом св. Георгија) и Ноеа Градишка (са 38 кућа православних и 15 римокатоличких који имају и капелу).

Православни Срби добили су ускоро у Новој Градишки своју парохијску цркву Свете Тројице која је подигнута 1758. године. У инвентару за 1782. вели се да је црква од дрвета, а торањ зидан, лимом покривен и три звона. "При цркви и цинтору школа зидата". Иконостас нов. Има потребне књиге и утвари. Црква је обнављана 1824. и 1885. године.83 У тим обновама је и добила свој коначни изглед. Поред ове цркве, материјално ојачала црквена општина новоградишка је 1818. саградила и на гробљу капелу св. Николе. Како се множио број имућних српских трговаца и привредника и црквена општина је бивала све имућнија. Већ

преткрај XIX вијека имала је црквена општина три куће, од којих је једна била власништво српске православне вјероисповиједне школе.

Поред тога црквена општина је имала 1/4 јутара земље и закладе Софије Суботић рођене Мандровић, Персиде Врга, генерала Александра Јовића и Пане Стојаковића у укупном износу од 10.922 форинти и 28 крајцера.

Поред града у новоградишку парохију спадала су и села: Брђани, Врбље, Ковачевац, Љупина, Мала, Машић, Пољане, Првча и Решетари. У Машићима је у XVIII вијеку саграђена дрвена црква св. Илије са једним звоном и најпотребнијим утварима и књигама, како пише у инвентару за 1782. годину.

Према статистици из 1899. било је у Новој Градишки 110 српских кућа са 361 душом, у Брђанима 8 кућа са 38 душа, у Врбљу 3 куће са 14 душа, у Ковачевцу 39 кућа са 185 душа, у Љупини 2 куће са 10 душа, у Машићу 60 кућа са 342 душе, у Пољанама 50 кућа са 213 душа, у Првчи 34 куће са 169 душа, у Старом Петровом Селу 26 кућа са 172 душе, у Решетарима свега једна кућа са 14 душа, у Цернику такође 1 кућа са 6 душа и у Шуметлици 54 куће са 428 душа.

Кроз три деценије порастао је број кућа и душа, тако да је 1929. у већим насељима било за трећину na и више Срба. Тако у Новој Градишки има те године 207 породица са 1058 душа, у Ковачевцу 50 кућа са 253 душе, у Машићу 86 кућа са 488 душа, у Пољанама 65 кућа са 361 душом, у Првчи 46 кућа са 200 душа, у Старом Петровом Селу 87 кућа са 409 душа и у Шуметлици 90 кућа са 529 душа.

Други свјетски рат донио је православнима у Новој Градишки велика страдања. Страдала је и њихова лијепа парохијска црква. 7. јула 1941. подметнут је у цркву пожар, али како се он сам угасио, усташе су је прогласиле за неупотребљиву и наредили да се црква руши. За рушење су доводили затворене Србе из логора у Старој Градишки.

Послије рата Срби су саградили своју нову и много љепшу цркву, Која је освећена 3. октобра 1982. године.

МЕДАРИ спадају у групу српских насеља између Саве и Псуња која су Срби населили одмах послије пада овог дијела Славоније под Турке (1542). За седамдесетак година њихов се број удвостручио, што природним прираштајем што новим досељавањем. Али било је и одсељавања тих Срба са овог подручја у Крижевачку крајину. Зато историчари долазе до закључка да је послије 1544. године на овом подручју било око 1500-2000 српских породица, те су били најбројније становништво овдје које је по њима и добило име "Мала Влашка". Међутим, како су крајем XVI и почетком XVII вијека пресељавани и у западну Мађарску ради војне службе, као и у друге пограничне области да чувају тврђаве, њихов број је у овом крају знатно опао нарочито послије 1610-1620. године. Послије изгона Турака број Срба је на овом подручју порастао. Према попису од 1759. године биле су у парохи-ји медарској 82 српске куће (Медари 31, Трнава 23, Шаговина 28).

У то вријеме је у Медарима била дрвена парохијска црква коју је 4. маја 1752. осветио у част св. Николе и освећен јој антиминс дао епископ славонски Софронијe Јовановић. У инвентару ове цркве за 1782. вели се да је она сва заједно с торњем од "дрвених материјалов начињена", да има једно звоно, али да се налази "у слабом стању". Нова зидана црква, посвећена Преображењу Господњем, почела се зидати 1777, обновљена је 1834. и касније.

Половином XVIII вијека била је у Медарима 31 српска кућа. Тај број је стагнирао и тек крајем XIX вијека се више него удвостручио. Године 1929. било је у Медарима 70 српских кућа са 551 душом.

Богићевци Доњи су некад спадали у старградишку парохију. Године 1759. било је у селу 30 српских кућа и дрвена црква Вазнесења Господњег, коју је осветио и антиминс јој дао епископ Софронијe Јовановић. Садашња црква је посвећена св. Харалампију. Док је

половином XVIII вијека у Богићевцима било 30 српских кућа, пред други свјетски рат било је у селу 66 српских кућа са 435 душа.

Шаговина је према попису из 1702. године имала у турско вријеме само 4 православне куће, али кад је наишла царска (аустријска) војска становници се распршише и 1702. нико у селу није био. Послије њиховог одласка село је три године било пусто. Године 1693. (у попису се вели "прије десет година") дошло је овамо из Босне и настанило се у Шаговини десет српских породица, чији су домаћини били: Милош Ступар, Вујко Мијоковић, Михаило Јовановић, Живко Миланковић, Васо Вуковић, Милић Миленковић, Томо Ковачић, Радован Мијоковић, Радиша Адамовић и Герман Поповић. Послије столгодина (1809) у селу је било 25 кућа са 255 душа, а пред други свјетски рат 33 куће са 196 српских душа.

Давор (раније се звао Свињар) налази се уз саму обалу Саве. Ово подручје је већ око 1532-1535. пало под Турке, а римокатоличко старосједилачко становништво је, према извјештају загребачког бискупа Шимуна, прешло на ислам, сматрајући то као неминовну посљедицу новог политичког и економског поретка. Тако је готово цијело ово подручје у вријеме турске власти било муслиманско. Приликом ослобађања Славоније од Турака (1687-1691) пребјегли су ови исламизирани старинци у Босну, у Поврбасје, одакле су опет потекле нове струје римокатоличких Хрвата и православних Срба у ово подручје. Тада су оживјела овдашња посавска села.

У Свињар је уселило и 25 српских породица, али су се оне слабо развијале и пале су данас само на неколико домова." Иако малобројни, ови Срби су саградили себи 1777. дрвену цркву св. апостола Петра и Павла, за коју се у инвентури од 1782. каже да је нова, саграђена од дрвета, да има два звона, потребне утвари и књиге, међу којима и Србљак. На мјесту ове цркве сазидана је 1858. нова црква.

Сада је у жалосном стању. Прије свега неопходно је регулисати правни статус ове богомоље.

Старо Петрово Село је већ 1828. добило зидану православну цркву св. Луке, која је 1941. срушена од усташа. Српско становништво у овом селу ојачало је крајем XIX и почетком XX вијека доласком нових досељеника из Лике, Баније и са Кордуна, те им је број нарастао на око 80 кућа.

КОБАШ је био и прије турског освајања, као и под њиховом влашћу, na и касније, значајно мјесто на овом подручју. Ту се налазио и велики брод на Сави, који је везивао ово подручје са Босном, као и бродови код Свињара (Давора) и Градишке. Последњи турски господар околног земљишта био је Тебудар-спахија са седиштем у Кобашу.

Српско насеље у Кобашу нарочито је ојачало послије изгона Турака (1691). Ти српски досељеници дошли су из Босне, из Поврбасја.

Половином XVIII вијека (1755) "варош" Кобаш је имао 73 српске куће и дрвену цркву св. Георгија, коју је осветио епископ Софронија Јовановић. Њу је 1779. замијенила зидана црква, за коју инвентар из 1782. каже да је "црква с торњем от камених материјалов созданаја и освећена и три звона на торњу". Иконе су на иконостасу старе, сликане на платну.

Ова црква је постојала све до 1942. године, кад су је усташе порушиле. Нова црква подигнута је 1967. године. Усташе су 1941. порушиле и филијалну цркву св. Димитрија и св. Петке у Ратковици, али је 1980. године саграђена нова. Села кобашке парохије имала су почетком XVIII вијека мање српских кућа. Једино је Ратковица (раније Гратков Поток) имала око 20 кућа. Тек у другој половини XIX вијека и почетком XX вијека ојачала су српска насеља и у неким другим селима ове парохије. Тако је 1929. године поред Кобаша, у коме је тада било 90 српских кућа, било у Бебрини 36 српских кућа, у Лужанима 42, у Новој Капели 27, у Ратковици 53, у Слатинику чак 70, у Ступнику 22 и Дреновцу 12. Остала села имала су испод 10 српских домова.111 Срби су овамо досељавали са Кордуна и из Баније.

КЛОКОЧЕВИК је био насељен Србима или још у турско вријеме, или непосредно послије изгона Турака. Око 1700. године Срби се налазе у Трњанима, Клокочевику, Кордушевцима, Шушњевцима, Врховини, Јежевику, Селни и Зденцима. Половином XVIII вијека у Клокочевику се налазило 25 српских кућа, а 1759. има у селу 42 српске куће и парохијска дрвена црква Свете Тројице. У селу је 1755. године била и римокатоличка црква и капела са 20 домова. Тек у XIX вијеку ојачала су и хрватска и српска насеља у овом крају досељавањем.

Хрвати су долазили најприје из Лике, касније из Далмације и Загорја, а Срби из Лике и Баније. Тако је број Срба до 1929. године порастао, те је те године Клокочевик имао 137 српских домова, Врховина 18, Јежевик 17, Кордушевци 30, Трњани 58, Шушњевци 30, Селна 14, Пољаница 13.

Клокочевичку цркву су 1941. срушиле усташе. На парохијском гробљу саградио је нову капелу 1960. универзитетски професор др Душан Глумац, син овог краја.

БРОД на Сави (Славонски Брод) је прије турског освајања био тврђава (каштел) и сједиште хрватских племића Бериславића, на које је 1504. удајом Јелене, удовице посљедњег српског деспота Јована Бранковића (1502), за Иваниша Бериславића (1503) прешло достојанство српског деспота.

У вријеме борбе Фердинанда Хабсбуршког и Запоље за мађарску краљевску круну, Бериславићи су били на страни Запољиној. Како су и Турци подржавали Запољу, дошло је до њиховог зближења са Бериславићима, па и са многим других хрватским племићима. Деспот Стефан Бериславић је из политичких разлога убијен од Турака, а остало хрватско племство се махом исламизирало и потурчило, као и већина старосједилачког римокатоличког становништва.

У току августа и септембра 1536. заузели су Турци деспотове градове Добор, Новиград, Арки, Брод, Дубовац, Кобаш, Стару Градишку, Краљеву Велику, Виницу, Петињеград, Палину и Плетерницу. Ипак је остало неколико деспотових градова које Турци тада нису заузели, као на примјер, Бијелу Стијену, Костајницу и Дубицу.

Кад су Турци загосподарили овим крајем, атар Градишке (Старе) и Брода простирао се на обје стране ријеке Саве. "Само тако се - вели Смичиклас - може разумјети она стара традиција бродска, да су Бројани некада орали све земље до испод босанског брда Вучјака".

Путописац Атанас Ђорђић (Георгицес) записао је 1626. да у Броду има 500 муслиманских и 40 католичких кућа. Према опису босанског санџака из тог истог времена у Броду је тада било 800 кућа. До 1687. године Брод је могао имати и до 1000 муслиманских кућа, међу којима је било свакако и доста нових муслимана из редова исламизираних старосједилаца.

Иако под Турцима није било српских породица у Броду, већ су оне живјеле у околним селима, а мушкарци као мартолози стајали у бродској тврђави и бранили је, Срби се овдје појављују приликом ослобођења овог подручја, па и самог Брода. Извјештавајући цара о свом ратовању против Турака на овом сектору, војвода Декроа (de Сгоу) јавља цару 24. октобра 1691. да је у врло критичној ситуацији (нема људи, нема лађа, чамаца) позвао у помоћ српског капетана од Брчког, који се звао Брчинлија (ein raizischer Capitan von Pertschka nammens Percinlia) иначе вјеран и честит човјек (sogar ein treuer und braver Mann) да му са својих 300 Срба и хајдука помогне. Капетан се прославио у борби. Са голом сабљом је јуришао на Турке са својим хајдуцима и на оној страни Саве и заслугама највише ових храбрих бораца Брод је са обје стране Саве поново дошао под царску власт.

Послије ослобођења од Турака, почео се Брод развијати као град. У њега су поред Хрвата почели да се усељавају и Нијемци, занатлије и тргов-ци, али Србима, као иновјерцима, није дозвољавано да се у Броду, као и другим сада слободним војним комунитетима, насељавају, купују или граде своје куће и баве се трговином или занатима. Само ријетки Срби могли су да

се некако пробију у град.

Према извјештајима визитатора загребачког бискупа било је у Броду 1730. године око 250 кућа, од којих само двије српске. Године 1758. било је 384 куће, од којих је 10 српских, године 1769. поред 268 римокатоличких било је и 14 српских кућа, а 1775. било је међу 338 кућа свега 13 српских.

Ови малобројни бројански Срби потпадали су у почетку под парохију у Клокочевику, али су себи у Броду саградили дрвену цркву и устројили гробље. Тако су урадили и они у Винковцима. Те су цркве, међутим, по заповијести власти порушене, а гробље одузето. Било је то, изгледа, око 1755. године, јер пакрачки епископ Софроније

Јовановић моли 20. маја 1756. Славонску генералкоманду да заштити Србе у Броду и осталим мјестима, али помоћи дуго није било.

О даљем развоју тих догађаја пише Лазар Ћелап на основу података из Државног архива Хрватске: "Команда Бродске регименте у Винковцима била је 9. фебруара 1775., на питање Дворског ратног савета од 3. септембра 1774. зашто је Србима у Винковцима и Броду забрањено да граде нове куће за становање и зашто су им одузете цркве и гробља, одговорила да су Срби у тим местима имали пре 60 година дрвене цркве, али да су се због несугласица због наводног разбојништва морали преселити у Мирковце, а црква је у Мирковцима срушена и продана, а гробље је пре 3 године одстрањено. Срби, који се сада овде налазе да су прави грчки трговци. Они желе да положе заклетву верности; мирни су људи и богатији од других...

3. новембра исте године (1782) поднео је Естерхајер (мајор, врховни комунитетски инспектор) молбу православне општине у Броду да се онде допусти насељење Срба, да онде себи изграде цркву те уреде гробље и посебну српску школу - заједно с траженом изјавом бродског магистрата о томе.

Естерхајер примећује да одобрава молбу уколико се тиче уређења гробља, али да се изградњи цркве противи околност што број породица не износи још 100, а ни душа нема 500.

Што се, пак тиче насељења, предлаже да се тај захтев прими ради повећања комунитета, ради бољег промета и занатства, те ради лакшег трошења занатских производа.

Генерална команда одговорила је на то да насељавање више породица које желе да из Турске (Босне) пређу у Брод није према постојећим прописима допуштено. Да ли ће се, међутим, оним православним породицама, које већ у Броду станују допустити да било купе куће, био да изграде нове уз уређење сопственог гробља и одобрење да издржавају школу на свој трошак, о томе ће се поднети предлог Дворском ратном савету - уз додатак да због премалог броја породица није саветно да се граде цркве, али да се може поправити већ постојећа капела и одобрити одржавање сопственог свештеника због тако велике удаљености од Клокочевика.

... 12. јануара 1799. саопштио је Дворски савет Генералној команди да цар није уважио молбу пакрачког епископа Живковића да се у Броду оснује српска парохија. Генерална команда наређује на то да се из Брода удаљи парох Бабић.

Тек г. 1801. одобрено је оснивање српске парохије у Броду за 53 породице, јер је Клокочевик удаљен два сата од Брода, па је г. 1802. потврђен први парох Василије Косић."

Већ исте године (1802) сграђена је и нова зидана православна црква св. Георгија и заведене нове парохијске матице. Број православних становника у Броду није нагло растао и повремено је варирао, па и опадао. Кад су бродски Срби 1833. замолили Генералну команду да им се дозволи на терет комунитета отварање српске школе, одговорено им је да за 46 српских породица то није потребно, већ нека и српска дјеца похађају њемачку школу. Број Срба у Броду знатније је порастао тек у другој половини XIX вијека. Године 1910. било је у Броду 757 православних душа, а 1929. године било је у Броду српских кућа са 792 душе.

Али, дошао је рат. Усташе су 1941. цркву св. Георгија срушили. За Србе је настало вријеме страха и страдања. Послије рата, кад је поново ојачао број Срба у граду, још није постигнут споразум са општином гдје да се гради нова православна црква. Богослужења се врше у импровизираној капели.

ТОПОЉЕ НОВО је послије изгона Турака било српско насеље, али је као и околна хрватска насеља бројно слабо напредовало. Тек од XIX вијека и почетком XX вијека број становника је почео да расте досељавањем у овај крај многих породица из Лике и Баније. Половином XVIII вијека у Топољу је била црква св. Стевана, свакако од дрвета. Саграђена је 1750, јер потпуковник из Батрине пише 29. априла те године епископу пакрачком Софронију Јовановићу да ће црква у Новом Топољу бити готова Ћелап, Оснивање, још ове године. Кад је 1847. сазидана нова црква, била је посвећена св. Илији. Иконостас за нову цркву израдио је сомборски сликар Ђорђе Протић, али је и иконостас 1941. страдао заједно са црквом која је срушена. Од преосталог материјала саграђен је послије рата сеоски дом.

Ова мала парохија окупља мале српске православне оазе у овом дијелу Посавине: Андријевцима, Врпољу, Стризивојни и другим мјестима са понеком православном кућом. У цијелој овој парохији било је 1929. године 112 српских кућа, од тога 74 у Топољу.

И у **Сибињу,** који је у XVIII вијеку имао мали број православних српских породица (према извјештају државних власти свега 5-6 породица, а према црквеним подацима 9 породица) подигнут је најприје крст, а 1751. подигао је епископ Софроније Јовановић и три хвата дугачку капелу и намјеравао је да ту постави и свештеника, али је царица на основу мишљења Славонске генералкоманде то забранила. У тадашњих девет домова били су домаћини: Василије Стефановић, Петар Дукић, Петар Степановић, Цвијо Вукајловић, Томо Микољић, Миловук Стефановић, Петар Дукић, Никола Февдић и Михаило Ефевдић. Преписка око подизања цркве се отегла и из објављених докумената се види да ни послије седам година проблем православне црквице у Сибињу није био ријешен, иако су се њиме бавиле највише царске дикастерије.

ОСИЈЕК И ОСИЈЕЧКО ПОЉЕ

Крај између ријека Вуке, Дунава и доњег тока Драве од старине је био насељен Хрватима, "Словинцима". Међу њих су се крајем IX и почетком X вијека уселили многобројни Мађари, који су старосједиоце потисли на југ у шумовито подручје, у које они сами нису улазили, тако да је ово подручје сјеверно од Вуке било густо насељено Мађарима, док су се јужно од Вуке, према Бићу, Босуту и Ђакову формирала густа хрватска насеља. Мађари су ту населили само Габош, Ујлак и још нека мања мјеста уз десну обалу Вуке. Пошто је околина Осијека била насељена махом Мађарима, имао је и. сам град претежно мађарско становништво. Они су и старо име града помађарили. Од старог назива Осек или Осик настало је ново име Есек, али ће се оно касније вратити на старо.

Велике промјене у становништву Осијека и Осјечког поља, како се касније обичавало називати ово подручје између Драве, Дунава и Вуке, настале су као посљедица турске најезде, која је изазвала многобројне миграције покорених народа. Турци су ово подручје освојили и на њему се учврстили пред полазак на Мохач, крај кога се 1526. године одиграла она судбоносна битка, кобна по Мађарску и Славонију. Тада је са овог подручја отишла већина Мађара и мањи дио Хрвата. Напуштеност сељака, мујевито напредовање Турака, изгледи на повољнији економски положај под Турцима и страх утицали су пресудно на домородачко становништво. Из оновремених извјештаја "види се да је сељачко-кметско

становништво у Славонији масовно прелазило на страну Турака. Не само то, да су се ти сељаци предавали Турцима, него су чак напуштали своју прадједовску вјеру и прелазили на ислам, рачунајући, да ће на тај начин поправити свој економски положај и бар у извјесним границама наћи се у позицији повлаштене и признате друштвене класе. Муњевитост којом су Турци вршили освајање Славоније онемогућавала им је масовно напуштање својих селишта. Осим сељака био је и приличан број феудалаца, који су се предавали Турцима и прелазили на ислам у нади, да ће сачувати своје посједе и задржати оне исте позиције које су и прије тога имали.

Кад је Кацијанер 1537. са својом већ напаћеном војском стигао на ово подручје, наишла је она од Драве na све до близу Вуке на готово сасвим пусто земљиште. Сав народ, а међу њима је било и Срба, одселио се или се склонио, тако да се Кацијанер горко преварио у свом очекивању да ће у овом богатом крају добро проћи, да ће им Срби прићи и помоћи им. По његовом мишљењу то је била "Ein voli Land, die Ražen werden uns zufuhren auch noch zu uns fallen". У Кацијанеровој војсци налазио се српски војвода Павле Бакић, коме је цар Фердинанд 20. септембра 1537. подарио титулу српског деспота (послије смрти Стевана Берислава). Бакића је Кацијанер послао из Вировитице са 1000 коњаника према Сопљу, да удари код Горјана, недалеко од Ђакова, на несрављено јачег непријатеља. "Да би осоколио личним јунаштвом остале хришћане, јурне са својима у средину турске војске. Јаничари навалише са свих страна на српског витеза и после дуге борбе оборе га смртно рањеног с коња. Сад се развије очајна и упорна борба између српских коњаника и Турака о мртво тело деспота Бакића. Турци најзад постиснуше Србе и одсекоше Бакићеву главу... Одсечену главу деспота Бакића даде Мехмед-бег своме сину Оросланбегу, славонском санџаку, да је заједно са заробљеним Павлом Делијом и са хиљаду других заробљеника однесе у Цариград на поклон султану Сулејману.

Тек послије ове неуспјеле Кацијанерове војне и погибије посљедњег српског деспота Павла Бакића Турци су се усталили на овом подручју и насељавали у овај крај нове Србе из централних српских области на сливовима горње Дрине, горње Неретве, са Лима, Пиве и Таре. Тада су Срби населили ближе Вуковару Пачетин, Ловас, Лигет, Бршадин, Церић, Борово, Кечину, Трпињу, Боботу, Веру, а уз Дунав Даљ, Ердут, Аљмаш, поред Драве Мариновце, Трновац (који је касније назван Бијело Брдо), Сарваш, Кестинце, Тишину, Мочаре, Чабалак, а јужније од тога Тење и Свети Салвадор, који су они назвали Клиса.

Муслиманско становништво, међу којим је било и исламизираних старосједилаца, становало је no градовима. Тако је претпрај турске власти, у XVII вијеку, у Осијеку било готово 2000 муслиманских кућа са отприлике 10.000 душа, у Даљу 200 муслиманских кућа са око 1.000 душа. Осијек се предао Турцима 15. августа 1526. на превару, док је главнина турске војске још била у Илоку. Ситуација се на овом подручју промијенила тек посли-је 160 година кад су Турци у великом аустријско-турском рату напустили Осијек 26. септембра 168. године. То је изазвало нове промјене у саставу становништва овог краја. Прије свега, све муслиманско становништво је заједно са турском војском напустило ове крајеве, те су стихијски или плански отпочела нова досељавања новог хришћанског становништва углавном са три стране. Једна струја била је босанска са нешто Херцеговаца и Црногораца, друта мачванско-шумадијска, а трећа барањска са нешто Бачвана. Ово групно досељавање Срба трајало је отприлике до 1720. годи-не. Касније су долазили само појединци. "У том селењу, закључује Стјепан Павичић, дошло је на то земљиште око 1000 нових српских породица, а између њих до 600 из Барање. Срби су у томе раздобљу основали своја нова насеља у јужнијем дијелу у Бршадину, у средњем у Вери и Церићу (али су ово село око 1720. опет напустили), у подравском, ближе ушћа, у Трновцу, који су назвали Бијело Брдо, и у Сарвашу, а нешто јужније отуда у Тењу и у Трпињи. Све су то била села у којима су они живјели и за турскога времена, али су их у ратној невољи између 1686. и 1691. били напустили. Много нових насељеника они су дали и старим српским селима, која су тада неразмјерно порасла. Поред тога Срби су тих година или нешто касније населили и Чепин, Копривну и Допсин, три села,

у којима су Мађари живјели кроз цијело дотурско и турско вријеме. Главни су насељеници у њима били Бошњаци и Барањци." Тако је ово становништво уствари ословало ова данашња насеља у Осјечком пољу без обзира на каснија миграциона струјања.

ОСИЈЕК

Осијек је стари град, некадашња Мурса из времена римске управе Панонијом, град који се у првим вјековима хришћанске ере развио у врло угледан и значајан привредни, политички и црквени центар. У VI вијеку долазе на ово подручје Јужни Словени, Хрвати - Словинци. Они су на мјеста старе Мурсе стварали своје насеље коме су дали и словенски назив Осек или Осик (0[д]сек). Међутим, кад су Мађари провалили на ово подручје, потисли су они Хрвате и из Осијека и из многих околних насеља, те су оставили свој траг нарочито у топономастици. Мађарску доминацију смијенила је у XVI вијеку турска инвазија и освајање овог подручја. Мађари су се дијелом иселили преко Драве у Мађарску, а дијелом остали, али су се од Хрвата, поред засебних насеља, одијелили и примањем калвинске вјероисповијести око 1550. године. Турци су заузели Осијек 15. августа 1526. при поласку на одлучујућу битку код Мохача. Заједно са Турцима насељавају се у Осијеку тада и Срби као помоћне турске чете (мартолози). Тако, на примјер, Павле Бакић јавља 30. маја 1534. године вијести из Турске, које је добио управо од осјечких Срба. Као војници, који нису имали услова да у граду живе са породицама, нису Срби у турско вријеме били значајнији етнички фактор у стварању сталног осјечког становништва.

Турци су своју власт на овом подручју утврдили послије неуспјелог Кацијанеровог похода и несретне битке код Горјана (1537). Тада је почело и насељавање овог подручја, па и Осијека, новим становништвом. Досељавају се и многи Срби из централних српских области у многа села Осијечког поља. У Осијеку је 1626. било 300 муслиманских кућа, а католичких само 10, како каже царски изасланик Атанас Тзорђић. Према казивању исусовца Бартола Кашића из 1612. изгледа да су католици у осјечком граду били углавном трговци Дубровчани. За вријеме његова боравка приближавао се празник св. Ђурђа, "кога у овим крајевима великом части и свечаности дворе и католици новога и старога колендара. А шизматици и Турци држећи се старог колендара не додав 10 дана светкују овај благдан на дан пронашашћа Св. Крижа, што пада код нас католика на 2. маја, на који дан пада код њих 23. априла мјесеца. Овога дана започима вашар, што га они називају 'панађур', па траје пуних осам дана."

Овдје треба напоменути да је то било вријеме увођења у употребу новог "грегоријанског" календара у римокатоличкој цркви. Али како је папа Гргур XIII још 1582. наредио увођење новог календара, што је 1587. усвојено на Угарску, Хрватску, Славонију и Далмацију, ипак се римокатоличка црква у овим крајевима држала старог (јулијанског) календара. Разлика између православних и римокатолика била је увођењем новог календара још више увећана. У народним очима, па и у очима римокатоличког парохијског свештенства, увођење новог календара личило је на напуштање традиције старе цркве. Зато је народ давао жилав отпор увођењу новог календара, чак и онда кад су примијењиване физичке казне и оружана присила. Кад је надбискуп барски 1630. путовао по Славонији, чудио се да фратрима још није пошло за руком да уведу нови календар. Али, није се требало чудити, јер знамо да је отац Лучић два пута био каменован, једном ради вјере од "дометиста", а други пут од "Шокаца" због увођења новог календара. Десет година касније (1640) пише поп Фабијан Видоц загребачком бискупу да у жупи Вашка св. Мартин римокатолици "по старом коледаријуму Божић и Вузем (Ускрс) држе како и Влахи" (православни Срби). У осјечком случају, о коме прича Бартол Кашић, посебно је интересантно да муслимани славе Ђурђевдан заједно са православнима. То указује прије свега на ранију етничку и вјерску везаност досељених исламизираних потурица са православним Србима, а затим и на чињеницу да је исламизација овдашњих римокатоличких старосједилаца извршена у вријеме прије увођења новог календара, па су они остали при њему и кад су постали муслимани и кад за њих папске

одлуке нису важиле. У сваком случају за нас је овдје важно да се у Осијеку под Турцима помињу Срби, чије породице, ако и нису становале у граду, тврђави, могле су становати у субурбијуму, у вароши, као и римокатоличко становништво.

Попис осјечког становништва послије изгона Турака, урађен 1697. године, даје доста јасну слику о етничком саставу осјечког становништва. Подручје Осијека дијелило се тада на три дијела, на град, варош (горњу) и на Otok или Острво, "Насеља Варош и Otok" - пише Иве Мажуран - "настала су 1692. године расељавањем некадашње турске Вароши или Паланке која се смјестила подно Тврђаве и заједно с њом је до тада чинила јединствен урбанистички комплекс. Том приликом дио становништва помакао се који километар и пол западно од Тврђаве и основао ново насеље под старим називом, а дио прелази на лијеву обалу Драве и насељава се изнад данашњег Подравља на тзв. Отоку".

Новооснивано насеље западно од Тврђаве, односно узводно на десној обали Драве, у изворима се тада назива "Варош", "Suburbium", "Grad", "Civitas rascianica", "Rascianica civitas", "Exterior urbs", "Suburbium rascianorum", и од 1699. године коначно "Superior Varoš". Од тог времена то се насеље даље самостално развија као будући Горњи град."

У граду је нова аустријска власт населила искључиво странце, углавном Нијемце са нешто Мађара и некима од старосједилаца. Сви су они били римокатолици, иако нека имена или презимена указују на ранију мјешавину српског и хрватског елемента на овом подручју (Радојица Тзурковић, Мартин Радовановић).15

У горњој вароши становали су: Лука Јакобић, Стипан Радојчић, Симо Марковић, Ђуро Илијић, Андрија Илочан, Иван Катичић, Терзија Иван, Томо Сомборац, Мато Ћурчија, Грго Татарин, Ловро Чарубџија, Видак Чарубџија, Јакоб Медар, Илија Папратић, Маријан Чунтафџија, Гвозден Чунтафџија, Ристо Терзија, Јакоб Чарубџија, Јакоб Терзија, Фрањо Модричанин, Мијат Чарубџија, Матија Чарубџија, Марко Халоп, Блаж Пајица, Томо Модричанин, Иван Врумин, Саин (Безендорфер је прочитао као "Саво") Врумин, Иван Мутавџија, Мато Грачантић, Бало Грачантић, Ловак Бузаџија и Јаков Чешљар.

Презимена појединих становника ове горње вароши указују на постојбину из које су дошли у Осијек: из Сомбора, Илока, Будима, али највише из Модриче у Босни. У попису се даље каже да су сви римокатолици (sunt omnes catholicae fidei), док су раније били помијешани са Турцима и православним Србима (pro priori stabant mixtim cum Turcis et acatholicis Rascianis).

Без организованог црквеног живота, у средини искључивог римокатолицизма, православни становници су постепено користили обредне услуге римокатоличких свештеника, те су се крштавањем, вјенчавањем, исповиједањем и причешћивањем постепено претапали у римокатолике иако су још дуго сматрани за Србе, Расцијане. Кад је 1712. угарски палатин Павле кнез Естерхази издао горњем граду Осијеку "litteres testimoniales", да ће бити примљен у број слободних краљевских градова, додана је клаузула да се међу грађане осјечке могу примати само римокатолици.

Треће насеље настало је 1692. недалеко од града на Дравском острву (in insula non procul a praesidio Eszekiensis ex altera parte Dravi situatus), чији су становници били католици (фидеи цатхолицае), иако и овдје нека презимена указују на српско поријекло. На острву су 1697. становали: Стипан Митровчанин, Маријан Иванић, Иван Митровчан, Максим Остојић, Вранеш Миливојевић, Радојица Михајловић, Лука Митровча, Ђуро Томић, Паво Матевић, Стипан Павловић, Андрија Митровчан, Матија Илић, Мијат Вуковарац, Стипан Шарић, Јанчица Вуковарац, Грго Мартинић, Михаљ Гргић, Мартин Живковић, Марко Ковачевић, Бартол Видаковић, Маринко Божин, Иван Ђипан, Илија Митровчанин, Антон Феличанин, Стипан Јамбеџија, Томо Форго, Стиво Форго, Павел Буњевац, Ђуро Дугачки.

Поред овог насеља створено је ових година и друго, мање насеље недалеко od пристанишног моста, чији су становници, католици и некатолици, вјероватно калвини, уживали грађанске повластице и јурисдикцију (Incolae prope pontem navalem existentes, fidei catholicae et

acatholicae, gaudent privilegiis et iurisdictione civitatensium). Први насељеници овог насеља били су 1697. године: Никола Бузаџија, Терек Никола, Абрахам Никола, Грго Никола, Милован Никола, Фрањица Никола, Петар Балант, Јохан Постерле, Волф Појрле и Живко Паша.

На мјесту данашње доње вароши (доњег града) није у турско вријеме било насеља. Оно је настало тек послије изгона Турака пресељавањем оног становништва са дравског острва и досељавањем нових досељеника. Тада је и број Срба у Осијеку почео нагло да расте. Било је то вријеме ко-начног смјештавања многобројног српског народа пресељеног у Угарску 1690. под патријархом Арсенијем Црнојевићем, а нарочито у вријеме, и послије, Ракоцијеве буне 1704, кад су побуњеници чинили велике невоље и досељеним Србима. Пошто нису пристали уз побуњенике, многи Срби из Барање морали су да се склањају у Славонију, а нарочито у Осијек. За овим Србима из Барање прешао је у Осијек и сечујски епископ Никанор Мелентијевић. Било је то око 1713. или 1714. године. Иако се претпоставља да је негдје у предграђу осјечком у турско вријеме постојала православна црква од дрвета и плетера, нема о њој директних података. Тек послије доласка владике Никанора, кад су се и поратне прилике сређивале, саградили су осјечки православни житељи себи нову цркву, за коју је приликом пописа 1733. записано: "Црква од камена, доста малена, покривена половном шиндром, има 8 стаклених прозора; трпеза од мермера, умиваоница од камена, крстионица од дрвета; звоница над кровом женске препрате, на 4 храстова стуба, шиндром покривена, на врху крст, с 3 звона (од 3, 2 и 1 центе). Храмовна слава Успеније Богородице; осветио је Никанор, тадашњи владика Осечког поља.. ."

Какав је то владика Осјечког поља?

У вријеме преласка патријарха Арсенија и српског народа у Угарску Осјечко поље је спадало у Славонску епархију. Међутим, како је за Ракоцијевог устанка много српског народа пребјегло из Барање у Осијек и остала мјеста у Осјечком пољу, повјерено је ово подручје духовној јурисдикцији барањског, мохачко-сечујског епископа Јефрема Јанковића-Тетовца. Кад је епископ Јефрем напустио ову епархију и отишао у Русију, поверио је народно-црквени сабор ову епархију опет славонском (пакрачком) епископу Софронију Подгоричанину, а кад је овај 1710. изабран за врховног митрополита Срба под влашћу аустријског ћесара, вратио је он ово подручје новоизабраном епископу сечујском Никанору Мелентијевићу, који се послије три године, као што већ споменусмо, преселио у Осијек. Али, кад је 1716/7. изгорео манастир Крушедол, његов постриг, он је напустио Осијек и преселио се у Крушедол и у њему остао све до своје смрти 6. октобра 1739. Он се тада називао епископом крушедолским и рукоположио је многе свештенике са овог подручја и из Архидијецезе уопште, као помоћник карловачког митрополита. Ово је подручје остало у саставу ове барањске епархије, која је носила и име печујско-мохачко-сечујско-сигетске епархије, све до 1733. кад је ова барањска епархија укинута и њен дио с оне стране Драве припао Будимској епархији, а славонски дио Сремској архидијецези.

У Осијеку су 1733. била два свештеника: протопоп Павко и свештеник Димитрије, иако се протопоп у попису из те године не спомиње. Био је сестрић владике Максима Гавриловића, који га је протежирао, али се касније покајао, јер му је нећак био недоличног понашања. Димитрије Поповић био је родом из Борова, учио код ораховачког архимандрита Арсенија, рукоположио га је прије четири године владика Максим Гавриловић. У Осијеку се помињао и поп Николај, код кога су учили неки младићи свештеници и сада (1733) већ покојни протопоп Радосав.

По одлуци патријарха Арсенија IV у Осијеку је од 1746. до 1748. резидовао његов викарни епископ (епископ посвећења) Јован Ђорђевић, потоњи митрополит карловачки, коме је патријарх Арсеније дао ово подручје под именом Осјечкопољске епархије за издржавање. Епископи Карловачке митрополије уступили су 2. септембра 1748. Осјечко поље пакрачком епископу Софронију Јовановићу и то Осијек и села: Чепин, Погановце, Бекетинце,

Копривницу, Мартинце, Допсин, Тење, Сарваш, Аљмаш, Ердут, Веру, Боботу, Пачетин, Бршадин и Трпињу, као што су их имали и ранији епископи. "Тако и ми сиозвољајем и саутверждајушче отдајем вишеречена села и содвјема ондје у Осијеку находешчама се домови, да может под своју Епископију и јурисдикцију епископскују властно имјети, а за речене домове двје хиљаде форинти готових новац сада у октомврију мјесецу 26. дне сего љета положити имат господин епископ Софронije Јовановић господину Исаију Антоновићу". "Осјечко поље" остало је у саставу Славонске епархије само до 1758. године кад је поново ушло у састав Архидијецезе сремске. Зато је још дуго у Осијеку становао митрополитски егзарх. И данас је ово подручје у саставу Сремске епархије.

Број православних рапидно је растао у Доњој Вароши. У једној представци комори пишу 1746. представници Доње Вароши да поред тврђаве (fortalitium praesidiarium milite provisum) и Горње Вароши, постоји недалеко и Доња Варош, настала недавно, у којој живе већином православни (aliud vero param remotius quod inferius Vaross appellatur, non tam pridem errectum, quod potiori ex parte plerisque constat ex schismaticis). За увећан број православних постала је дотадања варошка црква премалена, па су осјечки православци почели припреме за градњу нове, веће цркве. У једном попису приложника из 1729. спомињу се ови приложници: Ненад Бајић, Радивој Чизмеџија, Тодор Грацин син, Сава Јовановић, Христо Капамаџија, Кир Ивко, Киро Абаџија, Нинко Фанвер (?), Милутин, Радиша, Димо и Теодор Ћелебџија, Јован Манојловић, Радосав Барјактар, Михаило Кочијаш, Мајстор Абаџија, Радусин, Теодор Данић, Недељко Абаџија, Јован Капамаџија Белчићев, Милић Капамаџија, Петар Сапунџија, Мартин, зет, Дмитар Абаџија, Мијат Нешка овчара син, Ивко Абаџија Суложац, Мијат Нешков син, Грујица, кочијаш Мијатов брат, Никола Ђурковип, Станко Чамџија, Христо Челебџија, Цвијо Абаџија, Јован Вајталић (?), Максим Сапунџија, Мајстор Радојица, Старац Весо Капамаџија, Јован Павловић, Стојан Ћурчија, Пејо и Ћиро Грци, Петар Сапунџија, Јован Манојловић, Марко Грк, Лазо Добријић, Мишко и Ана Грк, Вук Абаџија, Дако Капушеревац, Стојан Абаџија, Старац Лазар и Атанацко Арнаути, Марко и Пејо Грци, Аврам Грк, Јанко Грк, Коста Арнаутин, Вук Абаџија, Ђорђе и Никола Арнаути, Дамјан Абаџија Војкин зет, Никола Абаџија, Цвијанов зет, Цвеја Марков син, Јован Бајвалац, (одавде "димница"): Рака Абаџија, Јосип Абаџија Сундин син, Атанацко Абаџија, Дмитар Абаџија, Јанко Грк и Авђир, Војка удовица, Тошо Грк и Ристо, Јанко Грк торбар, Исак Циганин, Пано Чизмеџија, Остоја Литрица, Никола Воденичар Стефанов брат, Петко хајдук варошки, Стојан Капамаџија, Стојић Вировјећевић, Недељко старац Вучков, Грујица Капамаџија, Стојић Вировјећевић, Недељко старац Вучков, Грујица Капамаџија, Стеван абаџија Недељков, Ђорђије Арнаут, Петко ајдук, Исак син Михаила, Скочивук барјактарев нетијак, Тодор Арнаутин, Димин, Ђорђије Тикин Арнаутин, Атанацко Арнаут, Петар Капамаџија, Адам Калилин, Петар Грк, Ристо Грк, Петар Максимовић, Радојица цин Милутинов, Анђелија и син јој Трипун, Лазар Арнаутин.

Послије солидне припреме у току прикупљања добровољних прилога, извршио је 1743. освећење камена темељца нове цркве патријарх Арсеније IV Јовановић. Мјесто на коме се градила нова црква било је поткућница старе угледне породице Нешковића и служила је за тор овчији. Мијат Нешковић (умро 1775), који је тада био сенатор варошки и судац (биров), поклонио је ово земљиште за цркву и порту. Његов син Василије био је црквени епитроп, а унук Павле се много трудио око подизања нове цркве. Градило се седам година, од 1743. до 1749. "Ова црква" - пише прота Лазар Богдановић - "сазидана је, како о том сачувани запис гласи, "ни от које ине вјере или закона или народа, него от истина правдиви Христијан Сербов свјатија восточнија јерусалимскија цркве житеља вароши доњоосечких". Зидање цркве према ондашњим приликама текло је врло споро. Тек концем 1749. г. беше црква споља сасвим готова, кров црепом, а тороњ лимом покрит. Тороњ беше са 5 јабука. Црква с почетка беше украшена намештајем из старе цркве; истрошили се људи зидајући цркву, па украшење њезино одложили до бољих времена. Народ је једва чекао да се у новој цркви служи, те склони тадањег владику пакрачко-славонског Софронија Јовановића, да дозволи да се нова

црква освети, јер је митрополитска капела, у којој се служило док се црква зидала, мала и тескобна, те свет не може богослужењу да присуствује; а тада се црква похађала боље него данас. Софронијe пошаље свој антиминс у нову цркву и ова буде проглашена за његову саборну тј. катедралну цркву. Подједно обећа, да ће је сам троносати, кад се боље украси и кад се звона са старе цркве на торињ подигну. Априла 30. 1751. г. по обећању, владика троноше цркву, посветивши је опет Успенију Пресвете Богородице".

Била је то лијепа барокна грађевина 18 хвати дугачка, 4,4 широка, а 5 хвати висока. Иконостас је израдио новосадски сликар Јанко Халкозовић. Године 1810. добила је црква нови репрезентативни торањ, који је доликовао саборној цркви. Црква је била постепено снабдјевена скупоцјеним утварима, барјацима и другим предметима, који су уједно украшавали ову изузетно лијепу цркву. Били су то махом поклони богатих осјечких трговаца, који су се без обзира на своје српско или цинцарско поријекло, стопили у хомогену православну црквену општину.

Свој чланак о овој осјечкој цркви завршава прота Лазар Богдановић, тадашњи парох осјечки, овим ријечима: "Уопште би се с правом могло рећи, да српско-православна црква у Осеку, по живопису своме (мисли прије свега на Халкозовићев иконостас) и по целој онако богатој и дивно уређеној унутрашњости својој, спада међу најлепше наше цркве у овостраном Српству". Нажалост, ова дивна црква је од православног Бадњака 6. јануара, па до 12. марта 1942. рушена и до темеља порушена по налогу усташких власти.

Поред ове "саборне" цркве постојала је у Осијеку и војничка капела св. Ђурђа. Она се од 1758. до 1763. налазила "ради харештанаца и Симшајн (раније Тренкове) регименте и Прајзок" у касарни код језуитске цркве, Која је касније постала фрањевачки самостан. Капела је 1763. премештена у један лагум у градским бедемима. Био је то у ствари дугачак подрум преуређен за православну богомољу. У њој се служило од 1763. до 1920. године, али само повремено, на појутарје великих празника и кад се војска причешћивала. Међутим, како је та просторија била влажна и мемљива, све мање је употребљавана и 1920. године коначно је укинута.

Из фондације трговца Ђоке Костића подигнута је 1894. капела на доњоградском гробљу, а 1929. добило је и горњоградско гробље своју православну капелу.

Осјечка православна црквена општина имала је и своју конфесионалну основну школу већ од почетка XVIII вијека. За ту школу је црквена општина подигла 1782. у црквеној порти посебну зграду, али је 1885. школа примјештена у нову зграду коју је град подигао на патријаршијском земљишту. Школа је имала и богату библиотеку, али кад је школа 1925. прешла у државне руке, библиотека је припала црквеној општини.

Број православних становника у Осијеку био је у сталном порасту, у сразмјеру са развојем града. Према попису из 1736/7. године, који је објавио Душан Поповић, било је тада у Доњој Вароши, судећи по именима и презименима, око 158 душа. Према подацима које је Безендорфер нашао у домовним протоколима осјечке парохије било је 1764-1771. у парохији 184 дома са 1143. душе. Затим је број домова растао: 1778. било је 209 домова; 1784. било је 214; 1787. било је 236; 1797. било је 254 са 1316 душа; године 1811. биле суу Осијеку двије парохије са 317 домоваи 1778 православних душа; 1842. било је 285 домова. Године 1869. било је у Осијеку 1761 православна душа, 1901. било је 1778 душа, а пред први свјетски рат било их је до 1000 душа. Према званичној статистици било је 1910. године у граду Осијеку 2258 српских православних душа (1280 мушких и 978 женских).

Према извјештају вировитичке жупаније поднесеном на захтјев цари-це Марије Терезије 1756. године у "коморском Осијеку" била су два православна свештеника, Дамјан Драгаш и Јован Праскос, "који су имали грунт, али од тога нису плаћали нити контрибуцију нити терестрал и грунт није дало властелинство".

Своје најстрашније дане доживјела је дивна осјечка светоуспенска црква, црквена општина и

парохијани за вријеме другог свјетског рата и злосрећне тзв. Независне Државе Хрватске. Црква је порушена (Халкозовићев иконостас само дјеломично сачуван), народ страдао и економски упропаштен. Послије рата и тешког почетка у обнови црквеног живота почеле су припреме за изградњу нове цркве у српско-византијском стилу према пројекту арх. др Драгомира Тадића. Камен темељац је положен и освећен. новембра 1967, а довршена је и освећена 28. октобра 1979, као "славонска Лазарица".

ДАЉ

ДАЉ се помиње прије турског освајања (Далца, 1471). По остацима сачуваним у земљи, у насељу је прије турског времена била и црква од чијих остатака су Турци саградили џамију. Како је овај крај пред турском најездом опустио, доводили су Турци са подручја горње Дрине, горње Неретве, од Лима, Пиве и Таре српско становништво, нарочито послије Кацијанерове војне (1537), када су Турци већ учврстили своју власт на овом подручју. У Даљу, који се у опису из 1697. зове градом (оппидум) становали су у турско вријеме поред 200 домова Турака са око 1000 чељади још нешто калвинских Маџара и православних Срба. Док се у Осијеку налазила врховна турска власт за ово подручје, у Даљу је било сједиште војводства, које је имало и тврђаву у Ердуту.

У опису вароши Даља послије изгона Турака вели се да је "за турскога времена ова варош била на гласу, и највише Турака тамо је становало. Било је 200 турских кућа, 6 крстјанских (католичких), 25 христијанских (православних, српских), у којима су становали, а сада (по ослобођењу) има 7 крстијанских кућа, а 113 христијанских кућа, осим цркве и поповске куће и школе. А још се овдје налазе неки христијани који су сада у вријеме ове маџарске ребелије (Ракоцијев устанак) дошли с оне стране Дунава у варош и од ових људи мало који да није ишао у табор као војник. Они исти никоме ништа неће да плаћају и засад су себи направили 50 рђавих рацких кућица, јер ако би се мир прије с Маџарима учинио, да се могу у своја села повратити и тако се ни под каквим условима нису дали пописати.

Према попису из 1697. живјели су у Даљу са својим породицама само Срби (Валацхи): Јован Лаћманин, Радојица Пећ, Бороја Трновчанин, Радојица Сарвашанин, Ђуро Грк, Вуком Шмариновац, Хенко Тењац, Стојан Шлашковац, Плавша Вуковарац, Добреша Бачванин, Пејо Тисинац, Радојица Маркушевац, Марко Мариновчанин, Бранко Бачванин, Радивој Мариновац, Станко Стрпинац, Нанко Стрпинац, Реља Лесковчанин, Радивој Мочарац (Моцхарецх), Иван Трновчан, Путник Мочварећ, Радован Мачванин, Михаило Даљац, Вујица Марковић, Мрђан Аљмашан, Вук Бошњак, Георгије Врлетић, Стојан Бошњак, Мијат Војновић, Негован Причевић, Гвозден Херчегин, Вук Мариновчанин, Милош Лесковац, Радивој Ковачевић, Татомир Тењац, Вук Клишанин, Ђуро Клајић, Вук Трпинац, Георгије Врач, Петар Бачванин, Павле Сараш, Никола Хајмаси, Завиша Перић, Милета Сремац, Добривој Бошњак, Ђуро Ивановић, Ђуро Дударовић, Вукадин Херцеговац, Вук Бачванин.

Ови су грађани, вели затим потписивач, са разних страна дошли, из Срема, Бачке, Босне, у овом немирном времену, због страха од Турака.

У опису Даља састављеном 1706. године, који је објавио Димитрије Руварац у својој књизи о Карловачкој митрополији око половине XVIII вијека, каже се да је "варош даљска краљевски фискус (државно добро), јер од кметова нико не зна да каже ко им је био хришчански господар, а раније им је био господар осјечки Турчин по имену бег Мехмед Замиховић, коме су овде стојећи Турци, и кршћани и хришћани давали десетак од сваког жита и вина, од сваког крмка, овце и козе давали су по два новчића, а кулук су давали само кршћани и христијани. Свака кућа била је дужна три дана кулучити, јер Турци нису ником кулучили и турском цару није нико други плату и харач давао него хришћани и кршћани од сваке куће по 4 форинта, и то су у Канижу носили".

Даљ није дуго остао државно добро. Цар Јосиф I је 15. јула 1706. издао диплому патријарху

Арсенију III којом му додељује спахилук Даљ, у који су поред Даља улазили Бијело Брдо и Борово. Како је до тога дошло? Патријарху је по доласку у Угарску било одобрено да од својих верника између Будима и Драве може убирати десетак, али како су то била немирна времена, цар Леополд одреди 19. јуна 1696. да се патријарху уместо тог десетка исплаћује из будимске коморе по три хиљаде форинти годишње. Та сума није патријарху исплаћивана и дуг се гомилао. За становање цар је патријарху даровао 11. августа 1695. дворац Сирач са 14 села у Славонији умјесто напуштене резиденције у Пећи, док се Пећ поново не врати. Али, патријарх се није дуго скрасио у Сирачу.

Пошто, тобоже, "због блискости траже границе није у њему могао безбедно живети", цар је умјесто дуга од де-сетка и умјесто Сирача дао патријарху својим дипломама од 28. априла 1697. и 27. јуна 1698. заувијек (иуре переннали) добро Сечуј у Угарској. Али, како је цар ускоро морао да Сечуј уступи породици Безереди, која је на њега имала право, обећа цар 16. маја 1702. да ће патријарху уступити какво друго добро. Како је дуг у међувремену нарастао на 38.675 форинти, цар је видио да се та сума не може исплатити, а имајући у виду раније патријархове заслуге и заслуге српског народа за вријеме Ракоцијевог устанка, изда цар Јосиф I 15. јуна 1706. диплому којом се патријарху Арсенију уступа и предаје спахилук Даљ са онолико добара чија вриједност износи 38.000 форинти. То добро сачињавали су Даљ, Борово, Трновац (Бијело Брдо) и пуста села Кечин и Ловас. Касније, крајем XVIII вијека Борово и Бијело Брдо су се откупили од кметства.

Зграде на даљском добру биле су у XVIII вијеку врло скромне. Према опису из 1769. налазила се ту једна стара кућа од ћерпича и плетера са четири собе и кухињом. Године 1754. била је саграђена од цигле једна кућа у kojoj је била само једна сала и једна соба. Провизор је становао у старој кући од плетера са три собе. На добру се налазила још једна кућа од двије собе и кухиње, једна стражара и још неке споредне зграде.

Под управом митрополита, као земљишног господара, развијао се у Даљу црквени живот под врло повољним условима. Већ 1715. године сазидана је нова црква св. Димитрија. Број православних домова се умножио. Године 1732. било је у Даљу (према попису) 235 домова, једна црква и четири свештеника. Били су то: епитроп, звани јереј Вуја, родом из Будима, Арсеније Вуковић, родом из Баје, Иван Теодоровић, родом из Војке, који је учио у Београду код министра Стефана, а код Максима Суворова "десјатос-ловије", латинску и словенску граматику. Има склоност према учењу "и главу добру за примање", као и четврти тадашњи даљски парох Георгије Нинков, за кога је такође записано да како се види "за учење има добру главу". У сљедећем попису (1756) уписано је само 150 домова, али са 6 свештеника и једним ђаконом. Били су ту протопоп Антоније Попов, парох и намјесник Давид Попов, Димитрије Михаилов, Јефрем Попов, Јевстатије Данилов, Никола Јованов и ђакон Теодор Васиљев. Епитроп је био Стефан Чурубџија, црквени син Лука Сарвашки, а кнез Стефан Мијатов.

У једном извјештају представника Вировитичке жупаније о броју и стању православних свештеника у тој жупанији 1756. године, наведено је да у Даљу има пет свештеника, чија се презимена не слажу са овима у црквеном попису, иако се ради о истим људима. Ту се помиње поп Димитрије, који ту сједи већ 15 година, има кућу с вртом и 3 јутра оранице: Давид Јакић (тамо Попов) који ту сједи годину дана и има кућу, врт и три јутра оранице; Јеврем Тјурђев (тамо Попов) сједи ту 2 године и има кућу, врт и три јутра оранице; поп Јевстатије (тамо Давидов, овдје без презимена) овдје је једну годину, има кућу, врт и три јутра оранице; Николај (без презимена) дошао је прије четврт године, na и он као и остали има кућу, врт и три јутра оранице.

Године 1791. била су у Даљу 323 дома са 1978 душа, али (због опште проведене редукције парохијског свештенства) само прота и два свештеника. У парохију је спадао и Аљмаш са 16 домова и 133 душе. Било је то вријеме кад је почела градња садашње цркве св. Димитрија, која је довршена 1799. године. Исцрпљена финанцијски tokom изградње ове монументалне

цркве, која по величини спада међу најмонументалније споменике познобарокног градитељства код нас, даљска црквена општина морала је да за неко вријеме одложи њено унутрашње украшавање и живопис. Прибегло се и сакупљању добровољних прилога, како би се осигурала средства за израду уметничког иконостаса, који би одговарао и овој цркви и сједишту митрополијског спахилука. Црквена општина је склопила најприје уговор за израду иконостаса са Арсенијем Теодоровићем и Григоријем Јездимировићем, али он није одобрен. Године 1822. склопљен уговор са сликаром Павлом Ђурковићем и Григоријем Јездимировићем, као лакирером и позлатаром. Они су се дали на посао који је 1824. био готов. "Павел Ђурковић се обрео у Даљу" - пишу Миодраг Јовановић и Никола Кусовац - "као сликар који је у многоме раскинуо са ликовним наслеђем XVIII века и већ изградио стилски јасно класицистичко сликарство. Додајући већ давно откривеним и осведоченим вредностима Ђурковића као портретисте и вредности његовог иконостаса, само се још једанпут и још убедљивије потврђује високо место које као сликар заузима у историји новије српске уметности".

Током времена у Даљу се поред Срба населило и Хрвата и Мађара. Почетком овог вијека (1905) у Даљу су била укупно 1182 дома, а од тога 610 српских. Срба је било 3452 душе, Хрвата 1116, Нијемаца 734, Мађара 543 и 55 разних.

У другом свјетском рату грдно су страдали и даљски Срби и њихова црква, коју су усташе рушили на иницијативу римокатоличког жупника Јосипа Асталоша.

GRADOVI I NASELJA OSJEČKOG POLJA

БОРОВО

БОРОВО је старо мјесто. Као "вилла" спомиње се 1263, као тврђава помиње се 1293, а као град са каштелом 1481. или само као каштел до почетка XVII вијека. Био је у власти хрватских племића Горјанских, а кад су они изумрли, поклонио је краљ Матија њихове посједе Банфима (Банићима) од Горње Лендаве.

У Борову се 1427. спомиње црква св. Маргарете и каменом зидани манастир августинских пустињака (claustrum bl. Margarethae ordinis heremitarum s. Augustini de Borch). Седмични сајмови спомињу се већ у XV вијеку. Борово се одржало и под Турцима, кад су му сви житељи били православни. У опису послије изгона Турака вели се (1697) да се ово село од старине овако звало и да су му за вријеме Турака становници били православни Срби (professionis graece Valachi). Било их је тада 50-60 кућа. Господар им је био Хасанбеговић из Осијека. Године 1733. било је у Борову 95 православних домова.

Срби су вјероватно и под Турцима, као једини становници овог мјеста, имали своју цркву, која се 1756. спомиње као дрвена црква св. Стефана, "стара и трошна". Године 1733. била су у Борову три свештеника и ђакон. Први свештеник је Петар, који је тога прољећа остао удовац, а и слабог је здравља, па би требало по ондашњем обичају да иде у манастир, али има троје нејаке дјеце, о којој се мора бринути. Други је Радојица, а трећи и најмлађи (23 године) Гаврило је на испиту показао најбоље знање. Био је родом из старог Даља, док су прва двојица и ђакон Гаврило били и родом из Борова.Послије двадесетак година (1756) била су у Борову четири свештеника: Гаврило Радосављевић, Субота Павловић, Лазар Јованов и Вићентије Поповић. Епитроп је био Станко Арамбаша, црквени син Врсајко Михајловић, а кнез Стефан Владисављев.

Док је 1732. у Борову било 97 кућа, сада (1756) уписано је 100 кућа. У извјештају представника Вировитичке жупаније о стању православних свештеника из те године стоји да боровски поп Данило (горе поменут у црквеном попису као Гаврило) у Борову већ двадесет

година, има кућу, врт, 6 јутара оранице и 5 коса ливаде; поп Субота, дошао је прије 3 године, има кућу, врт, 7 јутара оранице и 7 коса ливаде; поп Лазар, дошао прије 2 године, има кућу, врт, 14 јутара оранице и 16 коса ливаде, а живи с ожењеним братом; поп Викентије, дошао прије 2 године, има кућу и врт, 10 јутара оранице и 7 коса ливаде, а живи с оцем и ожењеним братом.

Године 1791. биће у Борову 209 кућа са 1151 житељем, али само са два свештеника. Године 1811. забиљежено је да у Борову има 231 православни дом, 1754 православних житеља и два свештеника. Почетком овог вијека (1905) било је у Борову 487 српских кућа са 1820 душа, а само 29 кућа Нијемаца и Мађара са 80 римокатоличких душа.

Стару дрвену цркву за коју је речено 1756. да је "трошна и стара" замијенила је 1762. нова зидана црква, коју је 5. септембра 1764. осветио митрополит Павле Ненадовић. Умјесто магистра Кирила Попова, који је у другој половини XVIII вијека учио писмености српску дјецу у Борову, добиће ово мјесто ускоро своју српску вјероисповиједну школу.

БИЈЕЛО БРДО

БИЈЕЛО БРДО се у старини звало Трновац, али су га српски досељеници послије изгона Турака прозвали Бијелим Брдом. Срби су и у турско вријеме живјели у Бијелом Брду, као и у Сарвашу, Тењи и Трпињи, али су их у невољи између 1687. и 1691. напуштали, na су се затим у њих враћали уз појачање нових српских досељеника. Тако су због великог прилива српских досељеника првих деценија XVIII вијека бројно ојачала ранија српска насеља na и Бијело Брдо.

До 1732. било је у Бијелом Брду 106 српских домова са црквом св. Николе и четири свештеника. Послије четврт вијека (1756) уписано је да у Бијелом Брду има 80 српских кућа, да је црква св. Николе дрвена и стара, да имају три свештеника: Јована Поповића, Петра Поповића и Теодора. У већ поменутом извјештају представника Вировитичке жупаније, такође из 1756. године, стоји да је у Бијелом Брду протопоп Антоније, који је овдје парох око 30 година, има кућу, башту, 5 јутара оранице и 2 косе ливаде, а живи заједно са сином попом; поп Јован служи већ 5 година, има само властиту кућу без икаквих апертиненција; поп Пера служи 1 годину, има само кућу, а поп Тодор који служи 5 година има такође само кућу.

Епитроп им је Јаков Милисављев, црквени син Стефан Драгићев, а кнез Андреј Ранковић. "Школу праве, а учитеља немају". Десет година касније записани су бољи подаци. У Бијелом Брду 1766. има 132 српске куће, стара дрвена црква саграђена 1718. биће замијењена новом, која је почела да се гради 1764. na је грађена и украшавана све до 1793. године. Обновљена је 1893. "Први светски рат однео је звона са торња, а други је оставио далеко веће и болније трагове.

Поред великог броја људских жртава (око 150) у цркви су усташе 1941. год. порушили иконостас и један део икона секирама уништен, а један део пренели у фрањевачки самостан у Осијеку, одакле је послије ослобођења враћен. Сав црквени инвентар је уништен, зидови и иконе на зидовима префарбане, црква претворена у римокатоличку, а готово сви Срби, изузев мањег броја најхрабријих присилно прекрштен".

У вријеме градње ове цркве (1766) била су овдје четири свештеника на челу са протом Антонијем Поповићем, који је овамо дошао из Даља. Сада имају и школу и магистра Стевана Савина. Крајем XVIII вијека у Бијелом Брду било је 185 српских домова са 1160 душа. У парохију је као филијала спадао и Сарваш са 10 кућа и 64 душе. Бијело Брдо са филијалом Сарвашем имало је 1811. године два свештеника, 213. српских домова и 1600 житеља. Међутим, tokom XIX вијека Срба је у Сарвашу нестало, али се њихов број зато повећао у Бијелом Брду. Почетком XX вијека (1905) у Бијелом Брду је било 340 српских домова са 1957

душа. Поред њих је у мјесту било само 37 домова римокатоличких Нијемаца са 75 душа.

БОБОТА

БОБОТА је као село постојала у средњем вијеку.

Помиње се 1269, 1366. и под Турцима 1558.године. У опису села послије изгона Турака вели се да су у њему од старине под Турцима живјели православни Срби, којих је у турско вријеме било 30 кућа.

Недавно су овамо дошли нови српски досељеници кји су недалеко од старог насеља у шумама саградили своје колибе, до 14 на броју. У селу није било друге веће грађевине осим српске дрвене цркве. За ову цркву посвећену св. Георгију, вели се у опусу од 14. јануара 1733. да је "саграђена од дрвета, олепљена блатом, покривена шиндром новом, на среди труло; трапеза од дрвета; звоница на четири велика растова стуба са два звона.

Осветио је Никанор крушедолски". "Црква нема ниједне књиге". Чак ни српско јеванђеље на трапези - "није црквено". На иконостасу је велика престона икона Богородице, апостоли на платну "старо изображеније" и 28 икона. Црквени прибор је скроман, "путир од лима здраво стар" итд.

Свештеник им је Петар Марковић, рођен у Боботи, стар 28 година. Учио је у Даљу код попа Грује, а потом у двору Никанора сечујског, који га је и рукоположио. "Слабо је учен и слабо уме да чита. Има: стихар од бела беза, 2 епитрахиља од свиле, светогорски крст од дрвета, московски требник, малоруски часловац, српски псалтир и октоих. Има 4 сина и кћер". Прије њега били су овдје 1729. поп Јован и поп Петар.

Током XVIII вијека Бобота је стицала све више домова и народа. Године 1766. било је 118 домова, а при цркви три свештеника: Адам Крстић, Дамјан Стојчев и Петар Томић. У то вријеме почела је 1763. да се гради нова зидана црква. Године 1791. било је у селу већ 140 кућа са 1170 душа, али због редукције парохијског свештенства, према декларатори ји, била су само два свештеника.

Године 1811. било је у Боботи 167 православних домова са 1461 душом и два свештеника. Почетком XX вијека (1905) у Боботи је било 418 домова, све српских, са 2570 душа. Парох је тада био Драгутин Протић, који већ до тада служи у мјесту 33 године.

ЕРДУТ

ЕРДУТ се спомиње још у средњем вијеку као каштел, град и црква у њему посвећена св. Стефану краљу мађарском (1359. и доцније), коју је саградио краљ Бела III. Касније је то била црква калвинистичких Мађара, који су заједно са Србима у турско вријеме служили као помоћне чете при ердутској тврђави и били под командом српског капетана у Вуковару (commande capitanei Rascianorum in Vukavar degentis).

Мађарско насеље у Ердуту било је под Турцима и непосредно послије њихова одласка доста јако, али се ускоро раселило. "Тада су почели у то село улазити хрватски досељеници из једне и друге подравске струје, из оних истих које су настаниле од чести и Аљмаш. И они су донијели екавски говор у село, у којем су Срби говорили јекавски.

У току 18. ст. хрватски су насељеници у Ердуту били нешто слабији од српских, а тек су у 19. ст. ојачали новим досеља-вањем, док су Срби за тога времена престали расти."

У Ердуту је 1732. године било 25 српских кућа и црква, за коју је идуће године при попису парохија записано 10. јануара 1733: "Црква од дрвета, олепљена блатом, покривена трском,

свод од дасака, нов; трпеза од камена, крстионица од дрвета; звоно мало до пола центе виси у женској препрати на слемену. Храмовна слава св. архангели Михаил и Гаврил; осветио је владика Максим Гавриловић. На трпези: антиминс стар без изображенија, од бела беза, српско јеванђеље, ковчежић од дрвета.

На проскомидији: путир и дискос од калаја, звездица од темесућа, кашика од туча; ваздух од бела беза, дарци од свиле црвене и чита. Иконостаса немају, има 10 икона по цркви. Од одежда: 2 одежде и стихар од бела беза, наруквице од свиле, издрте, појас - тканице. Црква нема ниједне црквене књиге. Кадионица од бакра.

Свештенство: Станко Вукмировић, рођен у Будиму, 35 год., учио у ман. Бођану код проигумана Михаила; зађ. и зап. Владика Максим сечујски. Слабо је учен.

Има: епитрахиљ од полусвиле, крст од дрвета, московски требник, мали часловац, псалтир млетачки, неваљао и лажан. Има кћер". Године 1756. био је у Ердуту поп Василије, који је имао башту, 6 јутара оранице, 2 косе ливаде и 8 мотика винограда. Живио је с ожењеним братом.

Ускоро се ситуација поправила. У опису из 1776. стоји да у Ердуту има 38 српских домова, да има нова црква саграђена 1764. и два свештеника: Васа Вуковић који је овамо дошао 1748. и Стеван Савић, дошао 1764. године. Цркву су, нажалост, порушили усташе. Крајем XVIII вијека (1791) било је у Ердуту већ 48 кућа са 338 српских душа и један свештеник. У XIX вијеку у Ердуту је ојачало римокатоличко становништво, тако да је 1905. у селу било 279 кућа, од којих само 80 српских православних. Од укупног броја житеља 1572, било је православних Срба 366, Хрвата 578, Мађара 433 и Нијемаца 195.

Аљмаш, који је био филијално мјесто ердутске парохије, помиње се у средњем вијеку као каштел и град. Под Турцима и послије тога живјели су у селу и римокатолици и православни (Валацхи) у 25 домова, чији су домаћини били: Стефан Радиловић, Петар Херцеговац, Максим Цветко, Лука Бошњак, Мартин Тушековић, Блаж Долац, Павле Свињаревић, Мартин Ритковац, Андрија Подгајац, Андрија Ритковац, Мартин Милетић, Ђуро Варга, Павле Мачванин, Пејо Маргетић, Стефан Мариновчан, Живко Марковић, Матеј Николић, Андрија Краљевић, Мијат Бабић, Симон Гргинац, Петар Грегарић, Мато Соваковић и Ембрак Левако. Имена и презимена указују на националну припадност, а нека и на територијално поријекло. Док су римокатолици у Аљмашу у првим деценијама XVIII вијека нагло напредовали, православни Срби су углавном стагнирали. Године 1732. било је у Аљмашу само 15 српских кућа, а 1766, кад се Аљмаш наводи као "филијал Ердута", имао је само 11 кућа, да би 1900. тај број порастао на 18 кућа са 83 (или 92) душе. Поред њих било је 936 Хрвата, 238 Нијемаца, 119 Мађара и 23 разних.

БРШАДИН

БРШАДИН је пословењено име старог средњовјековног насеља Боршод, које се спомиње већ 1279. и све до XV вијека. Пред турском најездом и Боршод је, као и остала сусједна насеља, опустио, те су овамо досељени Срби са горњих сливова ријеке Дрине и Неретве, са Пиве, Таре и Лима.

О тим српским насељима у овим крајевима говори попис учињен послије изгона Турака, али како су многа од тих насеља запустјела, за та насеља су подаци пописа врло штури. Тако се и за Бршадин, већ у овом словенском облику свога имена, налази само податак да се он налази јужно од Пачетина као пусто село (desertus pagus Bersadin).

Послије изгона Турака Срби су се поново досељавали у Бршадин. Већ 1732. у Бршадину су биле 34 српске куће, имали су цркву и свештеника. Али црква је већ тада, према попису од 13. јануара 1733. била "стара, дрвена, олепљена блатом, свод нов од дасака, покривена рогозом; трпеза и умиваоница од дрвета". Цркву је у част св. Арханђела Михаила и Гаврила

осветио митрополит Софроније Подгоричанин 1710. године (јер је он био митрополит само од 23. априла 1710. до 7. јануара 1711.).

Црква бршадинска била је тада сиромашна и недовољно снабдевена.

Имала је "путир и дискос од лима, звездица од пиринџа, кашика од туча; дарци и воздух од мусулина". За чудо "црква нема својих одежда ни књига. Нема ни својих икона, но људи их доносе кад се служи. Има само старе двери. Црква је сасвим ограђена". Свештеник је тада (1733) био Димитрије Ранисављевић родом из Винковаца. Учио је у Боботи код проте боботског Јована и његовог сина попа Радана. Одежде нема комплетне, а од књига само московски требник. Удовац је и има једну кћер".

Приликом испита ("егзамена") парохијског свештенства 1733. записано је за овог свештеника да је прије двије године обудовио, много је дужан, не каже се колико, у дому нема готово ништа, а млад је.

Зато испитивач, архиђакон Вићентије Стефановић, мисли да би ваљало попу Димитрију заповједити да своје ствари што прије рашчисти, у противном наредити да он пође у манастир, како би се овдје други свештеник поставио. У селу има 40 домова и за једног свештеника има "довољно прижитка". Прије њега био је у Бршадину (1729) поп Живан.

Ову скромну дрвену цркву замијенила је половином XVIII вијека нова зидана црква, коју је 1. јануара 1750. осветио епископ славонски Софроније Јовановић. Ко је сликао првобитни иконостас не знамо, а нови иконостас израдио је 1903. године академски сликар Марко Перош из Загреба. Црква је тада била у потпуном реду. У селу је тада било 147 српских кућа са 837 душа, а поред њих само четири мађарске куће римокатоличке са 27 душа и једна јеврејска кућа са 4 душе.

Српско становништво се tokom XIX вијека удвостручило, јер је у Бршадину 1791. године била само 81 српска кућа са 478 душа.

У вријеме другог свјетског рата и бршадинска црква је била претворена у римокатоличку, као и она у Пачетину.

БУДИМЦИ

БУДИМЦИ су као пустара записани 1477/8. године. У турско вријеме било је у њима насељено 6 српских (хришћанских) породица. У ратним временима приликом изгона Турака (1683-1691) село је опет опустјело, али је ускоро било опет насељено Србима, понајвише досељеним из Босне. У попису од 1733. било је у селу 30 породица од којих је девет носило презиме Бошњак. Судећи по презименима Прекодравац, Капелац, остали су били из Барање и околних старих српских села.

У првој половини XVIII вијека Будимци су бројно напредовали, те су 1766. већ имали 69 српских кућа и цркву Вазнесења Господњег, коју је 3. јула 1766. осветио митрополит Павле Ненадовић. У селу су била и два свештеника: Петар Бранковић и Недељко Јефтић.

Преткрај XVIII вијека (1791) било је у Будимцима већ 88 кућа са 1136 душа, али са једним свештеником. Село је брзо расло и кроз XIX вијек новим досељавањем, углавном из Барање, те је око 1900. године било у селу 348 српских домова са 1981 душом. Поред њих била су само 63 Нијемца и 12 Јевреја.

Послије 1918. године насељени су на ово подручје добровољци, од којих је око 130 породица доселило у Будимце и сусједни Погановачки Петровац.

Јужно од ријеке Вуке налазе се три православне парохије: Маркушица, Габош и Острово.

ВЕРА

ВЕРА је старо насеље у коме су за вријеме Турака становали Срби у 30 кућа, али је ово село 1697. уписано као пусто село (pagus desertus). Послије изгона Турака дошло је до нових српских досељавања у којима је поново оживјела и Вера, која је 1732. имала 33 српска дома, цркву и свештеника.

У опису који је сачињен 11. јануара 1733. "црква је од дрвета, олепљена блатом, на среди труло изображно на даски, покривена трском, прокисава на неколико места; трпеза и умиваоница од дасака, крстионице нема, но у крају у цркви погружују децу и крсте.

Храмовна слава Благовештеније Господње (!); осветио је владика Максим сечујски.

На трпези: 2 плаштанице од бела беза и чита, антиминс стар, 2 свећника, ковчежић од дрвета. На проскомидији: путир и дискос од калаја, звездица од пиринча жута, кашика од дрвета; ваздух и дарци од мусулина. На иконостасу и по цркви: образ Спасов велики и мали и 23 иконе. Од одежда само епитрахиљ од свиле. Од црквених књига само српски молитвеник.

Кадионица од туча, стара; литијски крст мати и барјак на безу изображен. Звона нема но само клепало.

Свештенство: Станко Јовичић, рођ. у Ердуту (стар) 22 године, учио у Даљу код ексарха Јова; зађ. и зап. Владика Максим сечујски. Има епитрахиљ и наруквице од свиле, московски требник, општак мали, кијевски полустав, српски псалтир. Има 2 кћери."

Вера је у XVIII вијеку напредовала. Године 1766. записано је да у селу има 59 кућа, да имају нову цркву Благовести сазидану 1762, коју је 1766. осветио митрополит Павле Ненадовић. Од 1760. имају свештеника Стевана Максимовића. Пред крај XVIII вијека има у Вери већ 66 кућа са 683 душе. Године 1811. било је у Вери 79 српских кућа са 652 душе и једним свештеником. Послије сто година (1905) Вера је и даље чисто српско насеље са 140 српских домова и 698 душа што показује колико је наталитет опао.

ВУКОВАР

ВУКОВАР је у античко доба био знатна римска насеобина под именом Корнакум (Cornacum). У средњем вијеку био је то градић (castrum), који се у повељи краља Коломана из 1231. године помиње као Влков или Валков.

Ово словенско име града потиче свакако од имена ријеке Вуке.

У XVI вијеку и Вуковар са цијелом Славонијом потпада под Турке. Из путописа који је 1608. написао Максимилијан Прандштетер као секретар барона Адама Херберштајна, који је као изасланик краља Рудолфа и путовао у Цариград да уговори мир са султаном Ахметом, дознајемо да су у граду поред Турака становали Угри и Раци-Срби (Ungern und Ražen). Срби су се окупљали око своје цркве, за коју је 1578. године "тапијска такса" Турцима на црквено земљиште износила 300 акчи.

Ова црква вјероватно је била дрвена као и све наше најраније цркве по Славонији и Срему, које су повремено обнављане, а понекад рушене па на њиховом мјесту грађене нове, опет од дрвета. За вуковарску цркву записано је у опису из 1733. да је "сасвим трошна, хоће да падне, прокисава, саграђена око 1690. (не вели се од чега); трапез од даске, умиваоница и крстионица од камена.

Храмовска слава св. Никола; осветио је владика Спиридон". Свештеник је тада био Максим Поповић, родом из Вуковара, стар 32 године. Овој цркви купио је вуковарски поп Стеван 1702. једно јеванђеље (Москва 1701). За ту куповину приложио је капетан Јован 5 форинти.

Послије ослобођења од Турака било је ово подручје под управом Дворске коморе, али је ускоро подијељено на властелинства. Вуковар са својом околином припао је најприје као

властелинство барону Куфштајну, а од 1737. грофовима Елц.

Како се ово подручје није налазило у Војној крајини, Вуковар је од 1745. постао сједиште Сремске жупаније. Жупанијске зграде подигнуте су у "Новом Вуковару", који се раније, na још и 1848. године звао "Маринци".

Град се брзо развијао и подизањем лијепих зграда бивао све љепши. Зато су и Срби жељели да умјесто своје старе и трошне цркве сагради нову зидану цркву која би одговарала новом лицу града. Митрополит Вићентије Јовановић дао је 20. децембра 1732. црквеној општини благослов и препоручно писмо да њени представници могу сакупљати прилоге и no другим мјестима и епархијама, јер су средства која је црква вуковарска имала била сасвим недовољна. Митрополит је дао и упутства о пословању у црквеној општини с нарочитим обзиром на овај велики грађевински посао.

Црква се почела градити и 1737. била је довршена. Троносао ју је на "Никољице" 9. маја 1752. митрополит Павле Ненадовић. Колико је црквени живот у Вуковару узнапредовао види се и no томе што је 1756. при цркви св. Николе било шест свештеника и два ђакона: протопоп Јован Добрашевић, затим Јован Попов, Максим Стефанов, Јефтије Попов, Јован Фоклић, Гаврил Поповић и ђакони Игњат Михаилов и Симеон Теофилов; епитроп је био Јован Тењац, а црквени синови Ђурађ и Марко Папула.

Црквена општина је своју нову цркву и даље украшавала. Иконостас од позлаћеног дрвореза који је урадио осјечки "дрворезник" Фихтер, попуњен је "вештачки бојадисаним иконама".

Број Срба у Вуковару је растао, na је и црквена општина бивала све имућнија. Зато је 1763. закључено да се цио црквени свод промијени, хор прошири и направи торањ и школа. Чак се помишљало и на градњу још једне цркве, али кад то власти нису дозволиле, уређена је на хору капела св. ве-ликомученика Георгија. У другој половини XVIII вијека били су Срби водећи елемент у економском и политичком животу града, јер "је познато, пише касније (1890) Ристо Михајловић, да су Срби у Вуковару до најновијег доба и иметком претежнији од иновераца били и далеко већи број становника него ли данас сачињавали, те се је до пре 20-30 година сва трговина и све куће на пијаци у руку Срба находиле".

Срби су били и на челу градске уп-раве. Тако су варошки кнезови били Гаврило Димић (1759), Арсеније Поповић (1760-1762. и 1767-1768), Стојша Милосав(љевић) (1765-1766), Ђуко Костић (1775-1778. и 1784), Стојан Чавић.

Од 1764. na све до 1800. године био је парох вуковарски (од 1782. го-дине и прота) Игњатије Михаиловић "узор пастир свога стада", кога је црквена општина "за отликованују јего у време кужно и стаду својему службу" наградила 1797. за оно вријеме знатним износом од 150 форинти.

Црква је непрестано уљепшавана. Браћа Теодоровићи су 1799. дали да се о њиховом трошку направи скупоцјена часна трпеза од црквеног мермера за покој душе својих родитеља Теодора и Ане. На тој часној трпези стајало је велико јеванђеље (високо 70 цм, широко 50, а дебело 10 цм) штампано у Москви 1769. и богато украшено. Употребљавано је само о Ускрсу и Богојављењу.

У вријеме спровођења терезијанских реформи вуковарски Срби су давали енергични отпор не само свему што је указивало на унијатске тенденције већ и приморавању наше дјеце да иду у њемачку а не у српску школу, давали отпор забрани доношења књига из Русије, јер "силом натерују нас унијатске бечке књиге куповати", борили се против редукције свештенства, манастира, празника, осуђујући епископат и митрополита за попустљивост.

Због непоштовања прописа парламента (1770) да на све римокатоличке празнике морају све радње бити затворене, неки трговци су плаћали казне и чамили у затвору. Уопште, tokom цијеле своје историје, вуковарска цкрвена општина и парохија спадале су међу најугледније цкрвене јединице Карловачке митрополије. То је условило не само добро материјално стање

православних Вуковарчана, већ и њихова висока и ватрена вјерска и национална свијест која их је подстицала на патриоска и побожна дјела.

У Вуковару су 1811. године била 3 свештеника, 381 православни дом са 1826 душа.

Подстакнути таквим мотивима православни Вуковарчани су 1808. године подигли на "Доброј Води" капелу свете Петке, добивши од грофа Емерика Елца четири јутра земљишта око овог лековитог извора за годишњу закупнину од два дуката, коју су давали све до 1848. Црквица је довршена 1811. и постала не само популарна богомоља, него је са цијелим околним простором постала омиљено излетиште вуковарских грађана па и оних издаљега.

Црквицу је пред рат обновио вуковарски трговац Пајо Угљешић. Послије рата црквица је била оштећивана, обијана и скрнављена. Обнављао ју је парохијанин Марко Вундук. Напосљетку је 1982. године добровољним прилозима и залагањем младог свештеника Николе Шкорића темељно обновљена и уређена и сада поново врши своју мисију.

ГАБОШ

ГАБОШ се помиње 1437, кад су га од краља добили Таловци као посјед изумрле породице Ивана Алшана. Пред турском најездом село је опустјело, па су у њега досељени Срби. У ослободилачком рату 1687-191. село је привремено напуштено. Описујући Габош 1697, пописивачи пишу како су на свом путовању, идући од Короћа и Антина, недалеко ријеке Вуке, међу барама, наишли на неколико Срба који су дошли из Босне, а име свога насеља узели су по имену раније пустог села Габош, које се налази с ону стране Вуке (adinvenimus penes fluvium Vuka confugientas intra palustris nonnullos Valachos ex Bosnia advenas, nomen tamen sumpserunt suae habitationis a pago ab olim deserto Gabos, existans trans fluvium Vuka).

Идуће године (1698) Габош је давао 200 форинти, што указује на величину коришћеног земљишта, па свакако и на број становништва. Године 1832. записано је да у Габошу има 37 српских кућа са црквом и једним свештеником.

Године 1736. уписани су као домаћини 37 српских кућа: Никола Корулин, Марко Томашевчанин, Саздан, Теофан Милошевић, Вајо Диклић, Паво Рошолић, Станивук Бошњак, Станко Сопак, Стојић Цветковић, Стефан Кошиновић, Јован Стипић, Недо Роми, Илија Слушар, Станивук Ширић, Петар Саздан, Никола Мирковић, Паво "ђуровић, Деспот, Гаврило Шупић, Станко Руњанин, Вуковас Турничанин, Тасо, Јован Драшин, Васо, Јован Диклић, Стојан Поповић, Продан, Станивук Игњат, Теодор Кордулић, Тешо, Илија Вукадиновић, Симон Вуковић, Петко Мирковић, Вукосав Диклић, Антон(ије) Томашевчанин, Петар Стражић и Радоња Бошњак.

Године 1756. записано је овакво стање: село има 25 српских кућа, црква Ваведења Богородице је "дрвена, сасвим трошна и сирота. Парохију обдржава парох островски. Ђакона Михаила Јованова примили су (тада) за пароха. Епитроп је Василије Диклић, црквени син Јован Михајлов, кнез Ђурађ Поповић. Школе и учитеља немају."

Међутим, ускоро је дошло до промјене на боље. Габошани су 1759. под руководством свога младога свештеника Михаила Јовановића (који је претходне године рукоположен) сазидали нову парохијску цркву, посвећену сада Рожденству Богородице, коју је 30. јуна 1766. осветио митрополит Павле Ненадовић.

У Габошу су тада биле 54 српске куће, а 1791. већ је било 65 кућа са 405 душа. Године 1810. биле су 83 куће и 512 душа

МАРКУШИЦА

МАРКУШИЦА се помиње још 1433. и 1469. (Marcufalva) као посјед Корођа. Пред турском најездом мађарско становништво је побјегло, те су на пуста селишта доселили Срби. Приликом изгона Турака село је опустило (1697. помиње се као pagus desertus Markusevecz), али је ускоро у њему опет ојачало српско становништво.

Српско становништво ових насеља јужно од Вуке расуло се у вријеме ратовања од 1687. до 1691. по шумама, особито у оним с лијеве стране Вуке, али се један дио тог разбјеглог становништва у смиренијим приликама вратио на своја огњишта. К њима су пристизале и нове струје српских досељеника из Босне (од Брчког и Градачца), Мачве и Барање, те су Маркушица, Габош и Острово поново бројно ојачали. Под Турцима било је и у Маркушици 30 српских кућа, а 1700. се помиње само осам досељених породица.

Овако ојачало српско насеље саградило је себи 1705. дрвену цркву посвећену Вазнесењу Господњем, коју је 26. октобра 1798. године осветио епископ "вуковарски" Спиридон Стибица. Овај бивши епископ белоцркванског (куршумлијски) пребјегао је у Угарску са патријархом Арсенијем III Црнојевићем и 1694. потврђен од цара Леополда за епископа вршачког и карансебешког.

Међутим, како је Карловачким миром (1699) Банат поново потпао под Турке, Спиридон остаде без епархије, те је боравио у Срему и управљао "Вуковарском епархијом", све до 1708. кад је ово подручје уступљено пакрачком славонском епископу Софронију Подгоричанину у то вријеме имали су маркушички Срби и своје засебно гробље, јер има податак да је најстарији споменик у гробљу из 1704. године.211 Мора се претпоставити да су маркушевачки Срби имали и под Турцима своју дрвену цркву. Ова црква, коју је осветио епископ Спиридон, била је према опису из 1733. године "од дрвета, олепљена блатом, неокречена, покривена шиндром; трапеза, умиваоница и крстионица од дрвета; звоница на 4 стуба с једним средњим звоном... На иконостасу само 2 сапрестолне иконе и 7 малих..." Свештеник је тада био Георгије Теодоровић, родом из Маркушице, стар 30 година. Учио је у Вуковару код егзарха Јова, али је "слабо учен". Има нешто богослужбених књига и одежде. Има 5 синова и 3 кћери

ОСТРОВО

ОСТРОВО се помиње у крушедолском поменику у XVI вијеку. За вријеме турске власти било је у Острово 15 српских кућа. У великом ратовању приликом ослобађања Славоније многа села су напуштена, нарочито послије турског повратка у јесен 1690, па су нека села и опустјела, али се Острово одржало са својих 15 кућа. Кад су 1699. и 1700. године дошле овамо нове струје Срба из Босне, Мачве и Барање, ојачала су српска насеља у Габошу, Острову, Маркушици и Јармини.

Године 1702. био је у Острову 21 српски дом. Године 1736. било је у Острову 40 српских кућа чији су домаћини били: Митар Гвоздиновић, Гаврило Шипка, Радивој Цветковић, Радојица Дабић, Остојак Асазовић, Игњат Мачванин, Теодор Вранешевић, Михаило Бошњак, Пејак Потњевац, Трипун Ширић, Јоско Рајковац, Јован Обреновић, Јеровид Бошњак, Милосав Островац, Стефан Марковић, Гаврило Драшин, Мишко Његовановић, Јован Паунић, Илија Станишић, Милош Старчев, Јован Радојловић, Тома Марковић, Стефан Крајшин, Паво Ковачевић, Бошко Стојшин, Вучко Јарминац, Ничето Миливоје, Марко Вукајловић, Станко Правдић, Јован Шопинац, Мишко Старчев, Саво Милошевић, Дабиша Бошњак, Стојан Асаповић, Ђурица Радованчанин, Симон Херцеговац, Гаврило Игњатовић, Пано Марковић, Алексије Новаковић и Паво Круновић.

Током XVIII вијека тај број српског становништва је опадао, а напуштене домове куповали су римокатолици. Међутим, почетком XX вијека била су у Острову 152 српска дома са 706 душа

и 4 римокатоличка дома са свега 8 душа.

Прва островска црква за коју знамо описана је 1733. овако: "Црква од дрвета, олепљена блатом, покривена трском; трапеза од дрвета; звоница на 4 стуба од растовине, покривена шиндром, с једним средњим звоном. Храмовна слава Вазнесенија Господње, не освећена (није троносана). Свештеник је тада био Јован Радосављевић родом из Винковаца. Острово је тада имало 34 куће". Године 1756. Острово је имало само 30 српских кућа, али зато су имали нову цркву, али сада посвећену Рожденству св. Јована (Ивањдан), која је саграђена 1747, а осветио ју је епископ партеније 14. јуна 1752. Свештеник је од 1750. био Марко Павловић, а од 1766. уз њега је и други свештеник Тома Јовановић, али је послије Декларатoрије у Острову 1791. био само један свештеник.

Иконостас за цркву островску сликао је 1899. Алексијевић из Новога Сада.

У островску парохију спадало је и село Јармина у коме је 1736. године било 17 српских кућа, али је тај број tokom XVIII вијека опадао, а крајем тог вијека потпуно су нестале. Доселили су наприје Хрвати, na затим их смијенише Нијемци, а ове, послије посљедњег рата, опет Хрвати, Загорци.

ПАЧЕТИН

ПАЧЕТИН се помиње још у XIII вијеку (1270). У XIV вијеку краљ Лудовик Велики дозвољава 1345. седмичне сајмове у Пачетину, који се брзо развијао и 1498. се спомиње као трговиште у коме се одржавају и жупанијске скупштине. У хришћанско вријеме ово насеље је имало троструко име: Пачетин, Јордан и Иванин. Ово је, изгледа, настало због тога што су у сва три ова насеља биле цркве, чији су се темељи називали још и послије изгона Турака.

Цијело ово подручје било је прије турске најезде пуно мањих насеља, међу којима су се истицали Пачетин и Борово. Али, првих деценија турске окупације цијело то насеље је потпуно напуштено и расељено. "У њему није остало ниједно село, није се сачувала ниједна старосједилачка кућа. Старинци су се одржали само на десној страни Вуке у Богдановцима и у два, три ситна села око њих".

Послије турског освајања било је на подручју овог троименог насеља насељено само оно под називом Пачетин, које име је сада прешло и на атаре других двају бивших насеља. Нови становници Пачетина били су искључиво Срби. Према попису из 1697. за вријеме Турака било их је до 100 кућа. Сада су се сви уписали код српског капетана као војници-хајдуци, јер нису хтјели да буду кметови.

У току ослободилачког рата и свих невоља које је он донио, број кућа се смањио, али је касније постепено растао. Године 1733. било је у Пачетину само 40 кућа, а већ 1736. има 47 домова чији су домаћини били: Павко Лончар, Мато Црногорац, Јован Купинић, Никола Пачатинац, Живко Курјак, Јован Вујичић, Степан Мачванин, Мијат Барањеварац, Никола Пачатинац, Петар Пачатинац, Сава Поповић, Јован Пачатинац, Станоје Црногорац, Максим Мачванин, Станоје Јокофалац, Стојан Вла(ј)ковић, Јован Петковић, Грујица Пачатинац, Тодор Јанковчанин, Јовица Пандур, Јован Габушац, Субаша Остоја, Јован Рајковчанин, Вук Угљешић, Благоје Драгић, Бошко Пачатинац, Мишо Црногорац, Станко Драгојевић надничар, Вујо Вучковић, Марко Новаковић, Марко Јанковчанин, Малеш Мачанин, Степан Препелица, Јован Трибуновић, Атанаско Винковчанин, Вујин Топал, Јурат Радојловић, Максим Петковић, Лазо Мачванин, Тодор Рајковић, Илија Сријемац, Михаило Пандуровић, Митар Марић, Пило Благојевић, Митар Комљеновић (Цампеновиз), Иван Стипановић.

Приликом пописа 1733. била је у Пачетину стара дрвена црква, али у тај мах није било свештеника, већ је село опслуживао протопоп боботски. У Пачетину је био само ђакон Јован Пачетинац, стар 20 година, који је учио у Даљу код "мештера" Јована и у Острову код попа Јована. Рукоположио га је прије двије године владика Максим "себишки". Послије тога је

учио код Манојла у Дању. Када би ђакон Јован научио још боље читати, могао би се у свом селу поставити за свештеника. Он од сродника никога нема, само жену, и врло је сиромашан.

Пачетин је према попису имао 1766. године 69 кућа, нову цркву св. Николе која је сазидана 1752, а 27. августа 1755. ју је осветио пакрачко-славонски епископ Софронije Јовановић; имао је и три свештеника: Теодора Јовановића, Мојсија Поповића и Стевана Поповића, који је "отишао у калуђере", вјероватно кад је обудовио.

Године 1791. у Пачетину су биле 84 српске куће са 758 душа, али тада је већ (по сили декларaторије) био само један свештеник. Послије сто година број домова се готово утростручио, али број душа није равномјерно напредовао. Према подацима из 1905. године, била су тада у Пачетину 232 српска дома са 1066 душа и 26 иновјерних домова са свега 43 душе.

Године 1891. пачетинска црква је добила нов иконостас, који је сликао Ђорђе Ракић из Нештина.

САРВАШ

САРВАШ је у турско вријеме био чисто српско насеље. У попису из 1697. године записано је да су раније овдје становали Срби (Ab olim inhabitantes ibidem ritus graeci Valachi) и да их је у турско вријеме било 20 кућа. Сада (1697) је то пусто село (pagus desertus Szarvas). У пустошењу села Турци су 1683. уништили и сарвашку православну цркву, поред које је на садашњем селишту Љесково такође била једна црква и од ових двију цркава није било старијих.

Године 1732. уписано је да у Сарвашу има 30 српских кућа. Послије двије године било их је већ 39, али се тај број од тада смањивао, те је 1791. било у селу само 10 српских кућа са 64 душе. Срби су се из Сарваша раселили понајвише ради великих пореских и других обавеза, "ради порција, претпреге, довоза дрва итд".

Турско пустошење није заувијек прекинуло црквени живот у Сарвашу. Године 1735. били су у Сарвашу поп Петар, поп Петко и поп Јован, за које имамо архивски податак да су платили егзархију и остале епархијске дађе. Године 1750. саградили су сарвашки Срби нову цркву, али су приликом градње имали сметњи од стране Вировитичке жупаније. Уз једну представку жупанији у вези са градњом и освећењем ове цркве изјављује вуковарски прота Јован Добрашевић 14. априла 1751. да је приликом повлачења Турака "не само ова (стара сарвашка) црква от њих сажежена била, но и многија, како по свему свету познато јест; и после тога за немалоје разсипаније и разсељеније от безбожних Агарјан народа нашего црква се друга к тому није могла воздвигнути, а будући и житељов у оному истом мјесту Сарвашу никада се толико у јединству не находило колико овога времена."

У попису Осијечког протопопијата наводи се 1766. и село Сарваш са 36 кућа и црквом св. Јована Претече, и свештеником Тимотијем Димитријевићем. Међутим, како је број српских кућа у Сарвашу нагло опадао, ово село је ускоро постало филијално село парохије Бијелог Брда. Као такво имало је, као што поменусмо, 1791. десет српских кућа,90 1810. године само 7 кућа,91 али је tokom XIX вијека и њих нестало.

ТЕЊА

ТЕЊЕ је старо насеље. Помиње се 1433. и 1469. године. Пред најездом Турака старосједилачко становништво се раселило, те су за вријеме Турака у Тењу живјели само

Срби у 30 кућа.

Ови Срби су као и они у другим селима овог подручја доселили из централних српских области, са горњих токова Дрине и Неретве и са сливова ријека Пиве, Таре и Лима.

У вријеме изгона Турака раселило се и овдашње српско становништво или се склонило у безбједнија мјеста, тако да је приликом пописа 1697. године

Тење уписано као "пусто село". Међутим, од старосједилаца Срба само је један дио пребјегао у Босну, а онај дио који се склонио у скровитија мјеста почео је да се враћа.

К њима су придолазили и нови досељеници са три стране: из Босне, из Шумадије и из Барање.

Из Барање су досељавали Срби нарочито послије избијања Ракоцијевог устанка, јер су их устаници злостављали зато што им се Срби нису хтјели да придруже. Тако је број Срба у Тењу нагло растао, те их је 1736. године било 139 кућа,чији судомаћини били: Стојан Радонић, кнез, Стојан Главати, Стојан Вировичан, Малета Митрић, Грујица Кишваловац, Петар Чупо, Вукашин Хорват, Рајица Главашевић, Гајица Ковачевић, Јанко Јанталић, Јован Шуменић, Субота Савић, Којо Југовац, Милашко Дабашић, Јаков Топалов, Стојан Тењац, Марко Анчић, Андрија Винчић, Тадија Чупић, Јовица Осорлић, Перко Бабић, Мишко Докић, Бранић Грујичић, Јован Јерем(ји)ин, Радивој Нинковић, Новак Нинковић, Недељко Бачванин, Игњатије Радонић, Петар Докић, Ћиро Милинковић, Сава Јеросимовић, Јован Гавриловић, Остоја Комљеновић, Вук

Клипановић, Нестор Ћосић, Андрија Митровић, Видак Чалманац, Илија Јовичић, Станко Попов, Радиша Брноварац, Радивац Бошњак, Марко Качвалац, Андрија Ширић, Нинко Балић, Симо Вукићевић, Јован Милкић, Јован Милиновић, Павле Домитров, Станко Суканчевић, Грујица Тубић, Грујица Мијатовић, Мичета Становичић, Цвијо Цикић, Лазо Повучета, Никола Гајдаш, Радивој Бошњак, Вук Јеросимов, Грујица Ширић, Вуксан Нинковић, Павле Пујчев, Јанко Стаменић, Михаило Тонимировић, Стојан Белобрковић, Гајо Мирчетић, Ђуро Прекодравац, Степан Џимџић (Гџмгџицх), Мирко Видовић, Радивој Маршан, Субота Милић, Субота Бекетинац, Сава Јакотрен, Живко Дамашић, Јован Јерешманић, Павко Чупић, Никола Арнаутин, Срдија Ликић, Давид Биволчић, Павле Кавеџић, Максим Миловуков, Остоја Мирковић, Стојан Ђурић, Јован Илибашић, Недељко Лалић, Димитар Сударов, Петар Станимировић, Јован Бугарин, Јован Брноварац, Радосав Сулош, Лазо Стипић, Јовица Мирков, Ћиро Видаков, Максим Лалић, Мишко Милинов, Јанко Вучић, Никола Милинковић, Остоја Видић, Мицко Шимић, Степан Шимић, Плавша Вировичев, Ружица Петранин удовица, Пило Видовић, Радован Халошинчанин, Ристо Видовић, Станоје Шабић, Максим Писар, Станисав Радинковић, Петар Војводић, Стеван Сулић, Кузман Вировчев, Тодор Секуруш, Петар Чомин, Перо Капитанић, Петар Коларовић, Миладин Ширић, Јован Дудум, Јован Дешић, Милош Живановић, Радусин Богојевчанин, Вук Михољчанин, Јанко Капетановић, Мојо Миловуковић, Јован Рамандић, Митар Поповић, Јован Радонић, Михаило Каланић, Крсто Вукаловић, Радивој Петкић, Димитар Југовац, Секула Вировчанин, Продан Илибашић, Цвокур Радосав, Максим Вукојевић, Марко Капетанић, Максим Топаловић, Андрија Иванковић, Станивук Лазин, Станко Крунин и Амбракуља Јован.

У сумарном прегледу Ердутског властелинства за 1736. годину стоји да у Тењу има 131 сељачка кућа, 9 удовичких и 4 трговца. Било је то највеће и најбогатије село у Ердутском властелинству.

Била је ту и црква св. Николе "од дрвета, олепљена блатом, покривена шиндром; трапеза од камена, крстионица од дасака; звоница на 4 растова стуба са једним средњим звоном. Прозори од стакла. Осветио је владика Максим Гавриловић.

На трапези: 2 плаштанице од бела беза, антиминс стар, с потписом Арсенија Црнојевића, патријарха, јеванђеље српско. На проскомидији: путир од лима, дискос од бакра, звездица од

тенећета, кашика од туча, дарци и ваздух од свиле. На иконостасу: 4 велике сапрестолне иконе, апостоли на платну, старо изображеније, по цркви 10 икона.

Од одежда: 3 одежде, 4 стихара и епитрахиљ од бела беза, појас-тканина, наруквице свилене. Од црквених књига, московских: октоих стари и општак; српских: Лазаревац. Кадионица од туча, црквени барјак од беза с изображенијем, здраво стар. Црква кољем ограђена."

Године 1733. била су у Тењу два свештеника: поп Теодор и поп Илија и ђакон Стефан. Теодор је био родом из Тења, син свештеника Илије, који је 1732. још био жив. Како му је син Теодор тада већ имао 28 година, то указује да је Тење имало око 1700. године, а вјероватно и у турско вријеме своју цркву и свештеника. Поп Илија се прије 50 година родио у селу Суљошу у Сечујској епархији, учио у Ораховици код архимандрита Арсенија. Свештеник је већ 30 година. Рукоположио га је владика Стефан Метохијац. Записано је да је стар и да не види. О ђакону Стефану записани су најпотребнији подаци. Млад је, добро учен и вриједан и види се да ће бити приљежан свештеник.

Село је бројно напредовало како природним прирастом становништва тако и досељавањем нових Срба, али нешто и Хрвата. Године 1766. било је у Тењу 206 српских кућа и нова црква сазидана 1761. године. При цркви су тада четири свештеника: Јован Радивојевић, Василије Јовановић, Симеон Петровић и Марко Јеремић, а поред њих и учитељ ("магистер") Арсеније Живков.

Године 1791. било је у Тењу 211 српских домова са 1704 српске душе и два свештеника, а 1811. године 232 дома да 1886 душа и два свештеника. Tokom XIX вијека утростручио се број кућа и становника. Према подацима из 1905. године у Тењу је било 642 дома, од којих је српских 427, а душа укупно 3347, од тога 2214 српских.

Према извјештају бискупског ординаријата у Ђакову од 8. јуна 1942. тењска православна црква је претворена у римокатоличку цркву.

ТРПИЊА

ТРПИЊА се помиње још у XIV вијеку. Срби су овдје насељени на пуста селишта почетком турске најезде, али је село опустјело, као и сусједна насеља у вријеме ослободилачког рата, па се и Трпиња послије изгона Турака у попису од 1697. назива пустим селом (desertus pagus Terpina). Један дио овдашњег српског становништва пребјегао је у Босну, а други дио се склонио у збјегове на скровитија мјеста, док не прође вихор страшног рата. А кад је он прошао, вратише се малобројни житељи овдашњих села на своја огњишта.

Како је ипак било много пустих селишта ојачало је досељавање, нарочито из Барање, али исто тако и из Босне, па и из Бачке. Тако је Трпиња 1732. године имала 109 српских кућа, цркву и два свештеника. У погледу цркве Трпиња је боље стајала од многих српских насеља у овом крају. Комисија ју је 11. јануара 1733. нашла у оваквом стању: "Црква, долњи део од камена, а горњи од дрвета, блатом олепљена и ишарана изнутра и споља, покривена растовом шиндром, свод нов од дасака; трапеза, умиваоница од дрвета; звоница на 4 растова велика стуба с једним звоном од једне и по центе.

Храмовна слава св. Георгије, осветио је Никанор, крушедолски. На трапези: 2 плаштенице од бела беза а једна од чита, антиминс стар, ковчежић од дрвета.

На проскомидији: путир и дискос од лима, звездица од пиринча, кашика од калаја; ваздух и дарци од зелене и црвене свиле. На иконостасу: 4 велике сапрестолне иконе, а малих икона 21, 12 апостола на платну, стари молерај. Од одежда: 2 беле од беза, стихар од чита, наруквице од свиле црвене, нове, појас од тканине и пиринџа - кован.

Црква нема ниједне књиге. Кадионица од туча, барјак црвени на платну с образима св. Георгија и св. Николе, полован. Порта ограђена кољем растовим, те се ноћу затвара.

Свештенство:

1) Јовица Петровић, рођ. у Херцеговини, 42 год., учио у Кувездину код јеромонаха Ковинца, зађ. и зап. Христофор бачки. Има: стихар од чита, 2 епитрахиља од свиле, светогорски крст од дрвета; московски: мало јеванђеље, апостол велики нов, часловац, мали требник, псалтир млетачки; српски: октоих. Има пет синова и 2 кћери.

2) Симеон Поповић, рођ. у Мохачком пољу, 31 годину (стар), учио у ман. Бођану код јеромонаха Силвестра; зађ. и зап. Никанор крушедолски. Слабо је учен. Има: одежду од свиле црвене, стару, наруквицу од свиле, половне, 3 епитрахиља свилена, половна, крст од дрвета; московски: часловац и требник мали; српски: псалтир, јеванђеље, саборник, службеник. Има сина.

Трпиња је 1753. добила нову зидану цркву, коју је 3. септембра те године осветио пакрачки епископ Софроније Јовановић. Приликом пописа 1766. године Трпиња је имала 184 српска дома и шест свештеника. То су били прота Јован Николић, Христофор Николић, Роман Стефановић, Јефрем Живковић, Михаило Вујић и Недељко Јефтић.

До краја XVIII вијека број домова се попео на 195, а број душа на 1180. Године 1811. била су овдје два свештеника са 202 српска дома и 1390 душа.

Током XIX вијека, природним прираштајем и непрестаним досељавањем броја домова се удвостручио. Године 1905. била су у Трпињи 352 српска дома са 2104 душе и само 5 домова са 29 душа неправославних. Цијелу другу половину XIX вијека био им је парох Теодор пл. Миковић, родом из Трпиње.

Трпињска црква је у току другог свјетског рата, према извјештају бископског ординаријата у Ђакову од 1. јуна 1942, претворена у римокатоличку

ЧЕПИН

ЧЕПИН је такође старо насеље (Chapa) у коме су у средњем вијеку живјели Мађари римокатолици, који су у XVI вијеку прешли у калвинску вјероисповијест. Имали су и своју цркву од које су се још 1697, послије изгона Турака, видјели трагови.

У средњем вијеку било је то село, а 1454. помиње се као варош. За вријеме Турака било је у Чепину 50 мађарских кућа, али су се ти становници у току ослободилачког рата са Турцима раселили и Чепин је послије изгона Турака био пусто село (desertum Chapa).

У попису из 1702. ово село је већ уписано као Чепин (Czepin),167 јер су тада већ у њему живјели Срби досељени из Босне и Барање.

Године 1732. било је у Чепину већ 90 српских кућа са 204 душе. Имали су свога свештеника и цркву, која је била "од дрвета, олепљена блатом, покривена рогозом, свод од дасака; трапеза од дрвета; звоница на 4 растова стуба с једним звоном. Храмовна слава св. арханђели Михаил и Гаврило. Осветио је вла-дика Максим.

Ову цркву замијениће 1759. нова зидана црква, коју је 1766. троносао митрополит Павле Ненадовић. И ова црква је у току другог свјетског рата била претворена у римокатоличку. У чепинску парохију спадале су у почетку и села Мартинци и Бекетинци, а 1791. овој парохији су као "филијал" спадали само Мартинци, док су Бекетинци припали Допсину. Године 1766. било је у Чепину 154 српске куће и 2 свештеника: Симеон Панић и Петар Илић.

Када је 1745. године Патачић-Енгелсхофенова инкорпорациона комисија вршила разграничење војног (граничарског) и цивилног дијела насеља у Славонији и Срему, Чепин је

добио изузетан статус. Због одређених обавеза према осјечкој тврђави, иако је село било укључено у жупанију (у цивилно подручје), било је ослобођено контрибуције и јавних терета, пошто he и даље опслуживати тврђаву.

Поред Срба у Чепин се tokom XVIII и XIX вијека досељава знатан број Хрвата, Мађара и Нијемаца. Хрвати су досељавали понајвише из сусједних прекодравских и прекодунавских села, као и бачки и барањски Срби, али највише хрватских досељеника у Чепин било је из оближње Подравине, na и од Винковаца и Вуковара. Хрватско усељавање бивало је јаче у XIX и XX вијеку, али су и они од српске већине примили ијекавски говор. У току XVIII и XIX вијека доселило је у овај крај, na и у Чепин, доста Нијемаца. Почетком XX вијека било је у Чепину укупно 680 домова са 3699 душа.

Од тога било је Срба у 303 дома 1615 душа, Нијемаца 707 душа, Мађара 595, Словака 134 и разних 648. Послије 1945. и одсељавања Нијемаца, дошло је овамо доста српских и хрватских досељеника. Српска струја је долазила из Лике, Кордуна и Баније, а хрватска из Загорја, Далмације и понешто из Лике.

Мартинци су добили име по цркви св. Мартина, која се налазила јужно од данашњег насеља. У опису села из 1702. године стоји да су Турци ову зидану цркву потпуно разрушили и њено камење употребили за градњу ђаковачког каштела. За турског времена живјели су у селу католици у 12 кућа. Село је дуго остало пусто, а 1702. било је у њему поново 19 домова.

Године 1732. било је у Мартинцима и 10 српских кућа, године 1766. било их је већ 19, а 1791. године 28 кућа са 126 душа; почетком XX вијека (1905) у селу је било 195 православних душа. Мартиначки православни Срби сазидали су у свом селу 1830. године филијалну цркву посвећену св. великомученику Георгију.

У чепинску парохију спадали су до преткрај XVIII вијека и Бекетинци, који су 1791. године имали 11 кућа и припадали парохији допсинској.

ДОПСИН

ДОПСИН је такође старо насеље. Помиње се као Villa Dapsa 1263, na све до 1356. као посјед калуђера витешког реда св. Јована Крститеља (Cruciferi). У селу су живјели Маџари и до Турака и за вријеме њихове власти. Било их је 20 кућа. У току великог рата при ослобођењу Славоније ови маџарски становници, тада већ калвини, повукоше се на сјевер преко Драве и село 20 година остаде пусто. Тек око 1700. године почеше да се насељавају нови досељеници, нешто Маџари нешто Срби потчињени команди српског капетана у Вуковару.

Године 1736. било је у Допсину 38 кућа, чији су домаћини били: Васиљ, Предојевић, кнез, Мирко Чадановић, Михајло Мишљеновић, Михаило Карагић, Тадија Капелац, Кузман Јовановић, Симо Чадановић, Максим Бошњак, Илија Лекић, Петар Бошњак, Ђурица Вукојев, Никола вијеку, али су и они од српске већине примили ијекавски говор. У току XVIII и XIX вијека доселило је у овај крај, na и у Чепин, доста Нијемаца. Почетком XX вијека било је у Чепину укупно 680 домова са 3699 душа. Од тога било је Срба у 303 дома 1615 душа, Нијемаца 707 душа, Мађара 595, Словака 134 и разних 648.

Послије 1945. и одсељавања Нијемаца, дошло је овамо доста српских и хрватских досељеника. Српска струја је долазила из Лике, Кордуна и Баније, а хрватска из Загорја, Далмације и понешто из Лике.

У чепинску парохију спадали су до преткрај XVIII вијека и Бекетинци, који су 1791. године имали 11 кућа и припадали парохији допсинској.•

У првој половини XVIII вијека није Допсин бројно напредовао. Године 1766. било је у њему 37 кућа и црква св. апостола Петра и Павла, коју је осветио 5. јула 1766. митрополит Павле Ненадовић. Па и у другој половини XVIII вијека број становника је слабо порастао.

Године 1791. било је у Допсину 45 српских кућа са 367 душа. Године 1811. било је у допсинској парохији (са Бекетинцима, Копривном и Вучевцима) 110 домова, 837 душа и један свештеник. Тек у XIX вијеку број српских кућа у Допсину је порастао. Према Шематизму било их је 1905. године 152 кућа са 904 душе, али се истовремено и број римокатолика умножио и било их је двоструко и више него православних, у 353 куће 1471 душа. Највише је било Мађара, 1324 душе.

У парохији допсинској помињу се у XVIII вијеку као филијална мјеста Копривна и Бекетинци.

Копривна је (са Харастином) 1736. године имала 20 српских кућа и 16 муслиманских. Домаћини српских кућа били су: Вукосав Мали, Пано Степановић, Крста Вуковић, Илија Облаковић, Илија Живковић, Сима Воденичар, Ђука Халаковић, Станислав Вучевац, Радојица Вучевац, Грујица Карагић, Радосав Вукосављев, Теодор Милошевић, удовица Петра Марић, Богдан Халаковић, Марко Мијатовић, Нинко Облаковић, удовица Миља Мијатовица, Марко Секулић, Пајо Вуковић и Митар Вуковић.1

У турско вријеме становали су овдје само Мађари калвинске вјероисповијести. Међутим, почетком XVIII вијека Мађари су у већини напустили Копривну (Капорна), а Срби су тада у немирним годинама Ракоцијева устанка населили се у Копривни, као и у Чепину и Допсину. Српски досељеници потекли су из Барање и Босне. У Копривни је рано постојала и православна црква Рожденства Богородице, која је обновљена 1751. године.

У селу је свештеничку дужност 1756. вршио калуђер Стеван, који је имао кућу, башту и једно јутро оранице. Године 1766. било је у Копривни 19 српских кућа, године 1791. има 27 кућа са 161 душом, а на почетку XIX вијека (1900) биле су 42 куће.

Мартинци су добили име по цркви св. Мартина, која се налазила јужно од данашњег насеља. У опису села из 1702. године стоји да су Турци ову зидану цркву потпуно разрушили и њено камење употребили за градњу ђаковачког каштела. За турског времена живјели су у селу католици у 12 кућа. Село је дуго остало пусто, а 1702. било је у њему поново 19 домова.

Године 1732. било је у Мартинцима и 10 српских кућа, године 1766. било их је већ 19, а 1791. године 28 кућа са 126 душа; почетком XX вијека (1905) у селу је било 195 православних душа. Мартиначки православни Срби сазидали су у свом селу 1830. године филијалну цркву посвећену св. велико-мученику Георгију.

Бекетинци су 1736. имали 20, а 1900. само 17 српских кућа.

Коритна је послије изгона Турака била пусто село. Тек 1701. дошли су први досељеници из Босне за које пописивач из 1702. вели да су сви католици и да су дошли "који из Босне, који од других миста".

Вучевци су били насељени Србима још у турско вријеме. Према пописима било их је послије Турака, године 1732, десет кућа, 1766. већ 21, а 1791. године 30 кућа. У првој половини XIX вијека почели су у Вучевце досељавати Нијемци, а Срби су све више слабили. "До 1945. одржало их се само неколико домова. У XIX стољећу уселило је у Вучевце и десетак хрватских породица, нешто из околине, нешто из Лике. Нијемци су до свога одласка 1945. развили до 100 кућа. На њихово су мјесто насељени хрватски досељеници у једно 120 и српски у десетак породица. Хрвати су у већини из средње Далмације и Имотскога и понешто Личани, Срби из околних српских села и по која породица из западнијих крајева."

ПОЖЕШКА КОТЛИНА И ЂАКОВШТИНА

Од друге половине XV вијека био је источни дио Славоније у непосредној близини оних

наших крајева који су већ пали под турску власт. Било је то вријеме кад су многи српски династе и властела са већим или мањим бројем народа, особито бораца, прелазили у ове крајеве јужне Угарске и били ту радо примани ради одбране границе према Турцима.

Послије велике турске побједе на Мохачком пољу, кад је у двочасовној бици 19. августа 1526. потпуно уништена угарска војска, изгинуло 24.000 војника, лешеви многих великаша покрили бојно поље, а краљ Лудовик (Лајош) I Јагеловић се удавио у набујалом потоку Челе. Турцима је био отворен пут у срце Угарске. У овако болној ситуацији одбојну снагу Аустрије и угарског племства, које је требало да осигурава и даје војску, уништавала је дуга борба о угарску круну између цара Фердинанда, брата Лудовикове жене Марије и Ивана Запоље. Док је угарско и хрватско племство понајвише пристајало уз Запољу и, да би отежало положај Фердинандов, одржавало пријатељске везе са Турцима, водећи људи међу досељеном српском властелом на овом подручју колебали су се, па су се ипак у већини приклонили Фердинанду Хабсбуршком, јер су од њега очекивали да се свим расположивим снагама одупре Турцима, па чак да их протјера из њихове старе отаџбине, како би се они могли вратити на своја стара огњишта. На славонском подручју међу таквима се истичу двије маркантне личности: Стефан Штиљановић и Павле Бакић. Српски народ у Срему и Славонији, који је био крајем XV и почетком XV вијека под управом српских деспота Бранковића и имао задатак да брани границу, био је сада у врло деликатном положају. Како је послије смрти деспота Јована Бранковића (1502) и удаје његове удовице Јелене за хрватског племића Иваниша Берислава прешло српско деспотско достојанство на породицу Бериславића, догодило се у овом смутном времену да се Иванишев син, деспот Стеван, не добијајући од Фердинанда помоћ и подршку за којом је непрестано вапио, колебао и због недостатка материјалних средстава морао да уступи неке градове Турцима, који су постали Запољини савезници. Цар је наредио да деспота и његову мајку заробе, али то је донијело само нове невоље. Стеван је> као носилац српског деспотског достојанства, уживао народно поштовање, те је његово заробљавање изазвало велико негодовање Срба који су сада у заједници са Турцима нападали посједе Фердинандових присталица. Бан Фрањо Бађани обавјештава 30. маја 1529. цара Фердинанда да је Ибрахим-паша опљачкао цијелу Славонију између Саве и Драве и спрема се да плијени и сусједне области. Не добијајући никакву војну ни материјалну помоћ од цара, морао је деспот Стеван Бериславић да попушта пред Турцима, који су га ипак 1535. убили, како 6и заузели све његове градове од Јаруга до Кобаша и даље у Диљу и уз Орљаву. Другачије није ни могло бити због нејединства, суревњивости и опште збуњености у земљи. У љету 1536. сакупило се око 25.000 војника за одбрану Славоније, али кад се великаши сакупише, дође до свађе око тога ко ће бити врховни војвода или капетан, те се разљућени ови кући вратише, распустивши своје поданике, који су били одушевљени за борбу. Извјештавајући о овоме цара Карла V, надбискуп лундски Иван Везе додаје како су Турци послије тога напредовали и брзо заузели пет утврђених градова. "Бојим се" - пише надбискуп - "да ће напокон сељаци у тој краљевини, стога што се с њима најнемилосрдније поступа устати на ноге и листом се придружити Турцима. За ове посљедње турске провале сељаци су наиме у једном врло утврђеном граду, у који их бијаше капитан за обрану његову примио, чим су дознали за долазак Турака, примивши од њих незнатне дарове, капитану ноге и руке свезали те га онако спутана заједно с градом Турцима предали."[2] У овој општој пометњи поједини племићи који су се задржали с народом, препуштени сами себи и овом јадном малобројном и осиромашеном народу, прелазили су на турску страну, па и на ислам. На народ, на кметове дотадашњих немилосрдних феудалаца, утицали су Турци пропагандом идеје о политичкој једнакости и о могућности бољег социјалног положаја. "Чим су се турске чете појавиле око Брода и Ђакова" - пише Павичић - "сељаци су одмах јавно пристали уз њих чекајући да Турци надвладају па да се измијене политички положај и влада. Кад су Турци заузели та два мјеста и кренули према Пожеги, Цернику и Градишки, велики број народа на том подручју је пришао к њима, а преко 40.000 људи отпало је на кршћанске вјере."[3] Док су неки од старосједилаца потпуно прешли на ислам, "потурчили се", други су само постали "предавци", које оновремени споменици спомињу по цијелом пожешком санџаку. "Предавци"

су сачињавали нередовну турску војску заједно са српским мартолозима, а било их је 1577. заједно више од редовних турских чета.[4] "Ђаковштина је била оно подручје на коме се показала немоћ царске војске у одбрани Славоније. Посљедњи покушај да се коначно спријечи турско продирање у Славонију представљао је 1537. познати и злосрећни Кацијанеров поход. Тај слабо припремљен подухвзт већ је за вријеме пута према пограничним областима, гдје је требало доћи до судбоносног сукоба, показивало знаке распадања и неуспјеха.

---

1 О свемуовоме види: А. Ивић, Историја Срба у Војводшш, Нови Сад, 1929,94-128 и Pavičić, Podrijetlo, 236.

2 Klaić, Povijest Hrvata, V, 143-144.

3 Pavičić, Podrijetio, 236-237.
4 Исто, 237.

Поред Ивана КациЈанера и других команданата, у походу је учествовао и српски коњички одред од 2000 војника међу којима је било и 200 Мађара, под командом Павла Бакића. Бакићу је цар Фердинанд, као човјеку од великог угледа у српском народу, непосредно пред битку, 20. септембра, издао повељу којом му даје достојанство и титулу српског деспота, на мјесто покојног Стевана Бериславића, и позвао сав српски народ да се окупи око свога новог поглавице. Послије неуспјеле опсаде Осијека Кацијенерова војска је већ била исцрпљена и почела се повлачити. Нема хране, а Турци који из Босне очекују појачање, гоне ову јадну војску, коју су напосљетку напустили и Кацијанер и команданти хрватске и чешке војске Пекри и Шлик. Све су очи биле упрте у деспота Павла Бакића. Он није хтио да бјежи, него се ставио на чело војске и код Горјана, недалеко од Тјакова, нападне 9. октобра на бројно несрављено јачег непријатеља. Да би осоколио личним примјером осталу војску, јурне са својим коњаницима у средину турске војске. Јаничари навалише на њега са свих страна и смртно га ранише. Турци ипак успједоше да одсијеку деспотову главу како би је послали у Цариград, а многи од Бакићевих Срба изгибоше или су међу хиљадом заробљеника били одведени у Цариград. Други свијетао лик међу славонском властелом српског поријекла у овим тешким данима био је Стеван Штиљановић. Он је бранио градове свога господара Ладислава Море и упозоравао 1538. и 1540. бана и војне старјешине на опасност од Турака који су већ у Пожеги ударили сједиште санџака. Из Валпова, које није више могао да брани, отишао је у Барању, у град Шикош, гдје је ускоро и умро, али није био заборављен. Постао је легенда, створен му је култ израстао из његове високо моралне, свете личности и народне љубави. Док је овај бранилац Мореових градова добио од хришћанских потомака светитељски ореол, његов господар, Ладислав Море, је око главе завио чалму да би спасио имање и постао – потурица. Срби су на овом подручју под турском влашћу створили своја насеља углавном у двије групе: западну око града Чакловца и источну око Ђакова. Око осталих турских тврђава на овом подручју било је мање српских мартолоза, па и мање српских насеља, него ли на другим подручјима, јер је овдје било више католичких предаваца и велики број исламизираних старосједилаца. Уопште, треба имати у виду да овдје није било великог одсељавања пред турском најездом, али зато нигдје није било ни толико потурица. О томе ћемо нешто дознати у приказу појединих насеља.

ЧЕЧАВАЦ је у вријеме турске власти био насељен муслиманима, вјероватно исламизираним старосједиоцима, али су се они преткрај XVII вијека повукли заједно са турском војском, па је село остало пусто, као и многа друга села у овом крају. Тек послије 1692,. а нарочито 1697. и 1698. стигла је овамо доста јака српска струја из сјеверних крајева средње Босне и населила Кујник, Пасиковце, Копривну, Храсну, Шњегавић, Чечавац, Вучјак, (Анђић, Младиновац, Еминовац, Хрушевац), Облаковац и Боломаче с десне стране Орљаве и Џигеровце, Брђане, Перенџе и Сврзигаће с лијеве стране ове ријеке.

Послије одласка Турака населило се у Чечавцу девет српских породица, чији су домаћини били: Милоје Пировић, Новак Теодоровић, Јован Стојчевић, Тома Бошњак, Милош Радић, Јанош Секулићш, Грујица, Пријо Гојковић, Радосав Радић.[5] Чечавац је већ у другој половини XVIII вијека постао парохијско средиште. Прву познату нам чечавачку цркву Ваведења Пресвете Богородице осветио је 17. септембра 1752. епископо Софронијe Јовановић.[6] Тада је број кућа већ порастао и 1755. било је у Чечавцу 14 кушћа. Чечавска парохија (Чечавац, Вучјак, Голобрдац, Копривна, Расна, Синлије и Шњегавић) имала је 1782. године 1021 душу, а 1860. тај број је пао на 976 душа,[7] а касније опет порастао, те је 1929. године у цијелој парохији било 334 дома са 2152 душе.[8] Шњегавић. И у њему су у турско вријеме становали муслимани, а послије њихова изгона оселише се из Босне православни Срби. Било их је 1702. приликом пописа 13 кућа: Милош Илић, Лазо Вукојевић, Никола Вуковић, Миливоју Миливојановић, Јаков Остојић, Јанош Вукомановић, Радивој Радинић, Јован Радовановић, Стиван Видаковић, Јован Јакшић, Ранисав Остојић, Станисав Перковић и Јован Стојчевић.[9] У XIX и XX вијеку и Шњегавић је бројно напредовао те је 1929. године имао 78 српских кућа са 502 душе.[10] И Шњегавић је ускоро добио своју цркву Покрова Пресвете Богородице, која се не спомиње у попису из 1755. године. У шематизму из 1898. вели се да је ова црква грађена 1764. године, а у попису из 1759. стоји да је у Шњегавићу црква дрвена Ваведенија пресвете Богородице, да је њу и антиминс осветио епископ Софронијe Јовановић. Парох је тада (1759) био Андрија Поповић, тутори Алекса Чучковић и Стојан Мијатовић, а црквени син Јован Миливојевић (дакле, нова презимена, која се не спомињу 1702, што значи да се становништво у селу још није стабилозовало). Шњегавић је и тада имао 13 српских кућа, а села Голобрдац и Синлије 14, Чечавац 8, Еминовац 7, Млађеновац 5, Вучјак 1, Алезићи 7, Рушевац 9, Расна 20, Копривна 17 кућа.[11] Према овом попису изгледа да је Шњегавић тада био центар парохије и за Чечавац. Копривна. У турско вријеме су становници овог села били муслимани, потурице, а послије ослобођења Славоније доселили су овамо православни Срби из Босне. Било их је 1702. године 11 кућа чији су домаћини били:

5Smičiklas,Dvijestogodišnjica,II,217.
6ГласИстине 1889, 332.

7 J. Buturac, Stanovništvo Požege i okolice, Zbomik za narodni Živol i obicajc Južnih Slavcna 43, 1%7,232.
8 Грујнћ, Пакрачка епархија, 205.
9 SmiCiklas, Dvijestogodiinjica, II, 216-217.
10 Грујић, Пакрачка спархија, 205. Године 1759. било је 13 кућа (Грујић, Грађа, 96).
11 Грујић, Грађа, 96-97.

Срђан Степановић, Петар Павловић, Вукосав Радонић, Тривун Поповић, Станисав Радосављевић, Стојин Радојичић, Паво Огњановић, Андрија Вујановић, Вук Орманац, Костадин Огњановић и Јовица Кобашлија,[12] чије презиме уједно указује на крај одакле је ова група дошла, испод Мотајице, код Босанског Кобаша. Копривна је 1755. имала већ 20 кућа[13] и није напредовала до XX вијека, кад је 1929. године имала 38 кућа са 221 душом.[14] Расна (Храсна), као и остала села чечавачке парохије, била је под Турцима насељена муслиманима - потурицама, а послије ослобођења православним Србима (Rasciani graeci ritus). То су 1702. били: Ђиро Мирковић, Ђуро Мирковић, Мирчета Станчета, Иван Савковић, Радосав Валаџија, Милета Јовановић, Никола Терзија, Јанко Босанац (станар) и Дражета Покрштеник[15] са својим породицама. Од тих породица нису се многе до данас одржале, али су их замијенили нови српски досељеници из XVIII вијека од којих потичу Јуришићи, Савковићи (Савичићи), Тарбук, док су остали дошли овамо током XIX вијека.[16] Вучјак. Под Турцима су у њему били муслимани, а послије ослобођења населише се 1692-1697. православни Срби из Босне. Био је то добар број од 23 куће, чији су домаћини били: Пејица Беланац, Радосав Босанац, Милован Радонић, Грујица Царевић, Радивој Радишиновић, Дмитар Божић, Давид Велимировић, Стојак Стојановић, Максим Тимарац, Дмитар

Нов(а)ковић, Вукадин Царевић, Милош Босанац, Вукоман Старчевић, Вукадин Пленадић, Радивој Босанац, Стојић Ћосић, Лазо Ћосић, Тиомир Катић, Милисав Казимировић, Радојица Вукмировић, Кузман Милићевић.[17] До данас су се од ових породица одржали Царевићи, Новковићи и Старчевићи, док су на мјесто изумрлих или одсел>ених током XIX вијека доселиле нове српске породице.[18]

СЛОБОШТИНА је у попису из 1702. уписана заједно са засеоком Црљенци. И овдје је исписано да су у тим насељима у турско вријеме становали Турци (исламизирани старосједиоци), а сада (1702) овдје су из Босне досељени Срби, док су муслимани отишли с турском војском у Босну. Досељених Срба има 13 кућа чији су домаћини: Јакша Миливојевић, Стојић Ранисављевић, Миливој Вучићевић, Станко Добросављевић, Нинко Костадиновић, Радивој Божић, Мирчета Остојић, Стојин Радивојевић, Реља Кустовић, Михо Станковић, Сава Гвозденовић, Радосав Велимировић и Пантелије Микулић.[19]

---

12 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 218.

13 Руварац, Митрополија карлованка, 136.
14 Грујић, Пакрачка епархија, 205.
15 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 220.
16 Buturac, Stanovnistvo Požege i okotice, 513-514.
17 SmiČiklas, Dvijestogodišnjica, II, 216.
18 Bulurac, Stanovništvo Polege i okolice, 514-515.
19 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 238.

У опису Пакрачке епархије из 1755. Слобоштина се већ наводи као сједиште парохије. Село има 25 кућа и дрвену цркву св. Николе.[20] Осветио ју је (троносао) епископ Софронија Јовановић 15. септембра I752,[21] али она је свакако саграђена доста раније, јер се у визитационом протоколу из 1779. вели да њено "основанија времја не знајетсја".[22] Године 1759. биле су у Слобоштини 22 српске куће.[23] Кујник, чији су се старосједиоци такође потурчили и са Турцима касније избјегли у Босну, насељен је у посљедњој деценији XVII вијека правбславним Србима из Босне. Било их је 13 кућа чији су домаћини били: Аврам Кнежевић, Милић Миленковић, Дмитар Кресојевић, Михаило Штековић, Казимир Вучковић, Петар Солдат, Павао Босанац, Марко Адамовић и Сава Петровић.[24]

Пасиковци су послије одсељења муслиманског становништва насељени православним Србима из Босне 1692-1697. године. Било их је 1702. десет кућа чији су домаћини били: Милић Смољановић, Љубоје Потепановић, Милоје Секулић, Остоја Стојчевић, Михаило Милојевић, Кузман Благојевић, Мијат Драгосављевић, Милисав Савић.Вучета Божић и Јован Циган.[25] Године 1759. било је у Пасиковцима 15 српских кућа,[26] али се тај број до XX вијека удвостручио.

Подсређеје у попису 1702. уписано са Вранићем. За вријеме турске власти становали су у њему Турци и потурице, а послије њихова изгона доселили су се овамо православни Срби из Босне; *ђурађ Милинковић, Иван Ивановић, Станисав Вуковић, Рајин Огњановић, Милић Рорчић, Милашин Милковић, Мирко Вучичевић, Сава Вуковић, Јаћим Станковић и Вујасин Лучић.[27] Брђани су такође приликом изгона Турака остали без свога муслиманског становништва. У пусто село доселили су Срби из Босне. Код пописа 1702. било их је у Брђанима 12 кућа чији су домаћини били: Милош Новаковић, Дмитар Цвијановић, Радемир Божо, Дојчин Босанац, Милан Влах, Вукосав Влах, Вук Босанац, Мирко Бошњак, Стојић Влах, Комлен Босанац, Стипан Босанац и Вујица Босанац.[28]

---

20 Руварац, Митрополија карловачка, 137; Грујић, Грађа, 98.

21 Глас Истине 1889, 332.

22 Архив ПЕ, Протокол от визите на л»ето 1779.

23 Грујић, Грађа, 98, Цијела парохија је 1782. имала 1160 душа, а 1860. године 1011 душа (Бутурац, Stanovništvo Požege i okoiice, 232).
24 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 218-9. Године 1759. забил>ежено је у Кујнику 16 српских кућа (Грујић, Грађа, 98).
25 Smičiklas, DvijestogodiSnjica, II, 220.
26 Грујић, Грађа, 98.
27 Smićiklas, Dvijestogodišnjica, II, 237. Половином XVIII вијека (1759) било је већ 14 кућа (Грујић, Грађа, 98).
28Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 225. Године 1759. било је у Брђанима 18 српских кућа (Грујић, Грд$д, 98).

Цигеровци (Жигоровци) су такође крајем XVII вијека умјесто избјеглог муслиманског становништва добили десет кућа нових становника, Срба из Босне, чији су домаћини 1702. били: "ђоко Бабић, Милош Босанац, Саво Босанац, Живко Босанац, Костадин Босанац (станар), Васиљ Босанац, Веселин Босанац и Стојак Босанац.29 Године 1759. било их је само 9 кућа.[30] Ни у XX вијеку није се њихов број повећао. Одржали су се приликом првих досељеника, махом са Кордуна.[31] Мртовласи су 1702. пописани са засеоцима Нешићи и Дедина Клиса. Пописивачи су забиљежили да су у овом селу и за вријеме Турака живјели Срби, а живе и сада (1702). Има их 21 кућа чији су домаћини били: Макси Ивановић, Драгојло Митровић, Дмитар Клајић, Миладин Берислављевић, Милисав Бошњак, Млађен Радошевић, Вујица Радовановић, Дмитар Вучетић, Костадин Сладиш, Грујица Радованџија, Вукадин Дамјановић, Симо Радуловић, Вукосав Радојевић, Милин Радивојевић, Станко Рајлић, Милисав Вукојевић, Радосав Тодоровић, Јанко Вукадиновић, Вуковој Миливојевић, Вукосав Радуловић и Мирко Вуксановић.[32] Мртовласи су под Турцима спадали у онај дио Каменског војводства у чијим су напуштеним селима становали православни Срби, надовезујући се тако на онај низ српских насеља између извора ријека Орљаве и Пакре. У овај источни низ таквих насеља спадају и села смољановачке парохије.

СМОЉАНОВЦИ су 1702. пописани са засеоком Оздаковци. Записано је да су ту за вријеме Турака, па и тада (1702), становали само Срби (Rasciani graeci ritus). При попису записано је ових 13 домаћина: Млађен Ђурђевић, Ристивој Калинић, Вујица Гвоздановић, Станко Кундагџија, Стојан Враговић (станар), Дмитар Ивановић, Миливој Сака (станар), Илија Гојковић, Марко Сарачевић, Станко Милисављевић, Тома Стојановић, Милинко Ивановић, Драгослав Драшо.[33] До наших дана одржали су се Ивановићи и Калинићи.[34]

Смољановци су у првој половини XVII вијека, ако не и прије, имали своју дрвену цркву св. Николе, коју је 13. септембра 1752. осветио (троносао) епископ Софронијe Јовановић.[35] Године 1779. ова црква дрвена којој су "дуварови од плетера" била је већ у лошем стању.[36] Нову цркву која је ускоро замијенила ову стару и дотрајалу, срушили су усташе 1942. године до темеља.

SmiČiklas,Dvijestogodišnjica,II,223.
Грујић, Грађа, 98.

Bururac, Slanovništvo Požege i okolice, 509-510.
Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 235. Године 1759. било је у Мртвовласима са Миливојевцима свега 10 кућа (Грујић, Грађа, 98).
SmiČiklas, Dvijestogodisnjica, II, 234.
Đulurac, Stanovniitvo Požege i okolice, 527.
Глас Истине 1889,332. У ШематизмуКМ 1910,881, стоји да је"храм зидан 1753",докупопису Пакрачке епархије из 1759, изричито стоји да је црква дрвеиа (Грујић, Грађа, 99).
Лрхив ПЕ, Протокол от визите на љето 1779.

У броју кућа нису Смољановци никад напредовали, већ понекад и назадовали. Године 1759.

било је у селу 15 српских кућа, а 1929. године било их је тек 14 кућа.[37] Године 1782. цијела смољановачка парохија имала је 524 православне душе, а 1860. већ 1065.[38]

Братуљевци су и под Турцима и послије њих били насељени Србима. При попису 1702. било их је 7 кућа чији су домаћини били: Илија Продановић, Миливој Ивановић, Смољан Лазић, Радивоју Лазић, Теомир (Тихомир?) Цветковић, Лазо Радонић, Јован Вуковић.[39] Број српских кућа у овом селу се касније смањивао и растао, али никад нарочито, све до XX вијека. Године 1759. било их је 10 кућа, а 1929. свега 23 куће са 172 душе.[40]

Лучинци су под Турцима и послије њиховог одласка били насељени Србима. Године 1702. било је овдје 8 српских кућа, чији су домаћини били: Стипан Вујиновић, Радивој Николић, Ристивој Пребегуровић, Игњатија Депаловић, Иван Самиловић, Јуриша Вукојевић, Станко Давидовић (записано Даједовић!?) и Стојић Радојичић [41] Број им се није повећавао. И 1929. било их је 9 кућа са 82 душе.[42]

Ољаси. У турско вријеме становали су овдје Срби и нешто Турака, а кад су Турци крајем XVII вијека отишли, остали су у Ољасима само Срби. Приликом пописа 1702. године било је у селу 8 српских кућа, чији су домаћини били: Ђурађ Степановић, Максим Тодоровић, Благоје Пијанић, Живко Радојчић, Илија Вучићевић, Живко Миливановић, Милосав Вранешевић и Василь Михаиловић.[43] Број српских кућа почео је осјетно да расте тек у XIX вијеку. Године 1899. било је овдје 27 кућа, а 1929. године 44 куће са 239 душа.[44] Број кућа је углавном растао диобом, јер док је 1869. било у свакој кући просјечно 9 душа, у 1929. години тај број је спао на 5 до 6 душа у кући.

Перенци су у турско вријеме били насељени муслиманима, вјероватно домаћим потурицама, који су побјегли са Турцима, те су и овамо послије 1692. доселили православни Срби из Босне. При попису 1702. били су у њихових 12 кућа ови домаћини: Вукосав Бошњак, Томо Босанац, Милисав Босанац, Паво Босанац, Стојан Босанац, (В)ладисав Босанац, Драгић Аничић, Михаило Босанац, Мрђен Босанац, Милисав Трухо, Божо Бошњак и Придоје Бошњак [45] Пораст становништва се осјетио тек од XIX

---

37 Грујић, Грађа, 99; Пакрачка епархија, 203.

38 Buturac, Stanovništvo Poiege i okolice, 232.
39 Smičiklas, DvijesiogodiSnjica, II, 236.
40 Грујић, Грађа, 99; Пакрачка епархија, 203.
41 Smičiklas, DvijeslogodiSnjica, 236. Године 1759. било их је свега 5 кућа (Грујић, Грађа, 99).
42 Грујић, Пакрачка епархија, 203.
43 Smičiklas, DvijeslogodiSnjica, 237. Пораст се осјетио већ 1759: било је 19 српских кућа (Грујић,Гра^1.99)-
44 Грујић, Пакрачка епархија, 204.
45 Smičiklas, DvijeslogodiSnjica; II, 226

вијека. Док је 1839. било у Перенцима, као и у почетку, свега 12 кућа са 102 душе, послије непуних сто година тај број се удвостручио. Године 1929. било их је у 32 куће 194 душе.46 **Врховци** (Горњи, Пожешки) су и за вријеме турско и послије били насељени Србима. Према попису из 1702. било је у Врховцима 7 српских кућа, чији су домаћини били: Јован Боговић, Божо Боровић, Радусин Наранџић, Пејо Вујановић, Докшан (Душан?) Станивуковић, Срђа Станивуковић, Радоје Боговић.47 Око половине XVIII вијека (1755) забиљежени су и нови досељеници: Грујичићи, Калопер(овићи), Млађеновићи, Радивојевићи, који су се као и Боговићи одржали до наших дана.48 И у Врховцима је број кућа стагнирао све до XIX вијека кад је достигао до 40 кућа, па и више, иако је то настало махом диобом кућних задруга и смањењем наталитета. Док је 1869. било у селу 18 кућа са 268 душа, дотле је 1929. било у 46кућа само 270 душа.49 Врховци су за вријеме Турака имали и своју цркву, али им касније жупанијске власти нису дозволиле да је обнове.50 Међутим, Врховчани су ипак успјели и у

попису из 1759. стоји да имају 25 кућа и дрвену цркву св. Арханђела, коју је троносао и осветио јој антиминс епископ Софронијe Јовановић.51 Звечево. За селиште Звечево записано је 1702. да је ово мјесто за вријемеТурака било насељено православним Србима (Valachis incolis graeci ritus), а сада (1702) је пусто.52

Каптаровци су и за вријеме Турака као и послије њиховог изгона били насељени Србима. У попису госпоштине Велика записано је 1701/2. године да у Кантаровцима има девет српских кућа, чији су домаћини били: Ристивој Доронтић, Ђоко Миловчић, Вук Цветић, Радосав Цветић, Радојица Радомић (!), Ристивој Илић, Станко Митровић (станар), Василь (станар), Миливој Вукојевић 53 Кантаровци су припадали војводству са сједиштем у Великој, у коме су се доста добро очували старосједиоци римокатолици, нарочито у брдском дијелу овог подручја: Пољанској, Торњу, Совињаку и Митровици (данас Тренково). Срби су на овом подручју ушли само у Кантаровце и тако се везали својим положајем за остала српска насеља око Каменскога.54 Кантаровци нису бројно напредовали све до XIX вијека и док је у њима било 1899. године 19 кућа са 174 душе, у 1929. години било је 35 кућа са

---

46 Грујић, Пакрачка епархија, 204.

47 Smičiklas, Dvijestogodisnjica, II, 233.
48 Đuturac, Slanovništvo Požege i okolice, 483.
49 Грујић, Пакрачка епархија, 203.
*° Грујић, Грађа, 69-70.
51 Исто, 99.
52 SmiCiklas, Dvijesiogodišnjica, II, 234
53 Исто, II, 146.
34 Pavičić, Podrijetlo, 250,
---

214 душа.[55] Диоба је удвостручила куће, али наталитет није равномјерно порастао.

Сврзигаче. Старосједиоци римокатолици су се у најезди Турака потурчили и остали у селу све док са турском војском нису одселили у Босну. У опустјело село доселише тада, између 1692. и 1697. године, нови досељеници из Босне, који су 1702. пописани као православни Срби (Rasciani graeci ritus): Радојица Нинковић, Милисав Босанац, Радосав Милисављевић и Изнца (!) Кузмић.[56] У XVIII вијеку број домова се попео на десет и тако је остало до преткрај XIX вијека. Године 1929. било је у Сврзигађама 22 српске куће са 200 душа.[57]

У **Пољанској** и **Торњу** живјели су под турском влашћу измијешани старосједиоци католици и муслимани. Послије одласка муслимана доселило се нешто Хрвата у Пољанску и Митровицу (данас Тренково).[58] У Пољанској је 1755. било 6 православних кућа, али је зато било 30 католичких кућа и њихова капела.[59]У Торњусу 1839. уписане 3 кућеса 21 православним житељем, 1899. биле су двије, а 1929. пет српских кућа [60] Касније, послије првог свјетског рата, основали су колонизирани Срби добровољци између Тренкова и Торња ново село Александровац са педесетак кућа.[61]

БОЛОМАЧЕ и српска села с десне стране Орљаве, која улазе у састав боломачке парохије, била су под Турцима насељена старосједиоцима римокатолицима и муслиманима. Кад су муслимани морали крајем XVII вијека да се повуку у Босну, доселили су овамо православни Срби из Босне и насељавали се у опустјелим селима. У попису из 1702. се вели да су у турско вријеме у селу становали Турци (исламизирани старосједиоци), а сада Срби (Rasciani gracci ritus): Илија Петровић, Степан Ивановић, Милисав Херић, Станислав Петровић, Јован Ивичић и Станоје Стојаковић.[62] Боломаче ускоро постају сједиште парохије са дрвеном црквом св. Стевана, коју је 20. септембра 1752. осветио епископ Софронијe Јовановић.[63] И у опису Пакрачке епархије из 1755. вели се да у Боломачама има 12 српских домова и освећена црква св. Стефана.[64] У опису из 1759. стоји да у парохију Боломаче спадају и села: Бучани (Гучани) обоји са 27 кућа, Буснов са 10, Облаковац са 10, Обршинац са 10, Вилићи и

Дађановци са 8

---

55 Грујић, Пакрачка епархија, 203

56 Smičiklas, DvijestogodiŠnjica, II, 226-227.

57 Грујић, Пакрачка епархија, 204.
58 Pavičić, Podrijetlo, 250.
59 Руварац, Митрополија карловачка, 138.
60 Грујић, Пакрачка епархија, 204.
61 PaviCić, Podrijetlo, 250.
62 Smićiklas, Dvijestogodiinjica, II, 222.
63 Глас Истине 1889, 332; Грујић, Грд^д, 97
64 Руварац, Митрополија карловачка, 137.

и Дежевци са 15 кућа. Тада је овдје био парох Теодор Драгојловић, епитропи Михаило Тодорић и Герман Јованов, црквени син Трифун Стефановић. Обркнез је Трифун Милисављевић из Горњих Бучана (!) Записано је и то да је у Боломачама поред 11 српских домова био и један свештеников дом, али да није од свих обавеза слободан.[65] И у већини села Боломачке парохије становали су прије турске најезде старосједиоци Хрвати (Словинци) римокатоличке вјере, али су се они под Турцима већином исламизирали, па стога у пописима послије ослобођења Славоније стоји да су у тим селима раније живјели Турци. Како су се ти муслимани морали повући са турском војском у Босну, населили су се у њихова опустјела села нови досељеници из Босне, Срби и Хрвати, или само Срби. Једино у Закорењу и Гучанима пописивач за римокатолички дио становништва у селу не спомиње њихово босанско поријекло, што указује да су то били вјероватно старосједиоци који нису промијенили вјеру. Парохија боломачка имала је 1782. године 857 душа, али је тај број до 1860. пао на 748 душа.[66] Закорењеје 1702. насељено и Хрватима и Србима. То показују и њихова имена и презимена: Матија Мартиновић, Матија Јакоповић, Никола Марковић, Јовиша Враженић, Паво Остојић, Видо Петровић, Фрањо Ивановић, Живко Стефановић, Радосав Дијанешевић, Стојак Радотић, Стојак Мали.[67] За раније становнике се вели да су били "Турци-сељаци", што недвосмислено указује на њихово домородачко поријекло. Били су то, дакле, исламизирани Хрвати, који су при ослобођењу Славоније отишли с Турцима у Босну. У Гучапима су за вријеме Турака, према попису из 1702, живјели римокатолици, а сада и православни. Године 1702. било их је обадвијех 14 кућа, чији су домаћини били: Фрањо Шимић, Маријан Шимић, Радосав Тимеровић, Јовица Ковачевић, Вук Кнежевић, Лука Сигарић, Стојан Вукелић, Андрија Јовановић, Стипан Вучић, Јуриша Митровић, Милета Јањатовић (Јанотовић?), Јушко Јовановић, Остоја Радмиловић и Герман Митровић.[68] У Гучанима је половином XVIII вијека била римокатоличка капела и 4 римокатоличке куће,[69] док је православних кућа било 27. У Доњим Гучанима био је тада "спахилук младих Чарнојевића".[70] Срби и до данас чине већину становништва у Гучанима.[71] У Облаковцу су, према попису, у турско вријеме становали "Турци", а 1702. само православни Срби: Милоје Стојчевић, Илија Богојевић, Стојић Стојановић, Јован Радонић, Дмитар Дејановић, Обрад Вуковић и Станко

---

65 Грујић, Грађа, 97

66 Đuturac, Stanovništvo PoŽege i okolice, 232.
67 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 213.
68 Исто, II, 214: цф. Бутурац, Stanovništvo Požege i okolice, 499-500.
69 Руварац, Митрополија карловачка, 137.
70 Грујић, Грађа, 97.
71 Bulurac, StanovnLitvo Požege i okolice, 500

Божић.[72] Број кућа је знатније порастао тек у XX и XX вијеку, те је у 06лаковцу 1929. била 31 српска кућа са 159 душа, а у Гучанима 52 куће са 256 душа.[73] У Дежевцима су за вријеме турске власти становали "Турци", потурчени старосједиоци, а послије ослобођења живјели су у селу помијешани римокатолици и православни у 9 кућа, чији су домаћини 1702. били: Ђуро Франић, Томо Лукачевић, Никола Марковић, Предраг Радосављевић, Вукоман Радојичић, Иван Милановић, Станко Добројевић, Маријан Михаљ и Фрањо Лончаревић.[74] Број Срба се убрзо повећао, јер је 1755. у Дежевцима већ било 16 српских кућа.[75] Од тада тај број стагнира,[76] да би тек почетком XX вијека услијед општих економских и друштвених промјена дошло до диобе породица те се број кућа повећао, али број душа није. Док је 1899. било у 15 кућа 120 душа, у 1929. години било је у 23 куће само 100 душа.[77] Вилићсело било је и под Турцима насељено римокатолицима старинцима, а послије одласка Турака доселило је овамо и нешто Срба из Босне, те их је 1702. било заједно 11 кућа, чији су домаћини били: Филип Томић, Филип Орешковић, Петар Бошњак, Ђуро Коунгић (?), Грго Фанић, Никола Бо-шњак, Лукша Јанковић, Радосав Босанац, Перо Босанац, Луко Чаушар и Никола Чаушар.[78] Ово становништво је постепено изумирало и расељавало се, али су на његово мјесто долазили нови српски досељеници.[79] Римокатолици су бројно брже напредовали. Они су 1755. имали у Вилићима 15 кућа и своју капелу, док су православни и тада имали свега 6 кућа [80] Тек диобом породица почетком XX вијека број кућа је порастао на 10, али је број душа био 59, као и 1839, кад су у селу биле само 3 задружне српске куће.[81] У данашњој боломачкој парохији су у вријеме Турака римокатоличка села и Брестовац, Буснови и Павловци. При повлачењу Турака опустјела су не само муслиманска, већ и многа римокатоличка села, нарочито она која су се налазила међу муслиманским насељима. На та пуста селишта потекла је од 1862, а нарочито 1697. и 1698. доста јака миграциона струја из сјеверних крајева Босне, која је и овом крају дала много досељеника, који су ушли у сва раније муслиманска напуштена села, али и у римокатоличка, у којима се нашло довољно мјеста за ново насељавање.[82]

---

76 Године 1759. уписано је 15 кућа (Грујић, Грађа, 97).

72 Smičiklas, Dvijestogodisnjica, II, 215.

73 Грујић, Грађа, 97; Пакрачка епархија, 200.
74 Smičiklas, Dvijestogodisnjica, II, 221.
75 Руварац, Митрополија карловачка, 137.
77 Грујић, Пакрачка епархија, 200.
78 Smičiklas, Dvijeslogodišnjica, II, 224.
79 Bulurac, StanovniStvo Požege i okolice, 509-508.
"Оруварац, Митрополија карловачка, 137. Године 1759. имали су Вилићи и Даћановци 8 кућа (Грујић, Грађа, 97).
81 Грујић, Пакрачка епархија, 200.
82 Pavičić, Podrijetlo, 251-252.

ПОЖЕГА је стари средњовјековни град. Први пут се спомиње 1227. године. Мијењао је господаре према милости краљевој, све док га у јануару 1537. нису заузели Турци. Под њиховом влашћу Пожега је била слободно трговачко мјесто у чијем се средишту налазила јака тврђава, у којој се 1552/53. први пут помиње и џамија, која се ту налазила вјероватно и раније. Цјелокупна посада, према турским изворима, имала је 1569. године 183 војника, а 1586. године 270 до 300 војника.[83] Преткрај турске управе, око 1680. године, било је у Пожеги преко 3200 кућа, од којих су 3000 биле муслиманске а 200 католичке, са укупно 16.000 становника. У пожешком котару је било 15 села. У највећем дијелу била су то чиста стариначка села. Са Србима старинци су били помијешани у Липи, Михаљевцима, Текићу и Трештановцима, док је Комушина била чисто српско село. До 1702. године били су у Комушини српске породице "ђосо, Добросављевићи, Лакошевићи, Мрђеновићи, Скоросављевићи и Вукадиновићи, а послије њих Бајновићи, Ивановићи, Ивичићи, Радошевићи, Мишљеновићи, Одстанићи и Ситанице. Многе породице су изумрле, али су

долазиле нове. Године 1950. било је у Комушини 35 српских кућа са 158 душа. У Плетерничком војводству били су Срби измијешани са Хрватима у Врховцима, Бзеници, Копривници и Шкрабутнику, а Лазе и Брезница била су чисто српска села.[84] Пожега је постала сједиште православне парохије тек у XIX вијеку и то више због тога што је била административни и привредни центар овог краја, него ли због броја својих православних становника.84а У њој се помиње тек 1809. године 11 српских кућа са 51 душом, 1839. године било је 24 куће, 1969. већ 40 кућа, 1899. године 58 кућа и 1929. године 61 кућа са 583 душе.[85] Према државној статистици било је у граду Пожеги 1910. године 499 православних душа.[86] Своју парохијску цркву св. Георгија добила је Пожега 1845-1847. године.[87] Иконостас у њој урадили су хрватски умјетници Целестин Медовић и Бауер.[88] Усташе су је за вријеме рата до темеља срушили.[89]

---

83 Зиројевић, Турска утврђена места, Зборник за историју МС 14, 1976, 135.

84 Pavičić, Podrijetio, 253; Buturac, Stanovništvo Požege i okolice, 208, 305-306.
Ма Молбу за дозволу да могу себи градити цркву поднијели су пожешки православни трговци магистрату 7. фебруара 1792, приложили нацрт и предрачун. Потписани су: Георгије Тадић, Константин Лазарнћ, Лазар Лазарнћ, Никола Хорват,)ован Живковић, Јован Манојловић, Георгије Манојловић, Павле Докторовић, Лазар Јуратовић, Теодор Михајловић, Константин Јанковић и Георгије Јанковић. Епископ Кирил Живковић предлагао је да им магистрат да у закуп зграду бившег паулинског конвикта, али то Угарска дворска канцеларија није хтјела да одобри до одржавања угарског сабора (Споменик, 123, 1981, 188-191).
85 Грујић, Пакрачка епархија, 203.
86 Statistički godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije 1906-1910. Zagreb 1917,22.
87 У Шематизму Пакрачке епархије 1898,60 стоји да је црква грађена 1847, док у Шематизму КМ 1910, 879 стоји да је саграђена 1845.
88 Шематизам КМ 1910, 879.
89 Гласник СПЦ 1982, 249.

Врховци су старо насеље. "Врховци или Врховље спомињу се 1444, 1500, 1506, затим у најстаријем турском попису 1545. Они су према томе постојали као насеље и у средњем вијеку, када је ту била жупска црква св. Ивана Крститеља. За турског владања уз Хрвате католике прастановнике живе овдје и досељени православни Срби, који су овамо дошли у XVI или XVII стољ. Већина тих најстаријих досељеника брзо је након ослобођења од Турака изумрла или расељена и само су двије обитељи одржане до данас. Малобројни прастановници Хрвати такођер су нестали.. Током XVIII стољ. доселило је овамо неколико нових српских и хрватских обитељи. Врховци се састоје од два засеока: један се налази уз стари врховачки град - то су Градски Врховци или Врховци код града, а други уз православну цркву - то су Црквени Врховци или Врховци код цркве. Оба засеока зову се данас службено Варошки Врховци."[90]

Према попису из 1702. у деветнаест врховачких кућа били су ови домаћини: Мирослав Бузаџић, Петар Анасура, Петко Бузаџић, Михаило Ђуричић, Мара Анасура, Петко Поповић, Стојан Радусиновић, Петар Лазић, Петар Марковић, Никола Бошњак, Лукач Марић, Миливој Пантслић, Предоје Мајстор, Пејо Гвозденовић, Божо Костадиновић, Вук Боосанац, Радован Вуковић, Остоја Радовановић и Иван Самарџић.[91] У сваком случају, судећи по именима и презименима, три четвртине ових становника били су Срби. Од каснијих досељеника сачували су се Бајићи (Бојчићи), Цвјетојевићи, Ћоровуковићи, Даниловићи, Давидовићи, Гајићи, Јанковићи, Кузмановићи, Михајловићи, Пејићи, Смољановићи и Тадићи.91а У Врховцима је 1755. било 9 римокатоличкх кућа и 25 кућа православних Срба који су тада већ имали и своју парохијску цркву св. Арханђела,[92] коју је 22. септембра 1752. осветио епископ Софронијe Јовановић.[93]

У Врховачку парохију спадала су тада и насеља: Брестовац, Сјечаици, Лазе, Комушина,

Бресница, Зјеница (Бзеница), Копривна и Плетерница. У XIX вијеку цијело подручје врховачке парохије ући ће у састав пожешке парохије.[94]

Лазе су старо насеље, чији су старосједиоци пред турском најездом напустили своја огњишта, а на њихова пуста селишта у XVI вијеку населили су се Срби, те су Лазе и под Турцима и по ослобођењу били насељени Србима. Према попису из 1702. биле су у Лазама 23 куће, чији су домаћини били:Милисав Грујичић, Симо Милисављевић, Вучета Јовановић, Јанко Милисављевић, Стојан Вуковић, Стојић Радовановић, Василј Милаковић, Јован Станисављевић, Радојица Вуличић, Милутин Бошњак, Михаило Марковић ,

---

90Buturac. Stanovništvo Poiege i okolice, 308-309.

91 Smičiklas. Dvijcslogodišnjica, II. 203.
92 Buturac. Slanovništvo Požege i okolice, 308.

92 Руварац, Митрополија карловачка, 138.

93 Глас Истине 1889, 332.
94 Buturac, Slanovništvo Poiege i okolice, 228.

Радованван Остојић, Никола Бошњак, Милован Антић, Милин Живковић, Драган Дамјановић, Живко Рајлић,. Ђуро Цветковић, Радивој Ћосић, Радојица Богојевић, Живко Илић, Новак Шамић, Василј Јелић.[95] Неке од ових породица ускоро су одсељавале, али су већ од 1702. пристизали нови, српски досељеници од којих су се до сада одржали Алексићи, Божићи, Кљајићи, Миливуковићи, Петровићи, Спасојевићи и Тодоровићи.[96] Број српских кућа у Лазама порашће тек у другој половини XIX вијека, па ће се до 1929. попети на 60 кућа са 308 душа.[97] Године 1950. било је у селу 55 кућа са 220 душа.[98]

Бзеница (Велика Зјеница). За њу је у попису 1702. записано да су њени становници и за вријеме Турака и послије били Срби (Rasciani), а само дјеломично католици (партим цатхолици). Тада (1702) било их је 15 кућа: Станивук Сладојевић, Драгослав Јанашевић, Иван Хорвађанин, Станко Марковић, Петар Вујновић, г)уро Гушић, Шимун Прајковић, Милош Јаносовић (Јаношевић), стоја Јаносовић, Радосав Војновић, Стојин Војновић, Деспот Босанац (станар), Станко Босанац (станар) и Ђуро Прајковић.[99] Године 1755. било је у Бзеници (Зјеници) 13 православних кућа и један станар и 3 римокатоличке куће.[100] Касније се број православних кућа није повећавао, чак се повремено и смањивао. Коначно, 1929. било је 13 кућа[101] као и 1755. године. Године 1950. било је у Бзеници и Хрвата и Срба 160 душа у 47 кућа.[102]

Копривница (у старини Копривна) имала је и под Турцима и касније помијешано становништво, римокатоличко и православно. То показују и сама имена и презимена домаћина из 1702.године: Лико Милошевић, Мате Туцаковић, Никола Харамбашић, Божо Драгић, Стојан Гвоздановић, Петар Ковић, Маток Хорват, Мато Лазић, Лука Самарџић, Мато Цветковић, Вујица Конагџија, Томо Матић, Иван Мирковић, Ђуро Лушанац, Јаков Микулић, Дмитар Радоњић, Мартин Карсо, Остоја Рурајчић, Бартол Видовић, Стојин Мирковић, Тадо Војвода и Марко Томић.[103] Број кућа није ускоро порастао. Године 1755. било је у Копривни 6 православних и 10 римокатоличких кућа.[104] Православни су и тада, па ће и касније бити у мањини. Године 1950. била је у селу само једна српска кућа.[105] Бресница је послије турске најезде била насељена Србима, па је такво стање остало и након ослобођења. Према попису из 1702. било је у Бресници

---

95 Smičiklas, DvijestogodiŠnjica, II, 204.

96 Buturac, Stanovništvo Poiege i okolice, 306-307.
97 Грујић, Пакранка епархија, 203.
98 Buturac, Stanovništvo Poiege i okolice, 307.

99 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 205.
100 Руварац, Митрополија карловачка, 138.
101 Грујић, Пакрачка епархија, 203.
102 Buturac, Stanovništvo Poiege i okolice, 341.
103 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, П, 205-206.
104 руварац, Митрополија карловачка, 138.
105 Buturac, Stanovništvo Poiege i okolice, 341.

---

14 домова. Сви су били Срби (Rasciani): Максим Павичић, Радован Дратић, Костадин Милиновић, Ристивој Гвозденовић, Стојић Стивановић, Ранисав Тодоровић, Јован Јанковић, Сава Млађеновић, Радојица Раосављевић, Милић Огњановић, Јован Бошњак, Драгојло Продановић, Субота Продановић, Станивук Вуковић.[106] Бресница у даљој својој историји није повећавала број својих православних домова. Напротив, било их је све до 1929. године 10-11 домова.[107] Већ 1755. било је у селу 11 римокатоличких кућа.[108] Данас је у селу од 36 кућа половина Срба а половина Хрвата.[109] Шкрабутник је био и под Турцима и послије њиховог изгона насељен Хрватима и Србима. Године 1702. било је у селу 9 кућа чији су домаћини били: Мирко Амицић, Јовица Милићевић, Радоје Лабавић, Бура Злерић, Паво Матијашевић, Марко Хрсто, Никола Радовић, Илија Радовић и Стојин Кушић.[110] Судећи по именима и презименима 6 кућа је било православних а 3 римокатоличке. Тај број се с временом умножавао, те је 1929. године у Шкрабутнику било већ 44 српске куће са 227 душа.[111]

Плетеница је под Турцима имала тројако становништво: хрватско, српско и муслиманско. По изгону Турака остали су само римокатолици и православни, али православни су били у мањини. Од 74 куће 1702. године, судећи по именима и презименима, могло их је бити око 5 до 7 кућа.[112] И касније их никад није више било. Beh 1755. године било је у Плетерници само 7 православних кућа и 8о римокатоличких кућа са двије римокатоличке цркве.[113] У осталим селима на подручју пожешке парохије било је 1929. године само по неколико српских домова, тако у Блацком 2, у Буку и Видовцима по 1, у Завршју 5, у Коморици 3, у Jlunu 14, у Михаљевцима 11, у Реснику и Фркљевцима по 1 и у Сулковцима 8 кућа.[114] Данас у некима од тих села нема ниједне српске куће.

ТРЕШТАНОВЦИ су били средиште истоименог дистрикта (котара), а затим и парохије и трештановачког протопрезвитерата. За вријеме турске власти живјели су у селу Турци (исламизирани старосједиоци) и римокатолици, а послије ослобођења Славоније, према попису из 1702, била су овдје само 3 римокатоличка дома. Осталих 17 домова били су православни (сохисматици), српски. Домаћини свих ових 20 кућа били су: Вукадин Тристановић,

---

106 SmiČiklas, DvijestogodLinjica, II, 2o8.

107 Грујић, Пакранка епархија, 203.
108 руварац, Митрополија карлованка, 138-
109 Buturac, Stanovnistvo Potege i okolice, 335.
n0SmiCiklas, DvijestogodiSnjica, 208. До наших дана одржали су се: Матијашевићи, Амиииићи, (Х)рстићи и Радовићи (Радојчићи) (Бутурац, Станоеништво Пожеге и околи-ц*. 309).
111 Грујић, Пакрачка епархија, 203.
112 Smifiiklas. Dvijestogodiinjica, II, 199-200.
113 Ruvarac, Mitropolija karlovaćka, 138.
114 Грујић, Пакрачка епархија, 203.

Новак Вуковић (станар), Блаж Петровић, Пејо Михаљевић, Косоје Микулић, Стојан Јовановић, Михаило Лазић, Ђуро Сокић, Сава Добројевић, Миловук Цунгар, Вукота Вукадиновић, Станко Степановић, Петар Лучић, Вучен (Вуцхеим?) Митровић, Јован ХодаковићДвијо Самић, Радивој Петровић, Радован Продановић, Станоје Дабић и Милош Галовић.[115]

Трештановци су добили своју прву дрвену цркву већ у првој половини XVIII вијека. Била је посвећена Вазнесењу Господњем (Спасовдан). Осветио ју је епископ Софронije Јовановић 24. септембра 1752, кад је обилазио овај протопрезвитерат и освећивао у њему током септембра све неосвећене (нетроносане) цркве.[116] Ову дрвену цркву замијенила је нова зидана црква, која је грађена 1776-1777. године.[117] Њу је осветио 30. септембра 1778. епископ пакрачки Атанасије Живковић (1770-1781).[118] Цркву су 1942. порушили усташе.[119] У Трештановцима је већ половином XVIII вијека постојала и српска вјероисповиједна школа. Цувај је о њој нашао податак из 1751. године.[120] Године 1759. био је ту учитељ ("магистер") Василије Николић за кога је записано "труди се добро".[121] Од 1780. био је парох трештановачки Константин Петровић. Учитељ Николић био је уједно и црквењак. Касније је био учитељ Мирон Себишан. Школа је имала два разреда, али је добар дио ђака долазио на наставу неуредно.1[22]

И у Трештановцима није порастао број православних домова све до XX вијека. Цијела трештановачка парохија имала је 1782. године 350 душа, 1860. године 400 душа,[123] а 1929. већ 736 душа. У самом селу било је тада 38 српских кућа са 188 душа.[124]

Текић је у вријеме Турака био хрватско село, али послије изгона Турака били су ови старосједиоци помијешани са Србима досељеним из Босне, као и у Трештановцима.[125] Имена 17 домаћина, који су се 1702. затекли у Текићу приликом пописа, била су: Марко Михаљевић, Антоније Михаљевић, Тома Филипчевић, Јован Брањеновић, Никола Баралија, Миланко Бошњак (станар), Јанко Сарајлија, Станивук Босанац, Татомир Ковач, Дамњан Бошњак, Петар Берислављевић (станар), Остоја Бошњак,

---

115 Mažuran, Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702, 142.

116 Глас Истине 1889, 332; Грујић, Грађа, 100.
117 Архив ПЕ, Протокол от визитс за љето. 1779.
1,8 Глас Истинс 1889, 346. Према овом полатку није тачан навол у Шематизму и Епархије пакрачке (1898,61), који је пренесен и у Шематизам КМ (1910. 883), да је црква саграђена 1786, јер је тада Атанасије Живановић већ пет година био епископ бачки, а у Пакрацу су се до 1786. промијенила већ три епископа.
П9Гласник СПЦ 1982, 250.
120 Весник удружења православног свештенства 709, септ. 1982, 8,
121 Грујић, Грађа, 101.
122 Весник 709, септ. 1982, 8.
123 Buturac, StanovniStvo Požege i okolice, 232.
124 Грујић, Пакранка епархија, 204.
125 PaviČić, Podrijetlo, 253; Buturac, StanovniStvo Požege i okolice, 443.

Марко Микулић, Радић Савић, Иван Сарајлија (станар), Стојан Сарајлија и Симо Остојић.[126] Ови становници су постепено нестајали или мијењали презимена, а у Текић су долазили нови српски досељеници током XVIII вијека, од којих су се одржали Бабићи, Петровићи Протићи, а од касније досељених одржало се још мање.[127] У село су досељавали странци. Године 1929 било је у Текићу једва 6 српских кућа са 29 душа,[128] док је 1950. нађено у селу 10 српских кућа.[129]

Еминовци су у турско вријеме били насељени старосједиоцима римокатолицима поред једног Турчина као земаљског господара. Послије ослобођења било је у селу 13 кућа и један станар, али сада је поред римокатолика било и православних Срба: Видак Демић, Ђуро Демић, Марин Марковић, Марић Богдић, Томо Јовановић, Стипан Варгашић, Мијат Марковић, Мато Антоловић, Илија Валентић, Мико Ђурић, Матија Бошњаковић, Ђуро Мартиновић и Мијат Мартиновић.[130] Од 1777. почињу се у Еминовце усељавати Нијемци, који су донедавна чинили половину села.[131] Године 1929. било је у Еминовцима само 5 српских кућа са 27 душа.[132]

Михаљевци су послије турске инвазије били насељени Турцима, а кад они одоше, населише се на опустјело селиште нови-становници, Хрвати и Срби. Године 1702. било их је 20 кућа чији су домаћини били: Драгомир Врховац, Јован Вучковић, Никола Милетић, Никола Саџак, Антоније Павловић, Илија Смиљанић, Михаило Николић, Илија Ђурчија, Лука Мајстор, Блаж Николић, Гцсебо (?) Хорватовић, Радојица Стојановић, Матија Малентић, Мартин Обрштаревић, Радомир Мирковић и Блаж Лукачевић.

Сви су они дошли из Босне.[133]

Крај Михаљевца је село Турнић у коме су за турског времена живјели Турци помијешани са католицима, а послије изгона Турака било је уз католике и Срба. Према попису било је у Турнићу 1702. пет католичких кућа: Марин Михаљевић, Фрањо Павковић, Петар Лучић, Симон Николић и Гргур Марковић, а кад је попис већ био обављен повратише се у село и три српске породице, које су биле другдје отишле: Милош Галовић, Радојица и Вецхерин (?) Послије изгона Турака служили су у војсци, а сада су сељаци. Куће су им грађене од плетера, а покривене су сламом.[134]

---

126 Mažuran. Popis zapadne i srednje Slavonije, 143.

127 Buturac. Stanovniitvo Pozege i okolice. 441-442.
128 Грујић, Пакранка епархија, 204.
129 Buturac, Stanovniitvo Požege i okolice, 441-442.
130 Mažuran, Popis zapadne i srednje Slavonije, 141. Годинс 1759. било јс у Трештановцима и Еминовцима заједно 36 српских домова (Грујић, Грађа, 101).
131 Buturac, Stanovništvo Pozege i okolice, 438.
132 Грујић, Пакрачка епархија, 204.
133 MaŽuran, Popis zapadne i srednje Slavonije, 137-138.
134 Исто, 138-139.

Тако је, уосталом,било и у осталим селима Славоније. Већ у првој половини XVIII вијека Хрвати су у Михаљевцима бројно надмашили Србе. Године 1755. било је у селу само 9 српских кућа, док су Хрвати имали 25 кућа и своју римокатоличку цркву.[135]

Трапари су такође под Турцима исламизирани. Послије ослобођења Славоније населили су се овдје нови становници, Хрвати и Срби, којих је 1702. било заједно 9 кућа, чији су домаћини били: Фрањо Андрић, Стојић Јаблановић, Стипан Илићш, Марко Остојић, Грујица Јанковић, Дамјан Дражетић, Мирко Берисављевић, Радосав Радивојев, Паво Јаковчић.[136] Го дине 1755. било је већ у Трапарима 10 православних кућа.[137] До данас су се од тих најстаријих досељеника сачували у селу само Остојићи, а од каснијих (пописаних 1740) Ивановићи и Милосављевићи.[138]

Шумановци су се такође по доласку Турака потурчили, па су са Турцима и побјегли у Босну, а овамо су дошли нови становници из Босне, Срби и Хрвати. При попису 1702. било их је 8 кућа, чији су домаћини били: Ловро Стипановић, Матија Андрић, Симо Вајновић, Максим Грубишић, Васо Бошњак, Матија Видовић, Паво Бошњак и Никола Бошњак.[139]

Грање се као и околина села потурчило, те су ти исламизирани старосједиоци морали да се с Турцима повуку у Босну, а у село су се доселили православни Срби (Valachi graeci ritus). При попису 1702. било их је 9 кућа: Радивој Кнежевић, Сава Ераковић, Радосав Радовановић, Мисав Бошњак, Јован Павловић, Милоје Ранисављевић, Грујица Вукосављевић, Иван Бартоловић и Новак Бошњак.[140] Ови становници су постепено нестајали, али су долазили нови, и Срби и Хрвати. Од Срба су записани у попису 1740. године Драгојловићи и Грубешићи.[141] Године 1929. била је у Грању 31 српска кућа са 148 душа.[142]

---

135 Руварац, Митрополија карловачка, 138. _ _ и

Ш smičiklas. Dvijestogodišnjica, II, 166. Иако пописивач каже да су становници католици , имена и презимена свједоче да их је пола са типичиим српским имснима и презименим, Уосталом, и Павичић вели да су у Трапаре и Шумаиовце уселили и Срби и Хрвати (Pavičić. Podrijello, 248).
137 Руварац, Митрополија карловачка, 138.
138 Buturac, Stanovniitvo Požege i okolice, 416-417.
139 Smieiklas, Dvijestogodišnjica, II, 168.
140 Smiciklas, Dvijestogodišnjica, II, 167.
141 Buturac, Stanovniitvo Poiege i okolice, 420.
142 Грујић, Пакрачка епархија, 204.

Јакшић.У турско вријеме становали су овдје "Турци" помијешани са католицима сељацима. Послије ослобођења Славоније становали су у Јакшићу и Срби и Хрвати. При попису 1702. било је у селу 45 кућа, чији су домаћини били: Ђура Пристојак, Марин Пристојак, Грга Старац, Иван Франић, Ћосо Патић, Матија Клемен, Јанчић Пајим, Тома Матић, Мато Коларић, Благоје Влах, Мато Колисар, Луко Марјановић, Мато Колесарић, Андрија Дугачки, Мијат Ковчевић, Вук Винковић, Микатин Колавчић, Штефо Матанковић, Томо Иванчевић, Андрија Ловрић, Андрија Туцак, Ђуро Вего, Субота Влах, Дамњан Матијевић, Луко Јозин, Матија Хорваћанин, Стојан Остојић, Живан Миленовић, Лука Стојановић, Никола Радановић, Милован Лазић, Маријан Злазанић, Вујан Гаунић, Станивук Јовичић, Марко Павлетић, Матија Плуцо, Ђуро Туцо, Божо Благојевић, Милисав Вујаковић, Вук Јанковић, Дмитар Јанковић, Филип Старчевић, Чевић, Томо Поповић и Радинко Радановић.[143] По именима и презименима види се да је већина тих досељеника била српска. Касније, од половине XIX вијека, усељавају се у Јакшић Словаци, Чеси и Нијемци, од којих неки ту живе и данас.[144] Новоселци (Јакшићи) су у турско доба имали српско становништво, а по изгону Турака било је и Хрвата. Године 1702. било је у селу само 6 кућа (4 српске и 2 хрватске), чији су домаћини били: Остоја Милинковић, Фрањо Ђурић. Дамњан Трехић, Живко Костадиновић, Мартин Андрић и Станко Петровић.[145] Године 1929. биле су у Новоселцима само 3 српске куће са 24 душе.[146]

ВЕТОВО. За ово мјесто се прича да је некад било град. О томе су 1702. године свједочиле рушевине ровом опасане тврђаве са кулом, која је по предању припадала неком "деспоту".[147] Овдје се можда мисли на деспоте Бранковиће, Јована и Ђорђа, који су на овом подручју добивали и освајали градове по краљевској вољи због својих заслуга и племићких међусобица,[148] или на деспоте Иваниша Бериславића, који је женидбом са деспотицом Јеленом, удовицом деспота Јована Бранковића, добио не само српско деспотско достојанство него и сав деспотски посјед Бранковића.[149] У турско вријеме живјели су у Ветову заједно Хрвати и Срби, па је тако остало и послије ослобођења Славоније. При попису 1702. године било је у Ветову 40 кућа, чији су домаћини били: Станоје Самац, Вујин Лазић, Радојица Блажевић, Стипан Загуљан, Марчић Личкић, Андрија Ковачевић, Илија Вуковић, Симић Харамбаша, Блаж Гес, Ђуро Луковица, Маријан Ковачевић, Станко Мајарац, Остоја Бранковић, Продан Шакић, Петко Блашчанин, Никола Влах, Пејо Јелић, Мико Беговић, Јозо Беговић, Маток Беговић, Паво Беговић, Бартол Беговић, Марко Пејаковић, Марко Бердохс, Луко Грљановић, Андрија Грбић, Јуриша Модричанин, Божо Ковачевић, Никола Бердохс, Димитар Гркљановић, Јакоб Лујичић, Паво Тукашлић, Стојић Јурић, Иван Крцо, Петар Јурић, Матија Херцеговац, Живко Контоловић, Тома Марчић и Илија Тадијановић.[150]

---

143 Mažuran, Popis, 145.

144 Buturac, Stanovnisrvo Požcgc i okolice, 430-435.
145 Smičiklas. DvijcstogodiSnjica, II, 165; Buturac. Stanovništvo Požege i okolicc, 417-418.
144 Грујић, Пакрачка епархија, 204.
147 Mažuran. Popis, 146-147 (... pcr traditionem...locus istc dicitur ad qucndam Dcszpot spcctassc).
148 Ивић, Историја Срба у Војводини, 38.

149 Исто, 46.
150Maiaran.Popis, 146

Половином XVIII вијека добили су и православни и римокатолици своје цркве у Ветову. Православна црква св. Петра и Павла, од дрвета као и готово све славонске цркве онога времена постала је парохијска црква за Србе у Томиновцима, Ћосинцима, Бјелишевцима, Цигленику, Поречју и Хрњевцима. Парохијску службу за ова села при ветовској цркви вршили су калуђери манастира Ораховица.[151] Првобитну цркву, свакако дрвену, замијенила је 1786. нова зидана црква.[152] Године 1782. имала је ветовска парохија 747 душа, 1860. свега 466, а 1929. са незнатним порастом - 502 душе.[153] Томиновци су 1702. пописани са напуштеним селом Висаће. У турско вријеме становали су овдје само Турци, у ствари исламизирани старосједиоци, који су се са турском војском морали повући у Босну. Тада су и у Томиновце доселили нови досељеници, православни Срби из Босне. Било их је при попису 1702. године 20 кућа чији су домаћини били: Вуксан Радмановић, Радосав Миљеновић, Живко Ходић,Симон Мајстор, Ђерман Драгошевић, Радоје Марковић, Петар Милићевић, Иван Јовичић (станар), Јован Алексић, Илија Милићевић, Трифун Циганović, Максим Стојчевић, Стојић Нинковић, Јанко Радовановић, Радосав Богојевић, Милош Ђурђе" вић, Милинко Јаковчић, Радосав Станивук, Милан Вранешевић, Радојица Богојевић и Милин Планчић.[154]

Ови најстарији досељеници су брзо нестајали, али су током XVIII и XIX вијека досељаване нове српске породице. Од оних који су пописани 1740. одржали су се неки и до наших дана: Милинковићи, Станивуковићи, Вуковићи, а на имања изумрлих или одсељених долазили су нови досељеници наши, али и странци: Чеси, Словаци и Нијемци.[155] Ћосинци. У турском периоду живјели су овдје Турци (потурчени старосједиоци), а послије изгона Турака живјели су у Ћосинцима, према попису из 1702, православни Срби у 7 кућа: Јован Куковић, Стојан Дамјановић, "ђурица Аврамовић, Тодор Драгашић, Милисав Гојковић, Зоран Дамјановић и Веселин Вукмановић.[156] Од тих најстаријих и нешто касније досељених породица сачували су се до наших дана Драгишићи, Гојковићи, Радишићи, Палетићи и Вукмановићи. Први српски досељеници дошли су из Босне, а касније и осталих крајева. Од XIX вијека усељавају се у Ћосинце Хрвати и Словаци.[157] Ћосински Срби бројно су слабо напредовали. Крајем XIX вијека имали су 10 кућа са 72 душе, а 1929. додуше 12 кућа али са 62 душе.[158]

---

151 Руварац, Митрополија карловачка, 138.

152 Шсматизам КМ 1910, 866.
153 Грујић, Пакрачка епархија, 201.
134 SmiČiktas. DvijeslogodiŠnjica II, 162.
155 Buturac, StanovnLitvo Požege i okolice, 401-403.
156 SmiĆiklas, Dvijestogodišnjica II, 170.
157 Bururac, StanovniStvo Požege i okolice, 411-412.
158 Грујић, Пакрачка епархија, 201.

Бјелишевци. И у овом селу су за вријеме турске власти живјели потурчени старосједиоци,[159] а послије изгона Турака доселили су углавноправославни Срби и понеки Хрват. То показује и попис из 1702, иакопописивач вели да тада у селу живе само Valachi graeci ritus. Ево имена свитих домаћина: Симон Јанковић, Станислав Давидовић, Стојан Стипановић, Фрањо Остојић, Миловук Вуковић, Живко Симић, Сава Бабић, Радојица Познановић, Стојић Радојковић, Чиро Божић, Вукајло Вукомановић и Иван Пејаковић.[160] Године 1755. било је у Бјелишевцима 13 православних кућа,[161] али је тај број с временом опадао, док село није остало на 6, па и мање кућа.[162] Крајем XIX и почетком XX вијека досељавају овамо Чеси, који сада чине већину становништва у селу.[163]

Хрњевци су насељени Србима још у турско вријеме и вршили су мартолошку службу око

тврђаве у Кутјеву. Према попису из 1702. било је у Хрњевцима 8 кућа чији су домаћини били: Нинко Шарић, Иван Вучичевић, Илија Самарџисија (!), Живко Бошњак, Захарија Миличић, Јанко Пухаловић, Радош Лази(ри)ћ, Милосав Алексић.[164] Током времена број српских кућа и становника у Хрњевцима је стагнирао, тако да је 1929. године било у селу само 10 српских кућа са 52 становника.[165] Поренје је све до изгона Турака било римокатоличко хрватско село. У дугом и бурном преокрету ови су становници напустили село, а овамо су доселили православни Срби из Босне (Bosnenses Valachi graeci ritus). Године 1702. их је било само 4 куће, чији су старјешине били: Станивук Радановић, Јован Марковић, Ђуро Босанац и Миливој Грдановић.[166] Следећих година био се тај број повећао, али ускоро, прије краја XVIII вијека, смањио се и у статистикама нестаје податак о православнима у овом селу.[167]

Цигленик. За турског времена овдје су становали само Турци, вјероватно исламизирани старосједиоци. Послије ослобођења доселили су Срби, којих је 1702. године било 10 кућа, чији су домаћини били: Станко Радовановић, Вукосав Миловуковић, Милисав Радојчић, Радован Вукмановић, Сава Радојчић, Петар Кузмановић, Божо Миловановић, Вујица Миливуковић, Милија Радојичић и Милић Вукмановић.[168]

---

159 Buturac, StanovniStvo Požege i okolice, 400-401.

160 Smiciklas, DvijestogodiSnjica II, 169.
161 Руваоац, Митрополија карловачка, 138.
I« грујић. Лакрачка И.J« 201. Годинс 1869. било)е у Бјелишевцима к>ш 6 српских кућа, а 1899. и 1929. вишс сс не спомињу.
163 Buturac, StanovniStvo Poiege t okolice, 401.
Smičiklas, DvijestogodiSnjica II, 161. Бутурац је примијстио Становништво Пожеге, 463» да подаци код Смичикласа нису тачни. То се односи на вјероиспови,ест ових досељени-ка, јер док њихова имена и презимена свједоче да су они Срби, у попису пише да су оии рустици цатхолицн, додуше са знаком питања (?).
165 Грујић, Пакрачка епархија, 205.
166 Smičiklas, DvijestogodiSnjica II, 176.
М Грујић. Пакрачка епархија, 201. Поречје се уопште не спомиње у Шематизму ПЕ 1898, ни уШсматизмуКМ 1910.
168 Smiciklas, DvijestogodiSnjica II, 177.

Ови су досељеници убрзо нестајали изумирањем и одсељавањем, а на њихова мјеста долазе нови српски досељеници од којих су се неки одржали до наших дана (Ђурђевићи, Јовановићи, Куду-Марковићи, Мирковићи, Митровићи, Петровићи, Радојчићи, Савићи, Станковићи и Теодоровићи).

Средином XIX вијека долазе и нове српске породице, али - и њемачке.[169] Године 1929. било је у селу 39 српских кућа и 210 душа.[170]

ГРАДИШТЕ је у средњем вијеку било трговиште (oppidum), што значи да је имало занатлија и трговаца и да су ту одржавани сајмови.[171] У турско вријеме било је овдје сједиште једнога од пожешких војводстава, под које су спадала села: Лонџица, Границе, Стојчиновац, Љесковица, Сибоковац, Јурковац и Дубока.[172] Зато су у то вријеме становали у Градишту само Турци у неких стотињак кућа. Кад су се они пред хришћанском војском преселили у Босну, у деверно Поврбасје, доселили су овамо из Босне православни Срби. При попису 1702. било их је 32 куће, чији су домаћини били: Вуковој Радосав, Јован Булић, Остоја Миливојевић, Вучета Босанац, Вук Бошњак, Теомир (Тихомир?) Бошњак, Вук Бошњак (други), Милојица Босанац, Радивој Милашиновић, Илија Бошњак, Радојица Анђелић, Тјоко Моричанин, Вујица Драгосављевић, Дамјан Живковић, Остоја Јовановић, Богић Бошњак, Стојак Аврамновић, Глишо Бошњак, Стојан Црљенко, Петко Тодорић, Војин Бошњак, Јован Вуклешић, Радоје Дејановић, Ђуро Бошњак, Максим Бошњак и Мисав Бошњак[173] Парохија Градиште имала је 1782. године 984 душе, а 1860. године 1170 душа.[174] Број Срба у самом Градишту је постепено растао, нарочито у ХЗХ и почетком XX вијека, те је 1929. била у селу

131 српска кућа са 757 душа.[175] Послије рата (1950) било је у селу Срба и нешто Хрвата 132 куће са 575 становника.[176] У првој половини XVIII вијека добило је Градиште своју дрвену цркву Рождества Богородице, коју је осветио епископ пакрачки Софронije Јовановић 4. октобра 1752. приликом своје канонске посјете овом крају.[177] У погледу постанка ове цркве вели се у визитанционом протоколу да "основанија и освјашченија времја не знајетсја".[178]

---

169 Bururac, Stanovništvo Požege i okolice, 408-409

170 Грујић, Пакрачка епархија, 201.
171 Bulurac, SlanovniStvo Poiege i okoiice, 377.
172 Pavičić, Podrijetlo, 247.
173 Smićiklas, Dvijestogodiinjica II, 180.
174 Buturac, Stanovniitvo Poiege i okolice, 232.
175 Грујип, Пакрачка епархија, 201.
176 Buturac, StanovniSlvo Potege i okolice, УП.
177 Глас Истине, 1889, 332, Грујић, Грађа, 102.
178 Архив ПЕ, Протокол от визите на љето 1779.

Латиновци су се у старини звали Крњаковци. Своје ново име су добили за вријеме турске власти. Тада су у селу постојале три махале: у једној су живјели муслимани, у другој православни, а утрећој римокатолици, латини, те је та махала добила име Латиновци, а кад су послије изгона Турака муслимани и "латини" отишли у Босну, а Срби се населили и у овај дио села, цијело се село називало Латиновцима.[179]

Латиновци су добили своју дрвену цркву Успенија Богородице отприлике кад и Градиште, јер је њу осветио и антиминс јој дао епископ Софронije Јовановић 27. августа 1747.[180]

Послије ослобођења од Турака било је у Латиновцима 17 српских кућа, јер су остали само Срби (soli Rasciani): Богић Берић, Вукадин Обућа, Симо Бошњак, Ранисав Шарац, Ђурађ Пејић, Живко Прекодравац, Мијат Атлагић, Богосав Бошњак, Ђурађ Бошњак, Станивук Каурин, Деспот Јовичић, Јован Шарацц, Милак Јамић, Петар Ћелави, Станивук Бошњак, Милош Ђуричић и Михајло Дјак.[181] Латиновци ће половином XVIII вијека имати 38 православних домова, а касније их је било око 30 и тек 1929. године 41 кућа са 295 душа.[182] Крајем XIX и почетком XX вијека дошло је овамо и нешто римокатолика различитог поријекла, али су данас сви похрваћени.[183]

Бијелач Велики. Под Турцима су овдје живјели заједно Хрвати и Срби сељаци (Расциани рустици). Било их је 1702. године 12 кућа, чији су домаћини били: Крагуљ Илић, Крагуљу Негомировић, Стипан Станковић, Радосав Рајаковић, Јаков Мартиновић, ЂУРЗ Лукачевић, Филип Бошњаковић, Вук Михаловић, Иван Андријевић, Радојица Миловановић, Марчинко Шимуновић и Вук Милићевић.[184] Године 1755. било је у Бијелачу 13 православних и 10 римокатоличких кућа.[185] Послије дуге стагнације било је тек 1929. у селу 28 српских кућа са 134 становника.

Дубока. За вријеме Турака у њој су живјели Турци – исламизирани старосједиоци, а послије одласка Турака доселили су у село православни Срби из околних села, поријеклом из Босне. Било их је 15 кућа, чији су домаћини били: Марко Ивковић, Угрин Савић, Бошњак Бранкац, Јовица Савић, Радоје Бошњак, Остоја Букић, Јован Бошњак (станар), Иван Дубокалија, Дамњан Бошњак, Петар Бошњак, Остоја Бузаџић, Стипан Тукњевић, Станоје Бошњак, Јанко Харамбашић и Станисав Бошњак.[186] Од каснијих досељеника из XVII вијека најдуже су се одржала презимена: Блажевић, Божић, Бранежац, Ђукић, Крагујевић, Мандић, Миливојевић, Петровић, Радојчић, Радосављевић, Радовановић. Године 1950. било их је у 73 куће 249 душа.[187]

---

179 Buturac, Stanovništvo Požege i okolice, 375.

180 Глас Истине 1889,331.
181 Smičiklas, Ovijesiogodišnjica II, 185 Smiciklas, Dvijestogodišnjica II, 185.
182 Руварац, Митрополија карловачка, 139.
183 Buturac, StanovniStvo Potege l okolice, 375.
184 Smičiklas, DvijestogodiSnjica II, 193
185 Руварац, Митрополија карловачка, 139.
186 Smičiklas, DvijestogodiSnjica II, 193.
187 Buturac, StanovniStvo Poiege i okolice, 378.

Ивановци су били од турског времена српско насеље, али оно није бројно знатније напредовало. Почело је са 7 породица, па се у XIX вијеку готово удвостручило, а 1929. године достигло 35 кућа са 199 душа. О Ивановцима, нажалост, нема података у попису из 1702. године.[188]

ЛОНЏИЦА је за вријеме турака, већ од половине XVI вијека, а и послије ослобођења била насељена Србима. Према попису из 1702. године било је у Лонџици 14 кућа, чији су домаћини били: Јанко Матешевић, Ђуро Бошњак, Марко Мариновић, Радован Нинковић, Остоја Дрпић, Мирко Вуковић, Михаило Бузаџић, Јаћим Лалић, Стојан Бузаџић, Јовица Хераковић, Драгоје Симић, Јован Харамбашић, Живко Буџић и Вукосав Живковић.[189] Послије првог свјетског рата насељено је у Лонџици и Хрвата, понајвише Личана.[190]

Прву познату нам цркву св. Илије и Лонџици осветио је 1. октобра 1752. епископ Софронија Јовановић.[191] Ту цркву, вјероватно дрвену, замијенила је зидана црква за коју Шематизам Пакрачке епархије за 1898. годину вели да је грађена 1778. године,[192] али биће да је то било нешто касније, јер приликом епархијске визите 1779. године још се вели да у Лонџици постоји црква св. Илије, која је саздана од дрвета, дуварови од плетера, скоро омалтерисана и сва циглом патосана, а кров је још у добром стању. Звоник над црквом са 2 звона у лошем је стању.[193] Од села лонџичке парохије, која су припадала војводству са сједиштем у Градишту, имамо најстарије пописе само за Стојчиновац и Сибоковац, из којих се пописа види да су сва ова села била насељена Србима већ послије пада Славоније под Турке половином XVII вијека.

Стојчиновац је 1702. године имао 11 кућа чији су домаћини били: Костадин Вукомановић, Михаило Милишевић, Остоја Јелић, Симо Гершић, Јован Самарџић, Вукосав Дабић, Милош Бркић, г)ука Новоселац, Грујица Вукомановић, Станко Стојановић и Јовица Живанић. Записивач је додао да су у овом селу и за вријеме Турака, као и при попису (1702) становали само Срби сељаци (rustici Rasciani).[194] Субоковац (Šibokovac). И у њему су како у турско вријеме, тако и послије ослобођења становали само православни Срби (Rasciani graeci ritus). Године 1702. било их је 12 породица на челу којих су били: Захарије Мркојевић, Јован Мартић, Симо Продановић алитер Мркојевић, Вучић Миросављевић, Живко Мајстор, Тодор Млађеновић, Саво Мирковић, Грујица Зечевић, Грујица Васић, Михаило Мркојевић (станар), Секула Вукмановић (станар) и Миловук Радановић.[195]

---

188 Грујић, Пакрачка епархија, 201.

189 Smiciklas, Dvijestogodiinjica И, 182.
190 PaviCić, Podrijetlo, 161.
191 Глас Истине 1889, 332.
192 Шематизам ПЕ 1898. 58; Шематизам КМ 1910.
193 Архив ПЕ, Протокол от Визите на љсто 1779.
194 Smičiklas, Dvijestogodišnjica II, 183.
195 Исто, 184.

Било је и каснијих српских досељеника у Сибоковац од којих су се најдуже одржали они са презименима: Бошњак, Окружник, Пухаловић, Савић и Зечевић. Касније су придошле породице: Катић, Лазић, Миливојевић, Милошевић, Сосић и Вуковић.[196] Према попису из 1755. било је у селима ове парохије свуда мало породица. Тако је у Градцу било 12 кућа српски, у Стојчиновцу 8, у Сапни 12, у Сибиковиу 12, у Јурковцу 8, у Лесковици 3 и у Цремошнику 5 кућа. У Цремошнику је записано и 5 римокатоличких кућа.[197] С временом је растао и број становника, те је у цијелој парохији било 1929. године 397 српских домова са 2453 душе. У турско вријеме Срби су насељавани у западном брдском дијелу ђаковачког котара у Диљу, гдје су се везали за она српска насеља око потока Лонце и у Крндији. Била су то мала насеља од по неколико породица, које су дошле преко Босне из јужних крајева и донијеле у овај крај чист штокавски говор, ијекавски изговор и нову акцентуацију. На ђаковачком подручју Срби се око 1690. налазе чисти у Доброгошћу, Ченкову, Поучију, Острошинцима, Бучју, све уз горњу Вуку, и са неколико породица у Вучевцима источно од Ђакова. Помијешаних са хрватским старосједиоцима има их тада у Паки, Боројевцима, Слободној Власти, Риткову Долу, Мајару, Набрђу, Подгорју и Потњанима.[198]

ПОУЧИЈЕ је 1702. године имало 16 кућа чији су домаћини били: Јован Булетинац, Вуковој Рајаковић, Живко Кафтолић (!), Стојан Ненанић, Милош Бргловић, Негомир Петровић, Божо Павловић, Божо Мирковић, Станиша Милошевић, Новак Зарић, Живко Попадић, Милисав Јеремић, Јаћим, Јован Мишљеновић, Милисав Лончаревић и Остоја Лончаревић.[199]

Пописивач је додао да су становници овог села православни Срби. Послије одласка Турака њима је управљао командант Ђакова све до доласка "покојног бискупа" који је до своје смрти био њихов земаљски господар.[200] Затим су дошли под власт Дворске коморе. У брду је, вели попис, била тврђава Пољанска од које су тада били само темељи и рушевине.[201] У Поучију је 29. септембра 1752. епископ Софронијe Јовановић осветио цркву св. Георгија.[202]

---

196 Buturac, Stanovništvo Poiege i okolice, 383.

197 Руварац, Митрополија карловачка, 139.
198 Pavičić, Podrijello, 260.
'"Mažuran.Pop«, 114.
200 Из описа Ђакова 1702. дознајемо да је послије нзгона Турака из овог краја администратор Георгије Нађ поставио у Т>акову свога човјека и тако jc постао њнхов господар. Послије је бискуп послао из Беча за свога викара неког Фрањсвца, оца Ловру, а међутнм је послије кратког времена дошао и сам бискуп са актом царевим, те је заузео цио дистрикт и остао му господар све до своје смрти (Mažuran, Popis, 94).
201 Исто.115.
202 У то вријеме (1756) записано је у извјештају Вировитичке жупаније да православни свештеник у Поучију има "сесију грунта од давниие" (Bocscndorfcr, Koliko jc pravoslavnih popova bilo, 269).

Ту дрвену цркву замијенила је 1867. године нова зидана црква, коју су усташе 1942. порушиле. 3 У извјештају Вировитичке жупаније из 1756. дознајемо да свештеник у Поучију има "сесију грунта од давнине".[204]

Број православних домова и душа постепено је растао, нарочито у XIX и почетком XX вијека,[205] те је 1899. године била у селу 51 кућа са 406 душа, а 1929. године већ 87 кућа са 486 душа,[206] што уједно указује на диобу породичних задруга.

Ченково је под турском влашћу било насељено Србима (omnes sunt Rasciani graeci ritus), који су као и они у Поучију, послије одласка Турака дошли под власт ђаковачког бискупа, а послије његове смрти под власт Дворске коморе. При попису 1702. године било је у Ченкову 9 кућа, чији су домаћини били: Секула Драгосављевић, Вучета Ђуричић, Вукота Максимо-

вић, Јанко Стојановић, Радивој Пријаковић, Радоња Мирковић, Драшо Трнић, Милисав Васиљевић и Радосав Петровић.[207] И у овом селу су се с временом множиле куће и житељи. Крајем XIX вијека (1899) била је у Ченкову 41 православна кућа са 238 душа, а 1929. већ 65 кућа са 354 душе.[208] Слободна Власт је имала исту историјску судбину као и околна српска села. За вријеме Турака у њој живе Срби. Послије изгона Турака долазе под власт ђаковачког бискупа, а послије његове смрти под власт Дворске коморе. При попису 1702. забиљежено је да су становници овог села Срби православне вјере међу којима живе и четири куће католичких хришћана (Incolae hujus loci sunt Rasciani graeci ritus fidei, inter quos sunt quatuor domus christinorum catholicorum). Ево имена свих тих домаћина: Игњатија Живковић, Костадин Топузовић, Остоја Миленовић, Станко Остојић, Вукоман Цветковић, Старац Вукоман, Станоје Остојић, Иван Симић, Милован Врачевић, Маријан Гвозденовић, Предраг Старац, Симо Вуксановић, Берисав Максимовић.Стјепан Бабић, Мили Богдановић, Миладин Михић, Лазо Милићевић, Владисав Милорадовић, Радосав Петровић, Ђурица Петровић, Вукота Ђејић и Стојић Миловановић.[209]

Број Срба у Слободној Власти је постепено растао, нарочито у XIX вијеку. Око половине XVIII вијека био им је број готово исти као и 1702. године. У селу је било 15 српских кућа и 5 кућа римокатолика, који су имали и своју капелу.[210] Крајем XIX вијека (1899) била је у Слободној Власти 41 српска кућа са 238 душа, а 1929. године 51 кућа са 274 душе.[211]

---

203 Гласник СПЦ 1982, 245.

204 Boscndorfer, Koliko je pravoslavnih popova bib, 269.
205 Шематизам КМ 1910, 834.
206 Грујић, Пакрачка епархија, 210.
207 Mažuran,/»ори, 115.
208 грујић, Пакрачка епархија, 210.
209 Mzžurisi, Popis,\\9.
210 руварац, Митрополија карловачка, 139.
211 Грујић, Пакрачка епархија, 210.

За **Боровик** нема пописа из 1702. јер се он тада у попису села Подгорја помиње само као пољско добро,[212] те није уцртано ни у географској карти Славоније у вријеме пожаревачког мира (1718), коју је Смичиклас приложио уз своју књигу. Из објављених статистичких података дознајемо да је Боровик имао 1734. године 20 кућа, 1755. године свега 13 кућа, у другој половини XIX вијека је тај број порастао до 34 куће са 196 душа, али је затим до 1929. године опао на 23 српске куће са 149 душа.[213]

ПАКА. У овом селу су и за вријеме Турака и касније живјели заједно Хрвати и Срби. На почетку турске власти биле су 1545. године у Паки двије махале са укупно 16 кућа. Кнез им је био Иваниш Трбојевић.[214] У вријеме пописа 1702. године биле су у селу 24 куће чији су домаћини били: Драгоје Манојловић, Иван Бајковић, Живко Бајковић, Радивој Дабић, Лука Бајковић, Остоја Драгојевић, Милован Бошњак.Грујица Бошњак, Никола Бошњак, Остоја Драгојловић, Митар Николић, Никола Брдар, Комлен Бошњак, Вујица Бајковић, Илија Бошњак, Гвозден Огњановић, Живко Огњановић, Митар Бошњак, Стипан Мелидовић, Ђуро Хабијановић и Никола Хабијановић.[215] Послије пола вијека (1755) у Паки је било 30 српских кућа и 10 хрватских. Тада је у селу већ постојала православна црква св. Петра и Павла и римокатоличка капела.[216] Православну дрвену цркву је осветио епископ Софронije Јовановић 27. септембра 1752 [217] Нова парохијска црква сазидана је 1797.218 Мигаловци су за вријеме Турака били насељени Хрватима римокатолицима, али је и њих у оном метежу за вријеме ослободилачког рата нестало, те су око 1697. доселили овамо Срби из Босне, који су се били придружили војсци принца Еугена Савојског и послије његовог неуспјелог ратовања у Босни повукли се заједно са војском овамо у Славонију.[219] До 1702. било их је већ 17 кућа чији су домаћини били: Михаило Петковић, Радивој Радонић, Крагуј (Кргули?) Јовичић, Радоња

Радојчић, Милисав Ивановић (станар), Радосав Миливојевић, Мирко Вукмановић, Т)урађ Рашчевић, Марко Ускоковић, Иван Радојичић, Миливој Вајда, Миливук Рашчевић, Мирко Рашчевић, Цветко Јовановић, Радосав Божичић, Милутин Босанац (станар) и Милан Рашчевић.[220] Ове породице су током времена изумрле или се раселиле (до краја прошлог вијека одржали су се Рашчевићи, али су стизали нови српски досељеници током XVIII вијека: Радонићи, Радосављевићи, Цветковићи, Ђурићи, Грубери, Ковиљчићи, Милекићи, Мрђеновићи, Петровићи,

---

212 Mažuran, Popist 110.

215 Грујић, Пакранка епархија, 210.
214 Buturac, Stanovniitvo PoŽege i okolice, 361.
215 SmiCiklas, Dvijestogodišnjica II, 189.
216 руварац, Митрополија карловачка, 139.
2,7 Глас Истине 1889, 332; Грујић, Грађа, 103.
218 Шематизам ПЕ 1898, 59; Шематизам КМ 1910, 876.
219 Buturac, Stanovništvo Požege i okolice, 365.
220 SmiCiklas. Dvijestogodiinjica П,191.

Стјепановићи, Шимраки, Вуксановићи. У XIX и почетком XX вијека досељено је у Мигаловце и двадесетак породица и још неколико српских и хрватских породица.[221] Године 1929. било је у Мигаловцима 44 српскекуће са 279 душа [222]

Доброгошће. У овом селу, које су старосједиоци напустили пред Турцима, становали су и у вријеме турске власти и по ослобођењу православни Срби. Године 1702. пописани су са својим породицама ови домаћини: Кузман Лукић, Ђурица Врачевић, Видоје Којић, Петар Лазаревић, Јанко Лакић,Јовиша Лазаревић и Плавша Мохачанин.[223] Али ти најстарији српски досељеници су постепено нестајали, а досељавани су од 1702. године нови Срби из Босне, од којих су се до наших дана одржали Марићи, Т)укићи, Стојаковићи, Вукосављевићи и Момчиловићи.[224] Број српских домова је с временом порастао, али не знатно. Тек 1929. године попео се тај број на 33 куће са 192 становника.[225] Године 1950. било је у 28 кућа само 109 становника.[226]

Имбријевци. Добили су име по цркви св. Имре (Емерика). У старини се ово село звало Мала Пака или Пачица код св. Имре.[227] Њихови старосједиоци, макар и дјеломично, остали су у свом селу и за вријеме Турака. Послије ослобођења дошли су к њима и неки Срби. Тако је 1702. године било у селу 5 домаћина Хрвата: Мартин Ердељић, Јерко Ковачевић, Фрањо Ковачевић, Антон Ердељић и Фила Ердељић, а поред њих 7 Срба: Т)ура Галовић, Јанко Бошњак, Мијаило Бошњак, Перо Бошњак, Милисав Бошњак, Радосав Вучковић и Милосав Бошњак [228] Њихова презимена јасно указују на њихово босанско поријекло.

Боројевци се не налазе у пописима непосредно послије ослобођења Славоније. Године 1734. било је у селу 14 српских кућа, касније све мање, тако да је 1929. било свега 10 кућа са 55 православних душа.[229]

МАЈАР. О насељености овога села прије турске најезде не знамо ништа сигурно. У турско вријеме били су у њему Срби, па и послије ослобођења била је поред 19 српских кућа само једна римокатоличка. Према попису из 1702. били су у Мајару ови домаћини: Радоња Милаковић, Вујашин Даниловић, Миосав Давидовић, Милисав Бећо, Радосав Станисављевић, Гојко Марковић, Станисав Радошевић, Дамјан Старац, Станко Цвејић, Цветко Блажевић, Миросав Вукмировић, Никола Азап, Продан Вујковић, Станисав Перчулић,

---

221 Buturac, StanovniŠtvo Poiege i okolice, 365.

222 Грујић, Пакрачка епархија, 203.

223 Smičildas, Dvijestogodisnjica, П, 187-188.
224 Buturac, StanovniStvo Požcge i okolicc, 363.
225 Грујић, Пакрачка епархија, 203.
226 Buturac, Stanovništvo Požege i okolice, 363.
227 Исто, 362.
228 Smičiklas, Dvijestogodišnjica II, 188.
229 Грујић, Пакрачка епархија, 203.

Радоша Радановић, Ранисав Стојаковић, Доксан (Душан?) Раделић, Филип Станисављевић, Теодор Радивојевић и Ђура Баличевић.[230] Овај посљедњи биће вјероватно онај један римокатолик у селу. Послије изгона Турака заповиједао је селом командант Ђакова све до доласка "покојног бискупа", под чијом су влашћу остали све до његове смрти, а од тада су под Дворском комором.

Број кућа православних Срба у Мајару брзо је напредовао, јер их је половином XVIII вијека било тридесет. Тада су Мајарци имали већ и своју парохијску цркву Рождества Богородице, дрвену, као у готово свим славонским парохијама оног времена, коју је, 9. новембра 1749. осветио епископ Софронијe Јовановић [231] Године 1746. даровао је Јован Станојевић цркви земљиште на коме је саграђена парохијска кућа, а сељани су свештенику дали на уживање 12 коса ливаде.[232] Ову дрвену цркву замијенила је 1792. нова зидана црква.[233] Број српских домова у Мајару порастао је нарочито у првим деценијама XX вијека. Док је 1899. било у селу 35 српских кућа са 224 душе, дотле је 1929. било 71 кућа са 384 душе.[234] У Мајару је већ од XVIII вијека постојала и српска вјероисповиједна школа.[234a]

Ратковдол је био мање село. Послије изгона Турака било је у њему 7 српских и 2 хрватске породице. По ономастици познајемо да су од њихових домаћина били Срби: Вукман Вујичић, Лазо Радичевић, Вукосав Илић, Јанко Ивановић, Мишљен Милосављевић, Реља Рамијановић (!) и Вукмир Бабић, а Хрвати: Винко Михаљевић и Томаш Павин, син. И ово село је пот падало, послије изгона Турака, неко вријеме под власт ђаковачког бискупа, а затим дође под Дворску комору.[235] Број православних становника је постепено растао, те је 1929. године било у селу 28 српских кућа са 166 душа.[236]

Хркановци су за вријеме Турака били насељени Хрватима, Словинцима (Sclavi calholici), али су се они у вријеме рата за ослобођење одавде потпуно расули. Код пописа 1702. били су у селу само православни Срби (Rasciani graeci ritus), који су прије шест година (дакле 1696) дошли из Босне и ово село населили. Од ранијих господара знају само за "покојног" бискупа, који им је био феудални господар. Живе у 18 кућа чији су домаћини били: Драгић Симеоновић, Гвозден Вуковић, Милић Бошњак, Пејица Станивуковић,
---

230 Mažuran, Popis, 123. v м

231 Глас Истиие 1889, 332; Руварац, Митрополија карловачка, 139; ГруЈИћ, 1 рађа, iu*. у ма
^ се^б помиње православни свештеник (Boscndorfc, Koliko je pravoslavmh popova
bilo, 269).
232 Bosendorfer, Kotiko je pravoslavnih popova bilo, 269).
233 Шематизам КМ 1910, 826.
234 Грујић, Пакрачка епархија, 208.
234a У Мајуру је већ од XVIII вијека постојала и српска вјероиспов,една школа.
235 Mažuran./'opu. 120.
236 Грујић, Пакрачка епархија, 208.

Радојица Дмитровић, Радман Новаковић, Јовица, Станисав Милошовчанин, Богета Милошовчанин, Стојић Бошњак, Татарин Милић, Вукоман Марковић, Богдан Ковач, Јован Вучић, Кузман Максимовић, Крајиса Ивановић, Ђурица Станивуковић и Завиша Драгић.[237] У другом попису из 1702, писаном на "словинском" језику, вели се: "У вриме Турака ово мисто 6и насељено од Словинац католици, који у вриме од расућа сви симо тамо растркаше се и расуше, а садашњи сеоники јесу сви ришћани грчанскога закона, који прид шестима

годишти из Босне придоше амо и ово мисто освојише..."[238] Број српских кућа у Хркановцима је постепено растао и 1929. достигао до 110 српских кућа са 573 душе.[239]

Светоблажје је добило име по римокатоличкој цркви св. Блажа. Старинци римокатолици задржали су се у селу и под турском влашћу, али у метежу при ослобођењу Славоније расули су се и напустили село. Тек 1697. доселили су овамо нови досељеници православни Срби из Босне. Године 1702. било их је свега 5 кућа чији су домаћини били: Маријан Кузмов, син, Радич Вукоманов, син, Миросав Михић, Добросав Стојчевић и Крајиша Симеоновић. Не знају ништа о овдашњим турским господарима, ни о ђаковачком "покојном" бискупу. Сад су под Комором.[240]

НАБРЂЕ је при попису 1702. имало 19 кућа, од тога 15 православних и 4 римокатоличке. Домаћини тих 19 кућа били су: Миленко Миловановић, Радојица, Продан Живковић, Стојан Михаиловић, Живко Дмитровић, Вукман Максимовић, Продан Марић, Вујица Савић, Тодор Тришуновић, Божо Вукадин, Радосав Радивојевић, Паво Матејовић, Јосиф Стефановић, Јакуб Матејовић, Винко Гвозденовић, Степан Лалић, Пераш Семић, Јанко Николић и Вукашин Николић.[241] Број српских кућа је рапидно напредовао. Крајем XVIII вијека било их је 50, крајем XIX вијека 87, а године 1929. било је у селу 90 српских кућа са 729 душа.[242]

Парохијска црква у Набрђу сазидана је 1776. године. Посвећена је у Успенију Богородице.[243]

Брезница је прије Турака била у котару Набрђе.[244] Старинци су се, изгледа, пред Турцима разбјежали, те су за вријеме Турака и непосредно послије њиховог изгона у Брезници живјели само православни Срби. При попису 1702. године било их је 21 кућа, чији су домаћини били: Лазо Бранковић (кнез), Мишлин Габричевић, Секула Бранковић, Драгојло Бранковић, Вујић Бранковић, Вук Бранковић, Аранит Бранковић, Вукосав Бранковић,

---

237 Mažuran, Popis, 123-124.

238 Smičiklas, Dvijestogodišnjica II, 326.
239 Грујић, Пакрачка епархија, 208.
240 Mažuran, Popis, 126.
241 Исто, 113-114.
242 Грујић, Пакрачка епархија, 209.
243 Шсматизам КМ 1910, 831.
244 Bdscndorfcr, Crtice, 166.

Радоан Ђорић, Петар Т)орић, Драгојло Т)орић, Вукосав Гегела, Мијат Вуковић, Костадин Бошњак, Вукмир Давидовић, Станисав Маритић, Радосав Јанковић, Јован Богојевић, Радусин Бошњак, Остоја Бабић и Симо Стојаковић.245 Број кућа је кроз 200 година остао исти, те је 1929. године у Брезници био такође 21 православни дом са 120 душа 246

Куханци (Ђаковачки) су од изгона Турака крајем XVII вијека имали помијешано становништво, српско и хрватско. При попису 1702. године нашло се у селу седам кућа од којих су двије биле хрватске (Sokczones seu Sclavi, catholicae fidei): Дамјан Грегорачић и Антал Миколић, а осталих пет били су Срби (Rasciani, graeci ritus fidei): Петар Бошњак, Радоња Бошњак, Милош Бошњак, Цвејо Радановић и удовица Борисава.247 Године 1755. би ло је у Кућанцима 7 српских и 5 хрватских породица 248

БРАЧЕВЦИ су још и за вријеме Турака били насељени славонским старосједиоцима (Sokczones seu Sclavi, christiani catholicae fidei), али су се они у мутним временима рата за ослобођење Славоније разишли и село је остало ггусто. Тек кад су Турци протјерани, дођоше овамо нови становници из Босне, сви православни Срби (omnes graeci ritus fidei Rasciani) и населише ово пусто селиште. Приликом пописа 1702. било их је 14 кућа, чији су домаћини били: Срђа Пријешовић, Петар Савац, Остоја Стојановић, Радован Радунковић, Вук Алексић, Радојица Субарић, Милашин Видаковић, Милета Милићевић, Радосав Стојновић, Стојић Радомановић, Вукеља Николић, Јован Вуковић, Вукадин Бошњак и Миланко Гојковић 249

Половином XVIII вијека имали су Брачевци 23 православне куће и своју парохијску цркву св.

Димитрија, која је већ била освећена. Из 1756. имамо званичан податак да је брачевачки свештеник добио од сељака кућу, 12. јутара оранице и једну косу ливаде, а живи заједно са братом 250 Стару дрвену брачевачку цркву замијенила је 1776. нова зидана црква.251 Брачевци су бројно напредовали нарочито у XIX вијеку, али не и у првим деценијама XX вијека. Године 1899. било је у селу 75 српских кућа са 370 душа, а 1929. додуше 92 куће (свакако услијед диобе кућних задруга), али само 360 душа.252 Око тврђаве у Подгорачу Турци су у овом опустјелом крају насељавали Србе из Босне не само у Брачевцима него и у околини с обје стране Вуке, у Бучју, Подгорју, Острошинцима и Боровику, који смо већ поменули. У попису из 1702. нема пописа за Бучје ни Острошинце. За њих знамо тек

---

245 Mažuran, Popis, 116.

246 Грујип, Пакрачка епархија, 209.
247 Mažunn, Popis, 112.
248 Руварац, Mumpononuja карловачка, 140.
249 Mažuran, Popis, 107-108.
250 Bdscndorfer, Ko/iAo je pravosiavnih popova biio, 269.
251 Шематизам КМ 1910, 814.
252 Грујић, Пакрачка епархија, 206

из каснијих пописа. Половином XVIII вијека (1755) било је у Бучју 14 српских кућа, у Подгорачу 20, а у Острошинцима 6 кућа. У Острошинцима, који су крајем ЏИЏ вијека имали 28 православних кућа, уселило се послије првог свјетског рата 4 до 5 личких хрватских породица.[253]

Подгорје је 1702. пописано и тада је у њему било 9 кућа, све српских, чији су домаћини били: Станисав Угљешић, Костадин Драгосављевић, Ву- јан Миливојевић, Милић Дабић, Грујица Бошњак, Милојица Радотић, Марија Станковић, Вук Михаиловић и Јован Софић. У турско вријеме, вели пописивач, становали су овдје Славонци римокатолици (Sclavi christiani catholicae fidei) и Срби (Rasciani), али су се они у бурном ратном времену при ослобођењу Славоније разбјегли и село је остало пусто. Ови нови српски досељеници дошли су 1699. из Босне и населили се у Подгорју.[254] Број српских кућа је постепено растао. Крајем XIX вијека било је у њему 36 српских кућа са 218 душа, а 1929. године 66 кућа са 379 душа.[255]

Већ у првој половини XVIII вијека Срби су ушли међу Хрвате католике у слабо насељеним селима, те је 1755. године било у Преслатинцима поред 10 католичких кућа са капелом и 4 српске православне куће, у Потњанима поред 10 католичких 7 православних, а у Придворју поред 20 кућа католичких са капелом биле су свега 2 куће православних.[256] Послије 1918. насељени су бројни Срби сјеверно од Брачеваца по пустарама. Тада је насељена Бијела Лоза са око 200 кућа, Бабљак са 120, Личко Ново Село, Теодоровац и Кравље са по 35 кућа, а Гавриловац и Нови Брезик са по 20 кућа.[257] Завршавајући своје излагање о насељима у "ђаковштини, Стјепан Павичић пише: "Ако се узме цијело ђаковачко подручје као цјелина, онда хрватски старинци на њему чине у хрватском данашњем становништву осим Ђакова једва 40%. Они су најјачи у југозападном дијелу, затим у југоисточном, а најслабији су у средњој и сјеверној чести. Њихов је број ослабио, дакако у најновије вријеме, када су послије 1945. на њемачке земље доселили многобројни нови хрватски насељеници из даљих крајева.

Средином 18. ст. Срби су на том ђаковачком подручју имали 298 кућа, према 192 из 1732. Они су се послије тога развијали у истом размјеру као и Хрвати на том земљишту. И њих је осамдесетих година 19. ст. било захватило господарско пропадање, што је опет довело и до слабога пораста или до самога назадовања у насељу. У 19. ст. стали су у то насеље селити Срби из Баније, из Лике и са Кордуна. Они су много ојачали старо српско становништво, које је тешко преживљавало кризне године."[258]

---

253 Pavičić, Podrijetlo, 161.
254 Mažuran, Popis, 110.
255 Грујић, Пакрачка епархија, 206.

256 Руварац, Митрополија карлоеачка, 140.
257 PaviCić, Podrijetlo, 161.
258 Исто, 280.

ПОДРУЧЈЕ ОД ПАПУКА ДО КАРАШИЦЕ

Српска насеља на овом подручју почела су да се формирају у XVI вијеку око турских тврђава у којима су становали муслимани, а у околним насељима становале су махом породице Срба мартолоза. Тако су Срби насељени крај Подгорача у Бучју и Острошинцима, крај Нашица у Градцу и Цремошњаку и даље у Горњој Молтичини и Газијама. На ораховичком подручју населили су Срби Крајину, Качевац, Чачинце, Рајино Поље, Брезовљане, Стрмиште, Клење и Ивановце.1 Духовни центар ових српских насеља био је манастир Ораховица, који је настао већ у XVI вијеку. Својим архитектонским особинама манастирско здање говори о броју досељених Срба, а живопис и остала умјетничка дјела сачувана у металним сасудима, у иконопису и преписивачкој дјелатности говоре о културним навикама и естетским потребама овог народа. Национална тематика у зидном сликарству манастирске цркве говори, опет, о националној свијести и његовању предања славне прошлости у животу поробљеног народа.
У току турске управе насељена су још нека села, што дознајемо из пописа који су вршени послије ослобођења од Турака. На цијелом том подручју било је тада тек нешто преко сто српских кућа.2 Број Срба се тада био на овом подручју оволико смањио, јер су у страхотама рата за ослобођење многи Хрвати и Срби са овог подручја избјегли у сигурније крајеве преко Илове, а кад су се крајем 1690. прилике овдје смириле враћали су се неки од њих на своја стара станишта. Поред ових повратника кренуле су у овај дио Славоније већ 1687. и послије тога, нове струје досељеника нарочито из Босне, од Градишке, Прњавора, Бањалуке, Которвароша, Тешња, Жепча и Јајца. Били су то махом Срби. Њихово досељевање почело је 1688. најјаче је било око 1690, а продужило се све до 1715. године.
ОРАХОВИЦА . У попису из 1702. каже се да у граду Ораховици, који се налази у долини међу шумама, има горњи и доњи "варош". Доњи варош се налази у долини уз поток Ораховицу и простире се до Горњег Вароша који се налази испод тврђаве. Тврђава је на високом брду, али је срушена, јер су је Турци разорили кад су се пред царском војском повлачили према Броду.

Pavičić, Podrijetlo, 157
Исто.

У **Доњој Варошки** налазе се рушевине римокатоличке цркве, од чијег су материјала Турци начинили мошеју и купатило. Осамдесетогодишњак Вучина Стојанић, који је рођен у недалеком запуштеном селу Дрек, казује пописној комисији да је у Ораховици било 210 турских кућа. Католика и православних било је 119 кућа. Католици имају цркву, а православне опслужују калуђери манастира Ораховице, који је одавде удаљен сат хода. Судећи по именима и презименима, Срба је у граду Ораховици било више од Хрвата.[3]
Касније ће се број ораховичких становника промијенити у корист Хрвата. У пописима из 1713. и 1718. Срби су имали већину у Вукомановој махали, Тутковића махали, Малој Ријеци, Плавшиној махали и Дузлуку, док су Хрвати били јаки у Шокачкој махали, гдје су били једини становници.[4]
Послије одласка Турака Срби су већ у почетку XVIII вијека саградили себи дрвену цркву (помиње се 1738) на извору потока Радуловца, четврт сата удаљеном од мјеста Ораховице. Та црква била је посвећена св. апостолу Томи. Била је крстообразног облика, дуга седам а широка четири хвата. Половином XVIII вијека саграђена је између Ораховице и Ријечана нова, зидана, српска православна црква, чији је велики ктитор био ораховички спахија

Димитрије Михаиловић. Црква је "пропјевала" 15. јануара 1758. иако још није била сасвим довршена и украшена. У попису цркава из 1759. каже се да је ова црква нова, печеном циглом зидана. Неосвећена је (није троносана), али има од епископа Софронија освећен антиминс. На крају је је додано да је ово спахилук Јована Михаљевића који је "бивши христијанин, а сада Римљанин", док су му браћа Павле и Петар "христијани православни".[5] Црква је освећена 1769, а 1775. године израдио јој је иконостас познати сликар Јован Четиревић Грабован "родом од Епархији охридскија от вароши Грабово, ниње же житељ осички". Црква је, изгледа, првобитно била посвећена св. Георгију, али је касније, можда код освећења 1769. посвећена Рождеству Богородице. У цркви је сахрањен Лазар Михајловић, син спахије Димитрија, и Димитријев унук (син Петров) Димитрије. Како се Петар већ био покатоличио, сахрањен је он у ораховичкој римокатоличкој цркви гдје му је подигла споменик супруга Јелисавета, која је остала у православној вјери.[6] Нажалост, ова дивна ораховичка православна црква је почетком другог свјетског рата минирана и до темеља разрушена. Срећом, претходно је из цркве изнесен Грабованов иконостас који се касније налазио у Повијесном музеју, Одјел Срба у Хрватској,[7] у Загребу. Пиштапа Горња и Доња налазе се међу шумама у долини, удаљена пола сата на исток од града Ораховице. Када је царска

---

3 Smičiklas, Dvijeslogodišnjica II, 270-271.
1 Pavičić, Podrijello, 163-164.
5 Грујић, Грађа, 108.
6 Л. Богдановић, Црккаа трговишта Ораховице, Гласник ИДНС ГУ, 2, 1931, 321-323.
7 Јеромонах Леонтије, Активност православних у Славонској Ораховици, Православље 349, 1.X. 1981,8.

војска заузела Ораховицу, становници Пиштане, који су сви били Турци, повукоше се према Сави. Садашњи становници, пише у попису из 1702. године, који су православне вјере, доселили су из Босне прије 12 година, што значи 1690. године. Има их 13 кућа: Ристивој Радојчић, Вукосав Миросављевић, Гаврило Његовановић, Радован Плавишић, Живко Митровић, Теодосин Илић, Радован Вучинић, Преда Вукомановић, Мишљен Митровић, Вукос Вукојевић, Милан Бурјанић, Богета Милошевић, Радивој Вучковић и Сава Радојчић.[8] Кокоћак. У турско вријеме становали су у њему Турци. Кад је аустријска војска заузела ораховичку тврђаву, турски становници се повукоше према Сави. Садашњи (1702) становници православне вјере населише се прије 12 година (1690) и живе сада у 9 кућа чији су домаћини: Стојан Ковачевић, Ђурица Стојчевић, Максим Дијановић, Милосав Дукић, Максим Симић, Малеш Вучковић, Стојан Савин, Милинко Сорановић, Станија удовица 7 година.[9]

Крајипа. Под Турцима је у њој било 6 домова православне вјере, а и послије ослобођења било је такође 6 кућа чији су домаћини били: Никола Симић, Сава Лазић, Лазо Кукенић, Вукоман Вучићевић, Предај Миловановић и Радисав Радојевић.[10]

У току другог свјетског рата страдали су од усташа Срби у свим селима ораховичке парохије. Из Ораховице убијено је 58 душа, из Дузлука 51, из Горње Пиштане 42, из Доње Пиштане 288, из Кокоћака 19 и из Крајине 27, свега 225 душа.[11] Нажалост, није ово у Славонији био усамљен случај.[12]

ГАЗИЈЕ су у вријеме турске власти насељавали Срби. Кад је аустријска војска тјерала Турке (1684) ово се становништво иселило. Неки побјегоше према Сави, а неки у Хрватску. Али, око 1690. поново се овдје населише православни Срби. И за Турака и сада било их је 12 породица. Године 1702. били су у Газијама сљедећи домаћини: Радојица Павловић, Радивоје Тривуновић, Милинко Радишиновић, Радосав Рајчевић, Вук Нинковић, Милинко Нинковић, Радосав Богдановић, Рајин Милинко, Станица Бошњана, Стојан Радуловић, Субота Остојић и Вукман Рајовић.[13]

Послије педесет година повећао се број кућа, али су се у многоме промијениле и породице услијед досељавања Босанаца 1708-1710. године или су неке од старих породица

промијениле презимена, јер се на једној изјави ("атестацији") од 7. марта 1751. о давнашњем власништву винограда манастира Ораховице у Газијама налазе потписани: Старац Стојић Крагујевић (65 година),

---

8Smičiklas, Dvijestogodi.injica, II, 272.
9 Исто, 273.
10Исто.
11 Јеромонах Леонтије, Активност православних у Славонској Ораховици, Православље 349, 1.X. 1981,8.
12 О страдању Срба и у другим селима види: Јеромонах Василије, Иконе у пламену, Химелстир, 1981.
13 Smičiklas, Dvijestogodisnjica II, 282.

Старац Станко Кузмановић (80 година), Тодор Милинковић (70), Старац Крагуј Милисављевић (69), Баба Ружица Милетиница (90), Баба Смиљана Радивојевица (92), Васо Максимовић (60), Никола Познић (50), Јован Милошевић (40), Марко Субић (42), Миладин Васић (60), Теодор Дошенов (40), Сава Познић (50), Пејашин Вуковић (60), Ђурађ Романић (61), Никола Вујичић (45), Марко Милосављевић (46), Михаил Милојевић (73), Михаил Милинковић (45) и Никифор Ковачевић (50). Они тврде да ови виногради нису никад ником другом припадали него манастиру Ораховици, а "наши дједи, оци, тако сљедујућим временом и ми, сваке године увек по трипут у години те исте винограде манастирске за љубав уредили јесмо".[14] Легитимност манастирског власништва над виноградима у Газијама посвједочили су истога дана и римокатолички становници села Феричанци ("житељи селе Феричанаца закона кршћанскога"), махом Беновићи и Матиковићи.[15]

Према опису манастира Ораховица из 1771. знамо да је манастир имао у Газијама "от прежде и издревље" 60 мотика винограда и 1500 стабала шљива. Други виноград од 25 мотика и 1500 стабала шљива имао је манастир у Мотичини, али "једни и други господа земаљска от монастирскаго насљедствија отњали у љету јешче 1752",[16] а коначно 1754.[17] Газије су у турско вријеме имале своју православну цркву. Та дрвена црква је у турском повлачењу остала и у њој је вршсно богослужење. Међутим, касније, приликом једне буре, црква је од грома запаљена и вјетром порушена. Оставши без цркве, Гажани су ишли на богослужење у манастир Ораховицу, али на иницијативу епископа пакрачког Софронија Јовановића отпочеше градњу цркве на старом темељу. Саградили су је до крова и припремили грађу за довршење, али тада дође ђаковачки солгабиров Јелачић са много наоружаних људи и цркву је сву до темеља разрушио и наредио да се грађа одвезе у ораховичку касарну. Ожалошћени Гажани су се жалили и протестовали. На једној атестацији у којој је и описана судбина старе цркве и насиље над започетом градњом нове, потписали су се 27. септембра 1747. двадесет домаћина из Газија, утлавном они који ће се иотписати и на већ поменутој атестацији поводом отимања винограда. Као нова имена помињу се Павао Кевчић, Теодор Рајновић и баба Ружица, "која зна када је црква сва цела била и у њој божествена литургија служена."[18] Гажани су напосљетку ипак успјели. Градња је продужена и 1754. била је готова њихова

14Оновремени препис у ГЗД.
15Исто.
16Оновременн препис у Красићевој збнрцн био у Музеју Срба.Ср. МПА "А" 326/1754.
17МПА "А" 259/1754.
18Оригинал у ГЗД. Спахија Јован Михаловић се оправдава 7. октобра 1747. патријарху Арсенију ИВ да он није ништа крив у рушењу гажанске цркве, већ кривицу баца на краљичиног комесара и загребачког каноника (Грујнћ, Грађа, 67). Кад су се Гажани на Јелачићево насиље жалили преко патријарха Арсенија ИВ царици Марнји Терезији, вировитичка жупанија је извијестила царицу да нема потребе за градњу нове цркве, јер у селу

дрвена црква посвећена Светој Тројици (Сошествију Светога Духа).[19] Парохију је већ по традицији опслуживало братство манастира Ораховице. Мотинина Горња је насељена

Србима у почетку турске власти, кад и Газије.[20] У вријеме рата за ослобођење Славоније од Турака вјероватно је запустјела, кад се у попису од 1702. не помиње засебно чак ни као "селиште", али се помиње као сусједно мјесто Јошани и Церчини. Приликом досељавања нових Срба из Босне 1708-1710. насељена је била поново и Мотичина. Тада су се вратили на своја огњишта и неки од ранијих српских насељеника. На једном свједочанству ("атестацији") из 1747. године о пропасти старе и градњи нове цркве у Газијама, којој је припадала и Мотичина, потписани су сљедећи домаћини из Мотичине: кнез Дмитар Степановић, Теодор Томашевић, Стефан Јосифовић, Петак Илиница, Мара Петакова, Пана баба Дмитровица, Баба Босиљка Илиница, Павао Радивојевић, Живко Радмановић, Јанко Вуковић и Михаило Радонић.[21]

Манастир Ораховица је у Мотичини имао свој виноград и воћњак са потребним зградама. Становници нису у ову имовину дирали, већ су напротив у обради помагали. Међутим, када су спахије Пејачевићи ојачали, почеше захтијевати да им се ово имање као дио њиховог спахилука уступи у власништво. Манастир се бранио а народ потврђивао да то земљиште од вајкада припада манастиру. Из изјаве коју је дао у Газијама 26. септембра 1754. старац Јанко Вуковић из Горње Мотичине дознајемо и неке појединости из локалне историје: "Откад је славно царско непобједиво оружје ослободило ову земљу нашу испод ига турскога и тога непријатеља Турчина протјерало на ону страну у Босну, од тада су, послије спаљивања и оробљења скоро поменутога манастира, на скривеним мјестима преостали јеромонаси Исаија и Орест, живи се опет вратили у свој манастир опустошен и погорео, почели су одмах у Мотичној стари бивши манастирски виноград и остало потребно воће да обнављају и саде. За тај посао (пошто су морали и манастир да обнављају) одредили су били једнокрвну

има само 15 домова, а у близини је црква манастира Ораховице, те нема потребе у градњи нове цркве и оптерећивању поданика. Патријарх је поново молио, истичући потребу ове цркве, јер је зими тешко ићи у манастир Ораховицу и додао да је Јелачићев поступак изазвао велико узнемирење у народу. Царица је затражила мишљење Неоаквистичке комисије, која је 12. фебруара 1748. потврдила да је у Газијама била црква, која је изгорјела у вријеме Ракоцијевог устанка, и свештеник, о чему прилаже атесгацију гажанских житеља и препоруку "покојног" патријарха Арсенија. Зато препоручује да се одобри градња цркве и постављан>е свештеника у Газијама. Царица опет није послушала већ је поново тражила "непристрасну" комисију. Жупанија је опет увјеравала царицу да ова црква није потребна. Тек кад је Неоаквистичка комисија извијестила да је село удаљеио од манастира Ораховице два сата хода, цар Франц је 6. априла 1751. издао одобрење за градњу цркве у Газијама. О томе је и царица 1. јуна 1751. обавијестила митрополита. О свему том је објављена документација у Споменику СЛНУ 123, Одељ. истор. наука 2, 1981, 31-41.

19 У попису из 1759. стоји да јецрква дрвена (Грујић, Грађа, 106).

20 Pavičić, Podrijetlo, 157, 159.

21 Оригинал у ГЗД.

браћу, то јест Леонтија и Јова. За вријеме њихове обнове, по изгнању турском, све се водило под командом Царске осјечке коморе, док ово мјесто Мотичина као и цио нашички спахилук није примио под своју власт господин бивши обрстер бродски Кифа, а послије њега опет Фишковица из Беча преко контролора који је тада пребивао у Пожеги. Послије ње опет господин Одуер генерал осијечки, за њим сада од 18 или 19 година наставши господин барон Јосиф Пејачевић. И то говорим истину, као и све друго, и свједочим да тај манастирски виноград и остало ни од које стране, како од раније бивше господе тако ни сада од садашњега господина барона Пејачевића кроз толике године до овога времена мирно је пребивао као и сви остали манастирски грунтови нису били виолирати, нити су када било каквом подавању или контрибуцији подлежали". Поред Јанка Вуковића потврдили су ову изјаву још тројица домаћина из Мотичине: Дмитар Стефановић, Михаило Радонић и Стефан Јосифовић, као и четворица из Газија: кнез Никола Познић, Стојић Крагујевић, Тодор Милинковић и Марко Милосављевић.[22] Међутим, спахија је био моћнији. Ораховички калуђери жалили су

се 27. септембра 1754. виноград са вођем и оградом "восхитил", грожђе с винограда манастирског насилно и мимо сваке правде обрао, као и шљиве и остало воће. Тако је недавно урадио и ораховички спахија у Газијама.[23]
Шумеће се 1702. помиње као пусто село (desertus pagus) у великим брдима и шумама. Налази се под манастиром Ораховицом. Његове земље се граниче са земљиштем града Ораховице на западу и Јошаве на истоку. Од тврђаве Ораховице удаљен је један сат према западу. Прије три недјеље (1702) двије породице почеше се досељавати. Иначе, ораховички калуђери обрађују земљу и косе сјенокоше. Сада, као пусто селиште припада Комори[24]. У досељавању нових досељеника из Босне 1708-1710. населило се нових петнаестак српских кућа у Шумећу и Сушинама.[25]
Сушине су за турске управе биле католичко хрватско насеље са свега 6 кућа, али су се и оне за вријеме рата (1683-1690) разбјегле. Како се старинци нису вратили, населили су се на атару Сушина Срби који су дошли 1708-1710. из Босне.

ОБРАДОВЦИ су у турско вријеме имали само четири католичке куће, које су нестале још за вријеме турске власти, јер је у опису "пустаре" Обрадовци из 1702. записано да од њих више нико није у животу, а село да је већ 23 године пусто. Становници села Пиштане обрађују поља и косе ливаде.[26] На овој пустари је имао свој посјед и манастир Ораховица, коме је цар

---

22 Оновремени препис у ГЗД.
23 Исто. Ср. МПА "А" 249/1754. и 291/1754.
24 SmiČiklas, Dvijestogodišnjica П, 287.
25 Pavičić, Podrijetlo, 159.
26 SmiČiklas, Dvijestogodišnjica, II, 283-284.

Карло VI издао 1726. донациону диплому на ово земљиште са одређеним границама (међама).[27]
Пусте Обрадовце населили су послије 1702. Срби из Босне, који су тада населили и остала села ове будуће парохије: Баре, Кутове, Предријево,Магдановац, па ушли и у хрватска села Суху Млаку, Црнац, Базије и Зденце, тако да у почетку XVII вијека на ораховичком подручју није било ниједног села у коме није било српског становништва.[28] У Обрадовцима је подигнута 1744. парохијска зидана црква св. Параскеве (Петке) у којој је 1774. израдио иконостас Игњатија от Виднери.[29] Године 1759. она се у попису помиње као нова и неосвећена, али стоји да јој је антиминс осветио епископ Софронијe Јовановић.[30]
Баре су у турско вријеме имале само пет католичких кућа, али у попису из 1702. записано је да је село прије 20 година оггустјело.[31] Било је то, дакле, одмах на почетку аустријско-турског рата. Српски досељеници из Босне, који су послије 1702. населили и остала села у овом крају, населили су и Баре.[32]
Године 1755. било је у Барама 20 српских кућа,[33] а 1759. већ 30 кућа [34] Кутови су у турско вријеме имали само 3 католичке куће, али кад је царска војска заузела Вировитицу, ови се становници разбјегоше.[35] Касније, послије 1702, у Кутовима су се населили Срби из Босне,[36] којих је 1755. било 18 кућа. Имали су и своју православну цркву посвећену св. Теодору Тирону [37]
Предријево је у турско вријеме имало пет католичких кућа, али кад је царска војска заузела Вировитицу они су се "расули и до данас нико не зна гдје су се настанили", вели попис овог села из 1702, па продужује: "Године 1688. садашњи становници из Босне дођоше... и сада има пет домова православне вјере (graeci ritus) чији су домаћини: Станко Марковић, Његоје Јовановић, Милован Капеџић, Милиша Девић и Субота Видић.[38]а Овај ће број Срба у Предријеву ускоро порасти, те ће око 1755. имати 19 српских кућа,[39] а у попису од 1759. за Предријево се додаје да је "ново насељено" и да има 23 српске куће [40] Између 1765. и 1768. насељено је у

---

27 МПА "А" 225/1779.

28 Pavičić, Podrijetto, 164-165.
29 Шематизам КМ 1910, 831-832. Шематизам КМ 1910, 831-832.
30 Грујић, Грађа, 107.
31 Smičiklas, Dvijestogodisnjica, II, 284.
32 Pavičić, Podrijetlo, 165.
33 Руварац, Митрополија карловачка, 140.
34 Грујић, ГОДо, 107.
35 SmiČiklas, Dvijestogodišnjica, П, 285.
36 PaviČić, Podrijetlo, 165.
37 Руварац, Митрополија карловачка, 140.
37a Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 278-279.
39 Руварац, Митрополија карловачка, 140.
40 Грујић, Грађа, 107.

Предријеву 10 хрватских породица од једне групе која је у овај крај дошла из Горског котара и Лике.[41]
Зденци су за турског времена били хрватско насеље, али су становници 1864. побјегли у Хрватску. Године 1696. вратило се шест породица на своја огњишта, а затим још десет, те их је 1702. било десет кућа.[42] Послије 1702. уселило се у Зденце и неколико босанских породица.[43] У попису из 1759. записано је да у Зденцима живи 6 српских кућа.[44]

КУЋАНЦИ су за вријеме Турака били српско село,[45] али су његови становници за вријеме аустријско-турског рата (1683-1690) пребјегли у Хрватску, а око 1688. су се вратили у своје село. За вријеме Турака било је у Кућанцима 20 српских кућа, а 1702. било их је свега 16. Њихови су домаћини били:Лаза Милићев син, Петар Илијин син, Грујица Марић, Митар Марковић, Вуковој Станковић, Вукашин Огњановић, Татомир Шугић, Вукоман Јовановић, Михаило Јутовић, Радосав Лекић, Вукоман Драговолић, Вукоман Радмановић, Милиша Новковић, Секула Ногић, Вукоман Вујицин син, Марко Савић.[46] Број српских кућа је и даље растао, те их је 1755. било 46.[47]
Кућанци су тада већ имали и своју, свакако дрвену, цркву св. Георгија,[48] која је троносана 19. септембра 1748. године.[49] Ову цркву је 1828. замијенила зидана црква св. Петра и Павла, у којој је 1888. иконостас израдио Илија Димитријевић.[50]
У парохију кућаничку спада и село Кравље у које је послије 1918. насељено 35 српских породица,[51] Брезовица у којој је 1929. било 13 кућа са 92 душе[52] и Горица са 122 српска становника.[53]
КАПЕЛНА. У турско вријеме живјело је у овом селу 36 српских православних породица.[54] Ови Срби, као и они у Срединцима и Кућанцима били су поријеклом из горњег Подриња, те су донијели јекавски штокавски говор и нову акцентуацију.[55] Кад је аустријска војска заузела Вировитицу

---
41 PaviČić, Podrijello, 184.
42 Smifiiklas, DvijestogodiSnjica, II, 279-280.
43 PaviČić, Podrijetio, 165.
44 Грујић, Грађа, 107.
45 Mažuran, Popis, 44.
46 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 108.
47 Руварац, Митрополија карловачка, 140.
48 Исто.
49 Глас Истине 1889, 331.
50 Шематизам КМ 1910, 824.
51 Pavičić, Podrijello, 161. Грујнћ наводи да их је 1929. Било само 28 кућа Пакрачка епархија, 208.
52 Грујић, 53 Исто.
54 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 107.
55 Pavičić, Podrijetlo, 149.

(1684) и застала са даљњим освајањем, напустише ови становници Капелну и пребјегоше у Хрватску (аустријску Славонску крајину) и Капелна је опустјела. Тек 1693. већина их се вратила и 1702. било их је 27 православних српских домова, чији су домаћини били: Јован Радошевић, Милош Радијановић, Петар Николић, Стефан Илић, Угрин Јовановић, Тодор Радошћевић, Гаврило Радоњић, Милован Вуковић, Радош Вулетић, Миливој Цветковић, Вук Живковић, Путрник Остоја, Пантелија Вукомановић, Пано Стојчевић, Никола Дијановић, Никовој Мишљеновић, Симо Живковић, Радосав Чавић, Јован Станко, Саво Јовановић, Вујин Илија.Станиша Јован, Цвијо Триванoвић, Милко Јоко,Саво Радојица, Вук Мрковић,Радоша Јанко, Милић Јовичић, Милош Вуковић и Милинко Цвијин син.[56] Године 1755. било је у Капелни 40 српских кућа и црква св. Димитрија[57] која је освећена 20. септембра 1748.[58] Изгодине 1756. има податак да тада у Капелни има свештеник. Има кућу, башту и двије косе ливаде.[59] Ову дрвену цркву је 1834. замијенила нова зидана црква Свете Тројице, која је послије десет година добила и нов иконостас.[60] Број домова је растао. Док је 1905. било 147 домова, а 1929. године било их је 200. Ова парохија је ојачала послије првог свјетског рата, кад су у села Блање, Бошковац, Гложђе, Карловац, Крунославље, Доњи Михаљац и Црет насељени Срби добровољци у око 300 домова [61]

56Smičiklas, DvijestogodiSnjica, II, 107.
57Руварац, Митрополија карловачка, 140.
58Глас Истине 1889, 140.
59Bdscndorfer, Koliko je pravoslavnih popova bilo, 269.
60Шематизам КМ 1910, 822.
61Pavičić, Podrijetlo, 151.

ПОДРУЧЈЕ ОД КАРАШИЦЕ ДО ВИРОВИТИЦЕ

Ово је подручје старих славонских жупанија новачке и вировитичке. Кад су Турци послије Кацијанеровог неуспјеха (1573) стигли надомак овог подручја, застали су, јер је на хрватској сграни Аустрија утврђивала градове и организовала пограничну војску. Међутим, Турци нису мислили да се на овој линији дуже задрже. Они су и даље били са Аустријом у ратном стању и продужавали нападе, те су 1542. пали Миклеуш и Ораховица, а у сљедеће двије године падоше у турске руке Дреновац, Вођин, Слатник, Брезовица и Сопје. Напосљетку, послије дужег четовања, честих упада, пљачке и робљења, у којима су увијек Турци добијали, а аустријска славонска крајина губила, паде 1552. у турске руке и Вировитица.[1] Услијед петнаестогодишњег пограничног ратовања и свих зала које је оно доносило, ово је подручје остало са врло проријеђеним становништвом.

На подручју Миклеуша, Буковице, Слатине и Дреновлца није овдје остала ниједна старосједилачка католичка породица, а ако је која и остала, примила је ислам. Старинци су се исто тако повукли из читавог вировитичког котара. Како је према овом турском пограничном подручју стајала већ доста добро организована и пребјезима са турског подручја појачана аустријска "словинска" крајина, узнастојаше и Турци да своје погранично подручје што више населе и помоћу мартолога, махом Срба, што боље га утврде и осигурају. Зато су добро утврдили не само сједишта нових котарева, Вођин и Вировитицу, него и Брезовицу, Слатину и друта мјеста. У насеља која су поред ових тврђава настајала доводили су Турци првенствено муслиманско становништво из до тада освојеног дијела Славоније и сјеверне Босне. Али како су Турци то муслиманско становништво селили на сјевер, у Мађарску, у новоосвојена подручја, довођено је у ово подручје српско становништво из централних српских области, с подручја ријека Ибра, Лима, Пиве и Таре, са слива горње Дрине и Не ретве, одакле су махом и други Срби насељени у Славонију. Како је близу била аустријска

"словинска" крајина, многи су од ових Срба на позив аустријских пограничних официра прелазили на хришћанску страну преко Илове и постајали крајишници под командом аустријских официра.

I. Mažuran, Turska osvajanja u Slavoniji (1526-1552), OsjeČki zbornik 6, Osijek 1958, 93-134.

Pavičić, Podrijetlo, 174.

Највећа пресељавања обављена су од 1597. до 1600. године. Прва масовна сеоба догодила се 1597. кад је генерал Сигисмуд Хербертајн напао на слатинско турско упориште, попалио га и уништио, а из околних српских села повео око 1700 српских душа и населио их у Ровишту и његовој околини (код данашњег Бјеловара). Поред низа ситнијих напада и мањих сеоба истиче се сеоба послије напада који је на ово подручје 1600. године учинио копривнички велики капетан Албан Грасвајн. Он је поново спалио од Турака обновл>ену Слатину, поред осталих Турака заробио слатинског заповједника Мурат-агу, кога његови војници у повратку убише, спалише затим и села Вукичицу, Михољац, Миљено, Бистрицу, Мединце и Речицу, а све Србе из тих мјеста, заједно са њиховим утледним старјешином Раосавом Цветиновићем, поведоше собом и населише у околини Копривнице.[3] Ускоро је сличан поход предузео и иванићки капетан Глајспах и извео са овог подручја око 100 српских породица са 828 душа, међу којима 309 способних за оружје.[4]

Услијед ових сеоба у многоме се промијенила ситуација српских насеља у слатинском и вођинско-вировитичком подручју. Та ослабљена насеља појачавана су новим досељавањем Срба, те су тако обновљена насеља сачекала и бурне дане аустријско-турског рата (1583-1699) и ослобођења Славоније од Турака. Зато подаци о стању славонских насеља с краја XVII вијека показују утлавном оно стање какво је овдје настало отприлике између 1640. и 1684. године кад су ови крајеви ослобођени.[5] "Пред турски расап", - пише Стјепан Павичић - "било је Срба на вођинском и вировитичком котарском подручју око турских тврђава Миклеуша, Слатине, Сопја, Брезовице, Хума, Вођина и Вировитице око 550 кућа свега. Они су према томе били јачи од старинаца Хрвата католика, којих је било једно 300 породица, али су били готово за два пута слабији од тврђавнога муслиманског становништва на које је отпадало 1500 кућа са цијелога земљишта. Према томе броју муслимана стајало је око 850 породица немуслимана, тако те су они први имали готово још једанпут толико становништва, колико старосједиоци Хрвати католици и Срби заједно.[6] Но, пређимо на поједина насеља. То излагање учиниће нам ова општа запажања још јаснијим.

ДРЕНОВАЦ је у попису од 1698. уписан као граничарско насеље (est gcnte militari) са четири дома православне вјере (fidei accatholicae). Та четворица домаћина звали су се: Срђа Вукичевић, Ђуро Маринковић, Радосав Продановић и Крстивој Бошњак.[7] Давали су стражу на ријеци Илови, која је била турско-аустријска граница. Половином XVIII вијека Дреновац је

---

3 А. Ивић, Миграције Срба у Славонији током 16., 17. и 18. столећа, СЕЗ XXXVI, Насеља и порекло становнипггва кн». 21, Суботица 1926, 18-19. "У платном списку копривничких хусара од 1606. године налази се и овај Рауссањ Зњетиновитсцх", вели Ивип. Ср. I. Mažu-гап, Virovitica pod Turcima, Osjcćki zbomik 5, 1956, 122.

4 Ивић, Миграције, 19.
5Pavičić,Porfn/W/o. 175.
6Исто, 176, 180-184.
7 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 76.

већ имао 25 српских кућа.8 У селу су ораховички калуђери 1719. на рушевинама неке старе цркве подигли нову цркву св. Георгија и уз њу подигли манастир.[9] У тој манастирској цркви је 1758. израдио иконостас Василије Романович "от Малија Росији". Овај иконостас спада у ред најбољих достигнућа православне иконографије у Хрватској и Славонији. Манастир је укинут 1755. Црква је постала парохијска, али су пароси и даље били ораховички калуђери. Црква је 1942. рушена по налогу усташа, а Романовичев иконостас пред црквом цијепан и спаљен.[10]

Ђуришић је 1698. имао 5 српских кућа чији су домаћини били: Степан Вучковић, Станко Продановић, Лука Кокић, Јанко Вучковић и Остоја Влах. Сви су православни (fidei accatholicae). Других становника нема.[11] И Ђуришић је био граничарско село (gente militari). Половином XVIII вијека било је овдје 8 српских кућа,[12] али је њихов број постепено растао и 1929. године било их је у 44 куће 273 душе[13].
Мељани су 1698. имали 8 српских кућа: Сава Смољановић (кнез), Јанко Кујавић, Продан Милосав, Марко Радиовић !), Остоја Вуковић, Радивој Туцак, Радован Филиповић и Милан Вукашин. Поред њих су писани Радоња, Ђурица и Пантелија који су пребјегли из Босне (bosnenses profugeruM).Сви су православни, граничари и држали су стражу на ријеци Илови.[14]
У другом попису из 1698, који је објавио Иве Мажуран, каже се да су становници овог села били православни Срби који су са Турцима ратовали против хришћана, а послије освојења ових крајева ратовали су против Турака. Исада су сви Срби.[1*] Године 1755. било је у Мељанима 15 српских кућа.[16] Између 1765. и 1768. досељено је у овај крај око 25о породица католика, Огулинаца и Брођана, затим из Лича, Крмпота и Леденица и сењског приморја, од којих је 10 породица насељено у Мељанима.[17] Мељани су послије турског времена, а вјероватно и под Турцима, имали своју православну цркву посвећену Преображењу. Једну цркву посвећену Преображењу осветио је 1747. епископ Софронијe Јовановић.[18] Године 1756. уписано је у једном жупанијском извјештају да у Мељанима има поп који има грунт, али не зна од кога је добијен.[19] Године 1793. сазидана је нова црква. Она је повремено обнављана, али ју је земљотрес 1981. доста оштетио.[20]
---

8 Руварац, Митрополија карловачка, 142

9 Кашнћ, Српски манастири у Хрватској и Славонији, Београд 1971, 278.290; Глас Истине 1889, 347.
10 Кашић, Српски манастири, 290; Гласник СПЦ, 1982, 245.
11 Smičiklas, Dvijeslogodišnjica, II, 75.
12 Руварац, Митрополија карловачка, 142.
13 Грујић, Пакрачка епархија, 207 SmiČiklas, Dvijestogodišnjica, II, 69.
14 Smičiklas, Dvijestogodisnjica, II, 69.
15 MaŽuran, Popis, 83.
16 Руварац, Митрополија карловачка, 142.
17 PaviČić, Podrijetio, 181. Године 1929. имали су Мељани 78 српских кућа са 542 душе (Грујић, Пакрачка епархија, 207.
18 Глас Истине 1889, 331.
19 Bosendorfer, Koliko je pravoslavnih popova bilo, 269.
20Гласник СПЦ, 1982, 245.

Пушина се у попису 1698. спомиње као Шемрдић или Пушина (Semerdich seu Pussina).[21] Године 1734. било је у Пушини 11 српских кућа, а у Шемрдићу 13. Од половине XIX вијека оба села се воде под именом Пушина, која је 1929. имала 158 српских кућа са 916 душа.[22]

Рујенци су 1698. били граничарско село са свега пет српских кућа чији су домаћини били: Сокичић, Неда Гојковић, Радинко Влашић, Мирко Душић и Степан Босанац. Као граничари служили су на ријеци Илови.[23] Половином XVIII вијека било је у Ријенцима 10 српских

кућа.[24] Међу села дреновачке парохије спадали су Голенић и Мартин Поток,[25] али о њима има мало података. У њих су касније уселили католици Хрвати, нарочито послије 1918. године.
МИКЛЕУШ је некада био угарска тврђава, а од 1542. турска. У тврђави је последњи становао диздар Ахмет-ага, а око ње је било 15 турских кућа. Кад је царска војска заузела Вировитицу, Турци су побјегли према Сави. Неколико недјеља послије пада Вировитице (1684) заузела је крајишка војска са аустријске ("словинске") крајине Брезовицу, Хум, Слатину, Миклеуш, Мославину и Сопје. Тога љета је уплашено хришћанско становништво са ораховичког, мотичинског и нашичког подручја готово у потпуности избјегло из својих кућа и разбјегло се на разне стране, а највише преко Илове у Хрватску. Тек послије десетак, дванаест година враћаће се неки од њих у своја ранија насеља.[26] У међувремену, око 1690. дођоше из Босне нови досељеници и овдје се настанише. Тада су овдје још постојали од Турака напуштени вртови и воћњаци. У почетку, према попису из 1702. године, било је у Миклеушу само седам досељених српских породица, чији су домаћини били: Јован Николић, Митар Николић, Блаж Радојичић, Богдан Стојчевић, Петар Савић, Станко Вуковић и Светил Радовић или Радојичић (Радоиз) [27] У попису се каже да су неки Срби због пореских оптерећења, која им је наметнула царска Карафина комисија, напустили Миклеуш под водством капетана српског Пишковића и отишли у вуковарски крај. То су били: Марко Јовичић, Грубеша, Јован Павловић, Урош (Вуросцха) Угљешић, Живко, Стипан Иванку, Радојица мајстор, Максим Харамбаша, Секула Радојчић, Сава Ковач, Остоја Багдолица, Срђа Угљешић, Милић, Михајло Боколица и Јован Ковач. Њихови су домови, како вели пописивач, остали празни и већином се руше.[28] Касније ће број српских домова у Миклеушу порасти,

---

22Smifiiklas, Dvijestogodiinjica, II, 69.
23Грујнић, Пакранка епархија, 207.
24Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 75-76.
25Руварац, Митрополија карлоаачка, 142.

26Мартин(ов) Поток је 1755. са 8 кућа спадао у парохију Смуде. И у Шемрдићима је тада било 15 српских кућа, али их је касније нестало (Руварац, Митрополија карловачка, 142). Pavičić, Podrijeth, 157.
27SmiČiklas, Dvijestogodiinjica, II, 274-275.
28Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 274-275.

али ће несразмјерно порасти број Хрвата, нарочито послије 1918. услијед колонизације у вријеме спровођења аграрне реформе.

У Миклеушу је у првој половини XVIII вијека саграђена црква Свете Тројице (Соштенствија Светога Духа), која је освећена 2. фебруара 1747. године.[29] Ово је свакако била дрвена црква, коју је 1777. замијенила нова зидана црква.[30] Према већ поменутом извјештају Вировитичке жупаније, био је 1756. године у Миклеушу поп, коме су сељани дали за уживање 6 јутара оранице и 6 коса ливаде, те живи заједно са родитељима.[31] Красковић се у турско вријеме спомиње међу српским насељима око тврђаве у Милеушу.[32] Касније ће у њега улазити и католички Хрвати, нарочито послије 1918. године.[33]
Петровац је ново српско село крај Миклеуша настало колонизацијом Срба на некадашњем властелинском посједу приликом аграрне реформе послије 1918. године. Послије десет година (1929) било их је 99 кућа, а Павичић наводи да их сада има 200 кућа.[34]
Хумљани се у попису од 1702. помињу као пусто село (pagus desertum). Тек у најновије вријеме (1929) биле су у овом селу 4 српске куће[35] поред Хрвата, који су ојачали и колонизацијом послије 1918. године.[36] Чачинци су били српско село већ од XVI вијека. Преткрај турске управе, због ратних времена, број жител>а се смањио, а послије пада Вировитице у аустријске руке (1864) сви су се расули. Тек око 1695. вратише се двије породице од ранијих становника, а двије године послије тога почеше долазити и овдје се насељавати Срби из Босне. Док је у Чачинцима пред сам рат било 6 српских кућа, 1702.

године било их је десет. Њихови су домаћини 6и ли: Стојић Вуковић, Стојко Јовановић, Радојица Илић, Иван Петровић, Радивој Вукша, Радован Радовић, Радојица Радовић (Радиовицз, можда Рад(и)ловић), Милован Бабић, Бранко Угљешић и Стојић Вујчета.[37] Касније је порастао број српских домова, али су постепено у Чачинце усељавали и католички Хрвати, чији је број порастао послије првог свјетског рата доласком колониста из Старог града под Велебитом.[38] Али и без њих су крајем XIX вијека Хрвати у Чачинцима били бројнији од Срба.[39]

---

29 Д. Руварац. Старине и прилози за црквену историју и црквени живот српског народа, Глас Истинс 1889, 331.

30 Шематизам КМ 1910,829. У другом свјетском рату црква је оштећена. Осгаци иконостаса се налазе у обновл*еној цркви са изванредно лијеггим дверима (Гласник СПЦ, 1982, 245).
31 Bosendorfcr, Koliko je pravosiavnih popova bilo, 269.
32 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 69, 75,274; Pavičić, Podrijctlo, 175.
33 Pavičić, Podrijetlo, 183.
34 Исто.
35 Грујић, Пакрачка епархија, 209.
36 Pavičić, Podrijetlo, 166.
37 Smičiklas, Dvijeslogodišnjica, И, 279.
38Pavičić, Podrijetto, 164-166.
39Шематизам КМ 1910,829.

Чојлук је за вријеме Турака био мало српско село у коме су понекад биле само три, а понекад и двије кује, али су и њих њихови житељи у вријеме рата (1683-1690) напустили. Послије рата населиле су се овдје двије српске породице из Миклеуша. Њихови су домаћини били: Милин Драганић и Степан Радовић. Године 1929. било је у Чојлуку 6 српских кућа са 28 душа.[40]

ДОБРОВИЋ се 1698. помиње међу опустјелим селима ораховичког котара.[41] Док није опустјело, у овом селу су живјели Срби, као и у Старину, Вранешевцима, Сенковцу, Мединцима и Капинцима, у околини тврђаве у Сопју. У шематизму Карловачке митрополије од 1910. стоји да су Срби поново насељени у Добровићу између 1740. и 1750. за вријеме царице Марије Терезије. У једном попису о освећењу "новосооружених храмова" од 1743. до 1754. године стоји да је црква св. Вазнесења у Добровићу освећена (троносана) 5. фебруара 1747,[42] али је она свакако саграђена раније, а сада је освећена, као и многе друте цркве, од стране ревносног епископа Софронија Јовановића. Ускоро је у Добровићу саграђена зидана црква (1774).[43] Уз ову, као и ону старију цркву, био је тада и свештеник. Из оног извјештаја Вировитичке жупаније царици Марији Терезији из 1756. године дознајемо да је тада у Добровићу, на спахилуку ораховичком, био поп Василије Сикара, који је прије 13 година (дакле, 1743) од сељана на уживање добио 8 јутара оранице и 6 коса ливаде и кућу у којој живи заједно са својим ожењеним братом. Контрибуцију и терестрал од тога грунта плаћа читаво село.[44] Док у попису цркава које је осветио 1747. епископ Софроније стоји да је црква св. Вазнесења у Добровићу, а у попису из 1755. стоји да је у Качевцима (Каћојевци).[45] Како се и села те "качевачке" парохије налазе у каснијој парохији добровићкој, закључујемо да је тада дошло до промјене имена овога села и да је насеље у коме се налазила црква св. Вазнесења била и од почетка у насељу које се данас зове Добровић. У попису из 1702. за Качевце се вели да су у турско вријеме били насељени Србима и да их је тада било 9 кућа, али кад су Аустријанци заузели Вировитицу одселише се они у Хрватску. Тек 1692. вратиће се. Било их је тада седам кућа чији су домаћини били: Дошел (!) Вујаковић, Гаврил Вујаковић, Милош Вуковић, Љубица Симиница удовица, Трнина удовица, Милан Шеркић (Сцхеркицз) и Паво Илијин син. Гвозден је отишао у Југово Поље.[46] У селу је 1755. било 19 српских кућа.[47]

---

40 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 274; Грујић, Пакрачка епархија, 209.

41 Smičiklas, Dvijestogodisnjica, II, 69.
42 Шематизам КМ 1910, 820.
43 Глас Истине 1889, 331.
44 Bosendorfer, Koliko je pravoslavnih popova bilo, 268.
45 Руварац, Митрополија карловачка, 140.
46 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 276.
47 Руварац, Митрополија карловачка, 140.

Брезовљани су у турско вријеме били насељени само са двије српске породице, које су послије пада Вировитице (1684) избјегле. Сел.о је опустјело. Тек послије смиривања прилика почели су овдје да обрађују земљу Станко, Михаило и још један Михаило који су до тада становали у Рајином Пољу.[48] Становништво се споро множило. Године 1755. биле су у Брезовљанима 4 српске куће,[49] 1 869. било их је 14, а 1929. године 23 куће са 136 душа.[50]

Базије су за турског времена и непосредно послије ослобођења од Турака биле чисто хрватско село.[51] Ускоро су и у Базије ушле неке српске породице од досељеника који су у овај крај долазили послије 1702. из Босне. Половином XVIII вијека било је у Базијама 9 српских кућа и 8 хрватских кућа.[52] Сличан однос се одржао до наших дана.
Миљевци су за вријеме турске власти били насељени Србима. Кад су Аустријанци заузели Вировитицу, становници Миљеваца повукоше се у Хрватску, преко Илове, па се тек у смиреним приликама 1692. поново вратише у своје село. И прије и послије "бјежаније" било их је осам кућа, чији су до мађини били: Радојица Ивановић, Радивој Савић, Пејо Радмановић, Угрин Петар, Јован Деспотовић, Стојан Туканић, Мишљен Т)укић и Радман Савић.[53] Број становника је постепено растао док 1929. није достигао број од 39 српских кућа са 223 душе.[54] С временом су у село досељавале појединачно и хрватске породице, јер је сеоски атар био велик, а становника мало.[55]
Рајино Поље је у вријеме Турака било једно у низу српских села на ораховичком подручју. У тешким данима између пада Вировитице (1684) и ослобођења овог краја становници Рајиног Поља су избјегли, расули се и изумрли, а село су населили нови православни житељи који су дошли из Босне око 1698. Било их је шест кућа, чији су домаћини били: Бојчета Бошњак, Милић Вуковић, Будисав Савић, Радојица Вуковић, Станко Максић и Јован Вукомановић.[56] У току касније историје број српских породица се само незнатно повећао.
СУХА МЛАКА је у турско доба била хрватско католичко насеље од десет домова. Имала је и зидану цркву посвећену Богородици која је преживјела ратне прилике које су Славонији опет довеле хришћанску власт. У критичким годинама послије пада Вировитице сви су се становници иселили у Хрватску и село је опустјело. Кад су се прилике стишале доселило се
---

48 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 277.

49 Руварац, Митрополија карловачка, 141.
50 Грујић, Пакрачка епархија, 207.
51 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 275-276;
52 Ruvarac, Mitropolija karlovačka, 141.
53 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 275.
54 Грујић, Пакрачка епархија, 207.
55 PaviCić, Podrijetlo, 185.
56 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 276-277.
Pavičić, Podrijctlo, 164.

у Суху Млаку нових девет хрватских породица, које су дошле из околине Ђурђевца и из

Шомоћа.[58] Али 1702. отпочело је и масовно досељавање Срба из Босне који су поред насељавања напуштених села ушли и у Суху Млаку и још нека хрватска села (Црнац, Базије и Зденце),[59] тако да је Суха Млака 1755. имала већ 24 српске куће.[60] Улазила је у састав парохије кочевачке (добровићке). У Сухој Млаки сазидана је 1795. православна црква Успенија Богородице, коју ће пред рат замијенити нова. Од 1800. заведене су парохијске матице,[61] што указује да је Суха Млака са селом Црнац од тада сачињавала засебну парохију. Срби су се у Сухој Млаки добро одржали, стално су бројно расли (1929. било их је 115 кућа са 532 становника) и утицали на говор хрватског становништва.[62]

Године 1932. подигнута је у Сухој Млаки нова црква, о којој пише Леонтије Алавања: "Као на многа наша села у овом крају, овог посљедњег рата зла судбина није мимоишла ни Сухомлаку. Колико је она страдала највјеродостојније говори спомен-плоча исписана ћирилским словима на којој пише: 1. Максимовић Бранко, 2. Кордић Васо, 3. Максимовић Јово, и тако редом мењају се имена и презимена све до 130. Максимовић Невене. Страдањем нашег народа страдала је и наша црква. Такав случај је био и овде. Врло лепа, потпуно нова црква, како ми рекоше, саграђена је негде око 1932. год. Само непуних 10 година красила је ова лепа грађевина Сухомлаку. Као да се једва чекала несрећа 1941. године. Божић, најрадоснији дан, био је 1942. године најжалоснији за ово село. Тога дана је почело рушење њихове цркве, која је за кратко време са земљом сравњена, а од ње није остало ни једног јединог делића, па чак на том месту ниједног каменчића." 28. аугуста 1977. на црквишту је подигнут и освећен крст[63]

Црнац је за турске власти био такође хрватско католичко село од 6 кућа. За вријеме аустријско-турског рата они су пребјегли у Хрватску, а тек послије рата дошло је овамо пет нових хрватских породица. Али 1702. дошло је у Црнац и неколико српских породица из Босне,[64] које су половином

---

57 Исто, 277-278.

58 Pavičić, Podrijelto, 164.
59 Исто, 164-164.
60 Руварац, Митрополија карловачка, 140. Према извјештају малих судија Вировитичке жупаније од 8. октобра 1756. било је у Сухој Млаки 20 српских кућа. За 17 кућа знамо и имена домаћина: Стојин Гвозденовић, Јован Вученов, Глигорија Петровић, Богдан Петковић, Сава Мадарић, Јован Новаковић, Стојић Миловуковић, Томо Јовановић, Тадија Миловуковић, Стеван Максић, Симо Миличер, Стојан Радивојевић, Марко Гвозденовнћ, Гаја Вујановић, Станоје Угљешић (Вуглеоснтс), Исаило Стјепановић и Никола Вујановић (Споменик САНУ 123,1981,99).
61 Шематизам КМ 1910, 836-837. Акција за градњу цркве у Сухој Млаки за ова два села поведена је још 1756, али Угарска дворска каицеларија није одобрила (Споменнк САНУ 123, 1981, 100).
62 PaviCić, Podrijetlo, 167.
63 Јеромонах Леонтије Алавања, Освећен нови крст у Сухомлаци, Православл»е 254, 1977, 9.
64 Pavičić, Podrijetlo, 165.

XVIII вијека живјеле у 22 куће уз 23 куће католика који су имали и своју капелу.[65]

СМУДЕ су у попису Вођинског котара из 1698. уписане као српско село са седам домова чији су домаћини били: Вукадин Војновић, Степан Живковић, Благоје Вукасовић, Срђа Марић, Милосав Босанац, Сара Ромац, удовица Милица. Сви су они православни Срби (Расцоамо фидеи аццатхолицае). Давали су стражу као граничарски војници на ријеци Илови.[66] Иначе су припадали групи српских насеља око вођинске турске тврђаве. Године 1753. сазидана је у Смудама парохијска црква Вазнесења Христова, која је у другом свјетском рату од усташа запаљена и остале су само зидине.

Кометник је под Турцима био српско село са девет српских кућа. Године 1698. били су њихови домаћини: Милорад Радојчић, Остоја Вукашиновић, Радосав Милорадовић, Пантелија Казимировић, Степан Вукомановић, Драгосав Вујчић, Вука Субић, Радосав Костељевић и Ђуро Вукојевић. Поред њих живјели су у селу Цветко Петковић и неке жене Ружица и Манда, који нису ништа имали. И становници Кометника су као граничари давали стражу на Илови.[67] Бројно су брзо расли. Године 1755. већ је било 20 кућа, а 1929. 121 кућа.[68] Други свјетски рат донио је овим селима тешко страдање. У јануару 1942. извршиле су усташе покољ српског народа из села Кометник, Зубићи и Добрићи. Само 14. јануара убијене су у Вожину 324 недужне српске жртве, а укупан број побијених тих дана досегао је пет стотина.[69]

Нанковци (у хрватској администрацији Наудовац) су у попису из 1698. уписани као пусто село које је за вријеме Турака имало само три куће.[70] Послије ослобођења од Турака у Нанковце су доселили Срби. Године 1755. било их је 8 кућа.[71] Касније је тај број порастао.

Секулинци су у попису Вођинског котара 1698. године пописани са 17 кућа православних српских граничара, чији су домаћини били: Радован Радиловић (кнез), Степан Ненадовић, Вучић Томашевић, Т)урађ Гвозденовић, Радован Ратковић, Радован Милановић, Новак Вучић, Јован Радосавић, Радосав Милошић, Ђурица Илија, Пантелија Ненадовић, Радан Томашевић,

65 Руварац, Митрополија карловачка, 140. Према жупанијском пописубило је 1756. у Црнцу 25 православних кућа, од којих за 21 знамо имена домаћина: Грујица Гавриловић,Илија Рајновић, Тадија Путниковић, Ђурађ Путниковић, Митар Јовановић, Јаков Будишић, Јован Билић, Станко Степанов, Радивој Путниковић, Тодор Вуковић, Јован Максимовић,Сгојан Радовановић, Вукосав Миловановић, Лука Југаселевић, Илија Станојевић, Вуковој Милованов, Станко Миливојевић, Јован Петковић, Винко Рашитић, Митар Станојевић, Петар Милошевић (Споменик САНУ 123, 1981, 99-100).

---

66 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, H, 77.
67 Исто, 81-81.
68 Грујић, Пакрачка епархија, 210.
69 Славко Ојкић, Четрнаести јануар, Православл>е 357, 1982, 6.
70 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 85.
71 Руварац, Митрополија карловачка, 142.

Дева удовица и Хојдана удовица. Као граничари давали су стражу на ријеци Илови.72

ВОЋИН је и прије турског освајања био град (oppidum). У турско вријеме су у њему становали поред Турака и старинаца дијелом и православни Срби који су били уселили у град из околних српских села.73 Срби су, као што је већ речено, овамо досељавани из централних српских области из сливова ријека Ибра, Лима, Пиве, Таре, горње Дрине и Неретва, одакле су поријеклом и други Срби, насељени у Славонији 74 Турски домови су у Вођину приликом повлачења Турака много страдали. Поред разарања аустријске војске и сами Турци су их при повлачењу палили. Колико је Вођин прије Турака био јак римокатолички црквени центар види се по попису из 1698. у коме се помињу рушевине фрањевачког манастира Свих Светих, женски манастир Свете Кларе и жупна црква Свете Ане.75 Вођински Срби су и за вријеме Турака, а послије и за вријеме аустријске власти били граничари, давали пограничне страже и ратовали. Послије изгона Турака становало је у граду Вођину мало хришћана, православних и римокатолика. Били су то са својим породицама: Вид Мартиновић, Илија Лончаревић, Јован Зајетић, Вимак Валики, Марко Ковач, Матија Зајетић, Никола Мартиновић, Никола Павловић, Ђорђе Краковић, Ђорде Дачић, Мартин Лончар, Матија Дорић, Тома Милић, Тома Дорић, Теодор Цирка, Радоје Грујичић, Илија Радојевић, Станко Радовић, Радован Деспотовић, Радован Новаковић, Јовица Ивановић,

Петко Комљеновић, Радојица Радошевић, Стомир Драгојевић и Радан Сабо.76 По именима и презименима се лако може утврдити српска већина. Села данашње вођинске парохије спадала су у XVIII вијеку у парохију са сједиштем у Смудама 77 Крајем тога вијека је Вођин постао сједиште парохије. Године 1790. сазидана је у Вођину нова парохијска црква посвећена Светим Оцима првог васељенског сабора (у народу "Света Недеља"). Ова је црква, нажалост, страдала заједно са својим народом 1941. године. О томе читамо: "Немци и њихове слуге усташе, одмах у почетку 1941. године, у једном дану, поред појединачног, стрељали су преко 350 мушкараца, Срба, житеља села Кометника и Вођина, у општинском дворишту у Вођину, где су преваром били дотерани на "састанак"... "Попаљене су и срушене све српске цркве и парохијски домови и сав црквени живот потпуно разорен..."78 Послије рата је црква обновљена, саграђен је нови парохијски дом и обновљен црквени живот.

Бокане су насељене Србима у другој половини XVI вијека у низу оних насеља у околини Вођина која су припадала вођинској тврђави и вршећи

72SmiČiklas, Dvijestogodiinj' a, II, 73-74.
73Исто, 72.

74Pavićić, Podrijeth, 174.
75SmiČiklas, Dvijestogodiinjica, II, 72-73.
76Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 72-73.
77Руварац, Митрополија карловачка, 142
78Православље, 282, 1978, 13.

граничарску дужност давали стражу на ријеци Илови. Године 1698. сачињавале су становништво овог села породице чији су домаћини били: Јован Матић, Остоја Чакалија, Игњатија Вукомановић, Татомир Јовановић, Степан Ивановић, Михаило Матковнћ. Поред њих су записани као пребјегли: Јанош Босанац.Тодор Босанац и удовица Стојна.[79]

Кузма је као и Бокане била за Турака српско граничарско село које је давало стражу на ријеци Илови. Насељено је у другој половини XVI вијека као и сва остала околна насеља.[80] У селу су постојале рушевине неке старе цркве, коју је народ називао Кузма, јер је била посвећена св. Кузману и Дамјану.[81] Послије изгона Турака на осам сесија овог села било је настањено свега пет српских породица чији су домаћини тада били: Петар Вујић (војвода), Срђа Радисављевић, Симо Рачић, Станко Павловић и Јован Пеачић. Три сесије су пусте. Неки Вујин и двије удовице ништа немају.[82] Касније се број српских становника повећавао док се није 1929. попео на 65 домова.[83]

Мацуте су Срби населили у XVI вијеку кад и остала пуста села око Вођина која су старосједиоци напустили бјежећи пред Турцима. Према попису Вођинског котара из 1698. у Мацутама су били сљедећи српски домаћини: Добривој Остојић (кнез), Деспот Цветковић, Радојица Миљеновић, Грујица Грабић, Живко Мариновић и Мијат Милићевић. Сесије Вучића Миљеновића и Новака Босанца нису опорезоване као ни двије удовице Јована и Станија. И ови Срби били су граничари и давали страже на Илови.[84] С временом су се и у Мацутама као и осталим српским селима овога краја насељавали и Хрвати, који су нарочито ојачали од 1918. године.[85] У Мацутама је већ 1714. сазидана православна црква посвећена Успенију Богородице.[86] У једном извјештају Вировитичке жупаније царици Марији Терезији из 1756. стоји да постоје православне цркве у Мацутама и Смудама, "гдје су од давнина сједили попови."[87]

Поповци су, као и остала села Вођинске парохије, насељени Србима у XVI вијеку и као и остали Срби овог краја вршили су граничарску службу дајући стражу на Илови. Године 1698. биле су у Поповцима само четири куће, чији су домаћини били: Радосав Јовичић, Лука Вучетић, Јован Николић и Петко Трабић.[88] Касније је број православних кућа у Поповцима (који се у новије вријеме називају Поповац) растао и 1929. досигао до 42 куће.[89]

---

79 Smičiklas. Dvijestogodiinjica, II, 78.

80 Pavičić, Podrijetlo, 174-175.
81 Bdsendorfer, Crtice, 90.
82 SmiČiklas, DvijestogodiSnjica, 82-83.
83 Грујић, Пакрачка епархија, 206.
84 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, 76-77.
85 Pavičić, Podrijetlo, 183.
86 Шематизам КМ 1910,817.
87 Bosendorfer, Koliko je pravoslavnih popova bilo, 269.
88 Smieiklas, Dvijestogodiinjica, П.
89 Грујић, Пакрачка спархија, 206.

Ћералије су насељене Србима кад и Поповац, али су непосредно по изгону Турака остали само на двије куће, Радојице Вучићевића и неке удовице Иконије од свих напуштене. И становници Ћералија су под Турцима били граничари и давали страже на Илови.[90] Број становника је по ослобођењу постепено растао. Крајем XIX вијека било је у селу 36 кућа, а 1929. приливом нових досељеника тј број се попео на 118 домова.

ЛИСИЧИНЕ спадају у низ српских насеља која су формирана око вођинске тврђаве, ради давања граничара. Село је као српско насеље настало одмах по заузимању ових крајева у XIX вијеку, кад су Турци на Илови осигуравали своју границу према аустријској славонској крајини. У попису вођинског котара 1698. вели се да су становници и тада граничари (Est gcnte pro nun militari), разумије се сада аустријски, да су православни, да су четири сесије попуњене, а двије пусте, а четворица оних домаћина су: Добровој Милиновић, Максим Милиновић, Станивук Мануле и Деспот Дамјановић. Поред њих су у селу и Драгоја Босанац и Симо Босанац, али препуштени сами себи.[91] Од тада ће број Срба у Лисичинама стално расти, те ће 1929. године достићи број од 129 домова и 795 душа.[92] Лисичине су већ зарана имале своју дрвену цркву, откад, не знамо, али знамо да је једну дрвену цркву у Лисичинама осветио пакрачки епископ Софронијe Јовановић 28. јануара 1748. године у част св. Георгија [93] Ову ће цркву 1869. замијенити нова зидана црква [94]
Хум је добио већи знача; послије пада овог подручја под Турке (1542), кад је у њему турска власт одредила сједиште једнога од трију војводстава (Хум, Слатина и Сопје), те је касније и Хум добио мању војничку посаду.[95] Преткрај турске управе било је у селу Хуму само седам сесија (посједа), од којих су 1698. биле само четири запосједнуте. Њихови су домаћини били: Радомир Грујичић.Тиомир Илић, Јаћим Горчић и Срдић Гвоздановић. Три посједа су била празна, а Босанци Лука и Радивој, као и удовица Вујана, немају никакве пореске обавезе. За вријеме Турака су давали страже на Илову, а сада су у војној служби (gente militari).[96] За Хум је у жупанијском извјештају 1756. записано да нема своју цркву него да народ одлази у цркву у Лисичинама гдје свештеник има кућу и грунт, за који не знају да ли им га је дао спахија.[97]

90Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 79-80.
91Исто, 83.

92Грујић, Пакрачка епархија, 208.
93Глас Истине, 1889, 331.
94Smićiklas. Dvijestogodisnjica. II, 83-84.
95Pavičić, Podrijetlo, 157, 170,171, 176.
96SmiCiklas, Dvijestogodišnjica П, 83-84
97Bdsendorfcr, Kolikoje pravoslavnih popova bilo, 269.

ПОДРАВСКА СЛАТИНА спадала је прије турске инвазије у велико властелинство загребачке бискупије,[98] које су пред турским нападима становници старосједиоци напустили и повукли се на запад. У старини се ово мјесто често називало и Слатник. Поред Вировитице,

Брезовице, Вођина и Миклеуша, Слатина је представљала важно турско упориште са 70 коњаника и 80 пјешака.[99] Срби су у Слатину и околна села насељавани већ у другој половини XVI вијека из крајева првобитне Србије око ријека Ибра, Лима, Пиве, Таре, горњег тока Дрине и Неретве. Било је то доста бројно српско насеље, које је умањено 1597. и 1600. преласком многих породица на аустријску Славонску крајину. Приликом великог аустријско-турског рата 1683-1690. овдашњи су становници избјегли махом преко Илове у Вараждински генералат. Током 1688. била је Слатина и околна села – пуста.[100] Према другом попису (из 1698) било је ово мјесто за вријеме Турака као град или утврђење опасано палисадама и шанцем, у коме је била саграђена дрвена тврђава. Сада је село. За вријеме турске власти становало је овдје 70 породица тврђавских Турака, осам породица римокатоличких и осам православних. Тада (1698) послије ослобођења, живе у Слатини само православни Срби.[101] Нажалост, није нам се сачувао попис тих Срба, као за остала мјеста, али из сумарних пописа дознајемо да је у Слатини половином XVIII вијека било око 50 српских кућа. Тај број ће пасти па на почетку XX вијека достиже 200 кућа.[102] У другој половини XVIII вијека доселило је у Слатину 25 хрватских породица, а тај прилив се продужавао сталним појединачним досељавањима на ово подручје, а нарочито у Слатину.[103]

У Слатини је било сједиште пароха у чију су парохију спадала још и села Бакићи горњи и доњи, Липовац и Јасен. Према већ поменутом извјештају Вировитичке жупаније из 1756. провизор Лабош је слатинском пароху додијелио 12 јутара оранице од спахијског грунта.[104] Парохијска црква св. Петра и Павла освећена је 11. фебруара 1747. године.[105] Иконостас у њој је израдио познати сликар оног времена Јован Четиревић Грабован 1785. године. Црква је 1941. до темеља разрушена. Остали су само темељи на којима је 1977. прилозима парохијана саграђена нова црква. Освећена је на Петровдан 1978.године.[106] Бакићи су 1698. уписани у сумарном попису коморских мјеста у Славонији са 35 форинти пореза као и Липовац, што указује да су то била мање насељена мјеста.[107] У попису Слатинског котара из исте године (1698)

---

98 Boscndorfer. Crtice, 92.

99 LopaSić, Spomenici hrvatske krajine I, 44-45; Pavičić, Podrijello, 171, 174-175.
100 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 32.
101 Mažuran, Popis, 79.
102 Грујић, Пакрачка епархија, 210.
103 Ptvicić, Podrijetlo, 182.
104 105 Глас Истине 1889, 331.
105 Bdscndorfer, Koliko je pravoslavnih popova bilo, 269.
106 Православље 273-274,1978,12-13; Гласник СПЦ 1982, 245-246.
107 SmiCiklas, Dvijestogodiinjica, II, 69.

вели се да су Бакићи насељени православним Србима граничарима и да су за вријеме Турака имали 12 српских домова.[108]

Године 1734. већ је овдје било 27 српских кућа.[109] У другој половини XVIII вијека добили су у Бакићима превагу Хрвати, јер је између 1765. и 1768. ушло у ово село 45 хрватских породица из Горског котара.[110]

Липовац је у турско вријеме био српско граничарско село са 6 кућа.[111] Толико је имао и 1734, а касније је број српских становника растао па је 1929. досегао 32 куће са 159 душа.[112]

Уз Липовац се у попису послије изгона Турака спомиње и село Јасен, које је тада било пусто,[113] а касније се опет помиње као засебно село.[114]

БУКОВИЦА се у попису 1698. наводи као Буковица горња и доња, која је одувијек била село. У њему су за турског времена, дакле од половине XVI вијека, живјели Срби, који су

заједно с Турцима морали да ратују против Аустрије, а сада, послије изгона Турака, ратују против Турака и држе страже на Сави. Има их 20 кућа. На буковичком територију налазиле су се рушевине старе римокатоличке цркве,[115] јер је старосједилачко римокатоличко становништво пред најездом Турака напустило своја огњишта или се дјелимично исламизирало. "На цијелом подручју Миклеуша, Буковице и Слатине није остала за тог времена ниједна стариначка католичка породица. Њих није било ни на подручју Дреновца ни иначе на земљишту цијелога вођинскога котара..."[116] Како су у првој половини XVIII вијека у овај слабо насељени крај досељавали махом Хрвати из западних крајева, убрзо се бројно изједначише са Србима, па их већ у другој половини XVIII вијека и престигоше. Појединачна или мања групна досељавања продужила су се и кроз цио XIX вијек.[117]

Буковица горња била је сједиште парохије у коју су у XVIII вијеку улазила и села Буковица доња, Балинци, Виљево и Козице. У попису из 1755. стоји да село Буковица (горња, као сједиште парохије) има 16 кућа, а "подпарохијална села": Буковица доња 18 кућа, Балинци 16, Виљево 9, а Козице 10 кућа,[118] дакле, цијела парохија 69 кућа. О првој дрвеној цркви у Буковици не знамо за сада ништа, али знамо да је 9. фебруара 1747. епископ Софронije Јовановић осветио у Буковици

---

108 Mažuran, Popis, 85.

109 Грујић, Пакрачка епархија, 210.
U0?tv\tittPodrijeilo, 181.
111 Mažuran, Popis, 80.
112 Грујић, Пакрачка епархија, 210
113 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 69.
114 Грујић, Пакрачка епархија, 210.
mMažuran,Popu, 80-81.
l,6Pavičić,Po</rye//o, 171, 176
,17Исто, 176-184.
118 Руварац, Митрополија карловачка, 141.

нову парохијску цркву св. Илије.[119] И она је, свакако била дрвена, па ју је 1795. године замијенила нова зидана црква.[120] У сва четири села (без Козица које су тада припадале слатинској парохији) било је око 1900. године око 800 душа у 150 домова.[121] Црква св. Илије је 1942. до темеља срушена.[122] Била је грађена дјеломично у готском стилу.[123]

Козице су за вријеме Турака биле српско село са 6 домова граничара.[124] И послије Турака су Козице биле чисто српско село. Године 1734. имале су 9 кућа.[125] Између 1763. и 1768. усељено је у Козице 14 хрватских породица Горана и Личана.[126] Спадале су у парохију Горње Буковице, као и Виљево и Балинци,[127] али су Козице касније припале слатинској парохији. Године 1929. било је у Козицама 34 српске куће са 190 душа.[128]

Виљево је прије турског освајања припадало Буковичком властелинству, које је често мијењало господаре.[129] Још за вријеме Турака овдје се помиње римокатоличка црква св. Андрије при којој је 1660. био жупник Тома из Чешљаковаца[130]. Али, у попису Слатинскога котара 1698. стоји да су ово село како за вријеме Турака тако и сада насељавали православни Срби, који су раније служили као турске помоћне чете, а сада се боре против њих.[131] Има их и сада као и под Турцима 20 кућа.[132] То значи да су приликом великог рата римокатолици напустили Виљево, а православни остали, или се склонили у скровитије предјеле и послије изгона Турака продужили да живе овдје. Број им се у почетку није повећавао. Према попису из 1755. било је у Виљеву само 9 српских кућа.[133] Али касније тај број расте, те 1779. има у селу 16 кућа, 1809. године 19 кућа са 170 душа, 1869. године 28 кућа са 208 душа, а 1929. године чак 47 кућа али са 199 душа.[134]

Лукавац је насељен Србима у XVI вијеку кад и остала села око вођинске тврђаве.[135] Послије ослобођења од Турака био је такође чисто српско

119Глас Истинс, 1889, 331.

120 Шематизам ПЕ 1898, 64; Шсматизам КМ 1910.815.
121 Исто.
122 Гласник СПЦ 1982. 244.
123 Руварац, Митрополија карловачка, 141.
124 Mažuran, Popis, 81.
125 Грујнћ, Пакрачка епархија, 210. Годинс 1755. уписао је 10 кућа {Руварац, Митрополија карловачка, 141).
126 Pavičić, Podrijetlo, 181.
127 Boscndorfer, Koliko je pra\vslavnih popova bilo, 269.
128 Грујип, Пакрачка епархија, 210.
129 Bdscndorfcr, Crtice, 92-93.
130 Smičiklas, DvijestogodiSnjica, II, 12.
131 "Sub domino turcico inhabilabanl Valachi gracci rilus mililantcs cum Turcis contra christianos, nunc ctiam Valachi inhabitant, qui hactenus ctiam militabant" (Mažuran, Popis, 80).
132 Исто.
133 Руварац, Митрополија карловачка, 141.
134 Грујић, Пакрачка епархија, 206.
135 Pavičić, Podrijeth, 175.

село. Према попису из 1698. у њему је било шест кућа чији су домаћини били: Марко Ђурђевић, Вукоман Прановић, Радојица Брисанац, Милосав Давидовић, Татомир Радошевић и Живко Грубачевић. Поред њих су у селу живјеле и двије удовице)ована и Ивана, које "немају баш ништа".[136] Касније ће број домова и становника расти природним прираштајем, али и досељавањем, нарочито послије првог свјетског рата кад је овамо дошло прилично досељеника и Хрвата и Срба. Године 1929. било је у Лукавцу 87 српских кућа са 435 душа.[137]

МЕДИНЦИ су насељени Србима у другој половини XVI вијека, али су страдали кад је крајем јануара 1660. године напао ово подручје копривнички капетан Албан Грасвајн, спалио Слатину, Бистрицу, Михољац, Мељане, Мединце и Речицу, а све Србе из тих села заједно са њиховим угледним старјешином Раосавом Цветиновићем одвео собом и настанио у околини Копривнице.[138] Током XVII вијека поново су ојачала ова српска насеља, али их је прориједио велики аустријско-турски рат (1683-1690) тако да у пописима из 1698. и 1702. нема детаљнијег описа села ни пописа становника, већ само податак да су за вријеме Турака становници били православни Срби, у турској војној служби, да их је било осам кућа[139] и податак да је мединачки атар био опорезован са 55 форинти,[140] што спада међу најмање сеоске пореске обавезе. Половином XVIII вијека имали су Мединци 25 српских кућа[141] и цркву св. Петке (Параскеве),којајеосвећена 12. фебруара 1747.[142] Године 1756. записано је да у Мединцима има православни свештеник, који има кућу и 12 јутара оранице, а од прије двадесет година има овдје и црква.[143] Нова црква сазидана је 1783, а иконостас је сликан 1825. године.[144] За вријеме другог свјетског рата црква је 1942. срушена до темеља. Нова је саграђена 1972.године.[145]

Врамешевци су за турско вријеме били насељени Србима. Било их је 12 кућа, али је село при изгону Турака опустјело и тек кад је настао мир вратиле су се неке породице, али немајући кућа одлазили су у Старин. Године 1698. било је у Вранешевцима само шест кућа.[146] Касније је тај број растао, а данас је то претежно српско село.

---

136 Smičiklas. DvijestogodiSnjica, II, 78-79.

137 Грујић, Пакрачка спархија, 210.
|138 Pavifiić, Podrijeth, 183; Ивић, Миграције, 19.
139 MaŽuran. Popis.
140 Smiciklas, DvijestogodiSnjica II, 68.

141 Руварац, Митрополија карловачка, 141.
142 Глас Истине 1889, 331.
143 Bosendorfcr. Koliko je pravoslavnih popova bilo, 266.
144 Шематизам КМ 1910, 827.
145Гласник СПЦ 1982, 245.
146 Mažuran, Popis, 77.

Сопје је још у средњем вијеку имало тврђаву (спомиње се 1460. и 1462) и цркву Богородичину (Ecclesia S. Mariae)[147] Кад је Иван Кацијанер 1537. повео од Копривнице војску против Турака, помагао му је и српски деспот Павле Бакић, који је код Сопја 12. септембра 1537. потукао турску чету и неке Турке заробио.[148] Послије неуспјеха Кацијанерове "војне" Турци су заузели Славонију и према неосвојеним областима уредили своју крајину са низом утврђења међу којима је било и Сопје.[149] У попису вировитичког ко-тара 1698. стоји да је Сопје под Турцима било управно мјесто (preasidium) и да су у њему становали Турци, а сада живе Срби помијешани са католицима који станују у малим кућицама.[150] Сопје је половином XVIII вијека имало 17 православних домова и свештеника, али је тада у селу већ било и 30 кућа римокатолика и њихова црква.[151] Овај пораст хрватског становништва био је посљедица досељења десетак хрватских породица првих година XVIII вијека из прекодравског села Драбл»енаца, које се налазило између Барча и Вајсла.[152] Број православних кућа је касније опадао: било је у селу свега 8 православних домова и 51 душа у њима,[153] а данас је готово нестало православних, јер су одселили махом у Михољац.[154]

Старин су у турско вријеме насељавали Срби који су вршили граничарску службу према аустријској славонској крајини, а послије ослобођења су држали страже на Сави против Турака. И за вријеме Турака и 1698. било их је осам породица.[155] Тај број кућа се у каснијим временима тек незнатно повећавао да би 1929. било свега 11 кућа са 81 православним житељем.[156] Мединачка парохија је ојачала послије првог свјетског рата када су услијед аграрне реформе и колонизације на бившим спахилуцима оснивана нова насеља, хрватска и српска. Срби су тада доселили и у ову парохију и створили нека нова насеља: Бобровац, Греда, Дравица, Дубрава, Илмадвор, Мартинци, Орешњак, Чомборје и Шамево са преко двјеста српских домова. Добровољаца је било нешто насељено и у Чађавинком Лугу.
ГОРЊИ МИХОЉАЦ. _У средњем вијеку било је ово хрватско римокатоличко насеље са црквом св. Михајла, по којој је и добило име.[157] Пред турском најездом ово се становништво повукло на запад и сјевер, те су на њихова мјеста у XVI вијеку досељени Срби из централних српских области.
---
147 B6sendorfer, Crtice, 92, 269.

148 Исто.317.
149 Исто. 321; Павичић, Подријетло, 170.
150 Mažuran, Popis, 73.
151 Руварац, Митрополија карловачка, 141.
152 Pavičić, Podrijeilo, 179.
153 грујић, Пакрачка епархија, 208.
154 Pavičić, Podrijetto, 181.
|И Mažuran, Po/т, 76-77.
156 Грујић, Пакрачка епархија, 208.
157 Bosendorfer, Crtice, 269.

Тако је Михољац већ у првим деценијама турске управе постао српско насеље као и Буковица, Мељани, Бистрица, Мединци.Гаћиште и многа сусједна села. Многе српске породице из тих села, које су Турци овдје колонизирали ради обезбјеђења границе и обраде

ггусте земље, пребјегавали су на позив аустријских официра на аустријску славонску крајину. Тако је копривнички капетан 1600. године извео из ових села велик број Срба, чиме је у многоме умањен њихов број на овом подручју. Та пресељавања била су најбројнија између 1597. и 1600. године.[158] Под Турцима су ово мјесто, према попису из 1698. сачињавали Горњи и Доњи Михољац. У Горњем је било 12, а у Доњем 13 посједа (сесија), који су тада сви били пусти. Црква св. Михајла била је тада у рушевинама, али би се, мисле пописивачи, могла поправити. Иначе су и ови Срби били граничари, раније турски, сада аустријски. "У овом мјесту" - вели попис - стоји окрутло мјесто мочварним шанцем, сада без икаквих зграда. Има само цреповља од разрушеног града који се некад звао Југовац, по коме је цио овај котар добио име Југово Поље".[159]

Послије ослобођења од Турака порастао је у Михољцу број Срба, али много више број досељених Хрвата из крајева западно од Вировитице и слива Лоње. Тај прилив био је константан кроз цио XIX вијек, а завршен је колонизацијом послије 1918. године.[160] Првобитна црква у Горњем Михољцу била је дрвена. Њу је 1793. замијенила зидана црква Свете Тројице. У току другог свјетског рата била је тешко оштећена и уништен јој је сав инвентар, јер су је почели рушити. Обновљена је 1957. прилозима вјерника.[161]
Капинци су насељени Србима кад и остала околна насеља одмах послије турске најезде[162] пред којом се сгариначко становништво разбјегло. За вријеме Турака било је овдје пет сесија (господарстава) која су становници при наступању аустријске војске напустили и 1698. биле су пусте. У селу је била само једна скромна кућа,[163] али су се ускоро доселиле раније или нове српске породице. Још 1755. године Капинци су били чисто српско насеље, а затим су се у њих почеле усељавати хрватске породице, најприје 1766. двије-три горанске, а послије и друге из западнијих страна.[164] Тако се постепено изједначио број Срба и Хрвата у Капинцима,[165] али су данас бројно надјачали Хрвати појачани у другом свјетском рату колонизацијом из Загорја и Далмације. Новаци (Новаки) су насељени Србима у XVI вијеку, јер су село старосједиоци напустили пред најездом Турака. Под Турцима је овдје било 12

158Pavicić, Podrijetlo, 175.

159Mažuran, Popis, 86.
160Pavičić, Podrijetlo, 181-183.
161Шематизам КМ 1910, 830; Гласник СПЦ 245.
162Pavičić, Podrijetlo, 176, 181.
163MaŽuran. Popis, 74.
164Pavičić, Podrijetto, 187.
165Исто, 181.

домаћинстава граничарских Срба, али су се они у ратним приликама при ослобођењу Славоније повукли на запад, те је село поново било запустјело.[166] Кад је настао мир Срби су се поново доселили, а затим почеше у Новаке да се досељавају и Хрвати, који су поред Срба постали чисти штокавци и јекавци, иако су Србе бројно надмашили.[167] У горњомихољачку парохију спадају и колонистичка села Шпаиат, Зидшш и Занош, која су настала послије првог свјетског рата колонизацијом бивших властелинских имања.[168] Међу Србима је и понеки Мађар, од старих спахијских "бироша". Шпанат је населио највећи број Срба колониста. Године 1929. било их је у Шпанату у 76 домова 390 душа.[169]

ГАЋИШТЕје насељено Србима првих година турске управе Славонијом. Били су то граничари, али су већ првих година, заврбовани од аустријских официра, већином прешли на аустријску славонску крајину и бранили је од Турака.[170] Зато су и у Гаћиште, као и у друга српска села овог краја долазиле нове групе Срба из централних српских области и Босне.

Године 1698. записано је да их је било 20 домова, али да је могло бити и више, јер се у атару могло створити и 40 посједа (сесија).[171] Године 1755. било је у Гаћишту 25 српских домова, свештеник и црква св. Георгија,[172] која је освећена 22. септембра 1748. године.[173] Иконостас је сликао Илија Димитријевић.[174] У току другог свјетског рата усташе су је срушили до темеља. На њеном темељу саградила је Црквена општина 1965. године нову цркву.

Детковац је прије турске окупације био хрватско насеље које је тада напуштено, а затим насељено Србима као и многа друга пуста села овог краја. Колико је српских домова било у Детковцу за вријеме Турака, за сада, не знамо, али попис из 1698. показује жалосну слику. Пописивачи веле да се не могу пронаћи подаци о прошлости овог села, јер се сада у њему налазе само два становника, који су дошли са других страна.[175] Половином XVIII вијека било је у Детковцу 6 православних и 12 римокатоличких кућа.[176] Број српских кућа није више никако растао. Тек послије 1918. године колонизирано је на пусти Детковац 56 српских породица.[177]

---

166 Mažuran, Popis, 72.

167 p_.vicić, Podrijello, 187.
168 Исто, 183.
169 Грујић., Пакрачка епархија, 209.
170 Pavičić, Podrijetio, 175.
171 Mažuran, Popis, 70.
172 Руварац, Митрополија карловачка, 142;Колико је православних попова било 269.
173Глас Истинс 1889, 331.
174 Шематизам КМ, 1910. 819.
175 Mažuran. Popis, 70.
176 руварац, Митрополија карловачка, 142.
177 Грујнћ, Пакрачка епархија, 207.

Наудовац спада у групу најстаријих српских насеља у овом крају. Половином XVIII вијека имао је 17 српских кућа,[178] али је тај број постепено растао док 1929. није достигао 72 куће са 430 становника.[179]

Оришац или Орешац насељен је Србима већ половином XVI вијека. Они су давали гранимаре, али послије ослобођења од Турака биле су у Оришцу само двије српске породице.[180] Током XVIII вијека село је поново насељено, те је 1755. имало 18 српских кућа,[181] али су ускоро у село почели да се усељавају и Хрвати, који су у XIX вијеку достигли број Срба,[182] а услијед колонизације послије 1918. са доласком нових двадесетак хрватских породица[183] постали су бројно јачи. И гаћишка парохија ојачала је бројно послије првог свјетског рата, кад су и овамо колонизирани поред Хрвата и бројни Срби добровољци. Тада су на некадашњем спахилуку насел>ени Србима Брезовица, Владимировац, Мало Гаћиште, Жирославље, Мајковац и Митровица. Мајковац је добио и своју цркву, али је она 1942. године срушена од усташа.[184]

МЕЉАНИ су насељени Србима из централних српских области четрдесетих година XVI вијека као и остала српска насеља у овом крају: Буковица, Михољац, Бистрица, Мединци, Гаћиште и др.[185] За вријеме Турака и послије ослобођења становали су у Мељанима само православни Срби, који су били граничари за вријеме Турака, а послије ослобођења су чували аустријску границу од Турака. Било их је око 5 до 6 кућа.[186] Тај број је касније порастао и Мељани су почетком XVIII вијека постали сједиште парохије са црквом св. Преображења, коју је 14. фебруара 1747. осветио пакрачки епископ Софронијe Јовановић.[187] Касније је ова црква замијењена 1793. новом зиданом црквом.[188] Али, од друте половине XVIII вијека усељавају се у Мељане и хрватске породице. Првих 10 хрватских породица

доселило је у Мељане из Горског котара негдје између 1765. и 1768. године.[189]
Бистрица је била у турско доба српско граничарско насеље, које је послије великог рата (1683-1690) и ослобођења од Турака имало шест
---

178 Руварац, Митрополија карловачка, 142.

179 Грујић, Пакрачка епархија, 207.
,80Mažuran,Pop«,71.
181 Руварац, Митрополија карловачка, 142.
182 Pavičić, Podrijeth, 181.
185 Pavičić, Podrijetlo, 181.
184 Глас св. Ћирнла н Методија, Загреб, бр.111-114,29.
185 Pavičić, Podrijetlo. 175-176.
186 Mažuran, Popu, 83.
187 Глас Истине, 1889, 331.
188 Шематизам КМ 1910. 828., Црква је 1981. доста страдала од земљотреса и потребна ;о> је хитна стручна помоћ (Гласник СПЦ 1982, 245).
189 Pavičić, Podrijetlo, 181,195.

насељених кућа.[190] Касније ће тај број расти и Бистрица ће 1929. имати 37 српских кућа са 180 становника.[191]

Кусоње су постали српско село ускоро по паду Славоније под Турке, али је готово све њихово становништво 1587-1600. године прешло на Крижевачку крајину. Зато је кроз цијело вријеме турске власти број кућа у овом селу био мали. Сто година касније у попису Слатинског котара из 1698. пише да су у турско вријеме становници овог села били Срби, који су са Турцима ратовали против хришћана, а послије аустријског освајања ратовали су с њима против Турака. И тада (1698) су у селу сами Срби. У турско вријеме било је 5 кућа, а ни послије ослобођења није их било више.[192] У половини XVIII вијека била је Кусоњима 21 српска кућа.[193] Од почетка XIX вијека дијели се ово село на Горње и Доње Кусоње. Горње Кусоње су 1929. имали 43, а Доње 34 куће.[194]
Цабуна је крајем XVII вијека имала двадесетак српских кућа.[195] Тај број је током времена порастао, те их је 1929. било 63 куће.[196] Међутим, од XVIII вијека, а нарочито касније, и послије 1918. уселило се у село и велик број Хрвата[197] који су бројно надјачали Србе.
Радосавци су за вријеме Турака били српско село,[198] али са свега три куће или нешто више.[199] Међутим, од почетка XIX вијека у Радосавцима се у статистикама не помињу Срби.
У мељанску парохију спадају и села Југово Поље, Пецка и Бијели Јарац.
БОРОВА је и у старини била јаче српско насеље. Док су многа српска и хрватска села на овом подручју имала по пет-шест или десет кућа, Борова је под Турцима имала 30 српских кућа, а послије ратних неприлика тај се број 1698. смањио на 20 кућа,[200] да 6и послије опет нагло растао и 1929. достиґао број од 97 домова са 482 душе.[201] Већ рано у XVIII вијеку почели су и у Борову, као и у Новаке, Детковац и Резовац, да се усел>авају и Хрвати, те су се у XIX вијеку бројчано изједначили са Србима.[202] У Борови је 1756. био свештенк у чију су парохију спадала и села Резовац, Пчелић и Буданица.[203]
---

190 Mažuran, Popis, 87.

191 Грујић, Пакрачка епархија, 209.
192 Mažuran, Popis, 83.
193 Руварац, Митрополија карловачка, 141.
194 Грујић, Пакрачка епархија, 209.
195 Mažuran, Popis, 84.
196 Грујић, Пакрачка епархија, 209.
197 Pavičić, Podrijelto, 176, 182-184.
198 Исто, 176.

199 Mažuran. Popu. 84.
200 Исто, 88.
201 Грујић, Пакрачка епархија, 206.
202 Pavićić, Podrijetto, 181.
203 Boscndorfer, Kotiko je pravostavnih popova bilo, 269.

Кад је Борова добила своју прву богомољу, не знамо, али знамо да је пакрачки епископ Софроније Јовановић осветио 16. фебруара 1747. у Борови цркву Успенија пресвете Богородице,[204] за коју у Шематизму из 1910. стоји да је сазидана 1742. Тачно послије 200 година усташе су је до темеља порушили.

Будиница. Под Турцима било је у овом селу осам српских кућа, а у рату за ослобођење неке су опустјеле,[205] па је било доста слободног земљишта. Зато ће број становника, приливом нових породица, Срба и Хрвата, постепено да расте.[206] Док је у Буданици 1702. године било 11 српских кућа, биће их 1809. године 32 куће, али само са 181 душом [207]
Пчелић је под Турцима имао 15 српских кућа, које су давале граничарске војнике на турској крајини као и остала сусједна српска насеља.[208] Сви су они поријеклом из централних српских области, са сливова ријеке Пиве,Таре, Лима, Ибра, горњих токова Дрине и Неретве. У Пчелићу је број Срба с временом растао и 1929. године било је у 103 куће 582 душе.[209]
Градина је такође под Турцима била српско граничарско село са око дванаестак кућа.[210] У рату крајем XVII вијека било је опустјело,[211] али ускоро у њега долазе бивши и нови становници. Године 1702. било је само 5 кућа,[212] 1734. 9 кућа,[213] а касније о Србима у Градини немамо података све до досељења колониста послије 1918. године. Цркву св. Пантелејмона, која је саграђена у Градини, срушили су усташе 1942. године.[214]
Резовац је под Турцима имао 15 српских кућа.[215] У рату за ослобођење (1683-1690) је опустио, па се послије поново насељавао. Били су то најприје Срби повратници, а од почетка XVIII вијека и Хрвати, који су у XIX вијеку досегли превагу над Србима.[216] У боровску парохију спада још и Сухопоље, варошица, у коју су поједине српске породице почеле усељавати од XIX вијека, као и села колонизираних добровољаца Чемериница, Овнара и Ханџићево (Свранковац).
---

204 Глас Истине, 1889, 331.

205 Mažuran, Popis, 87.
206 Pavifiić. Podrijetlo, 182.
207 Исто, Грији^Лакрачка епархија, 206.
208 Mažuran, Poprff, 89.
209 Грујић, Пакрачка епархија, 206.
210 Mažuran, Рорп, 68.
211 Smičiklas, Dvijestogodiinjica, II, 69.
212 Pavičić, Podrijetto, 188.
213 Грујић, Пакрачка епархија, 206.
214 Глас св. Ћирила и Метохија, Загрсб 1982, 111 -114, 29.
2,5 Mažuran. Popis, 68.
216 Pavičić, Podrijetlo, 181.

ВИРОВИТИЦА је млађа православна парохија. У шематизму Пакрачке епархије за 1898. годину пише: "Вировитица. Парохија VI разреда. Душа 28. Парохијска црква Вазнесенија Господњег, подигнута 1813. - Матице црквене од 1814. Парох: администрира парох боровски. Парохијски дом има и сесије 6 јутара. Предсједник општине Глишо Вучетић, благајник порез. уреда"217 У парохију спадају и околна добровољачка села, насељена на спахијским имањима послије 1918. године. То су на лукачком подручју Брезово Поље, Pum, Дијелка, Ada., Терезино Поље, Зрињ, Нетена, Катинка и даље уз Драгу Округљана и Hoeu Богбановац

(Стара Буковица).

Нека од ових насеља саградила су ускоро своје цркве. Тако је црква сграђена у Дијелки и у Зрињу, али су их усташе 1942. порушили.218 У самом граду Вировитици никад није био већи број православних Срба. Кад је за вријеме Турака Вировитица била административни центар,219 било је у њој поред Турака још 30 домова католика и 20 домова православних Ср-6а,220 који су давали помоћне одреде турској војсци. Касније је у Вировитици било само по неколико српских породица. 221

---

217 Шематизам ПЕ 1898, 64-65.

218 Глас св. Ћирила и Метохија, Загреб 1982, 111-114, 29.
219 За тај период види: I. Maiuran, Viroviticapod Turcima, Osjćći zbomik 5, 121-131; О Зиро-јевић, Турска утврђена мсста на подручју данашње Војводине. Славонијс и Варање, Зборник за историју МС 14, Нови Сад 1976, 99-143.
^Mažuran, Popis,6\.
221 Грујић, Пакрачка епархија, 206.

ДАРУВАРСКО-ПАКРАЧКО ПОДРУЧЈЕ "МАЛА ВЛ АШКА"

Ово подручје спада међу најгушћа српска насеља у Славонији. Прије турског освајања били су овдје посједи хрватско-славонских племића. Пакрац и Раса припадали су Зрињском, Бијела Стијена Кеглевићу, Велика, Међуријечје и Срођани Надаждију, а Крештеловац Бађанију. Како су ови племићи имали својих посједа и сјеверно од Драве, они су, видећи очигледну опасност за ове своје славонске посједе пред најездом Турака, пресељавали своје кметове одавде тамо, преко Драве, у јужну Аустрију и Маџарску. У прољеће 1538. бан Тома Надажди пише да су његови посједи Велика и Међуријечје у Славонији сасвим пропали и да су остали без ијединог кмета, а други бан, Петар Кеглевић, извјештава да се многи народ са подручја западно од Церника и Пожеге спрема на сеобу, јер турски мартолози упадају на ово подручје и народ се плаши и бјежи.[1] Тако је цио овај предио остао пуст и 1544. потпуно дошао под турску власт. Турци су запосјели напушене тврђаве у Великој, Међуријечју, Пакрацу и Чакловцу, а 1552. пале су у њихове руке и двије најјаче тврђаве у близини овог подручја, Вировитица и Чазма. Преткрај XVI вијека били су Турци приморани да напусте Чазму и Мославину, али су с оне стране Илове задржали тврђаву у Зденцима са околином. У тој тврђави су држали стално јаку посаду. Турске посаде нису могле да се одрже на овако опустјелом подручју. Зато су турске власти одмах приступиле његовом насел>авању. За ту сврху било је најпогодније сточарско становништво, које је било мање везано за земљу и земљорадњу, за породично, насљедно господарство. Зато је овамо довођено најприје много српског сточарског (пастирског, "влашког") становништва из сјеверне Босне, које је у Босну досељено већ раније под Турцима са сливова горње Дрине, Таре и Неретве. Ове досељене Србе Турци су населили махом у источном дијелу овог подручја, углавном до линије која иде од Вријеске до Батињана, па на Подборје (Дарувар), Голубњак, Срођане, Суботску, Кричке и отуда на Саву. Покушаји турских власти да населе и подручје уз Илову нису успјели, јер су то ометали иванићки и крижевачки крајишници. Тако је с обје стране Илове настао широк појас "ничије земље", који је све до изгона Турака из Славоније остао ненасељен.[2]

1Pavičić, Podrijetlo, 207; v. ŠiSić, Hrvatski saborski spisi, 2, 225.
2Pavičić, Podrijetlo, 210-211.

У вријеме турске управе ово становништво није било стабилно. Аустријски официри, који су

командовали Славонском крајином (Windische Granze) с оне стране Илове, одводили су многе породице с овог подручја на своје и тако појачавали свој погранични, од старосједилаца, напуштени појас. Та пресељавања била су најбројнија посљедњих година XVI и првих година XVII вијека. Из тог времена нема много података о овим српским насељима, али их има у документима из времена непосредно послије изгона Турака, који говоре понешто и о посљедњим годинама живота под турском влашћу.

Бројно стање српских досељеника у појединим насељима и цијелом овом подручју мијењао се током времена. (едни су одлазили на аустријску Славонску крајину, а други долазили током XVII вијека. Цар Леополд је 31. маја 1694. дозволио патријарху Арсенију Црнојевићу и заповједнику српске милиције Јовану Монастерлији да могу Србе насељавати у овој "малој Србији" (in der Kleinen Wallachei) у којој већ живи српски народ (die ratzische Nation).[3] Тако су српска насеља у овом крају, ослабљена сталним одсељавањем, постајала јача.
Идући од насеља до насеља, покушаћемо да дамо увид у њихову појединачну историју, што омогућује стварање опште слике о судбини српских насеља на овом подручју.
БАСТАЈИ су у старини називани Бастаси, што представља плурал од турске ријечи бастах што значи храбар, јунак. Кад су Турци заузели ово подручје Бастаји су насељени Србима, а кад су Турци пред аустријском војском напустили Вировитицу (1684) становници овог села, осим тројице, прећоше преко Илове на аустријско подручје, три породице послије три године вратише се и поново овдје настанише, а кад се прилике смирише, повратише се многи, међу њима и доста нових породица, али сви су били православни (graeci ritus) Срби. Док их је под Турцима било 30 кућа, сада (1702) има их 40 кућа. Њихови домаћини су били: Василь Марковић, Стефан Босанац, Јован Богдан, Радоје Босанац, Сиротан Босанац, Вукоман Николић, Милан Кнежевић, Никола Одобаша, Радоје Гашпаревић, Вук Босанац, Стојић Гашпаревић, Благо Драгић, Никола Радукић, Сава Радукић, Милић Гашпаревић, Срђа Попара, Будимир Бркић, Драгојло Кнежевић, Теодор Босанац, Раосав Попара, Иван Продановић, Божо Мачковић, Радивој Босанац, Вујан Босанац, Никола Босанац, Пантелија Босанац, Цвијо Босанац, Медо Покрштеник, Ђурађ Босанац, Вучан Ракић, Стојан Ракић, Михаило Кнежевић, Вучић Ценић (Зени), Стојан Одобаша, Вујица Марковић, Драгија Продановић и Радоња Кнежевић.[4]

---
3 МПА "А" 36/1694.
4 SmiČiklas, Dvijestogodišnjica, II, 241.

У току прве половине XVIII вијека било је одсељавања, али и досељавања нових породица, а вјероватно и промјене презимена, јер у једној изјави о открићу и обнови манастира Свете Ане потписани су 1753. из Бастаја поред домаћина са овим старим презименима (Гвозден и Михаило Радукић, Гаврило Мачковић, Радивој Одобаша, Ђурои и Ненад Гашпаревић) још и Георгије Кончар, Јоаким Капетановић (обркнез подборски),Драгојло Кончар, Марко Поповић, Драгивој Забрдац, Христо Цолоња, Јован Кукић, Благоје Станисављевић, Јован Милуновић, Миха Самарџија и Станоје Вучетић.[5] У другој изјави о границама светоанског посједа налазимо и потпис Спасоја Крагујевића.[6]

Током XVIII вијека број домова у Бастајима је углавном стагнирао, али је кроз XIX вијек растао заједно са бројем римокатолика, те је 1905. од 3909 душа на подручју басташке параохије било само 2216 православних Срба, а 291 Хрват, 628 Мађара, 595 Нијемаца и 179 разних.[7] Године 1929. било је у самом селу Великим Бастајима 144 српска дома са 799 душа, а у Малим Бастајима 37 домова са 250 душа.[8] Не знамо кад је у Бастајима саграђена прва

црква, али је она постојала вјероватно још у турско доба. Знамо да је овдје 1744. саграђена нова црква св. Георгија "на старом месту", одоздо озидана каменом, а горе изграђена од дрвета. Цркву је 19. фебруара 1747. осветио пакрачки епископ Софроније Јовановић.[9] Зидана црква у Бастајима саграђена је 1762. године, а освећена 1765. године.[10] У инвентару за 1774. стоји да је црква из основа каменом зидана и покривена даском (шиндром).[11] Споља је обновљена 1880. а изнутра 1893. године.[12] Одмах приликом градње добила је ова црва и нов иконостас, који је 1785. израдио познати сликар Мајсеј Суботић "из Сирмији". Он је у трећем реду икона на иконостасу насликао ликове српских светитеља. У средини доминира композиција која приказује Светог Саву и Светог Сименона-Немању како се, клечећи пред престолом Христовим, моле за српски народ. С десне и лијеве стране од ове композиције налази се по шест ликова српских светитеља.[13] Вријеска је у турско доба била мало село са 15 српских кућа, а послије изгона Турака тај број се удвостручио. Према попису од 1702. било је у Вријесци 30 српских кућа, чији су домаћини били: Иван Шкрбина, Милош Манојловић, Станисав Стојановић, Радмило Мусулиновић, Благоје

5ГЗД 432.

6 Исто, Грујић, Грађа, 85.
7 Шематизам КМ 1910, 860.
8 Грујић, Пакранка епархија, 200.
9 Глас Истине 1889, 330, 348.
10 Архив ПЕ, Протокол от визитације на л»сто 1774.
11 Архив ПЕ
12 Шематизам ПЕ 1898, 50 погрешно наводи ла је црква зидана 1785.
13 Д. Кашић, Национална тематика у иконографији славонских Срба, Православна Мисао 4, 1961, 1-2, 39-40.

Ковачевић, Милић Раосављевић, Радосав Босанац, Јанко Сарачевић, Илија Раосављевић, Станивук Ковачевић, Вујица Мусулиновић, Радојица Пудалост, Јован Веверица, Вучета Радовановић, Вујица Ковачевић, Станивук Вујичићевић, Јуришћа Вукомановић, Самарџија Босанац, Јанко Дмџић, Максим Врточа, Вранеш Ковачевић, Стојка Амиџић, Бор(ив)ој Босанац, Стипан Босанац, Јуриша Босанац, Милисав Босанац, Милак Босанац, Петар Босанац, Ђурађ Босанац и Јован Вучковић.[14] На једној атестацији којом 3. јуна 1753. старјешине околних села потврђују међе посједа манастира Свете Ане потписани су из Вријеске Петар Гегић кнез и Благоје Станисављевић.[15]

Село је тек крајем XIX вијека повећало број домова и душа. Године 1899.. било је у Горњој и Доњој Вријески 52 дома и 341 душа, а 1929. било је већ 88 домова са 480 душа.[16]
У атару овог села налази се манастир Свете Ане који је у свом инвентару за 1774. описан овако: црква дрвена, из основа каменом зидана. У здању свом дугачка 10, широка 4, висока 12 и по хвати. Даском је покривена. Порта је ограђена зиданим ћелијама.[17] Од умјетничких предмета у цркви истиче се у овом инвентару иконостас и једна раскошна плаштаница. На обичном "тишлерском" иконостасу има 31 икона, на врху крст "красни", а испод њега двије змије умјетнички изграђене. Испод крста икона Богородице и св. Јована Богослова. Плаштаница је израђена на свили златом "тако мудро везена да се свила од злата и златних слова једва може видети; гдје такође око главе Матере Божје камењем рубина, а око осталих као и око самога Христа и анђела и других светитеља бисерима искићена". Данас је то женски манастир.
Кореничани су у турско доба били насељени са 30 српских породица. Када је царска војска заузела Осијек (1697)[18] сви су кореничански становници пребјегли преко Илове на аустријску Славонску крајину, те је село три године остало пусто. Тада се становништво вратило и 1702. већ у Кореничанима било 39 кућа, искључиво српских православних. Њихови су домаћини били: Марко Комар, Вранеш Вујановић, Нанко Жарковић, Стипан Цветић, Радошин Кундак,

Вукоман Пеолић, Михаљ Обрадовић, Станиша Видукић, Продан Станић, Радиша Босанац, Вучко Трбуховић, Маријан Трбуховић, Берисав Трбуховић, Ђука Трбуховић, Срђа Обрадовић,Станко Вујановић, Петко Трбуховић, Вук Трбуховић, Јован Босанац, Вучина Вујиновић, Младен Босанац, Станиша Певлић, Вук Милић, Лука Славичић, Мијат Славичић, кнез Циганович, Ђуро Кекић, Милић Станић, Вукоман Станић, Радмило Цуцић, Стојан Виленица, Милош Виленица.[19]

---

14 Smičiklas, Dvijestogodiinjica II, 240.

15 Грујић, Грађа. 85.
16 Грујић, Пакрачка епархија, 200.
17 Архив ПЕ.
18 Smičiklas, DvijeslogodiSnjica II, 123-124, Ивић, Миграције, 117.
19 Smičiklas. Dvijeslogodišnjica, П, 242.

Број становника је растао, те су 1929. у Кореничанима биле 84 српске куће са 567 душа.20 Кореничани су рано имали своју цркву св. Николе, па је "на старом месту" 1745. саграђена нова дрвена црква, коју је 24. јануара 1747. осветио епископ Софронијe Јовановић.21 Међутим, како су ове дрвене цркве релативно брзо пропадале, послије три деценије саграђена је опет нова црква за коју се у инвентару за 1774. вели да је црква нова, "из основанија от материјалов дрвених создана" дуга 7, широка 3, а висока 2 и по хвата, покривена шиндром.22 Има врло вриједан и интересантан иконостас. Послије рата је обновљена и покривена салонитним плочама.

Добра Кућа. Овдје је у средњем вијеку био каштел и град на посједу који су углавном држали Нелипићи, а поједине дијелове и други хрватско-мацарски племићи све до најезде Турака.23 За вријеме турске власти у тврђави су по два Турчина били на стражи, а у двије куће око тврђаве становали су Срби. Када су Турци у аустријско-турском рату напустили тврђаву, побјегле су са турском стражом и ове двије породице. У прољеће 1700. прије Ђурђевдана населиле су се овдје четири српске породице, чији су домаћини били: Мишљен Париповић, Јован Вуковић, Сава Вуковић и Милош Добрашевић.24 Број домова је овдје кроз готово два вијека стагнирао, да би тек 1899. овдје било 12 православних кућа са 65 душа, а 1929.године 23 куће са 135 душа.25

КАТИНЦИ су вјероватно, како мисли и Безендорфер, средњовјековно насеље Контовци, омање властелинство племича Илочпких, у коме је концем XV и почетком XVI вијека постојао и каштел (помиње се од 1494. до 1512).25а Као парохијско сједиште помињу се Катинци тек крајем XIX вијека. Пуклица, која сада припада катиначкој парохији, припадала је половином XVIII вијека у парохију у Лисичинама, а Ремовац и Цјепидлаке, па ни Катинци се не спомињу. Биће, да су и ова два села, заједно са Пуклицом, тада спадала у парохију Лисичине, али је то мјесто у рукопису пописа Руварац означио као нечитко за шест села, међу којима су вјероватно била и ова села. Зато је црква св. Петра и Павла у оближњој Пуклици свакако касније постала парохијска црква катиначка.

Цјепидлаке су биле насељене Србима одмах послије турског освајања овог подручја. Кад је Лајбахер у споразуму са српским харамбашом Милијом изводио 1597. српски народ из овог краја у Крижевачку жупанију,

---

20 Грујић, Пакрачка епархија, 200.

21 Глас Истине, 1889, 330, 348. Руварац, Митрополија карлолачка, 132. Слику унутраш ти ове цркве објавио је Грујић, Пакрачка епархија, 155.
22 Архив ПЕ.
25 Bosendorfer. Cnice, 87.
24 Smičiklas, DvijeslogodiSnjica, 11,245.

25 Грујић, Пакрачка епархија, 200.
258 Bdcscndorfcr, Cnice, 91.

спаљена су успут села Цјепидлаке, Дрежник и Кусоње. Како су турске чете врло често упадале у Крижевачку крајину и пљачкали, дозлогрдило је то тамошњим српским граничарима те они 1622. упадну овамо под водством војводе Секуле Богдановића да се освете Турцима, али зло прођу. Турци убију и Секули и готово све његове војнике и оставе их несахрањене. Тада око 500 Срба под војводама Добровојем и Вујицом пређу Илову, под изговором да сахране своју браћу, упадну у Цјепидлаке и Бастаје, убију 22 човјека и опљачкају све што су могли и врате се. Иако су аустријске власти због тога негодовале, узајамни погранични сукоби и пљачке су се настављале.[26]

Преткрај турске управе у Цјепидлакама је било 30 српских домова. Али, кад је аустријска војска заузела Вировитицу (1684), ови становници пребјегоше у Хрватску, преко Илове, гдје су остали двије године, а затим су се вратили на своја огњишта. Године 1702. било је у Цјепидлакама 37 српских кућа. Њихови су домаћини били: Вранеш Ускоковић, Малета Микелић, Сава Поповић, Стојан Марковић, Станко Кубишић, Ђура Милиновић, Милић Петловић, Петар Грубешић, Радован Ускуповић (!), Мијат Рокић, Станко Лазаревић, Милета Лазаревић, Радосав Босанац, Лука Белац, Радосав Пелковић, Гвозден Каралић, Лазо Микелић, Вук Придок, Василь Зорић, Грубеша Марковић, Василь Поповић, Вук Ковачевић, Вучен Каралић, Петар Панић, Ђурица Иванковић, Кузман Јовановић, Продан Марковић, Секула Рајић, Нанко Иванковић, Иван Босанац, Милош Придаковић, Радојица Zutuovich (!), Радмир Зечевац, Вукобрат Марковић, Игњатија Карабинић, Угрин Угринац и Угрин Карабина.[27] Број сеоских домова није даље кроз историју села много порастао. Чак је понекад бивао и мањи. Године 1929. било је у Горњим и Доњим Цјепидлакама 42 српска дома са 174 душе.[28]
У Горњим Цјепидлакама је од старине, свакако још у турско вријеме, постојала дрвена црква св. Петра и Павла, али кад је она дотрајала, саградили су Срби на истом мјесту нову дрвену цркву 1748. године коју је у част св. апостола Петра и Павла осветио 24. септембра 1749. пакрачки епископ Софронијe Јовановић.[29] У визитационом протоколу за 1779. годину наводи се да је тадашња црква саграђена 1777. од дрвета, "с дувари плетерними" и малтерисана.[30] Дрвене цркве тога времена, примитивно грађене и слабо одржаване, релативно брзо су дотрајавале.
Потонани. У овом селу биле су у турско доба само двије српске куће. Кад су Турци 1684. напустили Вировитицу, пребјегле су и ове двије породице преко Илове на аустријску Славонску крајину, те је село остало три

26Ivić, Migracije, 34-35.
27Smičiklas, DvijestogodiSnjica, II, 244.
28Грујић, Пакрачка епархија, 202.
29Глас Истине 1889, 331,348.
30Архив ПЕ, Протокол от визите на љето 1779.

године пусто. Кад се ово подручје умирило, село је поново насељено и 1792. било је у њему 9 српских кућа. Домаћини су били: Вукобрат Михајловић, Милак Радовановић, Јуриша Плавшић, Вукашин Плавшић, Милић Сукновић, Стојак Радоновић, Мијат Радоновић, Станивук Михајловић и Богота Вукосоглавић.[31] Током XIX вијека ојачано је ово село досељавањем српских породица из Лике, Кордуна и Баније. Тако су Поточани 1929. године имали 58 српских кућа са 451 становником.[32]

Пуклица је имала судбину Поточана. И њени су становници 1684. пребјегли у сјеверну

Хрватску, те је и њихово село остало три године пусто. Тада су се опет вратили. Било их је седам породица на челу којих су били: Завиша Диковић, Грубиша Грушић,. Сава Белац, Милан Самарџић, Иван Самарџић и Стојан Босанац.[33] Природним приштајем и новим досељавањем тај број је у XIX вијеку порастао, те је !929. године у Пуклици било 52 српске куће са 394 душе.[34] У Пуклици је већ у XVIII вијеку била саграђена црква св. Петра и Павла. У инвентару за 1774. пише да је била дугачка 8, широка 3 и висока 3 хвата. Од основа је дрветом грађена, али се додаје да ако се ускоро не обнови - срушиће се. У њу се једва може ући. Покривена је даском. Порта је била ограђена растовом даском, али је порушена.[35]
Касније су ова села сачињавала катиначку парохију са сједиштем у Катинцима и парохијском црквом св. Петра и Павла.
БРЕСТОВАЦ је старо насеље. Прије турског времена, већ од 1300. године па све до најезде Турака, била је у његовој околини римокатоличка црква св. Маргарете,[36] али како се становништво пред Турцима повукло на сјевер и запад, опустјело је и село и црква. За вријеме турске власти доселили су се овамо нови становници православне вјере. Из пописа из 1702, дакле послије ослобођења од Турака, дознајемо да су се ти становници пред крај турске власти разбјегли на разне стране, а послије изгона Турака поново се скупили 1700. године и изградили ново село Брестовац у великим шумама Гаревице. Неки су се населили и у Подборју (Дарувару). У Брестовцу су 1702. биле 23 куће, све српске православне (graeci ritus), чији су домаћини били: Радак Цуција (Цзузиа), Сава Мателино)!), Станко Видаковић, Тадија Босанац, Милоје Босанац, Илија Матић, Марко Вукосавл>евић, Вучан Босанац, Милосав Неоковић, Гвозден Босанац, Иван Богданић, Милош Кнезовић, Вукосав Босанац, Радосав Манојловић, Радосав Богавац, Станко Бошњак, Радојица Ружичић, Богоја Босанац, Стојан Радуловић, Радосав Жугинић, Стојан Босанац, Сима Лавач и Негомир Малековић.[37]

31SmiČiklas, Dvijeslogodišnjica II, 242-243.
32Грујић, Пакрачка епархија, 202.
33Smičiklas, Dvijeslogodišnjica, II, 243.
34Грујић, Пакрачка епархија, 202.
35Архив ПЕ
36Boesendorfer, Crtice, 264.
37Smičiklas. Dvijestogodišmca, II, 245-266.

Ови су православни Брестовчани имали спочетка, вјероватно, неку од дрвета саграђену богомољу све до 1746. кад је саграђена од камена, шиндром покривена нова црква св. апостола Петра и Павла, коју је 18. јануара 1747. осветио епископ Софронијe Јовановић.38 Била је дуга 8 и по, а широка 4 хвата.[39]

Према попису од 1755. било је у Брестовцу 35 српских кућа, а у селима која су припадала брестовачкој парохији нешто мање: У Имсовом селу (данас Имсовац) 19 кућа, у Кончтшци (Кончино Поље) 25, а у Шибовцу (који ће касније припасти дољанској парохији) 7 кућа.[40] Срби настањени у овим селима, као и они у сусједним насељима (Тројеглава, Крештеловац, Говеђе Поље и Уљаник), доселили су махом из Босне о чему свједоче и бројна презимена Босанац и Бошњак. Нешто их је дошло и из српских насеља Крижевачке крајине, а нешто и из околних старијих српских насеља. У попису из 1702. године као домаћини ових седам кућа од којих је настало село Шибовац, јер га раније иије било, уписани су: Јовица Ковач, Секула Панић, Сава Конаторовић, Вукоје Филиповић, Станко Бошњак, Мијат Бошњак, Симо (Сумми?) Бошњак. Три од ових седам породица дошле су из Подборја, а четири из Босне. Сви су били православне вјере и крчећи шуму стварају поља (agros ex sylvis cxcoluerunt).[41]
Касније, у XIX и XX вијеку, почели су се овамо досељавати и бројни Хрвати римокатоличке

вјере, махом Загорци и Пригорци и нешто Горана [42] Поред парохијске цркве у Брестовцу Срби су имали и филијалну цркву Покрова пресвете Богородице у Имсовцу, која је саграђена у сеоском гробљу 1765. године.[43] У инвентару за 1774. годину пише да је црква грађена од дрвена, покривена даском (шиндром), дуга 7 и по, а широка 3 хвата. Иконостас је од дасака, на њему је објешено шест устакљених икона.[44]

УЉАНИК је настао као ново насеље послије изгона Турака из Славоније. У попису из 1702. године вели се да се село налази у великим шумама Гаревице, гдје раније није било села. Нови досељеници дошли су из Босне 1700. године, прије Ђурђевдана. Сви су били православне вјере и живјели су у 11 кућа, чији су домаћини били: Станиша Трговчевић, Милин Мајстор, Вујица Петровић, Милак Милић, Вук Срдана, Милак Радошевић, Јанко

УЉАНИК је настао као ново насеље послије изгона Турака из Славоније. У попису из 1702. године вели се да се село налази у великим шумама Гаревице, гдје раније није било села. Нови досељеници дошли су из Босне 1700. године, прије Ђурђевдана. Сви су били православне вјере и живјели су у 11 кућа, чији су домаћини били: Станиша Трговчевић, Милин Мајстор, Вујица Петровић, Милак Милић, Вук Срдана, Милак Радошевић, Јанко

»Глас Истинс 1889, 330, 348. У Шсматизму епархије пакрачке (1898, 51) испретураме су цифре ове године, па је стављено погрешно да је прква грађена 1764. године. У Шематизму Карловачке митрополије (1910,864) грешка је још већа. Тамо стоји да је црква грађена 1864, али "за владе Марије Терезије'.

39 Архив ПЕ, Инвеитар за 1774.

40 Руварац, Митрополија карловачка, 132.

41 SmiCiklas, Dvijestogodisnjica, II, 250.

42 Pavičić, Podrijetlo, 229.

45 Шематнзам Пакрачке епархије 1898, 51. У попису из 1755. заиста се још не помиње (Руварац, Митрополија карловачка, 132).

44 Архин ПЕ.

Вукојевић, Марко Степановић, Станиша Радојић, Лазо Подравац и Милић Бојчић.[45]

Живећи у шуми од које су крчевином стварали поља и градили куће, нови досељеници су саградили себи и скромну дрвену цркву. Њу је замијенила нова дрвена црква коју су саградили "на ново од дрвета" 1739. године у част св. Јована Крститеља. Осветио ју је 16. септембра 1744. епископ Софронијe Јовановић.46 Ни на томе се није стало. У визитационом протоколу из 1779. пише да је тадашња црква опет нова дрвена, саграђена 1754. од доброг материјала, сводови од цигле, да је освећена 1769. Била је то повелика црква, 11 хвати дугачка и 4 и по хвата широка.[47] Покривена је била шиндром. У инвентару за 1774. стоји да је "темпло (иконостас) на олтарје нилтаорско ново воздвигнуто и за четиредесјат и девет иконах јешче не намаловатих уређено" а изнад њих крст.[48] Обнављана је 1880, 1889, 1893. и касније. Иконостас је сликао 1903. сликар Марко Перош. Генерално је обновљена 1956. године. Епископ Софронијe осветио је 15. јануара 1747. и "на ново основану", од дрвета 1745. саграђену цркву св. Лазара у Тројеглави, гдје је 1755. било 26 кућа, док је Уљаник у то вријеме имао већ 40 српских кућа.[49]

Говеђе Поље је половином XVIII вијека имало петнаестак српских кућа. Тај број се постепено повећавао, 1929. биле су 44 куће са 260 душа.[50] Срећани у броју домова нису напредовали. У попису из 1702. дознајемо да се у Срећанима, изван села, налази у рушевинама римокатоличка црква св. Матије, коју су звали Среда, те је по њој и село добило име. Око 1650. била је овдје, гдје је сада село, пустош и шума. Тада дођоше нови досељеници, Митар Петровић и Вукадин Јовић и почеше крчити шуму, стварати оранице и ливаде и градити куће, те и други за њима овамо дођоше. Она прва двојица никад нису напуштали своје куће, а као "харач" давали су генералату по два камена соли. Око 1697. населише се овамо Срби из разних крајева и 1702. било их је 25 домова. Сви су били православни. Њихови домаћини звали су се: Митар Петровић, Вукадин Јовић, Герман Врбачовић, Максим

Цицвара, Радоша Вранешевић, Станиша Богдановић, Стојан Јовичић, Теодор Драгосовић, Јуриша Вукадиновић, Јовица Вучковић, Мијат Радишић, Вучета Васиљевић, Вучина Мирковић, Радосав Дулић, Никола Степановић, Вукашин Маслеша, Милиша Доброваговић, Радосав Широња, Вукман Бошњак, Марко Николић, Милош Милићевић,

---

45 Smičiklas, Dvijeslogodišnjica II, 257.
16 Глас Истине 1889, 330, 348.

47 Архив ПЕ, Протокол от визите на л»ето 1779.
48 Архив ПЕ.
49 Исто. У Шематизму ПЕ 1898, погрешно је наведено да је црквасв. Лазара подигнута 1756, па је тај податак узео и Грујнћ (Пакрачка епархија, 147). У Протоколу от визите на л»ето 1779. стоји да је црква саздана од дрвета 1745, да је освећена 1747. Зграда је од плетера, кров треба оправнти. Црква је била дуга 8, а широка 3 и 3/4 "клофтера". Опслужнвао је уљанички парох (Архив ПЕ). Ср. Руварац, Митрополија карловачка, 132.
50 Грујић, Пакрачка епархија, 204.

Вучен Вукомановић, Стефан Бошњак, Радивој Бошњак и Милисав Перенчевић.[51]

Крештеловац је половином XVIII вијека имао 30 српских домова, али се тај број касније смањио. Године 1745. саграђена је овдје црква Успеније Богородице, која је као "светиња" била у великом поштовању код околног народа све до данас. У току другог свјетског рата је скоро потпуно уништена, али је 1957. обновљена.
БИЈЕЛА је сједиште парохије манастира Пакре, у коју спадају и села Марковац, Борци (у народу Борки) са засеоком Гламочаии, Пакрани и Запље. У попису из 1702. пописани су заједно Пакрани и Бијела. Пописивачи су забиљежили да православни становници у току протеклих бурних времена за вријеме турске власти и у годинама изгона Турака нису никад напуштали своја села, него су остајали у њима стално. Тада (1702) било их је у оба села 218 кућа. Њихови су господари били: Гвозден Вукдраговић, Смољан Радановић, Вуковој Станић, Милосав Векић, Вук Вукдраговић, Јован Комљенић, Вук Драговић, Стојин Бановић, Куат (?) Бановић, Сава Векић, Јанко Комљенић.Симо Комљенић, Сава Јуришић, Вук Милошевић, Цвијо Хасенић, Гвозден Радмиловић, Петар Јелечић, Мртоша Божић, Миливој Божић, Марко Босанац, Лазо Радовалић, "ђурица Ратковић, Милош Малинац, Радмило Ђурић и Радован Сладочић.[52] Кад је за ова села манастирске парохије саграђена прва црква не знамо, али се зна да је у атару борачком, у предјелу Гламочани подигнута 1746. године "на новом основу" од дрвета црква св. арханђела Михаила и Гаврила, коју је осветио епископ Софроиије Јовановић 3. новембра 1747.[53] Међутим, како се ова црква налазила далеко од Бијеле, Марковца и Пакрана, пренесе је пакрански игуман Гаврило Давидовић 1759. у Бијелу на манастирско земљиште, гдје се и иначе налазио по један од калуђера ради вођења економије, па је могао обављати и парохијске дужности.[54] Из црквеног инвентара за 1774. годину дознајемо да је црква од дрвеног материјала начињена прије 20 година, да је покривена храстовом шиндром, дуга 7, широка 4, а висока 3 и по хвата.[55] Ова црква служила је дуто, све до осамдесетих година XIX вијека. На њеном мјесту је од 1881. до 1886. саграђена у Бијелој нова зидана црква, која је освећена на св. Три Јерарха 1886. Њена прва обнова извршена је 1903. године.[56] Бијела и Пакрани, који су 1702. године имали заједно 28 домова, умножили су постепено и број домова и број житеља, тако да је послије 200

---

51 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 255-256.

52 Исто, ИИ, 248.
53 Глас Истине, 1889. 331, 348.
Љетопис маиастира Пакре (рукопис), под годином 1886. У попису Епархије пакрачке од 1755. наводи се заиста као сједиште парохије "Село Борци и Гламочани" са црквом "св.Архистратизи" (Руварац, Митрополија карловачка, 132.)

5* Архив ПЕ, Инвентар за 1774.
56 Љетопис манастира Пакре под год. 1886 и 1903.

година (1929) сама Бијела имала 60 српских домова са 328 душа, а Пакрани 72 дома са 442 душе [57] Тако је бројно напредовало и село Борки. Оно је 1929. имало 167 српских кућа са 920 душа, а 1702. било је само 20 кућа, чији су домаћини 6или: Игњатија Бацетић, Вучој Бацетић, Степан Зоројевић, Иван Негомировић, Степан Миросављевић, Радошин Николић, Срђан Зоројевић, Милован Милосављевић, Милан Вујић, Михаило Вучиновић, Гвозден Николић,Лука Иоповић, Радошин Дујановић, Радан Митровић, Вранеш Николић,Вујин Дујановић, Милин Вукасовић, Василь Марић, Јанош Верисавловић.Пописивач додаје да ово село никад није опустјело,[58] као нека друга села у бурним временима турског периода.
Марковац је и под Турцима и 1702. имао свега 8 кућа. Све су то били православни Срби: Петар Јечменица, Вучин Јечменица, Божо Грујић, Марко Јечменац (!), Добросав Которац, "Бурица Вукмировић, Момо Јечменац и Вук Ковач.[59] Број тих становника растао је природним прираштајем, нарочито у другој половини XIX вијека, тако да је 1929. било у Марковцу већ 77 кућа са 528 православних душа.[60]
СИРАЧ, у долини ријеке Бијеле, од давнине је био знаменит град. До пред крај XV вијека био је он у посједу племића Зенишћанских, а кад су они пали у немилост добили су Сирач Кастелановићи [61] У њему се 1501. помиње римокатоличка црква Свете Богородице (Ecclesia Beatac Virginis).[62] Све је то пропало и напуштено приликом турске најезде. Старосје дилачком становништву и племићима није преостајало друго већ или да селе пред Турцима на сјевер и запад или да пристану уз Турке. Прелазили су на ислам чак и понеки племићи (Светачки, Море и др.) па и цијела села кметова (Велика). Прелазника на ислам могло се касније наћи у утврђеним насељима Пакрацу, Сирачу, Великој и Бијелој Стијени. Све остало од старинаца одселило је. Зато у "другој се поли турскога владања на том земљишту не налази друго становништво него само муслиманско у тврђавним насељима и досељено српско по селима. само се четрдесетак родова старосједилаца католичке вјере одржало у околини Пакраца.[63] У попису који је сачињен 1702, дакле ускоро послије изгона Турака из Славоније, стоји да су у сирачкој тврђави становали само четири турска официра: диздар Јусуф-ага и капетан Омер-ага, Ибрахим-ага и Цуто. Остали Турци становали су у вароши у 40 кућа. Свима њима командовао је диздар Јусуф-ага. Поред Турака било је у тој вароши, удаљеној од Пакраца
---
57 Грујић, Пакрачка епархија, 200.
58 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 249.
59 Исто, ИИ, 247.
60 Грујић, Пакрачка епархија, 200.
61 Bdsendorfer, Crtice, 86.
62 Исто, 264.
63 Pavičić, Podrijetlo. 204-205.

два сата хода, десет православних српских кућа. Када је царска (аустријска) војска освојила Вођин, сирачки Турци, чувши то, побјегоше оданде у Пакрац и Градишку, а ову тврђаву заузеше даруварски Срби. Кад Турци поново освојише Београд, заузеше они и ову тврђаву, али их пуковник Макари поново прогна, теје у њој неколико година стајала њемачка поса-да, а сада (1702) тврђава стоји порушена. Тадашњи становници, ови православни Срби, досељени из разних мјеста, живе у 57 кућа чији су домаћини: Теодор Милићевић, Мато Маркосиновац, Јакша Бошњак, Радан Слепчевић, Цветко Кркача, Јован Ивановић, Никола Колабић, Милин Колабић, Петар Мајсторовић, Kaveio (!) Ковачевић, Радосав Сличовић (Сле-пчевић?), Никола Лазић, Равица Миланковић, Ђура Вукотић, Радо Мајсторовић, Новак Вујичић, Благоје Јанић, Милован Доброкислил)!), Радован Јагић, Милисав Кнезовић, Радан Мркшић, Вукој Предавец, Петко Драгомировић, Јован Огњановић, Михаило Вуковић, Митар Милић, Стојан Милић, Василь Грубешић, Вукоман Скороселил (!), Радован Милејовић

(можда Милојевић), Никола Прчинић, Ђуко Харамбашић, Милован Прчинлија, Милиша Милићевић, Милош Грујичић, Божа Грујичић, Љубоје Томић, Стојан Бодаловић, Вајосин (можда Вајо син) Тадомир, Предоје Милетић, Лазо Милићевић, Тодор Рајичић, Стојан Симић, Пантелија Јовић, Срђан Радовановић, Видак Ковач, Цвијо Јанић, Тадомир Додић, Ранисав Босанац, Радојица Продановић, Мирко Мишлин, Вучен Вукотић,Вукадин Рајновић, Радосав Прекогорац, Милета Ковачевић, Стефан Пецикоса, Савица.[64] Кад је подигнута прва православна богомоља у Сирачу, не зна се, али се зна да је епископ Софроније Јовановић осветио у Сирачу на Велику Госпојину 1747. дрвену цркву Успенија пресвете Богородице, која је 1746. саграђена "на старом мјесту од дрвета" [65] Била је дуга 6, широка 3, а висока 2 и по хвата, покривена храстовом шиндром, али је тада била сасвим рушевна.[66] Међутим, из 1779. године дознајемо да је црква недавно подзидана и да је кров добар. Ова црква, грађена од дрвета, "дуварови од плетера" срушена је 1938. кад ју је замијенила нова зидана црква [67]
Крајем XVIII и почетком XIX вијека мијења Сирач своју етничку физиономију. Око 1776. доселило се у Сирач четрдесетак хрватских породица из Горског котара од којих су неки основали и село Орашје. Друга група од двадесетак хрватских породица дошла је из Лике. Док су неки Срб* одселили у Војну крајину, доселила су овамо четири српска рода из Босне Алојевићи, Гавриловићи, Сњеговићи и Вујићи. Али највећу промјену у етничком саставу сирачког становништва извршило је досељавање римока толичких породица из Аустрије, Моравскс и Мацарске. Међу њима су

64Smičiklas, II, 253-254.
65Глас Истине 1889, 331,348.
66Архив ПЕ,Извјештај за 1774; Протокол от визите на љето 1779.
67Гласник СПЦ 1982, 248.

породице: Кир, Вснцл, Милер, Хамп, Гетлихер, Хајда, Фогл, Крајцар, Мир, Хинкелман и Чапек. Кад је гроф Тикери купио овај посјед од Јанковића и отпочео изградњу жељезничке пруге и експлоатацију шума и каменолома, доселио је он још тридесетак ових странаца, чиме су православни Срби остали у мањини.[68]

ДАРУВАР се у старини звао Подборје. Било је то имање кнезова Нелипића, власника Добре Куће, који су изнад Топлица имали утврђен дворац, који се у листинама 1481, 1484. и 1500. спомиње под именом "Бор", по чему су ова нассља испод њега добила назив "Подборје". Према томе је име Подборје у XV вијеку и касније вриједило за три данашња насеља: град Дарувар (раније Топлице, под Турцима Илица), Горњи и Доњи Дарувар. Своје ново име, Дарувар, добило је Подборје тек у XVIII вијеку, кад је гроф Антун Јанковић 1745. купио од краљевске Коморе дио сирачког властелинства у коме се налазило и Подборје. Како је у Јанковићевом грбу био насликан ждрал (мађарски - дару), назвао је овај властелин свој велељепни двор, који је подигао у Топлицама, Дарувар (Ждраловград), те је и у дипломи царице Марије Терезије од 28. фебруара 1765, којом она Јанковићу даје предикат "даруварски" (dc Daruvar), ово мјесто названо caslrum Podborjc alitcr Daruvar (град Подборје иначе зван Дарувар). Тако је ново име потврђено с највишег мјеста.[69] До доласка Турака становали су на том подручју Хрвати ("Словинци") римокатоличке вјере, али се ово становништво пред турском најездом селило на запад, у Међимурје и у Градиште у Аустрији, на посједе Зрињског и Бађанија. Најјаче исел>авање било је 1540. кад је Фрањо Бађани из оближњег Крештеловца изселио своје кметове на своја имања око Gucssing-a у Бургенланду у југоисточној Аустрији. Тако је крај између Илове и Папука сасвим опустио. Мањи дио старинаца који није одселио махом је прешао на ислам.[70]
На опустјела земљишта доводили су Турци нове досељеника из Босне чији су прсци тамо доспјели с југа, с горњег слива Дрине, Таре и Неретве. Међутим, ово густо Србима насељено подручје није било од користи само Турцима. Команданти аустријске Славонске крајине, с оне стране Илове, упадали су прије и послије 1600. године у ово подручје, одводили одавде

веће или мање групе Срба и од њих стварали своје граничарске посаде. Неки од ових насељеника давали су својим иовим насељима имена оних насеља која су у "Малој Влашкој" напустили. Тада су потпуно опустјели Подборје (данашњи Дарувар), Дољани, Миљановац, Срођани, Карановац, Врбовац и многи други. Када су Турци 1660. почели поново да насељавају ова села, она су всћ сасвим зарасла у велике шуме које је требало крчити[71]

---

68 M. Kuzlc, Sirač, u monografiji Daruvar, Daruvar 1975, 190-191.
69 Исто, 10, 19.
70 Исто, 20; Pavičić, Podrijetlo, 172-173, 204-205.
71 Грујић, Пакрачка епархија, 17-18.

У попису обављеном 1702. каже се за Подборје да је много година било пусто, а да је прије четрдесет година (дакле, око 1660) поново насељено. Четврт сата хода од насеља налази се сумпорна бања из које многи болесници одлазе излијечени. Исто тако, на четврт сата хода налазе се рушевине старог града Подборја, који је срушен још за старе мађарске власти. Виде се и развалине старе хришћанске цркве. Тада (1702) послије ослобођења од Турака у Подборју живе искључиво православни Срби у 51 кући чији су домаћини: Вучић Радоловић, Лазо Ковачић, Јанко Ковачић, Вучета Поиравак, Вучан Поправак, Мирко Божић, Марко Божић, Ђуко Обрић, Вук Куцореп, Сладоје Вукојевић, Радивој Жутинић, Лазо Жутинић, Игњатија Жестић, Стипан Митровић, Радоња Миодраговић, Драгосав Поповић, Станиша Белић, Филип Плавшић, Јован Перић, Сава Радмиловић, Субота Милаковић, Станисав Перић, Јаћим Германовић, Теодор Петровић, Јован Чеврго, Радивој Грк, Вук Драгосављевић, Радосав Драгосављевић, Радотиња Радота, Станко Пазаровић, Милош Поправак, Лазо Лончаревић, Милисав Радусин, Радован Гроздиновић, Петар Михајловић, Трифун Босанац, Малиша Бошњак, Тадимир Босанац, Милко Малетић, Пајо Босанац, Петар Босанац, Станиша Босанац, Тихомир Босанац, Никола Бошњак, Гвоздан Бошњак, Никола Бошњак и Марко Чеврго.[72]

Прва православна парохијска црква на подручју Подборја била је црква св. Илије у "Горњем Подборју" данашњим Дољанима, која је у бурним и превратним годинама дотрајала, те је 1742. саграђена нова "на старом фундаменту". Освећена је 1744. Била је и то дрвена црква дуга 9 и по, широка 4, а висока 2 и по хвата, покривена храстовом шиндром. На иконостасу има 35 икона.[73] Међутим, постојала је и друга црква, црква "Свете Недјеље" у "подпарохијалном" мјесту "Илици" (Топлице). И она је свакако била од дрвета, па се већ 1749. приступило градњи нове зидане цркве.
Градња нове зидане цркве у Подборју није ишла лако. Жупанијске власти Пожешке жупаније обуставиле су 1750. градњу цркве у Подборју. Епископа Софронија Јовановића је забрана увриједила, јер су му послали акт о забрани преко вице-суца Петра Малешића, а није ни потписан ни ваљано састављен. Градња је обустављена, а епископ је послао поджупану трештановачког свештеника да извиди у чему је ствар. Међутим, поджупан је изјавио да он о свему том ништа не зна, нити је он издао налог за обуставу градње. Тада је епископ упутио Жупанији оштро писмо у коме је упозорио да је он још у јуну 1749. молио дозволу за печење креча с изричитом напоменом да се креч спрема за градњу цркве у Подборју и тада му није ништа приговорено, а када је отпочела градња, она је забрањена на основу царског рескрипта од 27. октобра 1746. према коме за обнову

72Smičiklas, Dvijestogodišnjica, П, 246.

73Архив ПЕ, Инвентар за 1774.

или градњу цркве треба најприје добити царску дозволу. Зато је сад почела дуга преписка преко митрополита све до царице.74

Дозвола је ипак добијена и 1753. црква је била довршена "на старом мјесту" од камена.75 У инвентару ове цркве за 1774. каже се да је олтарска апсида од темеља до крова каменом зидана и да је зид тврд и довољно дебео; црква мушка и женска има у темељу добар зид, а од темеља до крова "два ципелиша" дебео, око дрвета зидан. Покривена је била шиндром, дуга је без звоника 12, широка 3 и по, а висока 2 и четврт хвата.76 Црква је обнављана и украшавана често: 1870, 1894, 1924,1960, 1980. године.77 Код ње се купи велики црквени сабор на "Свету Недељу", rj. недељу Богоносних отаца првог васељенског сабора, између Спасовдана и Духова. У Дарувару је већ половином XVIII вијека постојала српска вјероисповиједна школа. Према једнрм извјештају Стефана Вујановског, директора Сремско-славонског школског округа, 1784. био је учитељ и катихета у даруварској школи Петар Стојановић. Похвалног је ладања, а ради најмодерније по новом методу. Имао је 51 ђака сељачког поријекла. Дванаест је положило разред, а 39 пало на годину. Учио их је добро њемачком читању, писању и учењу ријечи, из аритметике четири основне рачунске радње, а из српске граматике етимологију, упознавање слова и срицање.78 И о тадашњем пароху Василију дознајемо да је био пријатан човјек и да све своје дужности прижелно врши. Живот проводи часно, а особито се брине око украшавања цркве. Чињеница да су сви ученици даруварске српске школе 1784. били сељачка дјеца указује да у "трговишту" још није било српских становника. Тек касније ће доћи у Дарувар, поред хрватских, мађарских, њемачких, чешких и јеврејских трговаца и привредника и поједини Срби, који ће држати у својим рукама и добар дио капитала. Ту се истичу у XIX вијеку и касније трговачке породице Добровић, Јовановић, Милојевић и други. Већина српског становништва живјела је у селима која су се налазила на периферији града. Богдан Стојсављевић дао је врло сликовит приказ села Подборја, садашњег Горњег Дарувара, у XIX вијеку и указао како је дошло до нове етничке ситуације усљед досељавања Чеха у ова до тада готово чисто српска насеља.80

---

74 Архивска биљешка Р.Грујића. О тешкоћама које су од страие властн чињене да би се спријечила градња ове иркве у Дарувару види и: С. Гавриловић - И. Јакшић, Грађа о православтш црквама Карловачке митрополије XVIII века, Споменик САНУ 123, Од. ист. наука 5, 1981,38-41.

75 Глас Истине 1889, 330, 348. У опису Пакрачке епархије из 1755. наводи се и село Подборје са 43 српске куће и освећеном црквом чнја је храмовна слава Недеља св. богопосних отаца (Руварац, Митрополија карловачка, 132).

76 Архив ПЕ.

77 Сл.. Јузбашић, О даруварској парохији, Православље 333, 1981, 11.

78 Ср. Пецињачки, Извештај Стефана Вујановског о српским вероисповедним школама провинцијалног Срема и Славоније 1783/84. школске године, Зборник за историју МС 17, НовиСад 1978, 103.

79 Исто.

80 Б. Стојсављевић, Село Подборје, Вјетром вијапи, Споменица СКД "Просвјета", Загреб 1971, 201-205. Ср. Дарувар, 27.

Батињани су у XVIII вијеку спадали у дољанску парохију. Послије ослобођења од Турака записано је 1702. да су прије двадесет година становници овог села пребјегли у Хрватску (у Вараждинску крајину), те је село шест година остало пусто, а затим је село опет насељено. За вријеме турске власти бивало је овдје 20, 15 или 10 кућа српских, а сада (1702) има 24 куће, такође српске православне, чији су домаћини: Вучета Рашетић, Гаја Сотоница, Радомир Делалија, Војин Сотоница, Лазо Поповић,. Симо Љубојевић, Боромиса (!) Станић, Драгослав

Слепац, Јован Шимонић (Зимонић?), Дако Делалија, Угррин Ерић, Никола Рашетић, Радосав Рашетић, Станко Туђан, Вукоман Полугић, Божа Наранџић, С(о)тоница Грујица, Станко Зделаровић, Милосав Босанац, Радован Рашетић и Дака Пеолић. Католика није било. О њиховом животу овдје у предтурско вријеме свједоче развалине велике католичке цркве, која је вјероватно припадала темплaрима. Још и тада се видио високи торањ и велики шанац око ове цркве.[81]

Половином XVIII вијека било је у Батињанима 30 српских кућа.[82] У селу је постојала и православна "подпарохијална" дрвена црква св. Димитрија, која је основана 1734. године.[83]
Врбовац се спомиње тек у турском времену. Половином XVIII вијека, негдје око 1660. године, вели пописивач, дошли су овамо житељи Подборја, крчили шуме и овдје изградили село, гдје га раније није било и од тада у њему живе. Године 1702. било је у селу девет домаћинстава, чији су домаћини били: Радован Коцуреп, Милак Коцуреп, Радивој Коцуреп, Ђуро Ковачевић, Радован Огњеновић, Милосав Ратковић, Вукадин Сукуловић, Младен Коцуреп и Младен Кованац,[84] чија имена и презимена свједоче да су били Срби.
Врбовац је бројно споро напредовао. Половином XVIII вијека имао је 10 кућа[85] послије сто година тек 17-18 кућа, крајем XIX вијека имао 34 куће, а 1929. године 52 куће са 32л житељем.[86]
ДОЉАНИ су такође имали бурну историју откад су на ово опустјело подручје половином XVI вијека доселили Срби. Већ око 1600. године остало је ово село пусто, јер су његови нови српски досељеници прешли на хришћанску страну преко Илове.[87] И нови досељеници нису се овдје дуго скрасили. Око 1660. село је поново опустјело, те су се овдје постепено досељавали нови досељеници са разних страна. Сви су они били православне вјере и 1702. биле су 22 куће чији су домаћини били: Михаило Малић, Марко Поповић, Василь Гачић, Срђан Теодоровић, Станиша Мајић, Лука Блажић,
---

81 Smičiklas. Dvijestogodiinjica, II, 239-240.

82 Руварац, Митрополија карловачка, 132.
83 Глас Истине Ш9, 347.
м Smićiklas, Dvijestogodiinjica, II, 247.
85 Руварац. Митрополија карловачка, 132.
86 Грујип, Пакрачка епархија, 201.
87 Грујић, Пакрачка епархија, 16.

Милић Мајић, Игњатија Радоловић, Станко Мајић, Сава Лашагич, Радован Бошњак, Степан Поповић, Милинко Мајићм, Ивио (!) Бошњак, Вуковој Бошњак, Секула Бошњак, Вуковој Бошњак, Теодор Бошњак, Војан Бошњак, Вукашин (или Вукосав) Бошњак, Радован Николић, који је раније био војвода [88] Половином XVIII вијека имали су Дољани такође само 22 куће.[89] Тај број се каснње незнатно увећао и тек је у прелазу из XIX у XX вијек порастао. Дољани су 1929. имали 50 српских домова са 307 душа.[90]

У Дољанима је рано подигнута православна црква св. Илије, а кад је она дотрајала, саграђена је 1742. "на старом фундаменту" друга црква, коју је 1744. осветио епископ Софронијe Јовановић.91 Та црква је била око 14 м дуга и око 5 м широка. Грађена је од дрвета ("дуварови од плетера"). Интересантно је да 1779. године "време саздања и освећења ове цркве ни парох нити људи нису знали казати".[92] Парох дол>ански био је тада Димитрије Михаиловић, "человјек немиран, в постојаној ејст распрје".[93] Ову цркву је замијенила 1805. нова зидана црква,[94] која је обновљена 1904. и 1979. године.[95]
Шибовац је настао по изгону Турака. У попису од 1702. стоји да су ово село његови становници саградили прије седам година, а раније ту није било села. Три нова доссљеиика дошли су са својим породицама из села Подборја (Дарувара), а четворица су дошла из Босне

и сада ових седам српских породица, које су крчевином од шума направиле њиве, живе у својим домовима чији су домаћини: Јовица Ковач, Секула Панић, Сава Конаторовић, Вукојс Филиповић, Станко Бошњак, Мијат Бошњак, Симо Бошњак.[96] Касније се број кућа постепено али незнатно умножавао, а 1929. године биле су 24 куће са 177 душа.[97]
Голубињак је такоше под Турцима имао немирну ирошлост. И његови српски становници, као и они из сусједних села, селили су више пута у Крижевачку крајину. Тако су прије покрета турских трупа према Бечу (1683) становници овог ссла напустили своја огњишта, село је опустјело, а они преселише у Крижевачку крајину. Пет година су провели тамо, па се онда вратише. У турско вријеме било је у селу 6 кућа, све православних (graeci ritus), а сада има 10 кућа чији су домаћини: Стефан Фезмаровић, Мишљен Дражетић, Сава Мијачић, Милан Радивој, Теодор Гвозденовић, Миливој Радотић, Јанко Везмаровић, Ранисав Радотић и Станко Јеремић.[98]
---

88 Smičiklas, DvijestogodiSnjica, II. 249-250.

89 Руварац, Митрополија карловачка, 132.
90 грујуђ, Пакрачка епархија, 201.
91 Глас Истнне 1889, 348.
92 Архив ПЕ.
93 Исто.
94 Шематизам ПЕ 1898, 52.
95 Шематизам КМ 1910, 870 и Гласник СПЦ
96 Smičiklas, Dvijestogodisnjica, II, 250.
97 Грујић, Пакрачка епархија, 201.
98 Smičiklas, Dvijestogodisnjica, II, 251.,248.

Голубињак је половином XVIII вијека спадао у парохију тројеглавску и имао је 14 кућа.[99] Ни до данас није тај број порастао. Године 1929. имало је ово село 17 кућа и у њима 110 душа.[100]

Кип је дијелио судбину околних села. И његови становници, православни Срби, пребјегавали су у Крижевачку крајину и враћали се. Посљедњи пут било је то пред велики аустријско-турски рат. Записао је пописивач 1702. године, дакле око 1680, да су становници напустили ово село. Под Турцима било је у Кипу свега пет православних кућа, а послије рата (1702) било је 12 кућа чији су домаћини били: Иван Чалић, Ивић, Грујић, Новак Вуковић, Вучан Мирковић, Милић Јаничовић, Вукашин Бошњак, Илија Чалић, Мике Маленовић, Ристивој Бошњак, Лазо Бошњак, Вучан Ромић и Кузман Гојковић. У једној кући живио је и један поп. Земљу обрађује.[101]
Штета је, што ништа више не знамо о овом кипском свештенику осим тога да се издржавао обрађујући земљу. Можда је то онај исти свештеник који је 1749. дошао у сукоб са епископом Софронијем Јовановићем због тога што није предао епископу његове приходе наплаћене од народа. Епископ је свештеника ставио под забрану, али како је он те године умро, а његов брат није предао ову "контрибуцију", епископ је цијело село ставио под забрану примања светих тајна и обреда. О овом минијатурном спору рјешавала је и Илирска дворска депутација и митрополит Павле Ненадовић. Епископ је правдао свој став и ствар је била ријешена у његову корист.[102] Касније се у Кипу не спомиње свештеник.

Карановци су под турском влашћу били српско село. Још око 1660. била је то пустош зарасла у шуме. Тада су долазили људи, крчили шуме и ту се настањивали. Сви су били православни. Године 1702. било их је седам кућа чији су домаћини били: Богосав Драголовић, Гвозден Штековић, Радивој Јовановић, Јанко Курић, Станко Митровић, Цвијо Јовановић, Иван Вајчић.[103]
Међутим, број кућа није се мијењао, а око 1760-1770. нестало је Срба у Карановцима.[104]

Миљановац. Ово село населили су православни Срби почетком друге половине XVII вијека.

Пописивач из 1702. године каже да су прије 40 година долазили у овај ненасељени крај, сав зарастао у шуме, људи са разних страна, крчили шуме и овдје се настањивали и стали да живе. Те године (1702) било је у селу 19 кућа, само православних, чији су домаћини били: Максим Мркаљ, Лазић Вучић, Стојић Срнић, Вујица Радошевић, Милосав Јанковић, Милован Јовановић, Михаило Николић, Стеван Храстовић, Станко Андрић, Илија Ивић, Михаило Лосац, Маријан Брдар, Рајко Радовановић, Пејо Марјановић, Вук Миличић, Илија Чипчија, Божо Берић, Костадин Станковић и Милан Чипчија.[105]

Број кућа ће се умножити тек крајем XIX и почетком XX вијека, али ће породице бивати са све мање чељади. Тако, док је 1839. било у 17 кућа 270 душа, 1929. године у 38 кућа само 260 душа. Економски фактор је утицао на диобу породичних задруга и на смањење наталитета.

ГРАХОВЉАНИ се не спомињу у пописима насеља овог краја по изгону Турака. Податке о Граховљанима и његовим првим становницима налазимо крајем XVI вијека у пописима аустријских граничара на Крижевачкој крајини, који су одавде тамо пребјегли. На географској карти која приказује Славонију у вријеме Пожаревачког мира (1718)[106] означено је ово село као Графлани, а недалеко од њега Тереза, данашња Дереза. Само име Граховљани упућује на претпоставку да су његови насељеници били поријеклом из неког мјеста које се звало Грахово или Грахово поље, каква имена сретамо у западној Босни.[107]

После турског освајања овог подручја, које су старинци готово сасвим напустили населили су се овдје многобројни Срби. Почетком XVII вијека било је у Церничком санџаку око 5.000 Срба. "За осамдесетак година од овога доселења на тло, тврди Павичић, Срби су јамачно порасли наравним порастом готово за стотину процената, а повећавали су се свакако и сталним новим досељавањем. С друге опет стране они су и селили с овог подручја, а такве су сеобе у Хрватској и Крижевачку крајину и записане. Може се према томе узети да је Срба у оном првом досељењу послије 1544. на то земљиште дошло 1500-2000 породица. По том броју одмах су, како су ту насељени, били најјаче становништво на том тлу ... те се стога тај крај по њима и назвао Мала Влашка."[108]

Међутим, већ ускоро су поједине групе у споразуму с аустријским пограничним официрима, или самоиницијативно, прелазили Илову и постајали тамо подаље од ње аустријски граничари и оснивали своја нова насеља. Прва већа сеоба са овог подручја изведена је 1587. године. Претходне године (1586) напали су аустријски погранични заповједници Сирач и заробили око 100 српских душа, већином жена и дјеце, али и неколико одраслих људи, а међу њима и угледног кнеза Ивана Пејашиновића. Према договору са аустријским заповједницима Пејашиновић се 1587. врати у Турску и изведе из оног краја 13 српских породица са неколико њихових старјешина и једним свештеником. Међу њима је био и Милак Граховљан, а у каснијем попису досељених граничара на аустријску "словинску" крајину из 1606. помињу се још Радован Граховљан и Вранеш Граховљан.[109] У овој сеоби учествовали су Срби из Граховљана, Бранежаца, и других села уз горњи ток потока Пакре.[110] Услијед ове и следеће сеобе која је изведена 1600. године становништво Граховљана се умањило, готово нестало. Тек око 1680. почела су се ова опустјела села насељавати. Ново српско становништво дошло је и овог пута из Босне.[111]

Са становишта овог краја које је 1587. и 1600. прешло у Крижевачку крајину помињу се и два свештеника, поп Илија и поп Милан[112] што указује да је овдје од првих досељавања било црквеног живота, тим прије што је ускоро по обнови Пећке патријаршије (1557) основана за славонско подручје српска православна Пожешка епархија. У Граховљанима је, ако не прије а онда послије другог досељавања (око 1680), постојала дрвена црква св. Петра и Павла, која је 1745. замијењена новом црквом, на новом основу. И њу је осветио 3. јануара 1746. пакрачки епископ Софронијe Јовановић.[113] Њу је ускоро замијенила нова из основа каменом "изрјадно" зидана црква која је основана 1757, а освећена 1762. године.[114] Била је дугачка 12, широка 3 и по, а висока 3 и по хвата. За иконостас се вели да је "красно и доброцјено" саграђен, мудро и чисто позлаћен и да на њему има 60 икона.[115]

У ову парохију спадали су половином XVIII вијека само Граховљани са 32 кућe и Дереза са 25 кућа.[116] У XIX вијеку припао је граховљанској парохији и Сирач са црквом Успенија Богородице.

Дереза је старо насеље, али је приликом најезде Турака опустјело. У попису од 1702. вели се да је Дереза, од времена кад су Турци одатле протјерали Маџаре, остала пуста и тек око 1660, као и сусједна насеља, насељена новим становницима из разних крајева. Тада у селу има 5 кућа католика и 16 кућа православних. Међутим у списку има 23 домаћинства, па је тешко утврдити који је од ова два броја тачан. Домаћини су у селу били: Нукисав Комљеновић, Милић Гаћеша, Радосав Комљеновић, Лазо Гадић, Добровој Вуковић, Мартин Сцхрио (?), Стипан Николић, Матон Кобић, Стојић Јашић, Радосав Гаћеша, Вукман Васиљевић, Јован Бјелац, Стефан Марјановац, Иван Бошњак, Петар Јаковић, Петар Вукадиновић, Марко Бужиловић, Новак Марковић, Илија Бабић, Радак Бошњак, Станивук Бошњак, Цвијо Бошњак и Радивој Германовић.[117]
Граховљанска парохија је у ова три села 1898. године имала 1177 душа.[118] Тај број ће ускоро порасти те ће у овој парохији 1905.. бити српских домова са 1423 душа, [119] а 1929. године 297 домова са 1954 душа.[120]
КАМЕНСКА парохија се простире на земљишту између извора Пакре и Орљаве. На томе подручју су око Каменскога и Вучјака "у вријеме турскога проваљивања нестали старосједиоци Хрвати, а на њихово су мјесто доселили Срби."[121] Каменско је било старо утврђење у коме је била сада стационирана турска посада.[122] Око града су се формирала српска насеља, од којих су припадала овој парохији Вучјак, у коме је првобитно (до 1858) било сједиште парохије при цркви св. Илије, затим Сажије, Шеовци, Стријежевица, Ахматовци, Богдашићи и Мијачи, који су представљали готово скуп засеока, који у ствари чине једно село разбијеног типа. У Каменској је црква св. Илије сазидана 1774. године. Осветио јује 20. јула 1775. пакрачки епископ Атанасије Живковић.[123]
Вучјак је и за вријеме турско и послије био насељен православним Србима (Rasciani graeci ritus). Приликом пописа 1702. године у Вучјаку су нађене 24 српске кућe чији су домаћини били: Јуриша Вукашиновић, Страхиња Цветковић, Грубиша Остојић, Радомир Вујасин, Остоја Рајчевић, Богосав Мариновић, Секула Мариновић, Живко Мариновић, Симо Обрадовић, Миливој Михајловић, Радоја Видаковић, Милосав Јанковић, Радосав Михајловић, Радунко Станковић, Вучета Огњановић, Милован Пухаловић, Лазо Ковић, Живко Ковић, Милисав Живковић, Василј Хромић, Драгић Ивановић, Вукосав Драгојевић и Стеван Терзија.[124]
И у осталим насељима испод Каменграда живјели су за вријеме Турака и послије њих искључиво Срби (изузев Сажија, у којима су у турско вријеме становали Турци, а послије њиховог изгона православни Срби). За вријеме пописа 1702. године били су у појединим селима сљедећи домаћини са својим породицама:
Сажије: Вучета Михајлија, Петар Михајлија, Станислав Бакрач, Вујчета Бакрач, Смољан Торбица, Марко Вуковић, Радосав Михајлија, Остоја Бошњак (станар) и Ристивој Секулић.
Шеовци: Радосав Степановић, Драгић Мајсторовић, Ђуро Илијић, Живко Вукосављевић и Богосав Торбица.
Стријежевица: Василј Николић, Драгојло Стојчевић, Секула Радојичић, Радован Стојчевић и Субота Браничевић.
Ахматовци: Стојин Стојчевић, Радован Стојчевић, Вучић Богдановић, Милан Радивојевић, Петар Радивојевић и Илија Богдановић.
---

99 Руварац, Митрополија карловачка, 132. 3

100 Грујић, Пакрачка епархија, 201. 1
101 Смичиклас, Двијестогодшињица, ИИ, 251.
102 МПА "А" 327, 333 из 1749. и 433. из 1750. 5
103Смичиклас, Двијестогодишњица, ИИ, 252.

104 Руварац, Митрополија карловачка, 132; Грујић, Пакрачка епархија, 201.
105 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 252-253.

106 Прилог уз књигу Безендорфера, Цртице из спавонске noeujecmu, Осијек 1910.
107 Pavičić, Podrijetlo, 32, 193.
108 Исто, 252.
109 Ивић, Миграције, 16,181,182.

110 Pavičić, Podrijetlo, 212. шИсто,213.
112 Ивић, Миграције, 181. 113ГласИстине 1889, 348.
114 Архив ПЕ.
115 Исто, Инвентар за 1774.
116 Руварац, Митрополија карловачка, 133.
117 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 254.
118 Шематизам ПЕ 1898, 52.
119 Шематизам КМ 1910, 866-867.

120 Грујић, Пакрачка епархија, 201.
121 Pavičić, Podrijetlo, 234.
122 Bosendorfer, Crtice, 321.
123 Глас Истине 1889, 346; Архив ПЕ, Протокол о визите на љето 1779.
124 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 231

Богданићи: Јанко Вукановић, Вујасин Вуковић, Радосав Продановић, Радосав Милетић, Радован Тудомовић, Стојић Милојевић и Мирко Клапсић.

Мијачи: Божо Драгојевић, Станко Милојевић, Саво Бошњак и Триван Бошњак.[125]
Парохијска црква је у току другог свјетског рата спаљена 1942. године. Од преосталог материјала сазидан је послије рата друштвени дом, црквена имовина је одузета и црквени живот разорен. Управа парохије још тражи заштиту својих права.
У **Забрђу**, између извора Орљаве и Пакре, било је српских насеља већ у XVI вијеку, али су ти Срби углавном прешли 1587. у Крижевачку крајину. "Иза њих је остало на том тек нешто породица у два три села. По типичним се презименима: Цикоте, Цицваре, Кричке, Пргомеље, Рогуље види, да су нови досељеници дошли струјом из југозападних крајева прелазећи поред Динаре и преко Бјелајскога поља.
На то земљиште Хрвати нису ни улазили осим неколико породица у другој поли 19. ст. На њему је од турскога времена na до данас чисти штокавски јекавски говор", вели Павичић.[126]
БУЧЈЕ. На Бучју и околним селима: Бранежац, Ожеговић, Грђевица, Јакобовац, Кричке, Пргомеље, Поповци, Будићи, Котурић, Цикоте, Рогоље, Вјелајци, Тисовац, није у великом одсељавању Срба крајем XVI вијека у Крижевачку крајину нестало Срба, јер је био сталан прилив са југа. Како се у турско вријеме у овом крају одвијао црквени живот, гдје су биле цркве, засада не знамо. Тек у XVIII вијеку, послије изгона Турака отпочела је нормализација црквеног живота. Дознајемо да је 1741. године "у парохији Бранежачкој на Бучју" саграђена нова црква св. Николе на мјесту старе и да ју је 4. маја 1747. осветио епископ пакрачки Софронијe Јовановић.[127] Ову цркву замијенила је 1762. нова зидана црква, која је освећена 1765. опет у част св. Николе.[128]
У шематизму Пакрачке епархије за 1898. стоји да је на Бучју парохијска црква Вазнесења Господњег (?) подигнута (Можда започета) 1755, обновљена 1895. док у шематизму Карловачке митрополије (1910) стоји да је тај храм посвећен св. Николи и да се слава одржава.[129]
КУСОЊЕ су као и околна српска насеља насељени Србима већ почетком друге половине XVI вијека, али су ти први досељеници већином прешли 1597-1600. године у Крижевачку крајину.[130] К онима који остадоше долазили су нови српски досељеници и број је њихов растао, те их је половином XVIII вијека било у Кусоњама 40 кућа, у Драговићу 20, у Шуметлици 15 и у Липовцу 5 кућа. За ова села постојала је у Кусоњама парохијска црква св. Георгија, свакако дрвена, која је почетком XVIII вијека већ дотрајала, те је на новом мјесту

саграђена 1732-1734. нова зидана црква, коју је 28. октобра 1744. осветио епископ Софронијe Јовановић.[131] Обновљена је 1888. године.[132]
Број становника је неко вријеме стагнирао, а у другој половини XIX вијека и почетком XX вијека нагло порастао. Тако су 1929. године биле у Кусоњама 143 српске куће са 943 душе, у Бруснику 44 куће са 456 душа, у Драговићу 49 кућа са 383 душе, у Липовцу 27 кућа са 224 душе, у Шуметлици 81 кућа са 578 душа, у Чакловцу 13 кућа са 69 душа и у Шпановици 1 кућа са 5 душа.
Тринаестог августа 1942. усташе су извршиле страшан покољ Срба у кусоњској цркви из села Кусоња, Драговића и Чакловца, па затим цркву запалили. Било их је 460. Не зна се број покланих, јер су они, као и многи полуживи и живи људи, жене и дјеца побацани у два оближња бунара. Оне које нису поклали или живе у бунаре бацали, отпремили су у логор смрти у Старој Градишки или у логоре у Њемачкој.[133]
ТОРАЊ се налази сјеверозападно, али близу Пакраца. У XVIII вијеку улазило је ово село у састав Пакрачке парохије, али је касније постало сједиште засебне парохије у коју су ушла још и села Батињани и Обријеж.
Торањ је насељен Србима послије ослобођења од Турака (1691). Ти Срби су "дошли већином струјама из Босне, анешто из Крижевачке крајине (у Кукуњевцу). Том суприликом српски досељеници настанили на ничијој земљи Кукуњевац, Торон (Торањ), Бујавицу, Јагму, Ловску, Суботски град, Ливађане, Корита, Грабовац, а дали су повећи број породица Суботској, Кричкама, Скендеровцима и Рогољима. У попису из 1755. било је Срба на том подручју 369 кућа према 50 колико их је било посљедњих година турског господства. Српски су досељеници ушли на шумовито тло Гаревице и Псуња, гдје су своје нове земље стицали тек крчењем. Њихова је струја на гаревичком дијелу, од Кукуњевца и Грабовца до Чаглића, била тако јака, да хрватски насељеници нису ни улазили у тај Крај, а нису то чинили ни касније.[114]
У Торњу постоји, на гробљу изван села, стара црквица св. Пантелејмона која је адаптирана у цркву половином XVIII вијека од неке старе тролисне готичке грађевине. У шематизму од 1898. стоји да је "подигнута" 1757. године. Ово може бити итачно, јер се у опису Пакрачке епархије из 1755. не помиње још ни село Торањ ни црква св. Пантелејмона у њему. Ова црквица потиче вјероватно негдје из XV вијека, али је у најезди Турака разорена. Кад је половином XVIII вијека обновљена за потребе православног богослужења, добила је чунаст кров покривен шиндром. У њој је обављено редовно богослужење све до градње нове парохијске цркве у селу. Капела је данас у рушевном стању. Грађена је од цигле у готском стилу. Готички портал, шиљати готички прозорски отвори, са остацима допрозорника и готичких ребара у унутрашњости цркве говоре о јединственом готичком споменику на овом подручју.[135]
У **Обријежи** је црква св. Јована Богослова саграђена од дрвета 1747. и те године ју је осветио епископ Софронијe Јовановић.[136]
ПАКРАЦ (у старини Пекрец или Пекерц) је стари град са тврђавом и властелинством. Често је мијењао господаре. У XIV и XV вијеку он је у власништву фратара Ивановаца, управо њиховог приора врањског. У XVI вијеку до пада под турску власт, за двадесет година промијенио је Пакрац пет господара, јер је опасност од Турака била све очигледнија. Почетком 1541. даровао је краљ Фердинанд Хабсбуршки пакрачку тврђаву Ивану и Николи Зрињском и додијелио им уз то помоћ од 1000 форинти, јер је Пакрацу придавана велика улога у одбрани западне Славоније. Али, све је било касно и узалудно. Пакрац је 1543. био напуштен, а сљедеће године запосјели су га Турци,[137] као и друге тврђаве на овом подручју: Вођин, Подборје, Чакловац и Бијелу Стијену.[138] Пакрац је постао сједиште санџака. У попису турских утврда на овом подручју из 1577. стоји да се пакрачка посада састоји од 60 коњаника и 80 пјешака,[139] док турски званични попис из 1586. налази у Пакрацу 260 плаћеника (мустахфизи, азапи и фариси).[140] Средином XVII вијека, према казивању Евлије Челебије, посаду Пакраца чинили су диздар и шест стотина војника.[141] Године 1690. било је у Пакрацу 300 чланова посаде. Кад се сљедеће године град предао Аустријанцима, заробљено је 150 Турака и заплијењено 40 коња и 6 топова.[142]

---

125 Smičiklas, Dvijestogodišvvica, II, 232.

126 Pavičić, Podrijetlo, 216.
127 Глас Истине 1889, 331, 338.
128 Архив ПЕ, Протокол от визите на љето 1779.
129 Шематизам ПЕ 1898, 5л; Шематизам КМ 1910, 865.
130 Попис Срба који су у то вријеме прешли у Крижевачку крајину објавио је Лопашић (Prilozi za povijest Hrvatske XVI i XVII vieka iz štajerskog zem. arhiva u Gradcu, Starine 19, 73-74; а пре-нио Ивић (Миграције, 181) и додао још неке пописе из градачког архива.
131 Глас Истине 1889, 330, 347.

132 Гласник СПЦ 1982, 248.
133 Јеромонах Василије, Иконе у пламену, Глас св. равноапостолних Чирила и Методија бр. 111-114, 1982, 21. Под општим насловом Иконе у пламенуобјавио је јеромонах Василије 1984. књижицу о страдањима Срба и цркава у Кусоњама и Бучју у прози и стиховима.
134 Pavičić, Podrijetlo, 219.

135 Љиљана Шарлах, Торањ - православна капела св. Пантелејмона, "Пакрац" 1978, 340. Већи и драгоцјенији споменик ове врсте на овом подручју је црква манастира св. Ане код Дарувара.
136 Глас Истине 1889, 347.
137 Mažuran, Turska osvajanja, 116-117. О. Зиројевић, Турска утврђена места на подручју да-нашње Војводине, Славоније и Барање, Зборник за историју МС 14, 1976, 139.
138 Bosendorfer, Crtice, 86; J. Špoljar, Povijest Pakraca, Zagreb 1909, 17; G. Bosanac, Neki podaci o Pakracu od VIII do polovice XXstoljeća u monografiji Pakrac 1945-1975, Pakrac 1978, 41-42.
139 Lopašić, Spomenici hrvatske krajine I, Zagreb 1884, 45.
140 A. Hacić, Prilog istoriji starih gradova u Bosanskoj i Slavonskoj krajini pred kraj XVI vijeka, Godišnjak VH, 1963, 329, 335. О Зиројевић, Турска утврђена места, 139.
141 Евлија Челеби, Путопис, Сарајево 1967, 232-233.
142 Зиројевић, Турска утврђена места, 139.

У вријеме турске власти Срба је било не само у селима око Пакраца, него и у самом граду гдје су служили као помоћни одреди турске војске. Ови Срби су били у тежем положају од оних у расутим сеоским насељима, јер су били стално Турцима на оку. Кад су 1587. и 1600. године изведене оне масовне сеобе Срба са овог подручја у Крижевачку крајину, пакрачки Срби нису могли да у њима учествују. Зато се у Пакрацу одржало најјаче српско насеље у овом крају све до краја турске власти. Послије истјеривања Турака долазе Срби у овај крај из Босне и аустријске Славонске крајине. У попису од 1724. било је на овом полдручју 106 српских кућа, без Пакраца, у коме их је било осамдесетак.[143] У селима која су 1755. припадала пакрачкој парохији било је 128 српских кућа: у Клиси 16, у Батињанима 14, у Јапагама 12, у Скендеровцима 22, у Обријежи 22, у Крагују 15, у Бруснику 9, у Шеовици 18 кућа.[144]У самом Пакрацу било је 1755. године сто српских кућа, а хрватских 75, те су Срби и у граду били бројнији од Хрвата, али још само неко вријеме у XVIII вијеку, а затим су их Хрвати непрестаним досељавањем претекли и у том се положају налазе и данас.[145]

Ослободивши се Турака, православни Срби у Пакрацу и околини нису остали мирни у свом вјерском животу. Како је катедра пожешких православних епископа остала упражњена већ првих година великог аустријско-турског рата (1683-1699), Аустрија је ширећи своју власт над овим подручјем ширила и јурисдикцију марчанских унијатских бискупа над православним Србима, као што је и Срем био потчињен поунијаћеном епископу Лонгину Рајићу. Да би сузбио и онемогућио ову акцију за унијаћење Срба у "Малој Влашкој", патријарх Арсеније III Црнојевић је покушао и добио царску сагласност да своју резиденцију смјести у Сирачу. Осјетивши патријархове намјере, унијатска пропаганда је довела у Пакрац поунијаћеног епископа Петронија Љубибратића. Иако патријарх није успио да се настани у Сирачу, успио је да Петронија пред његову смрт одврати од уније, да исплати његовог брата Јанићија и преузме власништво над том имовином и дфа 1705. постави овдје за славонског

православног епископа Софронија Подгоричанина. Од тада па до данас Пакрац је сједиште православног епископа славонског.

Прве богомоље у Пакрацу потичу из времена Петронија Љубибратића. Дошавши у Пакрац, овај тада поунијаћени епископ, настанио се у непосредној близини војног команданта, који је становао у старом граду Вранског приората, и подигао ту дрвену цркву св. Трифуна. Уз своју резиденцију подигао је капелу посвећену Благовештењу пресвете Богородице, па ће дворска капела и у новом (садашњем) епископском двору бити посвећена Благовештењу. Следеће три, црква св. арханђела Михаила и Гаврила, парохијска црква св. Илије и гробљанска капела Рожденства Богородице, подигнуте су у првој половини XVIII вијека.[146]

Ову посљедњу саградио је од камена славонски епископ Гаврило Поповић (1715-1716) намјесто дрвене капеле коју је био саградио епископ Петроније Љубибратић.[147] Цркву св. Арханђела осветио је епископ Софроније Јовановић 10. новембра 1743, а цркву св. Илије 15. маја 1744.[148]
Три године касније, осветио је епископ Софроније 18. октобра 1747. капелу св. Трифуна "при храмје свјатотројическом".[149] Ту цркву Свете Тројице замијенила је данашња саборна црква која је грађена 1757-1768. године. Припреме за њену градњу извршио је још епископ Софроније Јовановић, али није дочекао да оствари своју жељу. Умро је 26. децембра 1757, па је ова црква, грађена у барокном стилу, довршена 1768. у вријеме епископа Арсенија Радивојевића. Црква је више пута обнављана, али је најзначајнија обнова из 1896, коју је извео Херман Боле у духу еклектизма који је онда био у моди.[150] Посебну вриједност у цркви представља класицистички иконостас, који је 1800. године сликао Арса Теодоровић, док је цркву осликавао Стеван Теодоровић са Живком Југовићем.[151]
Данашњи епископски двор саградио је 1732. епископ Никофор Стефановић. Он је уз помоћ народа, умјесто Љубибратићевог дрвеног двора, саградио од камена, на истом мјесту, цио фронтални дио данашњег епископског двора и потпуно га уредио споља и изнутра, достојно епископског станишта, како сам вели у свом тестаменту од 1748.[152]

Двор је грађен у духу барокног стила који је тада продирао у наше друштво, али је 1896. обновљен у духу еклектичких схватања Хермана Болеа.[153]

У овом епископском двору је и капела посвећена Благовештењу као и она у првобитном двору Љубибратићевом. Поред епископског стана и епархијских канцеларија у двору је и извјестан број просторија, које су сада употребљене за музејску збирку Славонске епархије.

Друга важна зграда у Пакрацу, везана за живот цркве, је зграда пакрачке богословије (1809-1871), касније српске учитељске школе (препарандије), коју је основао епископ Никанор Грујић 1871.

Од села која данас припадају пакрачкој парохији имала је своју цркву у XVIII вијеку само Шеовица. Била је то дрвена црква која је освећена 23. октобра 1746.[154] У опису Пакрачке епархије из 1755. помиње се ова црква у селу Шеовици са 18 српских кућа,[155] али се та црква не помиње више ни у епархијском шематизму из 1898, ни у шематизму Карловачке митрополије (1910). У Клиси је постојала црква Свете Тројице, али су је 1942. срушили усташе.[156]
КУКУЊЕВАЦ су населили Срби 1691. године. У попису из 1702. пише да на овом мјесту никад раније није било села. Биле су само шуме. Прије десет година дођоше садашњи досељеници православне вјере (graeci ritus) из Крижевачке крајине и настанише се овдје. Живе у 41 кући чији су домаћини: Никола Угринић, Никола Томашевић, Стојан Декленица, Милан Вранешевић, Стојак Остојић, Тадија Вукашиновић, Јанко Вукашиновић, Никола Предојевић, Владислав Дражић, Драгивој Драгосављевић, Вукосав Сенић, Симо Литеница, Тодор Човић, Гоја Поповић, Радојица Комљеновић, Радосав Јарић, Мијат Сладовић, Вукоман Човић, Ђуро Босанац, Стојић Вујичић, Станивук Марјановић, Радосав Букевић (Буквић?), Станко Јогоновић, Васиљ Терзија, Малета Јелић, Мијат Жарковић, Божо Петровић, Симо

Грујић, Вук Науковић (Новковић?), Лука Раделић, Јоксим Барјактаровић, Лепоја Ковачевић, Јован Старац, Јован Марић, Милосав Марић, Јуко Милановић, Ђука Радивојевић, Станиша Старац, Илија Старчевић, Ђуко Дражић и Марко Бошњак.[157]

Половином XVIII вијека имао је Кукуњевац 37 српских кућа и своју дрвену цркву св. Параскеве (Петке),[158] која је освећена 20. октобра 1745.[159]

У инвентару ове цркве за 1782. стоји да је дрвена као и торањ и да је у лошем стању, али да је нова црква сазидана од камена, само још није довршена.[160] У каснијим шематизмима се каже да је тада "сазидана у византијском стилу за владе Марије Терезије и епископа Софронија Јовановића" и да је иконостас сликао 1896. сликар Муравић.[161] Ова црква је, нажалост, 1942. године постала свједок страдања 700 овдашњих Срба од усташа.

ЧАГЛИЋ је у турско вријеме био насељен Србима. Међутим, стоји у попису из 1702, да је царска (аустријска) војска заузела Пакрац, Сирач и друга утврђена мјеста, а становници Чаглића пријеђоше у Хрватску (Крижевачку крајину), па је село једну годину остало пусто. Тада се поново вратише, али Турци по други пут њихов завичај окупираше, неке становнике заробише, а остали поново пребјегоше у Хрватску. Кад су ћесеревци поново заузели овдашње тврђаве, становници се поново, у току године, враћаху и од тада се насељевају. Под Турцима је у селу било 20 православних кућа, а послије коначног изгона Турака има 19 кућа, чији су домаћини: Драгић Гашпаровић, Милоје Гашпаровић, Вук Шурдић, Милић Гашпаровић, Марко Мандић, Иван Санковић, Ђурко Мандић, Станко Лозић, Вукоман Вујић, Вучин Вујић, Лука Вујић, Теодор Вујић, Ђура Ивановић, Јован Вукадиновић, Радивоје Божић и Теодор Драгојевић.[163]
Парохијска црква у Чаглићу саграђена је од дрвета 1757. године. Посвећена је св. Николи. Године 1782. већ је била у лошем стању.[164] У то вријеме, половином XVIII вијека, било је у Чаглићу 30 српских кућа.

У остала три села, која су припадала овој парохији, било је у Ковачевцу 18, у Бјелановцу 12 и у Буковчанима 8 кућа.[165]Природним прираштајем и досељавањем тај број је порастао и 1929. године било је само у Чаглићу 114 српских кућа са 589 душа, у Бјелановцу 39 кућа са 237 душа, у Буковчанима 34 куће са 214 душа, у Ковачевцу 53 куће са 323 душе. Од XIX вијека спадају у ову парохију и Горње Кричке, а од XX вијека овамо су припали и Скендеровци.[166]

"У јужном и југозападном дијелу пакрачког подручја", пише Стјепан Павичић, "који се у старије вријеме звао суботски дистрикт, за турскога су владања била настањена села: Суботска, Ервенци, Кричке, Ковачевац, Чаглић, Скендеровци, Рогољи и Брезичани. Од Суботске и Кричака на запад почињало је ненасељено земљиште. Под конац турскога господства ту супописи забиљежили само 50 српских домова, од тога 10 на западној, а 40 на источној страни ближе Пакрацу. На томе је тлу у првој поли турске власти било свакако много више српскога становништва, али је оно око 1600. одселило одавде у великом броју у Крижевачку крајину и западну Мађарску".[167]

Бјелановац је у турско вријеме био мало српско насеље. Према попису од 1702. биле су свега четири куће, али су оне замрле. Тек 1691. доселили су нови досељеници и запосјели ове домове, те и 1702. у њима живе у пет кућа породице чији су старјешине: Драгић Мајковић, Милоје Милошевић, Цвијо Лајковић (!), Петар Грујичић, Субота Шатовић. Сви су православни као и ранији становници.168 У XIX и XX вијеку број кућа је порастао. Године 1929. било је у Бјелановцу 39 српских кућа са 237 душа.

Скендеровци су и под Турцима имали немиран живот. Кад су Нијемци први пут дошли у ову област, вели пописивач из 1702. године, становници су се склонили у Хрватску, и ово село остало је пусто седам година. Тада је поново, још за вријеме турско, насељено седам домова католичке и грчке (православне) вјере. У седам кућа живе католици, а у 16 кућа православни, чији су домаћини: Петар Шуркало, Иван Шуркало, Петар Хадијовић, Матеш Хадијовић, Мико Хадијовић, Мато Антоловић, Ђуко Ковач, Радојица Милаковић, Радивој Јуричић, Тодор

Босанац, Ђуро Лончар, Лука Ковач, Кузман Мићијовић, Вучан Ивановић, Остоја Стојановић, Ђуко Гагић, Стојић Гагић, Ристивој Раловановић, Радојица Ранисављевић, Миладин Милисавјевић, Јово Палковић, Бериса(в) Обрадовић, Крешо Петковић.[168] И Павичић наводи да су се на овом подручју у Скендеровцима одржали хрватски старинци (Аџијевићи, Антоловићи, Матијашевићи, Сињаковићи, Стокићи, Шимићи, Шуркаловићи).[169] Године 1735. биле су у Скендеровцима само три хрватске куће,[170] а 24 српске.[171] Од Хрвата задржали су се у Скендеровцима само Шуркаловићи, док су Аџијевићи и Стокићи настанили Буковчане, Сињаковићи су населили свој заселак у Чаглићу, те је у њему и забиљежен 1702. Иван Сињаковић,[172] иако га пописивач није издвојио као католика, већ је за становнике свих 19 кућа уопштено рекао да су као и оних 20 кућа под Турцима graeci ritus и да су и исте вјере (eiusdem religionis).[173]

Ковачевац су у турско вријеме насељавали само Срби. Кад су Аустријанци, гонећи Турке, заузели тврђаву Бијелу Стијену, како пише пописивач 1702, становници напустише ово мјесто, али се за мање од пола године вратише. У турско вријеме било је 9 православних кућа чији су се домаћини звали: Никола Шатовић, Радојица Иванишевић, Симо Босанац и Митар Шавић (Савић?).[174]

Број српских кућа и становника у Ковачевцу је дуго стагнирао; у другој половини XIX вијека од 17 кућа 1869. порастао је 1899. на 52 куће, а 1929. на 53 куће са 323 душе.[175]

РОГОЉИ су дијелили тешку судбину осталих насеља на овом подручју гдје су се за сто педесет година дотицала два царства. Под турском влашћу живјели су уРогољима Срби. Кад је генерал Сигисмунд Херберштајн 1599. извео из 17 села овог краја, с обје стране ријеке Љешнице (Слобоштине), досељене Србе на аустријску славонску крајину, били су међу њима и неки из Рогоља. Тада су без својих становника остала и села: Расочка, Џеперагинци, Бенковац, Боровац, Кукавица, Цаге, Ратковац, Дреновац, Пусто Село, Смртић, Богићевци, Медари, Драгалић, Брштаница и Бијела Стијена.[176] Ти су Срби насељени око Иванића, Крижеваца и Копривнице. Оснивајући ту своја нова насеља, дали су некима и имена оних насеља из којих су дошли. Тако су добили своја имена Дејанолвац, Цагинци, Ширинци, Дреза и Дерешани код Иванића, а данашњи Соколовац код Копривнице раније се звао Кукавица.[177] Послије ове сеобе крај је готово опустио. Остале су неколике породице у Рогољима, Џапргинцима (како се касније изговара име тога села) и петнаестак кућа у сусједним селима која се нису селила.[178]

Кад су Аустријанци у први мах освојили овај крај, становници се одавде распршило и село је остало пусто. Под турском влашћу биле су 4 куће православне, а послије ослобођења било је (1702) 11 кућа, такође све православне. Њихови домаћини су били: Радосав Радоновић, Вукоман Ковачевић, Василь Митровић, Угрин Вукасовић, Вук Грубешић, Божа Теодоровић, Јован Игњатовић, Живко Јанковић, Саво Вукасовић, Живко Радоновић и Гашпар Суботић.[179] Нови досељеници долазили су већином из Босне, али дјелимично и из Крижевачке крајине. У току XVIII вијека порасли су Рогољи од 11 на 24 куће, крајем XIX вијека било је 70 кућа, а 1929. већ 93 куће са 498 душа.

У Рогољима је преткрај прве половине XVIII вијека саграђена дрвена црква св. Георгија, који је 16. октобра 1749. осветио епископ Софроније Јовановић.[180] Према инвентару из 1782. била је и црква и торањ од дрвета, имала је два звона, али је била у врло лошем стању.[181] Нова парохијска црква, умјесто ове, сазидана је 1846/47. године.[182]

---

143 Pavičić, Podrijetlo, 217.

144 Руварац, Митрополија карловачка, 131-132.

145 Pavičić, Podrijetlo, 218.

146 Руварац Митрополија карловачка, 131.

147 Грујић, Пакрачка епархија, 136.

148 Глас Истине 1889, 330. За обје цркве подаци се налазе под насловом "Освјешченије новосооружених храмов".

149 Исто, 331.

150 У Шематизму ПЕ 1898. стоји да је те године црква "обновљена споља и изнутра и украшена са новим иконостасом и бакреним торњем трошком од 60.000 форинти, од којих је већи дио дала кр. хрв. слав.земаљска влада".

151 Пакрац, 339, В. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд 1950, 29.

152 Грујић, Пакрачка епархија, 143-144.

153 Пакрац, 339.

154 Глас Истине 1889, 330, 347.
155 Руварац, Mumpononuja карловачка, 132.
156 Глас св. Ћирила и Методија 111-114, 1982, 29.

157 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 258-259.

158 Руварац, Mumpononuja карловачка, 134.

159 Глас Истине 1889, 330.

160 Архив ПЕ.

161 Шематизам КМ 1910, 849
162 Smičiklas, Dvijestogodišwica, II, 262-263.
163 Архив ПЕ.
164 Руварац, Mumpononuja карловачца, 135.

165 Грујић, Пакрачка епархија, 214.

166 Pavičić, Podrijetlo, 219.

167 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 268.

168 Исто.
169 Pavičić, Podrijetlo, 219.

170 Исто.

171 Грујић, Пакрачка епархија, 214.

172 Pavičić, Podrijetlo, 219.

173 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 263.

174 Исто, ИИ, 262-263.

175 Грујић, Пакрачка епархија, 214.

176 Pavičić, Podrijetlo, 213.

177 Кашић, Српски манастири, 213; Грујић, Пакрачка епархија, 16-17.
178 Pavičić, Podrijetlo, 213.

179 Smičiklas, Dvijestogodišwica, II, 265.

180 Глас Истине 1889, 331.

181 Архив ПЕ, Инвентар за 1782.

182 Шематизам ПЕ 1898, 77; Шематизам КМ 1910, 855.

Бијела Стијена је из средњег вијека позната као град, чији су први познати господари били потомци бана Тиболда, којима је припадало и 15 до 20 села у долини Слобоштине. По Бијелој Стијени имали су као феудалци назив "бијелостијенски" поред свог назива "зенишћански". Крајем XIV вијека изгубили су Зенишћански овај посјед, због невјере, али су им га вратили Кастеланчићи, којима је овај посјед и град био уступљен као краљев дар. Кратко вријеме био је у власти Сибињанин Јанка а 1469. добио га је од краља Матије српски деспот Вук Бранковић ("Змај Огњени Вук") заједно са дистриктом Тотушевина. Деспот Вук је умро млад

(1485). Према краљевој дозволи деспот је још 1482. поклонио град Бијелу Стијену и дистрикт Тотушевину својој супрузи Барбари Франкопанској. Послије пет година удала се Барбара (1490) за хрватског племића Фрању Бериславића Грабарског, па је и своје право власништва на овај посјед, по краљевој дозволи, пренијела на свога новог мужа. Међутим, 1521. добили су овај посјед Бађани, који су га ускоро морали напустити пред турском најездом.[183]

Турци су освојили Бијелу Стијену 1543. Тридесетих година XVII вијека забиљежено је да Бијела Стијена има малу тврђаву са два топа. У тврђави живе двојица или тројица ага. И цивилни дио насеља опасан је зидинама. Има и џамију и амбар. Посаду сачињавају диздар и 170 војника. У рату за ослобођење Славоније Аустријанци су 1688. разорили ову тврђаву и данас се једва назиру трагови трију полукружних кућа.[184]
Кад су Турци протјерани преко Саве, остало је ово мјесто осам година пусто, јер су у њему били настањени искључиво Турци. Године 1691. дођоше нови досељеници из Босне и овдје се населише. Има их девет кућа католика а три куће православних. Домаћини тих дванаест кућа били су: Никола Палковић, Милиша Живковић, Ђура Вуковић, Андраш Шук, Антон Милошевић, Фрањо Андрошовић, Вит Јатовић, Иван Шато, Никола Лончар, Божо Прекосавац и Јован Радошевић.[185] Број Срба није се никад у Бијелој Стијени нарочито повећавао. Највише их је било крајем XVIII вијека - девет кућа, 1929 - осам.[186]

Бобаре су такође насељење 1691. новим српским досељеницима из Босне.[187] Било их је у почетку 6 до 7 породица, а осам их је било све до преткрај XIX вијека, кад се број нагло попео на 33 куће, а 1929. на 27 кућа са 183 душе.[188]

Љештани су насељени Србима из Босне 1691. За вријеме Турака становао је овдје само један Турчин. Нових досељеника било је 1702. у шест кућа, чији су домаћини били: Радојица Ликић, Марко Добричић, Јован Романић, Теодор Николић, Иван Вучковић и Трифун Боснац.[189]

Трнаковац је у турско вријеме имао пет српских кућа и њихови становници нису никад своје село напуштали. Приликом пописа 1702. услијед прилива нових породица у овај крај, било је у Трнаковцу 9 српских кућа, чији су домаћини били: Вујко Вукојевић, Марко Павић, Божо Велисавловић (Велисављевић), Пантелија Јовановић, Павел Станковић, Јовица Вукојевић, Митар Ромчевић, Ђурађ Давидовић и Јанко Павловић.[190] Године 1929. било је 18 кућа са 147 душа.

Џапргинци су у турско вријеме били насељени само са пет српских православних домова, али кад су Аустријанци протјерали Турке из тврђаве и утврђења, разбјегоше се они одавде и остаде село три године пусто. Кад су се прилике смириле, вјероватно 1691. поново су насељавана сусједна села; дођоше и овамо нови досељеници из Босне. При попису 1702. уписано је пет кућа: Благоје Митровић, Вукмир Тршић, Стефан Милетић, Тадија Стојаковић и Јовица Митровић. Сви су православни Срби.[191]

Голеши се налазе у попису из 1702. Половином XVIII вијека уписани су као село рајићке парохије са 42 куће, а 1898. и 1929. налазимо Голеши у парохији рогољској са 90 православних домова и 490 душа, а друге у рајићкој парохији са 76 домова и 448 душа.[192]
Скендеровци за вријеме Турака нису уопште били насељени. Тек послије њиховог изгона почели су овамо да се досељавају Срби и Хрвати. Године 1702. било је шест кућа, чији су домаћини били: ПавоДрагосављевић, Ђуро Бојић, Паво Стојаковић, Грго Драгосављевић, Фрањо Михић, Лука Стојаковић. Сви су дошли из Босне.[193] Не знамо кад се у селу појавила филијална црква св. Стефана, али из њеног инвентара за 1782. годину дознајемо да је заједно са торњем била грађена од дрвета и да је тада била у слабом стању.[194]

ЛОВСКА је ново село, које су 1699. у рано прољеће, прије Ђурђевдана, населили православни Срби из Босне. Било их је 13 породица, које се овдје настаниште, село подигоше и од шума њиве направише. Домаћини ових 13 кућа били су 1702. године: Лука Јованић, Мијат Јованић, Ђурађ Ковачевић, Миланко Ђурчић, Малеш Јованић, Теодор Познановић,

Станивук Срб(љ)анин, Милек Војновић, Стојан Јованић, Радојица Ђурић, Јанош Милаковић, Теодор Ђурић и Живко Коричић.[195]

Ловска је већ у првој половини XVIII вијека добила своју дрвену цркву св. Теодора Тирона, коју је 2. новембра 1746. осветио епископ Софроније Јовановић.[196] Тако је Ловска постала сједиште парохије за околна села Суботски град, Бујавицу и Грабовац. Ова дрвена црква је, као што дознајемо из њеног инвентара за 1782. годину, била тада у врло лошем стању, али је додато да је нова црква од камена сазидана, али још није довршена и освећена.[197] Послије четири године (1786) била је готова нова црква, која је 1842. добила и нов иконостас на коме су поред осталих икона и четири иконе српских светитеља: св. Симеон-Немања, Свети Сава, св. цар Урош и св. кнез Лазар. У другом свјетском рату црква је веома оштећена и до данас није обновљена; олтарски дио остао је без крова а шиндра којом је покривен торањ мјестимично је пропала и падавине пријете да упропасте торањ и звона.[198]

Суботски Град је пред најездом Турака опустио и, како вели пописивач из 1702. године, од времена старих Мађара остао пуст за све вријеме турске власти. Нови досељеници дођоше 1691. и населише се гдје су велике шуме биле. Они су шуме крчили и од њих стварали обрадиву земљу. Живе у 11 кућа чији су домаћини: Драгоје Косир, Вукосав Косир, Ђуко **Суцхан** (?3укан), Ђуро Јовичић, Богић Мирковић, Грујица Крагошевић, Вучан Дамјановић, Радојко Иванишевић, Стојић Комљеновић, Станивук Вучинић и Вукадин Томашевић.[199]
Број кућа и становница је у Суботском Граду брзо напредовао. Половином XVIII вијека имао је већ 35 кућа,[200] крајем XIX вијека 132 куће са 862 душе, а 1929. чак 172 куће са 1200 душа.[201]

Бујавица је 1702. године имала само пет католичких кућа,[202] али су овамо дошли и православни досељеници из Босне,[203] којих је половином XVIII вијека било 12 кућа,[204] као и у Грабовцу. Уопште, "у попису из 1755. било је Срба на том подручју 369 кућа према 50, колико их је било посљедњих година турског господства. Српски су досељеници ушли на шумовито тло Гаревице и Псуња, гдје су своје нове земље стицали тек крчењам. Њихова је струја на гаревичком дијелу, од Кукуњевца и Грабовца до Чаглића, била толико јака, да хрватски досељеници нису ни улазили у тај крај, а нису то чинили ни касније.[205]

СУБОТСКА је под турском влашћу имала од становништва само 7 кућа православних, а послије изгона Турака доселиле су се овамо, послије 1691, нове српске породице из Босне, те је 1702. било 35 кућа чији су домаћини били: Игњат Тадимировић, Радивој Меусиз (?), Јанко Гојковић, Лука Латиновић, Радојица Селаровић (!), Гвозден Хорваћанин, Видак Чулетић, Лазо Дракулић, Максим Микић.Радмило Микић, Станивук Чулетић, Јово Поповић, Милиша Папић, Јован Чултрић, Станко Латиновић, Радмило Дракулић, Лука Ковиновић, Радован Богић, Мијаило Будић, Цветко Валиновић, Стојан Предојевић, Гвозден Радановић, Стојић Ненадовић, Тадија Ненадовић, Јаков Чулетић, Иван Матијашевић, Никола Дракулић, Андреја Бошњак, Грина Вукашиновић, Марко Антонић, Стојан Милатовић, Милић Бошњак, Никола Давидовић, Блаж Ненадовић и Тома Срнетић.[206]

Број кућа је половином XVIII вијека порастао на 50, али затим стагни-рао све до краја XIX вијека,[207] кад их је било двоструко (105), а 1929. биле су у Суботској 154 српске куће са 852 душе.[208]

Већ у првој половини XVIII вијека Суботска је имала своју дрвену цр-кву св. Арханђела, као парохијску цркву за Суботску, Ливађане, Кричке, Јагму и Корита.[209] Из инвентара ове цркве за 1782. дознајемо да су тада и црква и торањ били од дрвене грађе, да има два звона и да је тада била у доста лошем стању.[210] Ту цркву замијениће 1889. нова зидана црква.[211]
Јагма. У попису од 1702. пише да је овдје у турско вријеме била само једна кућа чији се власник звао Јагмаш (Jagmass). Нови досељеници дошли су прије десет година (дакле, послије 1691, као и друга села овог краја) из Босне и населили се у овом мјесту коме су по пређашњем становнику дали име Јагма. При попису 1702. било је седам кућа, чији су се домаћини звали: Драгивој Стојчевић, Ивица Новаковић, Радојица Босанац и Нико Вукојевић.

Сви су православни (graeci ritus).[212] Јагмаш се не спомиње. Он је вјероватно у оним превратним временима потражио друго пребивалиште. Нови досељеници затекли су о њему само народно предање. Половином XVIII вијека било је у Јагми 12 српских кућа,[213] број кућа у XIX вијеку нагло је порастао, те је 1929. у Јагми било 57 српских кућа са 327 душа.[214]

Кричке су под турском влашћу имале само три српске куће, а 1702, услијед досељавања Срба из Босне у посљедњој деценији XVIII вијека, било је 14 кућа, чији су домаћини били: Божо Карловчанин, Никола Тодорковић, Јован Комљеновић, Веселин Абрахинић, Младен Милановић, Цвијо Вујасиновић, Милин Кнезић, Радошин Милинковић, Теодор Јакоповић, Василј Симић, Милин Малинковић, Вујица Гуновац, Јанко Степановић.[215] Половином XVIII вијека имале су ове Кричке "Доње" већ 30 српских кућа, а крајем XIX вијека 42 куће са 296 душа.[216]

Корита u **Ливађани** су такође насељени новим српским становницима из Босне послије 1691. године, кад и друга села у овом крају.[217] Нажалост, нема их у попису из 1702. године. Корита су 1755. имала 8 српских кућа, а Ливађани 20. Међутим, tokom времена Корита су боље напредовала. Године 1929. имала су Корита 46 српских кућа са 298 душа, а Ливађани 38 српских кућа са 202 душе.[218]

---

183 Bosendorfer, Crtice, 84. A. Ivić, Istorija Srba u Vojvodini, Novi Sad, 1929, 6-26

184 Зиројевић, Турска утврђена места, 139.
185 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 266.

186 Грујић, Пакрачка епархија, 214.

187 Pavičić, Podrijetlo, 220.

188 Грујић, Пакрачка епархија, 214.

189 Smičiklas, Dvijestogodišnjica,U, 265.

190 Исто, 266.

191 Исто, 267.
192 Руварац, Митрополија карловачка, 134; Грујић, Пакрачка епархија, 213-214.
193 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 224.

194 Архив ПЕ, Инвентар за 1782.

195 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 261.

196 Глас Истине 1889, 330.

197 Архив ПЕ, Инвентар за 1782.

198 Гласник СПЦ 182, 247.
199 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 262.
200 руварац, Mumpononuja карловачка, 134.

201 Грујић, Пакрачка епархија, 213.

202 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 260-261.

203 Pavičić, Podrijetlo, 219.

204 Руварац, Mumpononuja карповачка, 134.

205 Pavičić, Podrijetlo, 29.

206 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 259-260.

207 Руварац, Mumpononuja карповачка, 134.

208 Грујић, Пакрачка епархија, 214.

209 Руварац, Митрополија карловачка, 134.
210 Архив ПЕ, Инвентар за 1782.
211 Шематизам ПЕ 1898, 78; Шематизам КМ 1910, 856.

212 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 260.

213 Руварац, Митрополија карлованка, 134.

214 Грујић, Пакрачка епархија, 214.

215 Smičiklas, Dvijestogodišnjica, II, 261.

216 Руварац, Митрополија карловачка, 134; Грујић, Пакрачка епархија, 214.

217 Pavičić, Podrijetlo, 219.

218 Грујић, Пакрачка епархија, 214

ЦРКВЕНА ХИСТОРИЈА

I. ПОЖЕШКА ЕПАРХИЈА

Вјерским животом православних Срба у Славонији под Турцима руководили су најприје поједини свештеници, а још више калуђери, који су заједно с народом долазили из Србије или Босне. Зато ускоро по паду Доње Славоније под Турке ничу први српски манастири у Славонији. Тада настају Пакра и Ораховица, а било је и више мањих, као што је био дрвени манастир код Антина ниже Осијека и Дејановац или Крушковац код данашњих Окучана.

Баш у времену када су се послије коначног пада Славоније под Турке формирала бројна српска насеља у њој, јавља се један од најзначајнијих датума у историји Српске цркве и српског народа. То је обнова Пећке патријаршије 1557. Та обнова одразила се нарочито у брзој и солидној организацији црквеног живота на цјелокупном српском етничком подручју. Обновљене су старе епархије, а у новим подручјима, па чак и ван турске државе, осниване су нове епархије. За Србе у турској Славонији основана је Пожешка епархија.

Први помен о Пожешкој епархији налазимо у записима на рукописним књигама манастира Ораховице. У запису на једном рукописном Цвјетном триоду пише да је та књига писана 1585. "при всесвештеном митрополите пожешком кир Јосифу, при игумену же реметскому јеромонаху кир Максиму. Тогда же престолом пекским светитељствујушту архиепископу кир Саватију". У записима из 1590. и 1594. помиње се митрополит Василије и пећки патријарх Јеротеј и Јован. Ови записи јасно тврде да је у деветом и десетом деценију XVI вијека у Славонији постојала српска православна Епархија пожешка у саставу Пећке патријаршије. Тачан датум њеног постанка за сада се не може утврдити.

Резиденција пожешких епископа била је у манастиру Ораховици или негдје у предграђу Пожеге или у Пожешком пољу. На ово друго нас наводи извјештај папског изасланика Павла Ровињанина из 1640. године у коме се каже да су га католици одговорили да иде кроз Пожегу како је наумио, већ да заобиђе варош, јер су римокатолици недавно убили православног владику, који је наводно узимао своје приходе и од римокатолика. Владика је имао пратњу у којој су била 23 калуђера, а било је и свештеника и Турака. Римокатолици их изненадно ноћу нападну и потуку и све заједно са коњима закопају у велике јаме, а зеленим бусењем су тако прикрили то мјесто, да се никад није дознало гдје су их закопали. Пошто су православни сада дознали да иде католички бискуп, послан од папе, спремају се на освету. Зато Павле Ровињанин није свратио у Пожегу, већ је заобилазним путем отишао у Велику.

О првом познатом епископу пожешком Јосифу не знамо ништа више од његовог помена у књизи манастира Ораховице. О епископу Василију знамо нешто више, нарочито због његовог преласка на Крижевачку крајину 1595. године, о чему је било ријечи раније кад смо говорили

о Ровишту и околини.Током XVII вијека има помена о пожешким епископима.

У сопићанском поменику спомиње се пожешки митрополит Софроније, а у рачанском Григорије. У извјештају нашичког фратра Симона Пропаганди у Рим 1635. спомиње се у Славонији патријархов епископ Ћирило, коме да је везир пријатељ и да је затварао фратре зато што нису хтјели да као и православни плаћају владици дохотке за подмиривање даћа Турцима. Можда је Ћирило био онај пожешки православни владика кога су католици убили у Пожешком пољу. Једног православног епископа у Славонији помиње пред крај турске власти фратар Лука Ибрашимовић у свом писму од априла 1679., а посљедњи пут се помиње српски епископ у Доњој Славонији 1688, кад скопски митрополит Јефтимије изјављује у Москви да су недавно под њемачког цара потпали седморица српских епископа, међу којима се наводи и епсикоп пожешки. У мутном времену турског повлачења Славонија је остала без епископа. Да ли је он умро или се морао повући са Турцима, не можемо знати. Зна се једино то, да је непосредно послије одласка Турака из Славоније Пожешком епархијом управљао сремски епископ Лонгин Рајић.

Иако је живот Пожешке епархије под Турцима био тежак, ипак је и у то вријеме било видних резултата у културном стваралаштву наше цркве. Главни центар тога стварања био је манастир Ораховица, у коме је крајем XVI и у XVII вијеку цвјетала иконографија, преписивачка дјелатност и црквени умјетнички занати. Сачувана дјела ораховичких умјетника представљају велику вриједност у нашем културном наслијеђу.

II. ПАКРАЧКА ЕПАРХИЈА

Велике невоље које је славонском становништву донио велики аустриј-скотурски рат (1583-1699) нису поштедиле ни српску цркву у Славонији. Већ првих година рата остао је упражњен пријесто пожешких епископа. Постепеним ослобађањем које је ишло углавном од запада према истоку омогућено је марчанским унијатским епископима да покушају проширити своју јурисдикцију и на православне Србе у ослобођеној Славонији. Ово су пред властима правдали и чињеницом што су римокатолици западних предјела Доње Славоније припадали у састав загребачке бискупије а марчански епископ је сматран само викаром загребачког бискупа за хришћане источног обреда. Такву задаћу и функцију требало је да има у Срему и источном дијелу Доње Славоније православни епископ Лонгин Рајић, који је као викар београдског митрополита имао резиденцију у манастиру Хопову. Под притиском аустријских власти и унијатске пропаганде он је 1688. пристао на унију те га је цар потврдио за епископа са римском црквом сједињених Срба у Срему и прогласио га викаром римокатоличког сремског бискупа Фрање Јанија.

Оваква ситуација била је и у сјеверној Славонији, око Ораховице, Валпова и Осијека, гдје је било 16 православних српских парохија, над којима је надзор вршио старјешина манастира Ораховице. Како је ово подручје припадало печујском римокатоличком бискупу, настојао је овај да нађе себи викара источног обреда за православне Србе на том подручју. Како је тада игуман манастира Ораховице био брат сремског епископа Лонгина, Јов Рајић, који је по угледу на свога брата олако примио унију, мислило се да ће унија бити остварена, тим прије што је већ и Јефтимије Његомировић, игуман манастира Грабовца у Барањи, дао изјаву да прима унију, те је 18. јануара 1960. у језуитској цркви у Печују извршен свечан прелаз на унију барањских Срба. Присутна су била ова двојица игумана, Јефтимије и Јов, и неколико угледних Срба из Столног Биограда, Шимонторње, Сигета, Мохача и других мјеста, у име 5.000 Срба. Језуита Прумберг пише цару у Беч 30. јануара 1690. да је ово приступање унији

изведено свечано да би се тим утицало на славонске Србе да лакше приступе унији. Међутим, како иарод у Славонији није хтио ни да чује за унију, а сремски епископ Лонгин је у међувремену, крајем 1689. умро, одредио је цар 1690. игумана Јова за сремског унијатског епископа. Али, одмах послије тога губи се траг Јову Рајићу: или је умро, или се разочарао и емигрирао испод аустријске власти.

Српски народ би тешко одолио овим унијатским насртајима, да се пред јесен 1690. није у Аустрији појавио српски патријарх Арсеније III Црнојевић са привилегијама које је добио од цара Леополда I, према којима је Србима била зајамчена слобода православне вјере. Мудри патријарх је брзо схватио ситуацију и уочио главна жаришта унијатске активности. Био је то Срем, Марчанска епархија и Барања. Зато је патријарх, враћајући се први пут из Беча, свратио у манастир Грабовац. Ту је остао три мјесеца и посљедица његовог боравка и рада било је потпуно уништење уније у Барањи. Затим је крајем 1692. отишао у манастир Лепавину у Марчанској епархији, те и тамо спријечио унијаћење српског народа. Остао је још само Срем и Славонија.

У Срему је епископ Петроње Љубибратић, као викар београдског митрополита, 1693. примио унију. Да би онемогућио његов рад, патријарх је поставио новог православног епископа у Срему, Стефана Метохијца, те је Петроније морао да се повуче из Хопова у Осијек, под заштиту аустријских војних власти. Патријарх је искористио ову прилику, то је у јеку рата извео потпуну организацију цркве у Царевини. Затражио је од цара 1694. потврду за све своје епископе, које је од 1691. до 1694. рукоположио у Будиму или Сентандреји. Били су то: будимски и столнообеоградски епископ Јефтимије Поповић Дробњак, епископ мохачко-сигетски Јефрем Тетовац, епископ вршачко-себишки Спиридон Штибица, епископ темишварски Исаија Ђаковић, епископ јегарски и великовардарски Јефрем Бањанин и епископ Стефан Метохијац, кога цар није потврдио за епископа сремског, као што је патријарх предложио, већ за епископа карловачког и зринопољског. Срем је у црквеном погледу припојен Славонији, која је била остављена патријарху за дијезезу, с тим да може становати у манастиру Врднику или Ораховици. Патријарх је осјетио тенденцију. Ако би становао у Врднику био би далеко од унијатске акције која је из Марче нападала "Малу Влашку", а ако би становао у Ораховици био би удаљен од оба угрожена подручја. Зато је затражио и у први мах добио стари замак Сирач између Пакраца и Подборја (Дарувара) у центру српских насеља. Међутим, прозријевши патријархову тенденцију, војне власти су предложиле цару да се то не чини, те је након дугог преговарања између Дворске коморе и Ратног савјета закључено да се патријарху не да Сирач, већ неки други каштел ближе Осијеку и Будиму, како би се лакше могао пратити његов рад и кретање.

Кад је патријарх на тај начин истиснут из Славоније, доведен је у Пакрац (1697) поунијаћени епископ Петроније Љубибратић. Он је у непосредној близини војног команданта подигао малу дрвену цркву, кућу за становање и уз њу капелу посвећену Благовијестима. Пред народом се Љубибратић представио као православни епископ и народ га је у већини тако и примао. Ипак, било је свештеника који су га, знајући за његов однос са римокатоличком црквом, презирали и забрањивали својим парохијанима да му се обраћају у духовним стварима као законитом епископу. Римска пропаганда је од њега много очекивала, те је он царском дипломом од 26. Маја 1699. био постављен за унијатског епископа у Славонији и Срему, а православном свештенству и народу се наређује да му се покорава као свом духовном поглавару. То свештенство имаће сва права и повластице као и римокатоличко

свештенство. Међутим, очекивања се нису остварила, јер је сада преузео иницијативу патријарх Арсеније III Црнојевић, који је преко писама упозорио народ овог краја на опасност. Народни зборови у Ораховици, а затим на св. Андрију 1701. у Каменској, показали су народну ријешеност да устане, ако треба, и оружаном руком у одбрану своје вјере. Ова патријархова акција наишла је на жесток отпор римокатоличке вјере и аустријских државних власти. Патријарху је одузета патријаршка титула и он је интерниран на острво Сентандреје, а Срби потчињени римокатоличким бискупима на чијим територијама живе.

Ипак, овај притисак је кратко трајао. Кад је у Мађарској избио Ракоцијев устанак (1703) аустријска власт се уплашила да се Срби не придруже устаницима, те је патријарху вратила слободу и сва његова права. И народ је осјетио ново стање, те је потпуно напустио владику Петронија. Немајући куд, Петроније се помирио са патријархом, јер је "велика конфузија била међу народом", а пред смрт је написао писмо у присуству представника власти и свога брата Јанићија, у коме је "све своје препоручио на патријарха". Умро је 20. новембра 1703.

Вјероватно у споразуму с патријархом пристао је протосинђел Јанићије, брат Петронијев, да му буде насљедник, те је већ био издат и налог загребачком бискупу да га инсталира. Међутим, кад је патријарх у прољеће 1704. стигао из Беча у Пакрац, Јанићије му је за 1.000 форинти продао епископски двор и цркву са инвентаром и отишао у Русију гдје је и умро.

Сад је патријарх лично преузео управу Славонском епархијом, правдајући то царским декретом од 1695, по коме су цио Срем и Славонија остављени патријарху на управу као архидијецеза. На основу тога, а у ове дане кад су Срби били потребни држави у пуном јеку Ракоцијевог устанка, патријарх је посветио 1705. свог егзарха Софронија Подгоричанина за славонског епископа и упутио га у Пакрац, гдје му је државна власт уступила не само купљени двор, него и сва имања која је раније посједовао епископ Петроније. Софроније се водио као викарни епископ патријарха Арсенија, и тек на сабору у Крушевцу 1708. кад је послије смрти патријарха биран нови митрополит, издвојена је Славонија из архидијецезе и заједно са Осијечким Пољем организована у посебну - Славонску епархију.

Софроније Подгоричанин (1705-1710) био је врло способан и вриједан епископ. Он је настојао да што боље уреди црквени живот и да народ заштити од самовоље државних управљача. Нарочито му је тежак био положај кад су се Срби око Пакраца 1706. побунили због укидања војне крајине на том подручју и подвргавања цивилној државној управи. Побуњени Срби су поубијали неколико представника власти и сукоб би се развио још више да владика Сафроније није успио да народ смири, а од државе издејствује извјесне олакшице загарантоване царским рескриптом од 27. маја 1706. Основао је два чувена вашара у Пакрацу, о Ђурђевдан и Малој Госпојини, који су много унапредили привредни развој Пакраца. Штитио је трговце од неправедних поступака закупника државних такса и помагао савјетима представницима Пакрачке општине. Остао је на управи ове епархије нешто више од четири године, јер је 1710. изабран за митрополита Крушедолске митрополије, али ни ту није дуго послужио народу и цркви, јер је већ 1711. умро.

Софронија Подгоричанина на катедри славонског епископа наслиједио је Василије Рајић, ранији егзарх патријарха Арсенија, али је он ускоро по ступању на епархију умро.

Гаврило Поповић (1715-1716), насљедник Василијев, припадао је раније такође клиру патријарха Арсенија. По природи био је експлозиван. Кад се 1706. налазио у Бечу у патријарховој пратњи, приликом једног диспута физички је напао Петра Бакића, касније бискупа ђаковачког, кад је овај вријеђао православну вјеру. Због такве нарави вјероватно је био понекад нетактичан и према потчињенима и то му је донијело смрт. Убио га је у афекту

по нарави њему сличан неки поп Стојан. Вјероватно је владика Гаврило подигао од камена црквицу на пакрачком гробљу на мјесто дрвене коју је био саградио владика Петроније Љубибратић. По њему се она, свакако, и прозвала "Гавриница".

И прије постављања Гаврила Поповића и послије његове смрти молили су представници свештенства и народа ове епархије да им за епископа буде постављен Софроније Томашевић, каснији епископ бачки, али ни сада нису успјели. За славонског епископа био је изабран и постављен Атанасије Радошевић-Пећанин, ранији протосинђел патријарха Арсенија Црнојевића.

Атанасије Радошевић (1717-1720) наишао је на приличан отпор у епархији код оних народних представника који су жељели Томашевића. Ипак, он је успио да свој положај одржи на достојној висини, те је стекао и углед. Учествовао је у царској комисији која је у Вараждинском генералату 1717. испитивала народне жалбе против унијатског епископа Рафаила Марковића и о томе поднио извјештај митрополиту. Умро је под јесен 1720. Тада је било покушаја да се поново на ову епархију доведе унијат, али су ти покушаји остали без успјеха. Митрополит није оклијевао и ускоро је за епископа славонског изабран хоповски проигуман Никифор Стефановић родом из Гргуреваца у Срему.

ВРИЈЕМЕ НЕЗАДОВОЉСТВА И БУНА

Никифор Стефановић (1721-1743, умро 1750) дошао је за славонског епископа у врло тешком и немирном времену. У једном писму од 13. септембра 1721. пише он митрополиту Викентију: "Ашче ваше блаженство од здешњих вапрашајете, хвала Богу, свачим лето плодним приношенијем гобзује; али на вилајету тешкоћа голема, људи сваки дан расипају се и беже куд који може". Три године касније јавља: "За вилајет не имам что ни писати, точију оскудело и разишло се свеколико, а дација по васедни стоји. И сам мислим како се будем обдржавао и стајао без паствe своје..." Војни заповједници и коморски чиновници поступали су са становништвом самовољно и безобзирно. Присвајали су имовину становника и поступали с том земљом као са правом колонијом. Ни под властелом није било боље по спахилуцима. И тамо су изналажена средства за изнуђивање кметских давања у новцу и у тлаки. Спахије су често одузимали од кметова добру земљу дајући им у замјену рђаву и неплодну. Осим десетка убирали су и новац, глобили за најмање прекршаје и силом убирали новац за издржавање пандура. Како су вјерске међусобице још увијек биле живе, а унионистичке тенденције римокатоличке цркве и високих државних функционера и даље актуелне, није био без значаја притисак који је вршен специјално над православним живљем.

Све је то условило с једне стране да цијеле породице "из очаја" одлазе у хајдуке, а с друге стране да отпочне масовно исељавање из земље. Хајдучија је као изопачен облик народног отпора као мора притискивала славонско село, угрожавајући и имовину и сигурност становништва. Разбојништва и пљачке су биле свакидашња појава. Налазећи се између земаљских власти и хајдучије као између чекића и наковња, сељачко становништво је губило поуздање, напуштало своја огњишта и селило се. Поред царских заповједника дигли су код Двора свој глас против оваквог стања и епископ Никифор Стефановић и митрополит Викентије Јовановић. Цар Карло VI је коначно 22. маја 1737. издао први патент о уређењу односа између славонске властеле и њихових кметова познат под именом први славонски урбар. Међутим, до његове примјене није никад дошло, јер је власт која га је требала спровести у живот била и сувише слабог ауторитета, те није била у стању да присили спахије на извршење одредаба овог Карловачког урбара. Тек ће у вријеме Марије Терезије, послије

озбиљних народних буна, дођи 1756. до новог славонског урбара, којим је одређен минимум кметовог посједа и максимум терета.

Славонски сељаци, нарочито Срби у западним дијеловима Доње Славоније, који су донедавна били на првом мјесту војници и имали велике заслуге у прогоњењу Турака, нису могли д се лако помире са самовољом коморских чиновника ни са настојањем спахија да их учине кметовима. Они су се сматрали крајишницима и захтијевали су да буду припојени Вараждинском генералату. Због тога је послана и једна народна депутација у Беч, али кад ни то није помогло, дошло је крајем 1742. и почетком 1743. до оружане народне побуне у којој су се нарочито истакли калуђери манастира Свете Ане и многи парохијски свештеници. Они су људе увјеравали да су крајишници и да никоме нису дужни давати никаква давања, бодрили на борбу и активно учествовали у организовању нове "крајишке" власти. Држава је побуну схватила озбиљно и упутила против побуњеника јаку војну експедицију, која је брзо сломила отпор побуњеника и похватала извјестан број сељака. Светоански калуђери нису смјели чекати, већ су се разбјежали. Неки су пребјегли у Вараждински генералат, гдје су се договарали са осталим избјеглицама, па се комисија бојала да не дође до још горе побуне. Зато се барон Енгелсхофен као предсједник ове комисије обратио славонском епископу Никифору Стефановићу, па чак и патријарху Арсенију ИВ Јовановићу с молбом да силом своје духовне власти позове одбјегле калуђере, као и попа црљеначког Теодора да се врате на своја мјеста, док је попа Гаврила из Бенковца прогласио за "слободну птицу" (Vogelfrei), коју свакако смије убити. Ни то није помогло. Не знамо поименице судбину појединих свештеника, али се зна, да су по угушењу буне и изрицању казне зидине пакрачког града биле окићене главама устаничких првака, међу којима је било и свештеничких и калуђерских глава.

У тако тешким приликама епископ Никифор Стефановић је ипак успио да учини много на унапређењу вјерског и црквеног живота. Према том попису из 1734. године Славонска епархија је имала четири протопопијата: Забрђски или Маловлашки (Пакрачки), Југовопољско-вођински или Подравски, Крајишки или Посавски и Пожешко-ђаковштински. Парохија је било 49, црквa 41, парохијских свештеника 32, калуђера на парохијама 10 и седам парохија без свештеника. Манастира су била четири: Ораховица, Дреновац, Пакра и Света Ана. У Пакрацу је подигао цио чеони дио данашњег епископског двора и достојно га уредио. При својој резиденцији у Пакрацу основао је малу школу за образовање парохијског свештенства, настојао да се дижу по свим парохијама, организовао протопопијате и заводио ред и дисциплину у цјелокупном црквеном животу.

Епископу Никифору био је десна рука у раду Софронијe Јовановић, родом из Новог Сада, кога је епископ при свом доласку у ову епархију повео собом као младог хоповског калуђера, врло бистрог и културног, да му буде од помоћи. Софронијe је касније као придворни архимандрит и егзарх оправдао очекивања свога владике. Зато, кад је владика Никифор оболио од ногу и најзад охромио, молио је патријарха Арсенија IV Јовановића да му постави за коадјутора Софронија Јовановића, као епископа посвећења. Иако су интриганти са митрополитског двора у Карловцима, који су рефлектирали на ову епархију, покушали да сплеткама омету ову комбинацију, те клеветали Софронија, ипак је истина изишла на видјело и Софронијe је био 23. маја 1743. рукоположен за епископа славонског. Ње-гов добротвор, епископ Никифор, живио је још седам година. Умро је 1750. Оставио је многе легате црквама и манастирима и 55 дуката "светом Божијем граду Јерусалиму".

Софронијe Јовановић (1743-1757) продужио је рад свога претходника у чије вријеме је већ

као његов сарадник, зацртао основне линије свога будућег рада. Он је прије свега малу придворну школу претворио у граматикалну и старао се о квалитету наставе; основао је школе и по селима; уредио конзисторију; установио парохијске архиве и администрацију; спремио материјал за градњу нове пакрачке саборне цркве, али је није доспио саградити, јер је изненадно умро 26. децембра 1757.

У вријеме Софронијеве управе Славонском епархијом доселили су овамо многи Срби из Босне и Лике, тако да је 1759. у епархији било у 325 мјеста 5643 српска дома. Осим тога, враћен је овој епархији и Осјечко-пољски протопрезвитерат са 17 мјеста, у којима је било 802 дома са 19 свештеника. По парохијама су подизане цркве од плетера, дрвета, цигле и камена, црквама су дати нови антиминси, постављени су тутори који су се бри-нули о храмовима, њиховим приходима и потребама, уређена су и ограђена гробља. Обилазио је парохије и освећивао (троносао) нове и већ раније саграђене цркве, које још нису биле троносане. Уопште, вријеме пакрачких епископа Никифора Стефановића и Софронија Јовановића је доба великог напретка црквеног уређења и подизања духовне културе у овој епархији.

И епископ Софроније Јовановић је припремао себи насљедника у личности свога егзарха Генадија Васића, али у Карловцима није било разумијевања за овакву кадровску политику и за насљедника Јовановићевог дошао је сремски егзарх Арсеније Радивојевић, а Генадије чак био стављен под суд и кажњен поред свих народних симпатија.

Арсеније Радивојевић (l759-1769) био је родом из Сентандреје. У овој епархији је дочекан без симпатија, а ни он није могао никада да се сроди са својим свештенством и епархиотима, нарочито са вишим српским официрима, који су у народу имали велики углед и утицај. Он је својим нетактичким поступцима, нарочито изнуђивањем својих прихода и постављањем многих свештеника дошао у сукоб и са народом и са свештенством. Зато је његов премјештај на Будимску епархију доживљен у овој парохији као олакшање.

ОД ДЕКЛАРАТОРИЈЕ ДО РЕСКРИПТА

У другој половини XVIII вијека догодиле су се велике промјене у животу Срба и њихове цркве у Аустријском царству. Држава је успјела у духу своје опште политике да се на народно-црквеном сабору 1769. донесу закључци о новом устројству српског народно-црквеног живота. На основу тих закључака промулгиран је 1770. царски Регуламент, који је требало да у свему замијени привилегије добивене од цара Леополда I и оно устројство које се наслањало на традицију из Пећке патријаршије. Зато је регуламент наишао на једнодушан народни отпор, нарочито јак у овој епархији, којој је 1771. била припојена и бивша Марчанска односно Лепавинско-северинска епархија ("Хрватска епархија"). Како је страх од уније у цијелој Славонији још латентно живио у народној души, народ се са великим неповјерењем односио према регуламенту, па је и владике који су препоручивали прихватање регуламента сматрао за издајнике православља. Године су пролазиле а Славонци и "Хорвати" (Срби из бивше Северинске или "Хорватске" епархије) нису хтјели ни да чују за регуламент. Владика Атанасије Живковић пише у једном писму из Карловца 1776. пакрачком проти: "Сада видим и искуство довољно доказује истину, а и здје всјак говори, да Славонци и Хорвати немирне јесу главе. Все ине епархије примирише се и покорише се царским наредбам и ни из једне епархије дошћли овамо на тужбе, но Славонци и Хорвати..."

Како мира није било, државна власт је повукла овај регуламент и 1777. издала нов, али како су у њему биле врло мале измјене, народ ни њега не хтједе примити, већ је мјестимично у

отпору против његовог увођења у живот и крв пала. Напосљетку је повучен и овај други регуламент и 1779. издана је тзв. Декларaторија (Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis) коју је народ морао да прими. Декларaторија је отворила ново доба у животу Српске цркве у Царевини, које hе трајати све до Краљевског рескрипта од 1868. На основу декларaторије извршена је организација црквеног живота и у Славонској епархији, утврђени су и од царице потврђени приходи епсикопови, укинута је институција егзарха, уведена је у живот функција окружних протопрезвитера, чији је углед и утицај у црквеном животу почео од тада да нагло расте. Уређена је екстраординарна и ординарна епархијска конзисторија, извршена редукција манастира, тако да су у овој епархији остали само Ораховица, Пакра и Лепавина, док су Света Ана, Бршљанац и Дреновац укинути, као и све ћелије монахиња уз мушке манастире. Извршена је и нова регулација и арондација парохија. Свака парохија морала је имати најмање 100 домова, а како су епископи раније били уситнили парохије и до 30 и 25 домова, било је сада прекобројних свештеника (супернумерарији), који су могли добити парохије тек кад се која упразни, а дотле се нови свештеници нису смјели рукополагати.

У то вријеме управљао је Славонском епархијом епископ Атанасије Живковић, родом из Сегедина. Био је најприје парох и прота, na кад је обудовио, замонашио се у манастиру Ковиљу. У пакрачкој епархији примљен је послије Радивојевића с одушевљењем, а он је такав пријем својим радом и оправдао.

Атанасије Живковић (1770-1781) се лијепо снашао у Славонији и са много такта проводио у живот прописе регуламента и декларaторије. Није то увијек ишло лако, јер аустријске власти и славонска властела гдје год су могли ометали су развитак српског православног црквеног живота. Кад су спахијски органи растјерали српску школу у Латиновцима, писао је владика Атанасије 1778. митрополиту да се за овакво насиље треба жалити царици и умолити је за допуштење, да се у свакој епархији оснује no једна клирикална школа, а у свакој парохији no једна српска школа, као што је већ учињено у Банату. Међутим, владика Атанасије није стигао да у овој епархији остварује све своје планове. Кад је 1781. била упражњена Бачка епархија, он је као Бачванин одмах затражио и био премјештен у Нови Сад, а за пакрачког епископа је изабран Јосиф Јовановић-Шакабент.

Јосиф Јовановић-Шакабент (1781-1783) био је родом из Ирига. За епископа је изабран као архимандрит манастира Раковца. Дошавши у ову епархију имао је пуне руке посла, јер је у Вараждинском генералату дошло до новог покушаја унијаћења. Тамо је, наиме, у Крижевцима основана 1777. резиденција унијатског епископа Василија Божичковића родом из Батињана, данашњег Војаковца. Он је лично и преко подмићених агената настојао да помоћу лажних обећања о ослобођењу од дажбина и стицању бенефиција намами Србе свога родног краја на унију. У попису оних који су појединачно примили унију наводе се као разлози и повод за то ослобођење од кривица или казни или ради добијања дозволе за диобу породичне задруге ("за дјелбу") што на Крајини није дозвољавано. Владика Јосиф се није предомишљао. Одмах се упутио у Вараждински генералат и чим се тамо појавио, почеше му долазити поунијаћени Срби са писменим изјавама да су преварени и да се враћају у православље, молећи владику да им опрости. Примивши ове изјаве владика је, на основу Патента о толеранцији који је издао Јосиф II 1781. године, захтијевао да се свима онима који су прешли на унију, а сад се желе вратити, дозволи повратак у православље. Ипак је дошло до оштрих репресалија и у Бјеловару су тамнице биле пуне повратника из уније. Владика је опет пошао у Генералат, али кад се појавио у Бјеловару гдје су чамили сви повратници у

затвору, нареди му бригадир Брентано да што прије напусти Генералат. Међутим, владика није отишао у Пакрац него у Беч, гдје је израдио да се ови Срби одмах пусте из затвора па се тек тада преко Лепавине и Бјеловара вратио у Пакрац. Да би наградио ове страдалнике, владика је наредио да они буду ослобођени бира за једну или двије године.

Епископ Јосиф Јовановић има у Пакрачкој епархији и других заслуга. Он је настојао да свештеници поучавају народ у истинама вјере и морала. Зато је саставио "рукописнују књижицу краткија христијанскија ради науки сочињенију" и наредио да тај наук сами науче, а затим да народ уче и да му га тумаче. Ова пракса одржавана је у Славонији све док нису редовне и пофторне школе преузеле вјерску наставу, али и тада је до у XIX вијек омладина, па и слуге, морала недјељом прије литургије, да обавезно долази на "христијански наук". Владика је посветио посебну пажњу св. тајни исповијести, по протопопијатима је слао исповједнике са нарочитим инструкцијама које је написао у тзв. исповједној књижици, заузимао се за достојан положај капелана у односу на парохе и још много би учинио да 1783. послије смрти епископа Атанасија Живковића није био премјештен на Бачку епархију.

Павле Азакумовић (1782-1786), насљедник Јосифов, био је родом из Сентандреје а пострижник манастира Раковца у Срему. У вријеме његове управе Пакрачком епархијом забиљежена су нова достигнућа у српском школству. Предњачили су Бјеловарчани, који су још 1778. основали у Бјеловару прву српску школу и за учитеља добили Јована Рајчевића, сина великосредичког пароха Томе Рајчевића. Како је војна власт тада растјерала дјецу и забранила постојање ове школе, Бјеловарчани су се и даље борили да свој циљ остваре. И заиста, 1784. добили су од цара дозволу за отварање српске школе у Бјеловару. Тада су у споразуму са владиком Павлом поставили једног црквеног служитеља да као прецептор учи дјецу читању и писању, а кад су се на владичину иницијативу почеле српске школе отварати. и по селима, молили су Бјеловарчани да своју школу могу подићи на виши степен под руководством једног магистра. Поред овог рада на унапређењу школства, Авакумовић се много трудио на остварењу настојања својих претходника у погледу вршења катихизације и исповиједи. Али, и он је био на управи Пакрачке епархије само три године, па је - опростивши се дирљивим говором од својих епархиота - отишао 1786. на упражњену Арадску епархију, којом је управљао пуних 30 година (1816).

Много више је урадио у Пакрачкој епархији, јер је много дуже и управљао њоме, епископ Кирил Живковић (1786-1807), који неоспорно спада у ред најеминентнијих епископа ове епархије. Био је родом из Пирота, одакле је за вријеме "друге сеобе Срба" 1737. као дечко од 7 година са родитељима пребјегао и настанио се у Футогу код Новог Сада. Ту је добио солидно основно школовање, а затим је отишао у свијет. Замонашио се у манастиру Зографу у Светој Гори 1749, а затим је дугим путовањима по Балканском полуострву, Русији и Италији проширио своје видике, стекао много знања и смисао за виша настојања. Био је пет година учитељ у Далмацијн и исто толико у свом родном мјесту под Турцима.

Дошавши са оваквим знањем и искуством у Пакрац, Кирил Живковић је као епископ славонски прионуо на посао. На прво мјесто ставио је просвјету. Упорно се борио за унапређење основног школства, које је слабо напредовало баш због тога што му је подршку давала држава, па је народ српски од таквих школа зазирао. Више је успио на културном издизању свештеничког кадра. Он је унапредио онај клирикални курс који је у Пакрацу основао епископ Јосиф Јовановић-Шакабент и наређивао је да у њега долазе сваке јесени на шестомјесечно школовање ђакони и ђаци који се спремају за свештенички чин. На челу те школе стајао је Пантелејмон Терзић, врло спретан свештеник и одличан проповједник, а

помагао му је конзсторијални биљежник Дионисије Ружичић.

Рад епископа Кирила Живковића на културном уздизању свештенства није се ограничио само на ову школу. Он је водио бригу и о онима који су већ на парохијама. Прастари обичај у српској цркви да свештеници долазе двапут у години своме епископу "с поклоном законим", обично о Божићу и Ускрсу, свео је он на један долазак и одредио да тај "сабор всјех свјашчеников во епископији" буде у Недјељу Мироносица за парохе, а у Недјељу Самарјанке за капелане и ђаконе. Тај сабор имао је прави радни карактер. Трајао је четири дана са по четири часа прије подне и три часа послије подне. Исто тако је настојао да и његове канонске визите имају радни карактер, па је забрањивао свештеницима да поводом његових посјета сазивају друге госте који им у послу сметају. Одређивао је духовнике који су у ускршњем послу обилазили своје реоне (три до четири парохије) и исповиједали народ.

Епископ Кирил Живковић бринуо се и за културни изглед свог свештенства и за његов углед у друштву. Прописао је одјећу за свештенство према чину, женама свештеничким је наредио да се облаче "под граждански", али да се чувају кинђурења, дјецу да добро васпитавају и пристојно одијевају. Сам је у свему био примјер. Имао је лијепу библиотеку, која и чини основ Пакрачке епископске библиотеке, са 81 дјелом писаним на српском, грчком, латинском, њемачком и талијанском језику. Напосљетку, треба истаћи и рад епископа Кирила Живковића на књижевности. Он је прерадио Доментијаново дјело и 1794. у Бечу га штампао под насловом "Житије свјатих србских просвјетитељ Симеона и Сави", које је доживјело и француски превод. Затим је 1803. штампао у Будиму српски превод двију књига Петра Дамаскина "о человјеческом 1. истином јестественом разумје и 2. о. духовном разумје..." Неоспорно већу вриједност имају његове циркуларне посланице не само о Божићу и Ускрсу већ и поводом нарочитих појава и потреба у народу. Међу тим посланицама нарочито се истиче "Слово о празднованији днех недељних и прочих праздников", која је писана у вријеме спровођења редукције празника и представља заиста малу литургичко-пасторалну студију. И ова посланица као и остале његове посланице лијепо говоре о солидној општој и богословској култури њиховог аутора. Умро је 12. августа 1807. Наслиједио га је гргетешки архимандрит Јосиф Путник.

Јосиф Путник (1808-1828) је само првих једанаест година свога епископства стално боравио у Пакрацу и све своје снаге употребио на унапређење црквеног живота у Славонији, а кад је 1818. изабран и за администратора Арадске епархије, он је махом у Араду и становао, а за то вријеме заступао га је у Пакрацу ораховички архимандрит Стефан Станковић, наставник богословске школе пакрачке. Епископ Јосиф Путник је нарочиту пажњу посветио школовању свештеничког подмлатка, те је пакрачку богословску школу преуредио по узору на Карловачку богословију и крај ње установио интернат за све слушаоце ове школе. У његово вријеме ово је заиста постала богословија у правом смислу ријечи. То је епископ Путник могао учинити зато што је сам био културан и имао широко културно интересовање. О томе сведочи његово одјељење у епископској библиотеци у коме има 103 књиге из разних области. Поред класика има ту и књига из области филозофије, теологије, историје, права, медицине, умјетности, нумизматике итд.

Путников рад у Пакрацу омео је велики пожар који је 1812. уништио 43 куће, међу њима и епископски двор и тек покривену саборну цркву. Благодарећи само умјешности и ревности његовог заступника Стефана Станковића уништен је покушај уније у Беденику и Ласовцу код Бјеловара, који је 1823. омогућен нетактичким поступањем пароха Мојсеја Прерадовића у

вези са давањем кулука приликом градње нове цркве у Беденику. Уопште, настојања овог епископа и његовог заступника донијела су Пакрачкој епархији много користи.

Георгије Хранислав (1829-2839) наслиједио је епископа Јосифа Путника послије једногодишње администрације архимандрита Јосифа Рајачића. Хранислав је био већ и прије свог доласка у Пакрац угледан човјек у црквеном животу. Родом је био из Руме. У Пешти и Бечу је слушао правне и филозофске науке, послије чега је био најрпије професор Карловачке гимназије осам година, а затим четрнаест година професор Карловачке богословије и нотар Архидијецезалне конзисторије и апелаторије. Од 1821. био је и архимандрит манастира Раковца и показао много умјешности у вођењу економије, што је наставио и у Пакрацу. Био је врло културан, те су му писали оде пјесници, међу осталима и Сима Милутиновић Сарајлија. И сам Хранислав је писао пјесме. Међу њима се истиче "Цвет на гроб Јована Рајића". Писао је и приповједи. Превео је на српски први "кувар" под насловом "Поварнаја књига". Тако су се у његовој души спајали племенити заноси са свакидашњом стварношћу и формирали једну цјеловиту, је једнострану личност.

Хранислав је дошао у Пакрац кад је отварање основних школа при свим парохијским сједиштем било у пуном јеку, нарочито у Војној крајини гдје су државне власти помагале отварање ових школа. Како су за те школе, чији је број нагло растао, били потребни учитељи, владика је наредио да се за тај посао употребе сви клирици из "провинцијала" који су завршили богословију, а чекају рукоположење (види напред казивање Љетописа ново-сељанске школе). Да би их још боље оспособио за учитељску службу, увео је владика у наставни план Пакрачке богословије педагогику и методику, а да би свршене богослове стимулирао за учитељску службу, објавио је да ће првенство при примању у свештеничку службу имати они који су одмах по завршеној школи учитељевали. Године 1839. биле су на крајишком подручју ове епархије 63 српске школе и то: у Протопрезвитерату градишком 22, у Нарћанском 16, у Северинском 15 и у Плавшиначком 10. У провинцијалу, тј. изван Крајине су насупрот томе постојале свега три школе: у Пакрацу, Градишту и Слатини. Дјеца су у тим школама учила да читају, пишу и да упознају четири рачунске радње. Уџбеници су били Часловац и Псалтир. Понегдје се учило и црквено појање, а једино се у Бјеловару помиње поред катихизиса и кратка библијска историја.

Иако су се у богословији примали кандидати са том основном (нормалном) школом, ипак је епископ Георгије Хранислав препоручивао свештенству да младиће који се спремају за богословију упућују у више, тривијалне школе или у гимназију, како би при доласку у богословију нмали што бољу предспрему и постигли бољи успјех у богословији. У његово вријеме имала је пакрачка дворазредна богословија већ солидан наставни план једне стручне школе која спрема сеоске свештенике.

Епископ Георгије није престао да прати свога клирика ни послије рукоположења. Обраћао је много пажње на дисциплииу, благообразност и усавршавање свештеника. Издао је упутства како треба водити матице, наредио је да се свакодневно имају вршити јутрење, часови и вечерње, свештеници да носе тамно плаве мантије и до ситница прописао све детаље свсштеничке гардеробе. Напосљетку је прописао како треба читати архијсрејске посланице да би оне имале ефекта. Учинивши много добра овој Епархији, епископ Георгије је 1839. прешао на упражњену Бачку епархију. Наслиједио га је Стефан Поповић, родом из Чакова у Банату, који је већ прије тога провео десет година у Пакрацу као сарадник Стефана Станковмћа у богословији.

Стефан Поповић (1839-1843) био је човјек солидне културе, разуман, праведан, благородан и строг архијереј. Он је на парохијама у овој епархији имао много својих ученика од којих је тражио да све оно што их је у школи учио примјењују у животу и да буду ваљани свештеници. Послије двије године његовог епископства много муке му је задао покушај унијаћења у селу Дишнику у Мославини.

Дишничка унија је посљедица непромишљеног рада бршљаничког пароха Андрије Бирача иината Срба из села Дишника, Подгарића и Прокопа. Повод је дала градња парохијске цркве у Бршљаници, при чему је било одлучено да се поруши црква редуцираног манастира Бршљаница у Гарићу, а материјал да се употреби за градњу те парохијске цркве. У народу је манастирска црква била у великом поштовању, па су многи Срби с болом у души примили одлуку о њеном рушењу. Срби из Дишника и околних села били су против тога већ и зато што су жељели да дишничка црква постане парохијска, а Дишник центар парохије. Кад је 26. априла 1841. изашла комисија к манастиру и доведен народ да руши цркву, дођоше и људи из Дишника, Прокопа и Подгарића, али без алата, и нису хтјели да руше цркву. Кад нису попустили ни под пријетњама, били су шибани и батинани. Овај брутални поступак допунила је пријетња пароха Андрије Бирача на Спасовдан: "Љесковац ће вас већ натјерати да ћете морати зидати". Тада тројица огорчених Дишничана оду унијатском свештенику у Велику Писаницу, а одатле право у Крижевце унијатском бискупу Смичикласу пред којим су изјавили у име својих и осталих парохијана поменутих села да прелазе у унију. Већ током маја добио је бискуп изјаву 130 душа из тих села да се одричу своје цркве и прелаза на унију.

Владика Стефан Поповић примио је вијест о овом догађају са великим болом и изненађењем, јер га је парох Бирач погрешно и необјективно обавјештавао. Владика је уз моралну подршку митрополита Стефана Станковића, који је одлично познавао ове прилике, успио да спријечи даље ширење уније и да многе врати у крило православне цркве, али ће коначну ликвидацију ове уније извести тек нови парох у Бршљаници Андрија Штековић 1853. кад је и посљедњих пет српских кућа одступило од уније. Велика дишничка црква, коју је унијатска пропаганда одмах подигла у Дишнику, остала је без паствe као свједок неславних међусобица српских. Одлазећи 1843. са ове епархије у Вршац, владика је у опроштајној посланици молио народ да се чува неслоге, јер "те међусобице највећа су опасност по мир наше цркве и узрок су свих зала..." Наслиједио га је Стефан Крагујевић, дугогодишњи сарадник патријарха Јосифа Рајачића.

Стефан Крагујевић(1843-1864) био је родом из Осијека. Послије гимназије свршио је права у Пожуну, затим се замонашио и био дуги низ година сарадник Јосифа Рајачића у Шибенику и Вршцу. За епископа пакрачког изабран је 1843, али је његова инсталација обављена врло свечано тек пред бурне догађаје 1848. Тој инсталацији су присуствовали и представници надбискупа загребачког и један од њих, каноник Стефан Мојзес, одржао је сјајну бесједу о народној слози. Било је то вријеме мађарске револуције која је имала за циљ еманципацију Мађарске од Аустрије. Али су Хрвати и Срби добро осјетили необично јаке хегемонистичке тенденције Мађара и уставши у заштиту својих права, нашли су се на позицијама бечког двора у овој револуцији. Српски митрополит Јосиф Рајачић, који је на Мајској скупштини 1848. добио титулу патријарха, инсталирао је 9. јуна 1848. хрватског бана Јосипа Јелачића, чиме се хтјела видно манифестирати слога Срба и Хрвата, коју су тога момента представљала баш ова два човјека. Маџарска пропаганда била је нарочито јака у Славонији, гдје су маџарски агенти бунили људе да нису ни Хрвати, ни Славонци, ни Срби, већ Мађари, и да су их Мађари ослободили кметства, јер је угарски закон о укидању кметства изашао нешто раније од Јелачићевог прогласа о томе 25. априла 1848. Владика Стефан Крагујевић је

помагао став бана Јелачића и о свему преко свештенства обавјештавао народ, али је настојао да буде што даље од догађаја. Кад је са народним представницима из Пожеге и околине требало да иде у Загреб и да у име те делегације говори пред баном, он је тај позив Пожешке жупаније од 1. маја 1848. одбио под изговором да се спрема у Карловце. То владичино повлачење од догађаја није се свиђало његовом старом пријатељу патријарху Рајачићу, који му је и предбацио што не учествује у народној борби. Напоменуо му је да се ради о његовој части и имену, те га 3. августа позвао к себи, "да се овде што пре покажете и народ присуствијем вашим успокојите". Крагујевић се ни тада није дао увући у бурна збивања те љекарским увјерењем оправдава свој недолазак патријарху у Карловце. Тек кад се ситуација смирила, изашао је Крагујевић из резерве. Патријарх је, знајући његове административне способности, оставио баш њега за свог заступника у Архидијецези кад је 1849. ишао у Беч, а Крагујевић је послије склопљеног мира с Мађарима наредио да се у свим црквама његове епархије држе свечана благодарења и скупљају прилози за помоћ пострадалим црквама у Бачкој и Банату за вријеме револуције у борби с Мађарима.

Крагујевић је нарочито много радио на продужењу просвјетних настојања својих претходница. У његово вријеме необично је порастао број основних школа по селима при чему је сада обраћена нарочита пажња на провинцијал, гдје је до 1848. отворено 45 школа. Разумије се да је број школа растао и на крајишком подручју. Тако се нпр. у Харћанском протопрезвитерату број школа попео од 16 на 21. Док се у сеоским школама учило двије године по часловцу и псалтиру, у варошким школама настава је била развијенија. Осим хришћанске науке и библијске историје учио се црквенословенски језик, српски и њемачки језик. Мислећи о срећи "милог рода нашег", Крагујевић је наређивао протама "као котарским надзиратељима" и паросима "као месним школским равнатељима" да у својим школским извјештајима нарочито прикажу стање школства и приједлоге за његово побољшање.

Владика Стефан Крагујевић је унапредио Пакрачку богословију, коју су државне власти називале Педагогијом, јер је она давала основно педагошко образовање својим ученицима. Крагујевић је њено трајање продужио на три године и завео да се у њу могу уписати само ученици са четири разреда гимназије. Ако је који од кандидата био са непотпуном спремом, морао је провести годину дана у припремном разреду ове школе за коју је владика саградио и зграду користећи Фонд који су у ту сврху основали и помагали његови претходници и приложници.

Крагујевић је умро у Пакрацу 1864. Послије његове смрти цар је на приједлог будућег патријарха Самуила Маширевића поставио за администратора ове епархије епископа посвећења Никанора Грујића, који је већ исте године изабран и потврђен за пакрачког епископа.

Никанор Грујић (1864-1887) био је у вријеме свог доласка на Пакрачку епархију већ врло популаран архијереј и славан пјесник, те је његов избор изазвао у Славонији необичну радост.

Епископ Никанор рођен је у Липови у Барањи 1810. Гимназију је учио у Мохачу и Печују, гдје је завршио и филозофију и права. Послије тога је завршио Карловачку богословију, замонашио се као придворни калуђер постао професор Богословије. Још као гимназијалац истакао се као пјесник и бесједник. Нарочито се прославио кад је на Мајској скупштини 1848. одржао одушевљен говор, послије чега је Скупштина прогласила митрополита Јосифа Рајачића за патријарха. Међу његовим до тада написаним пјесмама највећи је епски спјев

"Свети Сава Немањић", за који Скерлић каже да је "један од ретких епа наше књижевности, пун моралних рефлексија и националног осећања, писан тромим стилом, али накићен лепим народним речима". И још: "Овај Србин из једне српске оазе у Барањи, гдје се од туђинства отима 10-12.000 српских душа, пише српски као да је из Јадра или из Херцеговине". Иако је тако лијепо говорио и народним језиком пјевао и писао, ипак је оштро напао Вуков превод "Новог завјета", упркос томе што му је Вук био лични пријатељ. У овом случају се пред пјесника истакао црквени човјек. Вук је свој "Нови завјет" штампао без благослова патријархова, па га је и Грујић, као и многи црквени људи, навикли на све врсте опасности, осумњичио у својим "Примјетвама" рекавши "да је био и овога пута оруђе у рукама оних духова који раде и на политичком и на црквеном и на књижевном пољу око тога да се не консолидира ни у црквеном ни у народном животу нашем оно што њиховим тежњама не иде у рачун".

Патријарх Јосиф Рајачић много је цијенио Грујића, који је од 1850. до 1861. био архимандрит манастира Крушедол и помоћник патријархов. Против воље већине епископа патријарх је Грујића посветио за свог викарног епископа, а 1864. ево Грујић је изабран за пакрачког епископа.

И у вријеме епископства Никанора Грујића акутни проблеми били су из области просвјете. Државна власт у Хрватској и Славонији настојала је већ послије угушења мађарске буне да се укину српске вјероисповједне школе и да се споје с римокатоличким, односно да се умјесто вјероисповједних школа отварају комуналне, заједничке. Кад је епископ Никанор дошао у Пакрац, већ су све вјероисповједне школе у Војној крајини биле подржављене и постале комуналне. Зато је владика узнастојао свом упорношћу, па у том и успио, да сачува српске школе у провинцијалу.

Други важан просвјетни проблем који је ријешен у вријеме владике Никанора било је отварање препарандије у Пакрацу. Још од 1859. Намјесничко вијеће у Загребу предузело је мјере да се по примјеру Сомборске препарандије за Србе у Војводини оснује и у Пакрацу учитељска школа за Србе из Хрватске и Славоније. Основан је и Фонд за отварање ове школе и прибирана су у њега средства. Међутим, и ту се јавише тешкоће, јер се државна власт касније, у духу тежњи да се одустане од отварања конфесионалних школа, успротивила овој акцији и она је престала. У том времену је на основу одлуке црквено-народног сабора од 1864/65. и Краљевског рескрипта од 1868. затворена поред осталих и богословије завршила је своје школовање почетком августа 1871. Поред свих перипетија ипак је те јесени у испражњеној згради Богословије отворена Српска препарандија у Пакрацу.

Популарни и православни владика Никанор био је још као викар 1864. кандидат за патријарха, али као викар није могао бити биран. У даљњем раду у црквено-народној аутономији Грујић се све више почео разилазити са народним вођама Светозаром Милетићем и Јованом Суботићем, који су настојали да политичко руководство изузму из руку патријарха, док је Грујић са многим црквеним људима и већином сабора сматрао да патријарх и даље треба да остане de jure предсједник народно-црквеног сабора. Такав свој став задржао је владика Никанор и послије 1872. кад је постао администратор Митрополије, послије смјењивања са администрације будимског епископа Арсенија Стојковића. То је на изборном сабору 1874. створило против њега још веће нерасположење, те он није био изабран за српског патријарха, већ Прокопије Ивачковић, епископ арадски, човјек скромних способности и по мишљењу многих недорастао свом положају у овако бурним временима.

Утучен и увријеђен Грујић се вратио у Пакрац и никад више до смрти (1887) није отишао у Карловце. Највећи дио свог преосталог живота проводио је у књижевном и научном раду, док је највећи дио епархијских послова препустио свом љубимцу, честитом човјеку практичног духа, јеромонаху, затим протосинђелу и архимандриту Мирону Николићу. Тада је стари епископ написао "Увод у тумачење Светог Писма" и спис "Из живота светих угодника Божјих", а са француског је превео "Приповијетке мојој кћери" и "Савјети мојој кћери" од моралисте Ж. Вујиа и "Два пријатеља" од Ле Сажа. Напосљетку, по наговору својих пријатеља и поштовалаца, написао је и своју аутобиографију, која је 1904. и штампана. Она је мјестимично више апологија него аутобиографија, јер је Грујић у њој желио да оправда свој став, па је зато приказао у врло ружном свјетлу многе своје угледне савременике, за које је сматрао да су му онемогућили да постане српски патријарх, што је он био заслужио.

РЕСКРИПТУАЛНО ДОБА

У вријеме управе Никанора Грујића Пакрачком епархијом ступио је на снагу тзв. Краљевски рескрипт од 10. августа 1868. Њиме су углавном кодифицирани закључци расправног народно-црквеног сабора од 1864/65. године, који је требало да реорганизује цјелокупни српски народно-црквени живот у Карловачком митрополији. Рескрипт, који је представљао детаљно разрађен устав за устројство народно-црквеног живота у митрополији, ступио је на снагу почетком 1869. Тиме је завршено декларатoријално доба и почело рескриптуално доба.

Епископу Никанору је за спровођење у живот новог устројства што је изискивало много административних послова, дошао као од Бога послан млади конзисторијални подбиљежник, касније архимандрит и епископ пакрачки Мирон Николић, који својом чиновничком и епископском службом испуњава цио рескриптуални период у историји Славонске (пакрачке) епархије. Кроз његову биографију сагледавају се и ондашње прилике, којима је он дорастао, у њих био уткан и у њима одлично послужио Српској цркви и народу.

Мирон Николић (1890-1941) родио се у селу Капелна код Доњег Михољца 1846. Отац му је био свештеник и пошто је рано остао удовац, много је труда уложио око подизања свога сина и једне кћери. Мали Михаило, како је Мирону било крштено име, свршио је основну школу у Слатини, а затим нижу гимназију у Осијеку. Послије тога отац га је послао на спахилук грофа Прандау у Михољцу да би што боље усавршио њемачки језик и упознао узорно вођење велике економије, а затим га је у јесен 1862. уписао у Пакрачку богословију. Епископ Никанор Грујић затекао га је још као богослова и младић му се као вриједан и озбиљан необично свидио. Како је по свршеној богословији имао тек 19 година и био млад за свештенички чин, владика га је поставио за учитеља у Дарувару, али га је ускоро послао у Карловце да сврши вишу гимназију. По цијену тешких напора Михаило је у Карловцима завршио пети и шести разред, затим се вратио у Осијек гдје је завршио седми, а напосљетку је положио осми разред у Новосадској гимназији. Тада је он већ био конзисторијални подбиљежник и наставник у посљедњим класама Пакрачке богословије. Од напорног рада и учења нарушило му се здравље, али ће га он уредним животом ипак сачувати и дочекати старост од 95 година.

Године 1870. Михаило се замонашио у манастиру Ораховици и добио име Мирон. Владика га је затим рукоположио за ђакона, а од 1874, кад је рукоположен за презвитера, прошао је све чинове до архимандрита (1878) и као такав постао потпредсједник Епархијске конзисторије и владичин замјеник. Имао је пуне руке посла како у вођењу куће и доста великог епископског господарства тако и у вођењу администрације, нарочито због увођења у живот одредаба

Рескрипта. Није то био лак посао. За примјену рескриптуалних одредаба у животу црквених општина и парохија требало је писмених људи, смисла за организацију, ширине схватања, а тога је било мало у народу који је махом био неписмен, навикнут на неразвијену управу у пословању своје црквене јединице, преко чијих граница и потреба он није могао да много шта сагледа. Требало је давати стотине појединачних упутстава, проучавати реферате конзисторији која се састајала повремено, а затим писати одлуке, одашиљати их и водити рачуна како се оне извршавају. Неуморним радом и нарочитим залагањем Мироновим извршена је до 1872. организација црквених општина и парохија у Епархији. Тада је епископ Никанор отишао у Карловце за администратора Митрополије и Архидијецезе, а сав терет управе епархијом пао је на Мирона. Он је тај терет поднио и неуморним радом уредио Пакрачку епархију тако да је ред постао карактеристична црта у њеном животу.

Кад се владика Никанор 1847. послије избора Прокопија Ивачковића за митрополита-патријарха вратио у Пакрац огорчен и увријеђен, још мање је имао воље за рад и за општење са свијетом. Мирон је сад морао да преузме не само све епархијске послове, него још и да пази како ће болешљивог и раздражљивог епископа да умири, да пред спољним свијетом очува његов углед и брани га нарочито пред његовим партијским противницима. Владика је чак желио да му Мирон буде посвећен за епископа-коадјутора, na је за то имао и сагласност патријархову, али је Мирон то одбио. Тек кад је владика Никонар умро (1887), постављен је Мирон за мандатора Пакрачке епархије, а затим изабран за пакрачког епископа (1888). Хиротонисан је 3. маја 1890.

Као епископ Мирон се још боље дао на посао. Одмах је почео да обилази парохије, одржава живу кореспонденцију са црквеним општинама, унапређује и даје садржај свешеничким братским саборима приликом заједничке исповиједи, ствара "Друштво за помагање удовица, дјеце и сирочади православног српског свештенства епархије пакрачке" за који је први легат учинио владика Никанор својим тестаментом, основао је Фонд за помагање изнемоглом и онеспособљеном свештенству и други Фонд за помагање свештеничких удовица и сирочади. Будно је пратио све појаве у народном животу и на све добре, а нарочито на лоше појаве, освртао се у својим празничним и пригодним посланицама, које свакако спадају међу најбоље архијерејске посланице код нас.

Велика заслуга владике Мирона је обнављање Српске учитељске школе у Пакрацу (1894), за коју је из епархијског препарандијског фонда купљена 1897. кућа бивше жупанијске болнице у Пакрацу. Сад су у ту школу могли да се уписују и иновјерни, а да би омогућио школовање и сиромашним ученицима, основао је уз школу интернат и поставио му старатељство. Владика је свим срцем био везан за ову школу у коју су долазили кандидати не само из Славоније, већ и из Босне и из других крајева. Па и онда кад је ова школа у Југославији постала државном, владика се стално интересовао за њен рад, прехрањујући понеке ђаке за својим столом, а бар једном годишње окупљао је све наставнике свих школа у Пакрацу и повећи број ученика Учитељске школе, не правећи притом никакве разлике у погледу вјере и народности.

Владика Мирон је био искрено везан за цјелокупни народни живот. Он се бринуо за економски напредак својих епархиота, стално их је опомињао да чувају земљу и наслијеђена добра, да буду вриједни, да штеде, да не одлазе лакомислено у Америку, да чувају лијепе и добре народне обичаје и ношњу која је и боља и јефтинија и љепша од фабричке робе. У својој придворној капели служио је у одеждама од сељачког платна украшеним народним везовима. Све вјерске истине владика је везивао за народни живот, који је желио обогатити

хришћанским врлинама. Како лијепо о томе говоре његове посланице!

Иако лојалан грађанин, владика је био постојан у својим настојањима да одржи све што је српско, при чему није одлазио у шовинизам, већ напротив, развијао код Срба љубав према осталој браћи. Често је понављао: "Ко неће брата за брата, имаће туђинца за господара". Зато је уживао велико поштовање и код Хрвата. Православље је помно чувао и благодарећи његовој активности и умјешности, ликвидиран је покушај уније у Пргомељима код Бјеловара.

Владика Мирон био је у свему прави домаћин, и у својој кући и у епархији. Увијек је рано устајао, Богу се молио, обишао домазлук и у 8 сати први био у канцеларији. Зато му је све ишло "као сат". Био је отмен иако једноставан и скроман. Своје свештенство и његове прилике је одлично познавао. Поред својих чиновника и сарадника у канцеларији владика је имао посебног савјетника у личности бјеловарског проте Петра Босанца, човјека ријетке културе и практичног смисла, који је не само у свом протопрез-витерату већ и у епархији и у централним тијелима Митрополије, а касније уједињене Патријаршије, активно учествовао и био виђена личност. Без њега владика није ништа важније рјешавао. Због тога је прота уочи сваке конзисторијалне сједнице долазио у Пакрац да проучи сав материјал и да се о свему важнијем посавјетује. И данас се у двору пакрачког епископа зна "соба проте Босанца".

Као признање Цркве за неуморан рад добио је владика Мирон о 40-годишњици епископске службе од Светог Синода Карловачке митрополије право да као одликовање може на камилавци носити крст, што је иначе припадало само митрополитима. Кад је трагичном смрћу патријарха Лукијана Богдановића Карловачка митрополија остала без овога поглавара (1913), владика Мирон је, послије кратког администраторства горњокарловачког епископа Михаила Грујића, посао администратор Митрополије карловачке од 1914. до 1919. године. Били су то горки дани. Рат и ратне недаће, хапшење и страдање многих свештеника, тешки политички притисак, све је то учинило да је администрација донијела честитом владици многе горке дане и неразумијевање од понеких до којих се томе надао није. Зато је он једва дочекао да послије пада Аустро-угарске буде разријешен ове дужности.

Од тада се владика Мирон опет посветио својој епархији, која је 1932. умањена оснивањем Загребачке епархије у чији састав је ушло подручје некадашње Марчанске епархије, касније Лепавинско-северинске.

Кад је 1930. прослављао четрдесетгодишњицу своје епископске службе, било је то право славље на коме је стари владика добио велико признање од свих фактора у цркви и држави, а нарочито од свог свештенства и народа. Поживио је у части и поштовању још десет година, а Бог му је био милостив, те је почетком 1941. заклопио своје уморне очи да не види највеће страдање свога народа који је он толико волио.

III. ЗАГРЕБАЧКА ЕПАРХИЈА

Стварањем југословенске државе послије првог свјетског рата настаје и нов период у историји Српске цркве. До тада разједињене покрајинске цркве уједињују се 1920. у поново васпостављену Српску патријаршију на челу са првим патријархом Димитријем, дотадашњим митрополитом Србије. У току цијелог првог деценија живота уједињене патријаршије управљале су се поједине области према својим ранијим уставима и прописима, што је стварало велику разнообразност и шаренило у правном устројству и администрацији Патријаршије. Тек доношењем црквеног устава од 1931. године добила је цијела Патријаршија општи, заједнички устав, који је замијенио све дотадање покрајинске

уставе. Тим првим уставом уједињене Српске цркве предвиђено је оснивање Загребачке епархије чији ће епископ, због тога што му је сједиште у главном граду (метрополи) једне наше земље, носити назив митрополита.

Кад је нови устав почео да се спроводи у живот, изабран је 1932. за администратора Загребачке епархије епископ горњокарловачки Максимилијан Хајдин. Он је предложио Светом архијерејском сабору административну подјелу нове епархије. Епархија је подијељена на три архијерејска намјесништва: бјеловарско, грубишнопољско и загребачко. У Бјеловарско намјесништво ушле су парохије: Беденик, Бјеловар, Болч, Капела Српска, Нарта, Новосељани, Пављани, Писаница, Северин, Средице Горње, Сриједска, Трешњевица, Ровиште, Иванић-Град, Граберје и Липовчани. У Грубишнопољско: Барна, Бршљаница, Вуковје, Велики Грђевац, Грубишно Поље, Зденци, Мали Грђевац, Миклеушка, Пашијан, Ператовица, Ступовача и Турчевићпоље. У Загребачко намјесништво: Болфан, Вараждин, Војаковац, Загреб, Копривница, Крижевци, Лепавина, Мучна Велика, Плавишинци, Поганац, Салник и Сисак на подручју Хрватске, а на подручју Словеније Љубљана, Целје, Марибор и Бојанци.

За првог митрополита ове епархије изабран је једногласно у Светом архијерејском сабору 8. октобра 1932. дотадашњи епископ нишки Доситеј (Васић), "који је - као што се вели у саборској одлуци - својим радом потпуно заслужио пажњу и поверење Светог архијерејског сабора". Његов рад у новооснованој епархији је показао да се Сабор није преварио.

Митрополит Доситеј родио се у Београду 1878. Ту је завршио гимназију и богословију, замонашио се, а затим је као питомац митрополита Михаила отишао на студије теологије у Кијевску духовну академију, коју је завршио 1904. и добио степен кандидата богословних наука. Послије тога је отишао у Њемачку, те је најприје у Берлину студирао протестантску теологију, а послије двије године прешао у Лајпциг гдје је студирао експерименталну психологију и филозофију код Вундта и чисту филозофију код Хајнца и Филкелта.

Вративши се 1907. у отаџбину био је постављен за наставника богословије, али је послије двије године као питомац Министарства просвјете и црквених дјела послан на продужење студија у Париз. Ту је на Сорбони и Вишој школи социјалних наука изучавао филозофију и друштвене науке. Преткрај 1910. прешао је на студије у Женеву, гдје је остао до објаве Балканског рата 1912. Тада се враћа у Србију да се стави на расположење својој Цркви и отаџбини. Већ у прољеће 1913. био је Доситеј изабран за епископа нишког.

Почетак архијерејске службе епископа Доситеја био је горак, јер је наступио први свјетски рат, у ком је млади епископ испио горку чашу страдања заједно са својим народом од кога је био силом одведен и интерниран у Бугарску. Тек по свршетку рата 1918. вратио се у своју епархију. Као епископ нишки радио је не само на унапређењу црквеног живота у својој епархији, већ је као потпредседник Средишњег архијерејског сабора учествовао у преговорима са Цариградском патријаршијом око уједињења Српске цркве и прогласа обновљене патријаршије. Поред тога је као делегат наше Цркве учествовао у организовању и унапређењу вјерског живота у вријеме православног вјерског покрета у Чехословачкој и Поткарпатској Русији, гдје је остао три године. Као зналац многих језика (руски, чешки, њемачки, француски) учествовао је у име Српске цркве на многим богословним и међуцрквеним скуповима у Женеви, Базелу, Атини, у Бугарској итд. Због свега тога није чудно што је Свети архијерејски сабор баш њега 1932. изабрао за првог митрополита загребачког.

У својој новој епархији дао се митрополит Доситеј својски на посао око организовања нове епархије. Обилазио је епархију, посјећивао црквене славе, неуморно контактирао са свештенством и народом и стекао неподијељене њихове симпатије. Свуда куда је пролазио неуморно је проповиједао о братској слози и јединству, па се чак у појединим селима обраћао националним мањинама и на њиховим језицима, нпр. у Великој Писаници на мађарском, а у Великим Зденцима на чешком, што је и код њих изазивало симпатије према митрополиту и добар однос према православним Србима. Својом културом и способностима он је не само импоновао својој пастви, већ је био кадар да достојно репрезентује Српску цркву овдје на периферији српских насеља, у Загребу и у Словенији.

Поред рада у својој епархији митрополит Доситеј је помагао старом епископу пакрачком Мирону, а кад је 1937. умро патријарх Варнава, управљао је митрополит Доситеј упражњеном патријаршијом све док за новог патријарха није био изабран митрополит црногорско-приморски Гаврило 8. фебруара 1938.

О посљедњим данима митрополита Доситеја пише "Споменица православних свештеника - жртва фашистичког терора и палих у народноослободилачкој борби" ово: "Рат је митрополита Доситеја затекао у Загребу у његовој резиденцији. На дан прогласа НДХ, 10. априла 1941. ухапшен је од усташа и са својим ђаконом Лазом Живадиновићем затворен у затвор загребачке полиције у Петрињској улици. Пошто је био болестан, премјештен је у Болницу милосрдних сестара. Умјесто лијечења милосрдне сестре су га страшно мучиле и понижавале. Од њих је сваки дан бичеван и тучен, тако да му је сва брада била почупана. На њега је то тешко дјеловало, па је живчано оболио. У Београд је преведен већ као тежак болесник и лијечен дуго у санаторију. Умро је од тешких посљедица злостављања, уманастиру св. Ваведења у Београду 14, јануара 1945."

Душан Кашић (1. мај 1914, Грђевац, Славонија – 27. април 1990, Београд) је био српски историчар и православни теолог, један од најзначајнијих историчара српсек цркве.

Школовао се у родном месту и Бјеловару у шесторазредну богословију завршио је 1936. године у Сарајеву. Између 1936. и 1941. студирао је на Богословском факултету у Београду. Рукоположен је за свештеника 1937. и постављен је за привременог пароха у Горњим Средицама у загребачкој епархији СПЦ. Током рата био је помоћни парох у Корађици недалеко од Космаја а након рата постављен је за пароха у Бјеловару.

Од почетка своје свештеничке службе почео ј да прикупља грађу о историји Српске цркве на простору Славоније и Хрватске. На Групи за историју Филозофског факултета у Загребу усавршавао се након Другог светског рата. Ту је углавном похађао предавања из помоћних историсјких наука и латинског језика. Историографски рад наставио је под менторством Радослава Грујића и Љубомира Дурковића-Јакшића. Докторирао је на Богословском факултету у Београду са дисертацијом Лепавинско-северинска епархија (1954). Професор београдске богословије постао је одлуком Светог архијерејског синода 1959. године. Наредне 1960. године постао је ректор ове установе и на овом положају је остао све до 1977. године. Недуго после тога постао је хонорарни професор историје Српске црве на Богословском факултету у Београду а на овом положају је остао све до 1988. године. Био је главни уредник часописа Православље између 1984. и 1987. године и Српска православна црва—њена прошлост и садашњост. Био је члан редакција свих јубиларних споменица које је Српска православна црква издала од 1960. до 1990. године. У својству богослова и историчара преддстављао је српску православну цркву на бројним међународним скуповима. Између осталог био је члан посматрачке делегације СПЦ на Другом ватиканском концилу у Риму 1965. године а 1966. био је један од представника СПЦ на Свеправославној конференцији у Београду. Био је делегат СПЦ на Четвртој скупштини Светског савета цркава у Упсали (Шведска) 1968. године и на Петој скупштини у Најробију (Кенија) исте године. Био је старешина и духовник цркве Ружице у Београду 1979. и 1980. године. Свети архијерејски синод СПЦ га је због његових богослоских и историографских заслуга одликовао правом да нои напрсни крст 1968. и Орденом светог Саве I степена 1988. године.

http://istorijska-biblioteka.wikidot.com/art:dusan-kasic